

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Herregårdsliv

Beretninger fra århundredskiftet

NATIONALMUSEET

Elever og forvalter

ELEVER OG FORVALTER

At skrive om herregårde

Jeg har nu fortalt lidt om husbond og tyende på Ålholm omkring århundredskiftet så nøgternt og sandfærdigt, som det er menneskelig muligt, i håb om at det kan læses med interesse om ikke før så om 50 eller 100 år frem i tiden. Hvad ville jeg ikke give for at læse en lignende autentisk beretning om forholdene 100-200 år tilbage i tiden.

*Marius Nielsen
elev og forvalter på 7 herregårde*

◆ Sønder Elkær

◆ Store Djernæs

◆ Søvang

◆ Østergård

◆ Dragsholm

◆ Lerchenborg

◆ Nislevgård

◆ Tybrind

◆ Wedellsborg

◆ Tårnborg

◆ Turebyholm

◆ Hólckenhavn

◆ Holsteinborg

◆ Kiding

◆ Korsebølle

◆ Købelevgård

◆ Pederstrup

◆ Skørringe

◆ Sollestedgård

◆ Knuthenborg

◆ Aggerup

◆ Orupgård

◆ Holtegård

◆ Ålholm

Ole Højrup

Elever og forvalter

Herregårdsliv 1

Beretninger fra århundredskiftet

NATIONALMUSEET 1981

*Denne samling af beretninger tilegnes alle
der har sendt skildringer af herregårdsliv
både de, hvis beretninger har givet baggrundsviden
og de hvis optegnelser er gengivet*

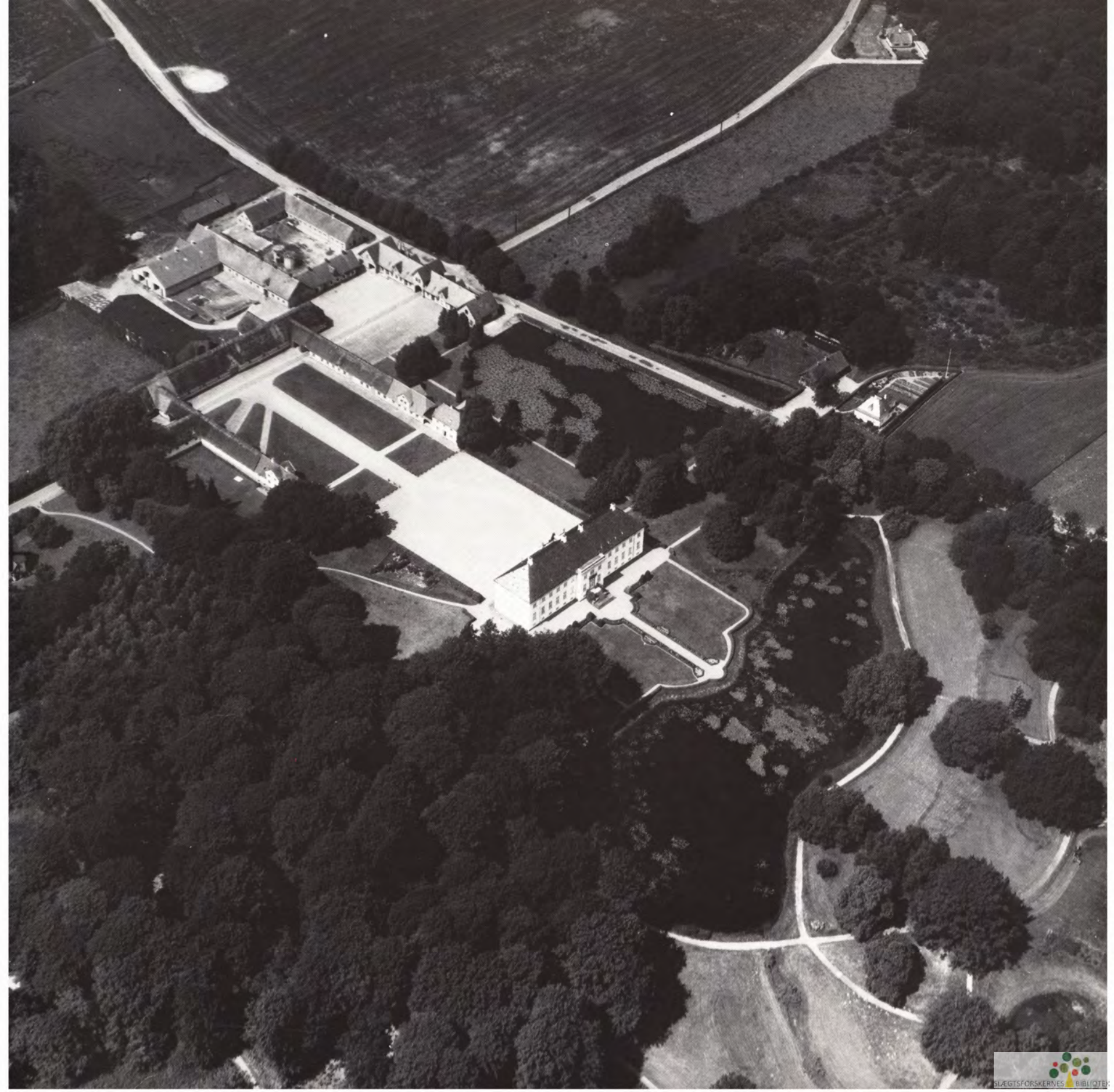
Herregårdsliv I *Elever og forvalter*
der er sat med Aldus
er trykt hos AiO-Tryk as, Odense
Tilrettelagt af Mia Okkels
© Nationalmuseet, København 1980
ISBN 87 480 0280 1
2. oplag 1981

HERREGÅRDSLIV 1–8

Det afsluttede værk omfatter følgende bind

Elever og forvalter
Karle, piger og daglejere
Stald- og havefolk
Skovfolk og skytte
Godsinspektør og forpagter
Tjenerskabet
Herskabet
Herregård og omegn

*Herregården Krengerup på Vestfyn er
fotograferet 1966 af Hans Stiesdal.
Hovedbygningen og den gamle avlsgård er lagt
omkring en rektangulær gårdsplads. En nyere
udvidelse af avlsbygningerne er føjet til det ene
hjørne, således at der fremkommer endnu tre
gårdspladser.*

Indholdsfortegnelse

BOGEN og VÆRKET 8

BERETNINGERNE 10

TEKSTERNE 10

BILLEDERNE 11

HERREGÅRDENE 11

LANDVÆSENSELEVER

N. E. Andersen

At ville ind i herregårdens verden 15

Tybrind, Fyn, 1895 – 1896

Poul Hauch Fenger

Vestjyden på det sjællandske gods 31

Dragsholm, Sjælland, 1894 – 1895

Marius Nielsen

Hedebondens søn på det lollandske gods 41

Ålholm, Lolland, 1903 – 1904

En god overforvalter og andre lyse minder 52

Skørringe, Falster, 1904 – 1905

En sortskægget ræv og andre mørke minder 59

Holckenhavn, Fyn, 1905 – 1906

Harald Neergaard

At begynde på en lille herregård 67

Store Djernæs, Thy, 1903 – 1905

Noget om elevers forlystelser 72

Wedellsborg, Fyn, 1905 – 1906

Orupgård, Falster, 1906 – 1907

Jens Chr. Jensen

En herregård med akkordarbejde 79

Sønder Elkær, Vendsyssel, 1901– 1902

Dragsholm, Sjælland, 1902 – 1903

Anton Bruun

Om lysets indvirkning på tærskværkets gang 82

Nislevgård, Fyn, 1894 – 1895

Gården bag muren 90

Knuthenborg, Lolland, 1895 – 1896

Jens Jensen

Bønder og fars sønner 106

Lerchenborg, Sjælland, 1906 – 1908

Alfred Nielsen

Inspektørens regler for god kørsel 110

Holsteinborg, Sjælland, 1915 – 1917

FORKARL

Ejnar Wagner

At bære svinget til lirekassen 113

Tybrind, Fyn, 1915 – 1916

Marius Nielsen

Forkarlen der gerne ville lære tysk 114

Kiding, Sønderjylland, 1908 – 1909

ROE-, OPMALINGS- og UNDERFORVALTER

Otto Høyer

At blive roe- og siden underforvalter 127
Søllestedgård, Lolland, 1907 – 1911

Marius Nielsen

Opmålingsforvalter over en udtørret sø 146
Søvang, Jylland, 1907 – 1908

Den ensomme underforvalter 151

Holtegård, Lolland, 1908 – 1909

Otto Høyer

Små midler at straffe med 152
Pederstrup, Lolland, 1911 – 1912

Anton Bruun

Udsigten til en god stilling 150
Købelevgård, Lolland, 1896

FORVALTER

Christian Mogensen

Den unge forvalter 161
Østergård, Jylland, 1886 – 1889

Otto Høyer

Forvalter på en herregård med et ilde rygte
og sultefodrede heste 167
Korsebølle, Langeland, 1914 – 1917

Kristian Jørgensen

Hvad der kunne forekomme for en overforvalter 187
Tårnborg, Sjælland, 1890erne

Marius Nielsen

Fra forvalterens dagbog 190
Aggerup, Lolland, 1910 – 1912

Anton Bruun

Forvalter over en udtørret sø 203
Søvang, Jylland, 1898

Harald Neergaard

At være forvalter og blive udnævnt
til overforvalter 208
Turebyholm, Sjælland, 1914 – 1917

Indledning

Bogen og værket

I 40 år er der sendt beretninger om dagligt liv i Danmark til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, ialt ca 35.000. De er alle skrevet af folk, der selv har oplevet de vilkår, som beskrives. Det er tanken at udgive et udvalg af disse beretninger fra tiden på begge sider af århundredskiftet og omfattende så vidt muligt alle kulturelle miljøer og egne af Danmark.

Som en begyndelse er valgt miljøerne omkring herregårdene. Vi vil gerne vise, at en herregård kunne ligne et helt samfund. I mangt og meget afspejlede dette hele det danske samfund. Hver gruppe havde sine levevilkår og sine meninger.

Første bind handler om raske unge mænd, der som landvæsens-elever var parat til at gøre næsten alt for at skabe sig en karriere inden for det store landbrug. For nogle få af dem lykkedes det at blive forvaltere og forpagtere. Selvfølgelig håbede de at ende som godsejere, og de har meget at berette om den barske verden, som de måtte prøve at tilpasse sig.

I andet bind fortælles om tjenestekarlene, om de svenske og polske piger, som udførte karls arbejde, og om daglejerne. At blive herregårdshusmand var karlens fremtidsudsigter, og der berettes om, hvordan de unge reagerede på de triste udsigter.

Tredje bind drejer sig om de forskellige mænd og kvinder, som arbejdede i avlsgårdens stalde og i herregårdsmejeriet. Nogle af dem følte sig som håndværkere, og i bogen omtales også herregårdens smed, tømrer og tækkemand, foruden gartneren og hans hjælpere i gartneri og park.

I fjerde bind beretter skovens folk fra skovarbejderen til skytte og skovrider. Det er en helt anden verden, men også den med en betydelig standsdeling. Med skovrideren er vi nået op mod pyramidens top. Den højt uddannede forstmand optrådte med myndighed og rådede over mange menneskers vel. På mindre herregårde udførte han tillige det juridiske og regnskabsmæssige arbejde, som på større godser hørte under godsforvalteren. Indehaveren af denne stilling var ofte jurist, og han – og hans hjælpere – sørgede for alle de mange lejekontrakter for godsets boliger og

gårde. Han indkrævede de mange afgifter og havde rollen som godsets strenge mand, dog med appel til godsejeren, som så kunne optræde som den milde alfader. Herom berettes i femte bind, der tillige rummer erindringer om tilværelsen hos bestyrer- og forpagterfamilierne, hvad enten disse drev gården som bestyrer eller godsinspektør uden at skyde penge i driften, eller de for en årrække havde forpagtet landbruget på herregården eller en af de store gårde, som undertiden lå i ring om selve herregården. Godsforpagteren var den mand, som med alle midler skulle se at få de store landbrug til at give overskud, så han både kunne betale godsejeren en forpagtningsafgift og helst også selv få en bid af kagen. Nogle blev velhavende derved, men i tider med faldende priser gik mange forpagtere fallit, selv om der blev sparet, og alle udgifter blev holdt nede med hård hånd.

I sjette bind beretter herskabets tjenestefolk fra køkkenpige til den ældre husjomfru, kusk og tjener. Når godsejerfamilien var til stede, og huset vrimlede af gæster, var der travlt. Men der var også meget fint at se på, og drikkepenge lokkede.

I syvende bind fortælles der om godsejeren og hans familie og gæster, om hvordan det var at vokse op på en herregård. Vi kan alle forestille os, hvilke fortrin det havde. At der også var ulemper derved, fremgår af beretningerne.

I sidste bind berettes der om forholdet mellem herregården og omegnen. Herregården var en god kunde for nogle, men flere følte, at den store gård var en dårlig nabo. I en tid med voksende religiøs interesse talte naboerne med harme om alle de børn, der blev født uden for ægteskab, og drukne herregårdskarle var en gene for hele egnen. Men man var også nysgerrig efter at høre om herskabet, og man mødte den fine vogn med den flot klædte kusk og de smukke heste med ærbødighed. I nogle sogne var godsejer – eller godsinspektør – dygtige ledere for sognerådet og sad i sparekassens bestyrelse, men ellers gik bestræbelserne ud på at begrænse herregårdens gamle indflydelse på sognets forhold, selv om det var godt med et pænt tilskud fra godsejeren til sygekasse eller forsamlingshus. Hyppigt gik omegnens udflugter til herregårdens strand og skov, og dette blev ikke mindre med årene.

Foran Krengerups hovedbygning er der frahegnet et stykke af gårdspladsen. Her kom kun folk med ærinde til herskabet, og hovedbygningens fornemme facade gjorde det klart for enhver, at her levedes efter en anden livsstil end i avlsgårdens mange boliger. Bygget efter sidste franske mode i 1770erne er bygningen stadig lige udtrykfuld.

Beretningerne

Selv om NEU har mange beretninger om herregårde, kan vi ikke fuldt ud beskrive alle herregårdens miljøer, og vi kan heller ikke garantere for, at alle beskriver noget typisk. Vi kan kun sjældent udtale os generelt. Dertil kræves både flere beretninger og inddragelse af andre kilder.

Vi holder os så vidt muligt til skildringer skrevet af folk, der selv har oplevet det, som beskrives. I nogle tilfælde har vi samlet forskellige parters oplysninger om samme fænomen, således at læserne kan være klar over, at en beretning repræsenterer en persons opfattelse af, hvordan forholdene var. Det er trods al god vilje til at fortælle nøgternt og sandfærdigt ikke ensbetydende med, at den fulde virkelighed er blevet klarlagt. Men det vil forhåbentligt være interessant og lærerigt for læseren, og vi håber, at det vil tilskynde mange, der har oplevelser fra herregårdens verden til selv at skrive, således at 1920ernes og 1930ernes herregård kan blive bedre beskrevet end århundredskiftets. Men også kommentarer og rettelser til de gengivne tekster vil være velkomne.

Vi har ikke kunnet kontrollere alle oplysninger, og med hensyn til fotografierne har vi ofte måttet stole på ukendte personers notater på gamle billeder. Adressen er:

Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser
Nationalmuseet, Brede
2800 Lyngby

Teksterne

Efter hver beretning står dens arkivnummer og det år, da optegnelsen er fuldført, hvis dette vides. Beskrivelserne er i de fleste tilfælde udarbejdet ved hjælp af NEU's trykte vejledninger, men kan også være skrevet ud fra kortere vejledning i breve og i samtaler. (En omtale af NEU's arbejde findes i bogen: Dansk Folke-museum & Frilandsmuseet, history and activities, 1966).

Nogle skildringer er kommet i museets eje fuldt udarbejdede, og enkelte er hentet fra andre arkiver. Kun i tilfælde af mangel er der anvendt beretninger, som er nedskrevet efter en andens fortælling.

I brevene til NEU's berettere har vi ofte fremhævet, at det kun kommer an på optegnelsernes indhold, medens skrivemåde og stavning ingen rolle spiller. Ligeledes opfordrer vi til at skrive meget udførligt. Som en konsekvens heraf er beretningerne undertiden forkortede. Stavemåde og tegnsætning er i vid udstrækning normaliseret, ligesom der er strøget et stort antal »jo« og »så«. Når beretteren skriver om alt det, der er så selvfølgelig for ham eller hende, undskyldes dette ved at tilføje et jo, selv om folkene inde fra museet har sagt, at det gælder om, at man skal kunne forstå det beskrevne om et par hundrede år.

Når flere af beretterne i højere grad end det ellers er god tone har sat sig selv i centrum, skyldes det udgiverens formaninger og det argument, at intet kan man fortælle så pålideligt om, som om det man selv har tænkt, ønsket, oplevet og iagttaget.

Billederne

Denne udgave har været en kærkommen lejlighed til at låne og affotografere gamle billeder, især af herregårdenes mennesker. På Nationalmuseets 2. afdeling har vi desuden kunnet finde fotografier af de gamle herregårdes bygninger, som regel af meget fin kvalitet. Fra det Kgl. Biblioteks billedsamling har udgaven fået et stort antal billeder blandt andet forlæg til postkort fra århundredskiftet. Landbrugsmuseet på Gammel Estrup og Jagt- og Skovbrugsmuseet i Hørsholm har leveret billeder ligesom en række museer og lokalhistoriske arkiver samt Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek har udlånt nogle meget velkomne fotografier, og inden udgaven er færdig, har vi forhåbentlig fået mange flere. Det er vor bestræbelse, at billeder og beretninger skal ligge hinanden nær i tid, sted og emne, således at de to kilder kan korrigere og støtte hinanden. Medens der er tusinder af fotografier af facaderne på de gamle herregårdes hovedbygninger, er der kun få, der har fotograferet herregårdene bagfra og endnu færre selve dagliglivets arbejder. Samtidige fotografier af herregårdsdaglejernes huse er sjældne, og det er ikke altid, at det kan oplyses om billederne, at der virkelig har levet en herregårdsarbejder i huset.

Selvom Lennart Larsens og Niels Elswings atelierer på Nationalmuseet og Carl Gerlins atelier på Det Kgl. Bibliotek har gjort et fornemt stykke arbejde, kan det ikke skjules, at mange af originalerne ikke alene er gamle, men også slidte og falmede. Nogle af forlæggene til postkort er retoucherede, men ellers er en sådan ikke anvendt.

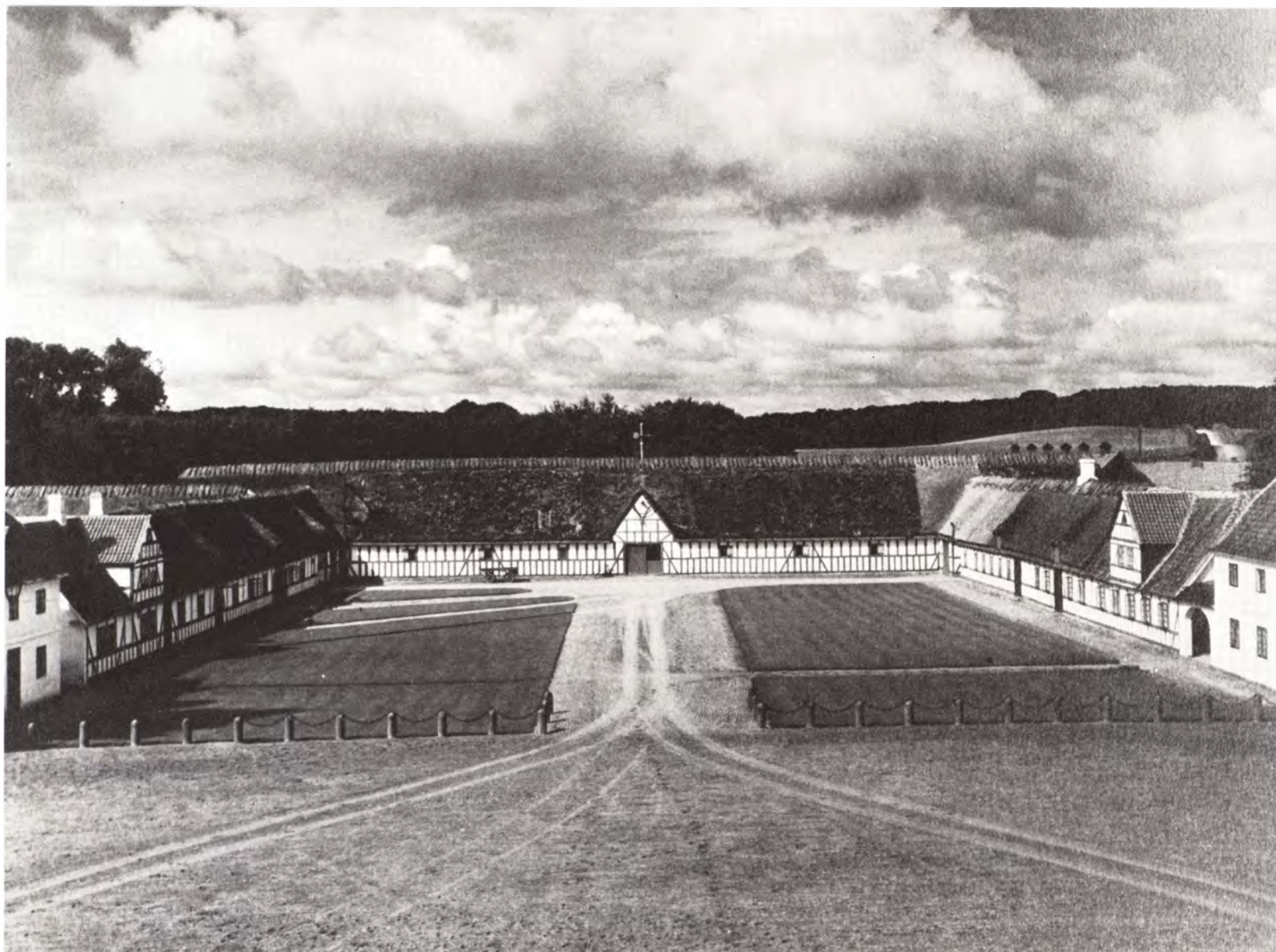
Hjertelig tak til alle, der har hjulpet.

Herregården

Selv om ordet herregård er almindeligt brugt, har det ikke nogen fast defineret anvendelse. Nord for Limfjorden er der en tendens til, at alle større gårde, hvor der bor en familie, hvis levevis ikke følger bøndernes normer, bliver benævnt herregårde, uanset om disse stammer fra tidligere privilegerede gårde. I Vestjylland forsvandt de fleste af de tilbageværende herregårde i løbet af 1700 årene. De blev udstykket til bøndergårde, og fra slutningen af 1700 årene blev også i andre dele af landet herregårde formindsket i størrelse, idet der blev solgt jord fra. Man har ofte regnet, at der skulle mindst een tønde hartkorn til en bondegård, 15 tønder hartkorn til en proprietærgård og 20 eller 25 tønder hartkorn til en herregård med en godsejer som ejer, hvor værdienheden tønde hartkorn varierede i flademål efter jordens kvalitet.

Herregårdens størrelse varierede fra nogle hundrede tønder land til nogle tusinde, og tilsvarende forskelle var der i tilliggendet af skov og andre indtægtskilder. I 1905 var der 919 gårde med over 20 tønder hartkorn eller omkring 12% af kongerigets hartkorn. Dette giver et indtryk af herregårdens betydning, og en og anden gård under 20 tønder hartkorn blev stadig regnet med til herregårdene. I udgaven er der medtaget beretninger fra både små og store herregårde. Hvor stor en omtalt gård var, vil i reglen blive oplyst i indledningen til beskrivelsen.

Der bruges i beretningerne en række andre betegnelser til herregårde. De stammer fra forskellige stadier i den historiske udvikling. Her kan vi se bort fra kongens og kirkens storgodser og nøjes med at beskæftige os med adelens. Da en ny militærteknik med pansrede ryttere kom i brug her i landet i 1200 årene, var det kun storbønderne, som havde råd til at anskaffe det nye udstyr og at møde med et antal specialtrænede og bevæbnede svende. Til gengæld fik storbønderne forskellige rettigheder, og disse blev i de følgende århundreder stadig udvidet, idet en kandidat til kongeværdigheden måtte underskrive en slags grundlov, en håndfæstning, før stormændene anerkendte ham som konge. Storbønderne udviklede sig som i det meste af Europa til en stand, der fik eneret

på privilegierne og derfor måtte afgrænse sig. Man blev født til at være herremand, man skulle være af adelig byrd, og en adelskvinde måtte kun gifte sig med en adelig. Våbenskjold og stamtavler blev vigtige symboler. Normerne for adelens levevis blev præget ikke alene af, at de unge mænd skulle være trænede i en vanskelig kampsport, men de skulle helst være i besiddelse af en dannelse efter fælleseuropæiske normer, således at kongen kunne bruge i hvert fald nogle af herremændene som sendebud i udlandet. Andre anvendte kongen som befalingsmænd på fæstninger og som administratorer af kongens udstrakte jordegodser, og denne som

regel meget indbringende opgave som lensmand blev med tiden forbeholdt adelsmænd.

Den privatejede gård, som en adelsmand valgte til sin bolig, blev en hovedgård eller en sædegård. Denne fik tillagt en række privilegier, og disse beholdt den, selv om adelsmanden flyttede til en anden gård, blot han lod den drive for egen regning styret af en foged (forvalter). Hvis gården blev fæstet ud til en bonde, mistede den hovedgårdsrettighederne, der blandt andet bestod i skattefrihed og frihed for at betale en tiendedel af afgrøderne til kirkelige formål (kirke, præst og bisp).

Under Christian den Fjerde led Danmark det ene militære nederlag efter det andet, og 1660 måtte adelens repræsentanter gå ind på at tilbagegive Frederik den Tredje den håndfæstning, der sikrede herremændene deres mange rettigheder. Det var et statskup ved Københavnernes hjælp, og fra 1661 til 1848 blev Danmark styret diktatorisk af en konge. I 1682 var landets administration ved at være reorganiseret, og for at sikre en sådan koncentration af velstand, at kongen kunne hverve sig medarbejdere med en uddannelse og en levelfod nogenlunde på højde med udlandets overklasse, blev der atter givet skattefrihed til godsejere, der ansøgte kongen derom. Men skattefriheden blev kun givet til den herregård, hvor godsejeren boede, og kun hvis den havde 200 tønner hartkorn bøndergods (bondegårde fæstet ud til bønder) inden for en radius af 2 mil fra herregården. Det blev samtidigt forbudt at nedlægge bøndergårde. Loven medførte en livlig handel med bøndergårde og med de gamle små herregårde, som i stort talt blev lagt under de større.

1671 havde man oprettet en ny adel af grever og baroner. En godsejer kunne ansøge kongen om at få oprettet et baroni, hvis han havde 1000 tønner hartkorn, og et grevskab, dersom han ejede 2500 tønner hartkorn. Der blev da udfærdiget et erektionsbrev, hvori arvegangen bestemtes, og i den første tid betingede kongen sig ofte, at grevskabet eller baroniet skulle falde tilbage til staten, hvis der ingen arvinger var efter erektionsbrevet.

Havde en godsejer mindst 400 tønner hartkorn, kunne han fra 1683 få oprettet et stamhus. Herved ejede besidderen ikke længere godset. Han kunne nyde dets afkastning, men måtte ikke sælge eller pantsætte godset, der udelt skulle gå i arv på den måde, som var bestemt i erektionsbrevet. Herved fik herregårdene tre nye betegnelser, stamhuse, baronier og grevskaber. De gamle adels-

slægter uddøde, den ene efter den anden, og mange herregårde kom på borgerlige hænder. Ved grundloven af 1849 mistede adelige personer deres forrettigheder. Det bestemtes tillige, at der ikke måtte oprettes flere stamhuse, baronier og grevskaber, og det blev lovet, at der skulle komme en lov om disses overgang til almindelig privateje. Dette skete dog først i 1919.

Under den store reformperiode i slutningen af 1700årene ændredes herregårdenes vilkår på mange måder. Medens mange bønder tidligere havde haft pligt til at deltage i dyrkningen af herregårdens marker, så sigtede lovgivningen på, at fæstebønder ophørte med at have arbejdspligt og mod at bønderne skulle købe deres gårde til selveje. Til gengæld gik godsejeren over til at dyrke jorden ved hjælp af tjenestekarle og husmænd, således som det fremgår af beretningerne, medens udstrakt brug af landvæsens-elever var et nyt fænomen omkring århundredskiftet.

*Fra hovedbygningens vinduer på Krengerup har man et storslået udsyn over aktiviteterne i avlsgården. Bindingsværket her er af den lokale vestfynsk-østjyske form med een overdukke og to underdukke i hvert bindingsværksfag. Tilsammen danner hovedbygningen og avlsgården en kontrast og en helhed, som var karakteristisk for den store herregård.
Heinrich G. Adolph har fotograferet hovedbygning og avlsgård.*

To landvæsenselever fra Holsteinborg på Sydvestsjælland havde fået løn. Det nye tøj i forvaltersnit kostede 80 kr. De håndsnyede læderstøvler tog skomageren i Sandved 40 kr for at sy, så der blev ikke meget tilbage af lønnen. Men i den påklædning ville piger se langt efter dem. Alfred Nielsen, som sidder ned, blev bestyrer på Ringstholt til 1952, da han selv købte sig en gård. Carl Busch blev forvalter eller inspektør på forskellige godser. De er foreviget i I. Christensens fotografiske atelier i Sandved 1916.

Landvæsenselever

Landvæsenselevens beretninger er en vigtig kilde til belysning af dagliglivet på herregårdene. Eleverne skulle som led i deres uddannelse føre en dagbog, og det hørte til formålet med læretiden, at de skulle lære hele miljøet at kende på herregårdens landbrugsafdeling. Mange forlod miljøet efter eet eller nogle få års forløb. Nogle så tilbage på læretiden med afsky, andre med glæde, men næsten altid som en interessant periode i deres liv.

Der var stor efterspørgsel efter stilling som landvæsenselev. De gode læresteder kom man ind på gennem bekendtskab eller efter lang ventetid. De gårde, hvor man straks kunne få plads, var ofte af den art, at alt gik ud på at få mest muligt ud af gården, dens mennesker og jord.

Men beretningerne fortæller også om, hvordan det var at træde ind i en ny rolle. Der var mange ting at lære, såsom nye maskiner og andre arbejdsmetoder. Men samtidig lærte man meget andet ikke mindst om forholdet mellem mennesker i herregårdens specielle situation. Selv om beretningerne er skrevet af gamle mænd, kan man i nogle af dem tillige spore, hvorledes der også skete en følelsesmæssig tilpasning til den nye situation. Nogle reagerede herimod. De ville ikke lade sig præge af herregården. Vi begynder med to sådanne berettere:

At ville ind i herregårdens verden

Lærer N. E. Andersen er født 1876 i en gård i Lynge, Knebel sogn på Djursland. Vinteren 1894-95 var han på højskole. Hvad skulle han så bagefter:

Jeg havde lyst til dyrlægegerningen, men uddannelsen dertil ville sluge flere penge, end min fader kunne gøre udvej for. En dag så jeg i et blad, at Det kongelige danske Landhusholdningsselskab søgte landvæsenlærlinge. Det var måske noget for mig. Min mor fortalte mig, at en, som vist stammede fra Knebel, havde lært landvæsen og nu var forvalter på en større gård og havde en løn på 800 kr om året – dengang for os en svimlende sum. Måske kunne jeg nå det samme. Jeg ansøgte underdanigst »Det høje Landhusholdningsselskab« om at blive optaget som lærling på en større gård. Ret hurtigt fik jeg meddelelse om, at jeg var antaget og skulle møde på Tybrind pr Ejby 1. maj.

Foran stationsbygningen havde nogle unge mennesker taget opstilling. Jeg gættede på, at det var fremtidige medtjenere og gik hen og hilste på dem. Min formodning var rigtig. Noget efter svingede en høstvogn med flere agebrætter op foran os. Det var vognen, som Tybrind havde sendt efter os! Kusken var en ung svensker, som indtil 1. maj havde været landvæsenselev på gården. Han havde været inde på kroen for at bede, og den

gode lejlighed til at fylde sig med den herlige danske brændevin havde han ikke kunnet lade gå fra sig. Han var påvirket i sværeste grad.

Vi fik kufferterne læsset på vognen, og hver af os fandt sig et sæde – ikke just mageligt – på de hårde agebrætter. Nu kunne vi have kørt, men kusken havde noget, han skulle af med forinden. Med voldsomhed væltede ud af munden på ham mad fra Tybrind og brændevin fra Ejby kro – et uhyggeligt udseende og stærkt stinkende fluidum.

De stive herregårdsheste luntede med den skumplende vogn hen ad den smalle, trælse vej, som to rækker høje hasselbuste havde forvandlet til en skyggefuld tunnel. Medens vi lagde stykke efter stykke af den ca en mil lange strækning mellem Ejby og Tybrind bag os, fortalte den livlige svensker den ene hårrejsende historie efter den anden om livet på den store gård, vi stævnedes imod.

Vognen svingede ind på den vældige gårdsplads. Vi og vore kufferter blev læsset af. Kufferterne blev sat sammen, de skulle blive stående ude, til forvalteren kom hjem fra marken; han skulle anvise os vort kammer.

Nu traskede vi sammen med de allerede huskendte elever ned i elevernes »spisehummer« – et ikke særlig langt, smalt rum bag folkestuen, som det ved en brædevæg var skilt fra. Et langt svært bord stod midt i rummet og optog det meste af gulvarealet. Ved bordets sider og fjerneste

ende var der anbragt svære træbænke. Når alle gårdens elever, der var op mod en snes, var bænket, kunne man ikke uden besvær kante sig op langs ydervæggen; ved bordets anden side var der mere plads. Med renligheden derinde var det så som så. Det gule murstensgulv var ikke pletfri, og det var væggene ikke heller. Man fortalte, at indervæggens plamaser var pletter efter pandekager og andet, som elever i raseri over den dårlige mad havde kastet efter kokkepigen.

Jeg skulle ikke alene dele kammer, men også seng med en sydsjællænder. Straks, da vi lagde hovedet til puden, faldt vi i en dyb søvn. De gamle elever havde været på en soldetur til Ejby. Omkring midnat kom de hjem, og da ville de, at der skulle ske noget, og det noget skulle bestå i, at alle vi nyankomne skulle væltes ud af sengene. Min sovekammerat og jeg vågnede ved, at sengen begyndte at vippe op og ned, og vi så flere stærkt berusede personer stå og hive i sengen, som det var umuligt for

Tybrind blev oprettet som herregård omkring 1590. Fra 1672 har den hørt under grevskabet Wedellsborg. I perioder har arvingen til grevskabet boet i Tybrinds hovedbygning, indtil han overtog grevskabet og flyttede til det nærliggende Wedellsborg. Landbruget var forpagtet ud. Gården ligger ved Tybrind vig på Vestfyn.

dem at få væltet; den skrå væg hindrede foretagendet. Endelig gav de op og fjernede sig støjende. Hvem de optrædende havde været, vidste vi ikke, men vi trøstede os med, at det var folk, som hørte til gården, og sov videre.

En ganske kort tid efter det natlige optrin lød der rappe trin på trappen, der blev banket ret hårdt på døren og råbt: – Så står vi op. Var det virkelig allerede morgen? Jeg var ikke længe i uvished. Sydsjællænderen røg ud af sengen og tørnede vist endnu ikke helt påklædt ud af døren. Nu blev der liv på trappen. Eleverne tumlede ud og løb om kap op til stalden. Det hed sig, at de, der kom først, fik de bedste heste. Nr 8 hestene blev tildelt mig. Det var absolut ikke de bedste. Det var et par store, magre, stive dyr. Men jeg var nok også en af de sidste i stalden.

Hestene skulle rides til vands ved en dam bag gården. Inde i stalden var en endestillet sten, som vi kunne stige op på og derfra svinge os op på hesten. Med noget besvær kom jeg op på hesteryggen. Dyret, jeg red på, ville med i flokken. Det andet slog sig tilbage og trak grimeskaftet ud af min hånd. Ingen ville hjælpe mig at indfange hesten, hver havde nok i sit eget. Jeg fik hestene vandet og kom tilbage til stalden, hvorledes husker jeg ikke. Da hestene var striglet, blev selerne lagt på dem, og så gik det halvt i trav ned til davren, der lige som aftensmåltidet bestod af smørrebrød og kogt centrifugemælk. Til davren hørte halvanden skive.

Med vor frokostpakke – en skive med ost eller kød – i lommen gik vi til vort arbejde. De fleste af os blev sendt i marken med hestene. Der holdtes middag klokken 12. De, som ikke arbejdede hjemme ved gården, måtte spænde fra så tidligt, at de kunne være i gården på klokkeslaget. Middagspausen varede til klokken 1½. Så ilede vi atter til arbejdet,

forsynet med en ny madpakke – denne gang 1½ skive. Jeg skylder at oplyse, at brødkiverne, vi fik, var større, vel nærmest dobbelt så store som de nu almindelige.

Klokken 7 holdtes der fyraften. Middagsmaden var hovedmåltidet, og der var altid rigeligt af den, men den var ofte for »slag« (mager) og ikke veltillavet. Den kunne bestå af kødboller af kalvekød i en yderst tynd suppe. Der spistes bart brød til. Melboller, gulerødder, kartofler, grønt fandtes ikke i suppen. En anden meget almindelig middagsret var grød af byggryn eller boghvedegrøn, kogt i vand. Den rettedes an uden smørhul og med kærnemælk at søbe til. Grønkålssuppe med kartofler i og kød og brød at bide til var en ret almindelig spise. Pandekager med sirup på og kalvefrikassé kunne også stå på middagsbordet. Pandekagerne og frikassen spiste vi af tallerkener. Kalvesuppen, grønkalssuppen, grøden og kærnemælken kom på bordet i fade, og flere måtte naturligvis lange til samme fad. Fade og tallerkener var som kander og krus af emaljeret jernblik, og de var ligesom disse fulde af gruber fyldte med snavs.

Ofte var maden sveden. Så vankede der til kokkepigen, og det blev måske ikke ved grove ord. Hun kunne risikere at få en pandekage eller en klat grød i hovedet. Det hændte, at hun gik grædende ud. Intet under, at hun blev tvær og sjusket og ligeglad med det hele. Hun kunne meget vel komme til det resultat, at lige meget hvordan hun lavede maden, så blev den kritiseret. Med sine 19 år var hun nu også alt for ung til at øve en kokkepiges vanskelige gerning og da især i et hus, hvor der skulle spares til det yderste på folkenes mad.

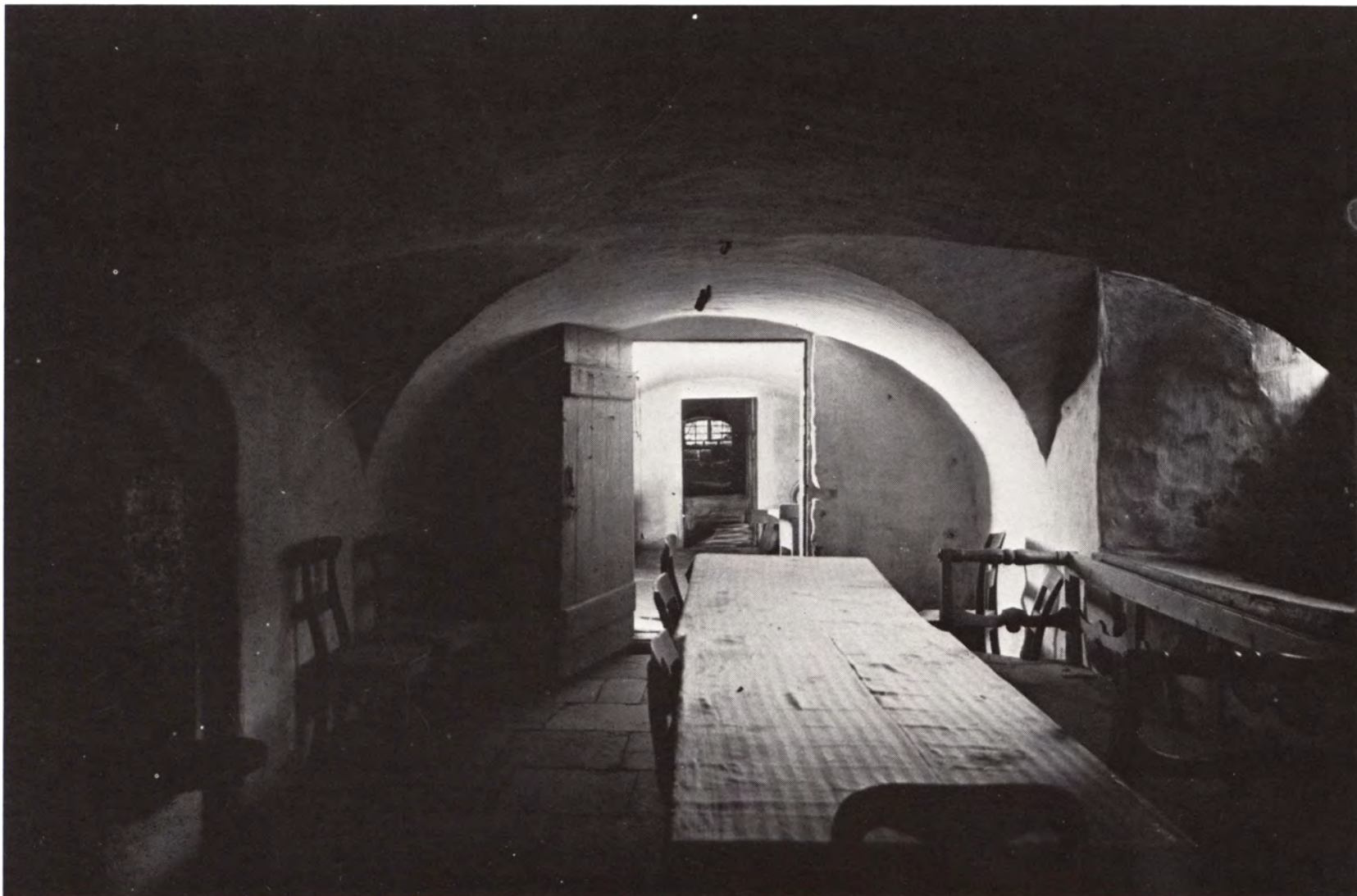
Værre end den svedne mad var nu for mig de grisede tallerkener og fade. At spise af fadet var jeg vant til hjemmefra,

så det hæftede jeg mig ikke meget ved, men dårligt rengjorte spisegrejer så jeg ikke i mit hjem, heller ikke hår svømmende om i suppen. Og i den første tid havde jeg al min selvbeherskelse behov for at kunne holde den »nedsvælgede« mad fra at komme op igen, når jeg så de grisede tallerkener og fade og så de lange kvindehår hænge ved de opfiskede boller. Leden ved den serverede mad overvandt jeg dog inden længe; til sidst kunne jeg ikke se grisieriet. Jeg gik til bordet med en madlyst, der fik alle betænkeligheder ved at spise det, der kom på bordet, til at henvejre.

Som tidligere sagt skulle vi elever gennem daglejernes spisestue for at komme ind i vor egen. Om aftenen kunne den tildelte rugbrødsskive ikke altid mætte os. Daglejerne kunne få så meget brød, de ønskede. Det skete da, at vi tiggede brød hos dem og spiste det bart til mælken.

Søndag morgen vankede der kaffe med den dejligste hvedekagemellemmad til. Kaffen var nu halvkold og havde et blakket udseende, og med kaffesmag var det vist så som så. Skumlere sagde, at det var kaffelevninger fra hele ugen, der havde fået en nødtørftig opvarmning og ny til sætning af centrifugemælk og sukker, man serverede for os. Det er muligt, men det blev kaldt kaffe og mindede – om end svagt – derom, og den store kagemellemmad var herlig. Søndagens middagsmad havde noget af helligdagens glans over sig, til trods for at den blev indtaget i det samme rum og spist af de samme tallerkener som hverdagskosten.

Vist den første søndag efter min tiltrædelse af pladsen var jeg sammen med nogle andre elever ude i den nærliggende skov, Grevindeskoven. Jeg havde som den eneste på gården i de dage, jeg havde været der, talt min moders mål, og jeg tænkte ikke et øjeblik på at lægge det af. Også på skovturen talte jeg naturligvis

18 jysk, og det blev taget mig meget ilde op af det øvrige selskab. Meget bestemt blev det betydet mig, at hvis jeg ville undgå en dragt prygl, måtte jeg uopholdeligt op-høre med at sige »a«. Gårdens elever kunne ikke være mig bekendt, hvis jeg blev ved at tale dette bondesprog. Således gik det til, at jeg, da jeg kom hjem om julen, talte så »fint«, at børnene i min hjemby ikke forstod mig. Da jeg efter Tybrind-opholdet atter var hjemme, var det første, jeg foretog mig, at vende tilbage til det »jyske«. Der gik ikke mere end et par uger, inden jeg fik lejlighed til at prøve,

om jeg kunne udføre karlearbejde, hvad jeg før antagelsen som lærling under Landhusholdningsselskabet havde skaffet bevis for. Den sidste del af årets høst skulle tærskes. Jeg blev sammen med to andre elever sat til at køre halm fra tærskværket over til kostalden. Jeg havde vist aldrig lagt et helt læs halm på en vogn. Rask skulle det gå. Jeg lagde alt for tynde lag. Da jeg skulle forke læsset af, kunne jeg ikke rykke halmen fra hinanden og kunne derfor ikke få læsset af så hurtigt som de andre. Man måtte vente på mig inde ved tærskværket. Jeg tabte

Folkestuen eller borgestuen i kælderen under Broholms hovedbygning er antagelig fotograferet omkring 1920. Det er ikke lykkedes at finde billeder af borgestuer, der er samtidige med og fra samme sted som de gengivne beretninger. Nu fremstår de tidligere folkestuer flere steder som smukke rum, der er velegnede til indretning af restauranter.

Tybrind brændte i 1874, og den hører til de sjældent fotograferede gårde. Her har H. Agersnap i 1925 forsøgt at få et spændende motiv fra gårdspladsen. Udlængerne blev støbt af det dengang nye materiale beton. Dog var laden ligesom hovedbygningen muret af røde mursten. Udlængerne blev tækket med træspån, der dog snart måtte beklædes med tjærepap, der atter afløstes af blik, der i 1925 var begyndt at ruste. Brug af nye billige, men uprøvede materialer medførte også dengang mange skuffelser.

halm foran lugen. Halmdyngen her voksede og voksede. De andre to sagde, at de intet tabte, hvad nu ikke var helt i overensstemmelse med sandheden, men jeg måtte tiende tage mod den ene grove overhaling efter den anden. Ingen rakte mig en hjælpende hånd, ingen viste mig, hvordan jeg skulle bære mig ad, ingen havde et venligt ord at sige mig – kun hånsord havde man tilovers for mig. Var jeg ikke gået ind på, at gøre karlearbejde?

Du må hellere straks gå op til forpagteren og få afregnet, for på Tybrind kan du ikke klare dig. Sådan kom det fra de to

andre halmkørere. Om forvalteren også gav sin mening til kende, husker jeg ikke. Jeg var bundulykkelig og var gerne gået op til forpagteren og bedt om lov til at rejse, men så huskede jeg historien (vel en skrøne) om, at en elev var gået op til forpagteren for at få lov til at rejse i utide, og at forpagteren da var bleven så vred på eleven, at han havde slået ham og dernæst jaget ham ud af gården, så eleven måtte tilbringe natten i skoven siddende på sin kuffert. Jeg gik ikke op til forpagteren, og snart havde jeg lært de to fuldbefarne kunsten af – den kunst at lægge halmen på

vognen, sådan at jeg kunne få den af igen. I slutningen af maj eller i begyndelsen af juni kom jeg til at passe køer. Eleverne skulle også have kendskab til kreatureres røgt og pleje. To faste røgttere og jeg skulle flytte og vande de op mod 200 køer, der stod på græs ude i en af de yderste marker. Hvor ofte køerne skulle flyttes, husker jeg ikke; de skulle vandes to gange om dagen. De stod i lange rækker tværs over marken. Vandet blev kørt til dem i store tønder. Det toges i mergelgraven på marken, hvorfra det droges (pumpedes) op med en sugepumpe. Pumpens nederste ende stod i graven, dens øverste hvilede på tønden. Pumpen, der var lavet af brædder, var firkantet og havde et stempel, på hvilket der sad et tværhåndtag, som man kunne drage i. Til vognen med tønden var koblet et lille vandtrug, der løb på fire små hjul. Kun to køer drak ad gangen. Vi kørte ganske bestemt med to vandvogne.

Jeg kom udmærket godt ud af det med de to røgttere. Det var to fattige, vel ikke synderligt begavede, yderst godsindede mænd. Vi kunne tage på arbejdet, som vi lystede, når vi blot nåede det, vi skulle nå – og det var ikke vanskeligt. Vi skulle meget tidligt op om morgenen – vel allerede klokken 3 1/2, og vi havde en lang dag, men der var midt på dagen et stort ophold i arbejdet, så der var god lejlighed til en styrkende middagsøvn. Jeg befandt mig overmåde vel blandt de umælende.

Så oprandt grundlovsdagen. Alt arbejde lå stille fra middag, men naturligvis ikke malkningen og pasningen af kreaturerne. Eleverne gik til skovfest. Jeg kunne ikke komme med, men jeg ville heller ikke. De to røgttere havde bestemt, at de ville holde grundlovsfest ude ved køerne, og til den ende havde de fået indkøbt nogle flasker brændevin. Der gik ikke mange af dagens timer, inden de begyndte at lette på flasken, og da de først havde fået begyndt,

ville – eller kunne de ikke holde op igen. Jeg fortsatte arbejdet på egen hånd. Det gik snart op for mig, at det var en ganske uløselig opgave, som her var lagt hen til mig. De to røgttere sov og lod sig ikke vække. Time skred efter time. Jeg masede videre. Hen på eftermiddagen kom forpagteren kørende ud i marken med et større selskab. Han så, hvordan jeg stod i det, og beklagede, at der ingen var hjemme på gården, han kunne sende mig til hjælp. Han skulle prøve, om han kunne finde nogen, men på forhånd anså han det for umuligt. Han bad mig fortsætte med arbejdet og ikke tabe modet. – Og så kørte han. Der kom ingen ud og hjalp mig. Køerne brølede af tørst. Ved firetiden kom fodermesteren og malkepigerne ud i marken. De kørte naturligvis hjem, da de var færdige. Jeg fortsatte. Om jeg husker ret, var det først ved ti-tiden, at jeg måtte indstille arbejdet, endnu inden jeg var nået rækkerne igennem med vandvognen. Flyttet blev de vist alle, og natteduggen på græsset har måske læsket noget. Det var med tungt hjerte, jeg måtte forlade de tørstende køer, og jeg følte, at jeg trods alt ikke havde gjort min pligt.

En aften nogen tid efter de ny elevers ankomst til gården drog eleverne og en del af gårdens piger i skoven for at feste. Jeg blev hjemme. Min yngste broder var død om vinteren. Sorgen over, at han ikke var mere, lå tungt på mig og gjorde, at jeg ikke kunne være med i lystighed af nogen art. De festende havde bajere og vin med, og det gik vildt til. En ung virkelig ordentlig mejeripige kom til bitterligt at begræde denne nat, som så brutalt lærte hende, at »der rinder sorg, rinder harm af roser røde«.

En aften skulle jeg sammen med et par kammerater en tur til Ejby. Jeg blev udpeget til hos forvalteren at indhente tilladelse til at forlade gården. Må Hansen,

Nielsen og mig gå til Ejby, spurgte jeg. Det hedder ikke »og mig«, men og jeg, rettede forvalteren. Tilladelsen fik vi. Fra denne dag var det et problem – et ikke absolut let problem for mig, hvorledes de personlige henvisningsord rettelig skulle bruges.

Så var roetiden inde. I den mark der lå lige vesten for gården, var sået runkelroer. Disse roer blev vi elever sat til at luge. Vi fik arbejdet på akkord – skulle luge 800 favne pr dag. Roerne var sået på »flad jord« – ikke som det da var almindeligt i Jylland på kamme. Vi skulle luge krybende på alle fire og bruge begge hænder. Ville man bruge et roejern, skulle det være meget kortskaftet, så også de, som brugte jern, måtte gå på alle fire. For ikke at slide hul i bukserne bandt vi gamle sække om knæene. Vi masede umenneskeligt på, holdt ingen middagspause, så vi var gerne færdige med de 800 favne klokken 2-3. Så gik vi og spankede i gården om eftermiddagen eller travede til Ejby eller ned til havet at bade. Forvalteren henstillede til os ikke at vise os alt for åbenlyst. Forpagteren måtte ikke gerne se os gå og drive først på eftermiddagen. Man kunne ellers risikere, at de 800 favne, som virkelig repræsenterede en god dagsydelse, næste sommer kunne blive ombyttet med 900 eller 1000. En søndag med sol over vangene lånte en af daglejerne, som boede i Føns, mig og mine heste til at køre et læs kvas fra skoven til sit hjem. Da vi havde læsset af og givet hestene muleposerne på, blev jeg budt ind. Og så sad jeg i en ren stue med potteplanter i vinduerne, ved et duget bord, der bugnede, syntes jeg, af herlige retter: stegte rødspætter, gammeløl, most med mere og spiste af rigtige tallerkener. Jeg måtte som Jeppe spørge: Drømmer jeg, eller er jeg vågen? Hele den verden, jeg den første maj havde mistet forbindelsen

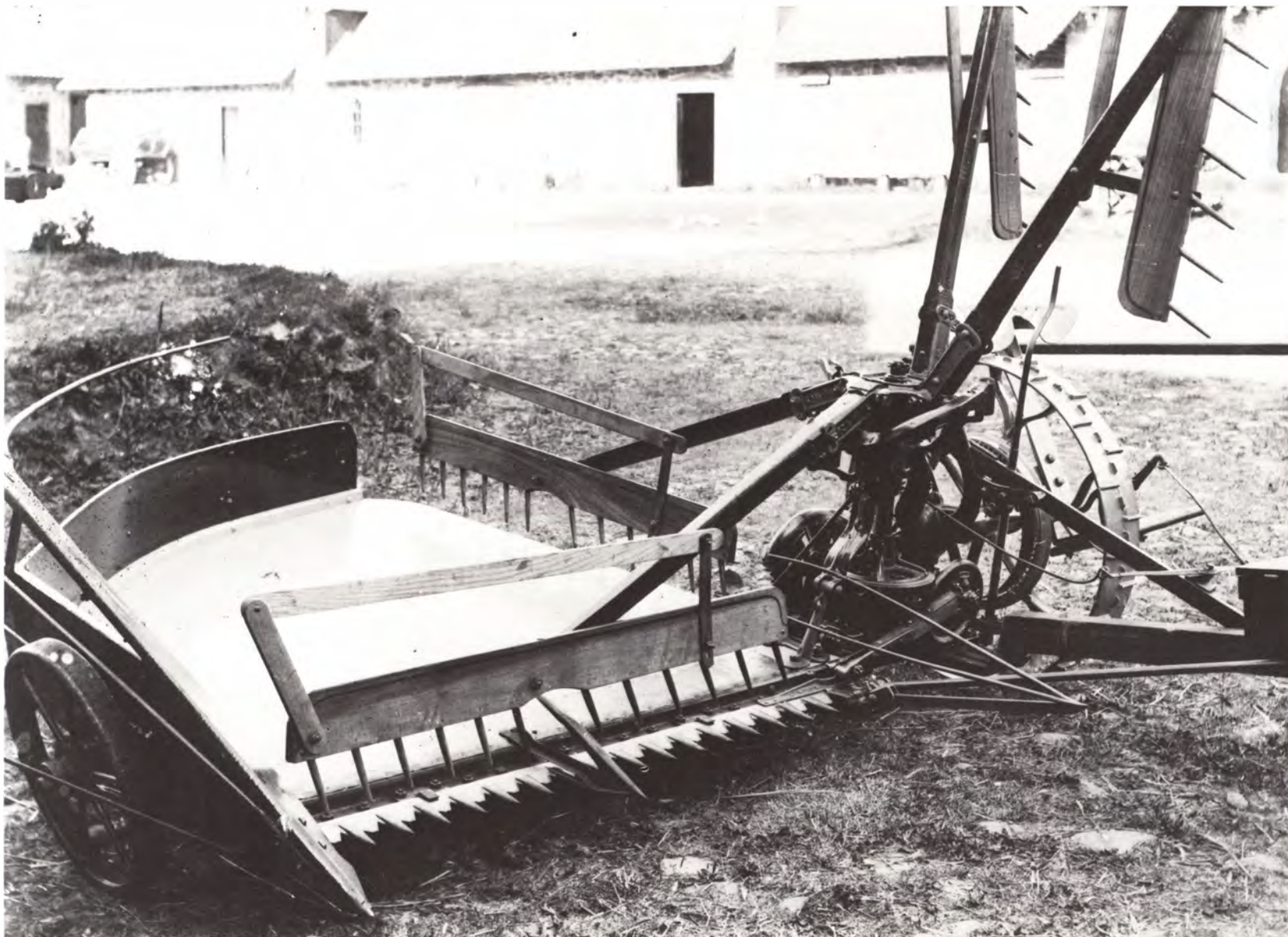
Bag malkevognen ser man et stykke af en lang række af tøjrede malkekøer. De fire malkere har kunnet klare at malke 80 køer. Den store græsmark hørte til Fønixsborg ved Kolding, en gård på 30 tønder hartkorn (mod Tybrinds 81). Fotograf Paaskesen kom forbi en majdag 1903.

med, var pludselig påny blevet nærværende. Gammeløl og most havde jeg aldrig før smagt, og jeg vidste ikke, at det kunne beruse. De to rare mennesker, der ville mit bedste, blev ved at nøde mig. Og så drak jeg mere af de særdeles velsmagende drikke end klogt var. De indtagne stærke sager bevirkede, at da jeg på hjemturen kørte gennem alleen ved gården, følte jeg mig bogstavelig taget højt løftet over alt det, der færdedes på jorden.

Når nogle korte aftenture til Ejby ikke medregnes, havde jeg kun disse fire gange lejlighed til frit at færdes uden for Ty-

brinds markskel i tiden fra første maj til jul. I kirke kom vi aldrig, og samkvem med sognets andre unge havde eleverne vist ikke; vi blev vel regnet for herregårdsbørster.

Da kornhøstens tid var inde, ankom til gården en del høstarbejdere fra det fattige Vissenbjerg sogn. Så vidt jeg husker, var en del af dem kvinder. Det var lystige svende – folk der både kunne fortælle og synge. Det var ikke altid høviske ting, de havde på repertoire. De havde mærkelig nok mange sange og muntre historier, der handlede om Småland og smålændingene.

Havde det fattige Vissenbjerg i tidligere tider haft nogen tilknytning til det lige så fattige Småland? De fremmede boede og fik kosten på gården. De medførte egen le. Mændene mejede. Flere elever tog op. Krat brugtes ikke. Vi samlede det afmejede op lok efter lok. Mejerne var mestre i at lægge kornet op mod det stående, så at vi optagere havde let ved at samle det op. De tog ingen bred »skår«. Det var derfor en let sag for optageren at følge med.

Når den lange række af høstfolk bølgede over en af de store marker, fulgte en vogn forspændt en skikkelig hest og fyldt med øllejler med. Køretøjet havde ingen kusk. Hesten vidste selv at følge med. Det var lange omgange, det drejede sig om. Om jeg husker ret, kunne vi kun nå een omgang hver kvart dag. De gode Vissenbjergmænd var slemme til at træde ud af geledet. Så skulle de hen at drikke, og så skulle de træde af på naturens vegne.

I 1890erne begyndte der at komme høstmaskiner frem, som var så driftssikre, at man kunne stole på deres hjælp til at få kornhøsten i hus i rette tid.

Når de for en tid ikke ville »lege med«, huggede de sig bare ud ved at tage smalle og smallere skår. De øvrige mejere fortsatte, og den udtrådtes optager fik sig et hvil. Forvalteren var ikke glad ved de hyppige afbrydelser i arbejdet, men han måtte tie; de fremmede skøttede ikke om at danse efter hans pibe. Vissenbjergenserne vendte nok atter hjem, når det sidste korn på Tybrind var mejet.

I midten af halvfemserne var mejemaskinerne endnu ikke almindelige her i landet. Tybrind havde to selvbindere, en aflægger og en slåmaskine. De var alle i brug, så længe der var noget at meje. Alle eleverne skulle lære at køre dem. Alligevel var det vist den mindste del af kornet, som blev mejet med maskine. Vi blev også sat til at binde op efter aflæggeren. Det var ulige sværere end at følge en mejer; seks mand skulle klare det, og maskinerne havde fart på.

Under hjemkøringen af sæden (kornet) blev der ikke set efter »klokken«. Der blev kørt ind fra tidlig morgen til sen aften. Klokken kunne blive ti og mere, inden der holdtes fyraften. Ingen knurrede over den lange arbejdsdag. At kornet skulle bjærges, når det var tjenligt, og at man ikke kunne løbe an på, at det, som man ikke fik bjærget den ene dag, kunne man bjærge den følgende, fandt vi alle indlysende.

I høsttiden var maden bedre end i den øvrige del af året. Der var store hvedekagemellemheder i madkasserne og herlig hjemmebrygget øl i lejler eller flasker. Og endelig var der brændevin til alle. Blev vi sendt ud i mindre hold, skulle en af holdet hente brændevinsrationen i bryggeriet. Skønt jeg ikke drak min ration, tog jeg alligevel det, der var tildelt mig. Jeg var derfor altid et velset medlem af holdet. Under hjemkørslen kørte jeg med en gammel hoppe – Grethe hed den – og en toårs plag. Forpagteren bad mig om af

hensyn til plagen ikke at gøre læssene for store. Forvalteren var meget misfornøjet med forpagterens indgriben.

Engang blev jeg sendt i skoven efter et læs bønnestager. Som jyde kendte jeg hverken bønnestager eller humlerafter og kom hjem med disse i stedet for hine. Forvalteren gav mig en værre overhaling, da han så, hvad læsset bestod af, og jeg blev øjeblikkelig påny jaget til skovs for at få fejltagelsen berigtiget. Forvalteren, der var indfødt fynbo, og som fra barn af havde kendt både bønnestager og humlerafter, fandt, at jeg havde handlet utilgiveligt dumt.

Forpagteren krævede meget af sine elever og sine heste – ja, vel af alle han havde i sit brød. Han var absolut ikke blødsøden, men egentlig hård var han heller ikke. Han tålte ikke, at noget dyr blev mishandlet. Alligevel skete det ikke helt sjældent, at hestene blev skamkørt og skamslået. Forpagteren kom kun nu og da en kortere vending i marken og kendte af selvsyn ikke meget til livet der ude, og selvfølgelig var der ingen, der indberettede til ham, hvad der skete på gård og i mark. Havde han vidst, hvad der skete i grusgraven en dag, så havde han skredet voldsomt ind. Blev han vidne til noget, som efter hans opfattelse var rå behandling af dyr, kom han for alvor i kog.

Den første drøje irettesættelse fik jeg en sommerdag nede ved kostalden. Jeg husker ikke, om en ko ville løbe ud af stalden, eller om køen blev trukket ud og blev tvær i døren, men jeg langede ud efter den med min bestøvlede fod. Den slags spark er desværre ikke noget ukendt blandt landbrugere, og havde jeg ment, at en sådan handle måde ville blive opfattet som mishandling, havde jeg selvfølgelig ikke sparket her, hvor jeg havde forpagteren lige ved siden af mig. Forpagteren sagde i sin tordentale sådan noget som: Det havde

jeg ikke ventet af mine elever, og allermindst af Dem, Andersen. Anden gang forpagteren fik anledning til at korrekte mig for ublid behandling af dyrene, skete en efterårsdag, jeg kørte gammel tang fra iskulerne. Jeg kørte med nr 12 hestene, et par dejlige dyr. De var gamle og stive. Så aflægs var den ene, at den, hvis den faldt (og det skete nu og da), ikke kunne rejse sig. De var velfodrede, nærmest fede, de var yderst villige og gjorde gerne det, de kunne og mere til. De blev kun brugt til let kørsel og lettere markarbejde. Jeg kom kørende med tom vogn gennem gården og standsede hestene for at hænge muleposerne ind i stalden. Vist alle gårdens heste stod hellere end gerne, og de to her plejede jeg også at kunne gå fra. Af en eller anden grund begyndte de denne dag at gå ind, inden jeg var nået hen til vognen, og da jeg begyndte at løbe, satte de også farten op. Nå, jeg nåede med lethed køretøjet, kravlede op og fik fat i tømme. Jeg husker ikke, om jeg kunne nå at slå hestene med tømme, men jeg husker, at jeg slog nogle drabelige slag med den på forsmækken, og de to nervøse dyr satte i spring. Forpagteren sad på sit kontor, som jeg havde bagude. Han så, at jeg slog, men han kunne ikke se, hvor slagene faldt. Straks efter at jeg var kørt ind i iskulen for at få nyt læs, var forpagteren over mig, og han var frygtelig vred. Hvad han sagde, husker jeg ikke, men jeg husker, at han stod med sit tykke, tunge egespir løftet som til slag over mit hoved. Ville den falde? Den faldt ikke. Jeg var meget spændt på at se, hvad der stod i den anbefaling, forpagteren sendte mig efter min bortrejse fra Tybrind. Der stod blandt andet: . . . en særdeles flittig, flink og pålidelig lærling . . . i besiddelse af en god karakter.

Daglejerne på gården var meget fattige; de var uselvstændige og meget krybende over for forpagteren og forvalteren, ja

også over for visse elever. Forkarlen fortalte engang, at en af daglejerne var kommet næsten krybende, holdende kasketten foran sig, hen til ham, og at forkarlen havde spyttet sin skrå ud i kasketten. Efterårstiden bød på såning af vintersæden, roeoptagning, hjemkørsel af tang fra stranden til roebatterierne og iskulerne, men da især på pløjning. Vi red i marken om morgenen i mørke og begyndte at pløje i mørke. Det hændte, at hestene,

som selv bestemte retningen, gik op af furen, og vi kunne komme et godt stykke fra det pløjede, inden vi opdagede, at vi var faret vild. En af eleverne måtte en morgen stryge tændstikker for at finde sin dobbeltpløv. Han havde hentet den ved smedien, og da han kørte op ad bakken fra denne, var hammelen sprunget af, og ploven løbet sin vej.

Det var et herligt arbejde at pløje. Hestene kunne passe sig selv, ploven til dels

Det foregående fotografi viser en aflægger, en høstmaskine, som afskar kornet og lagde det i bundter, som skulle bindes i neg ved håndkraft. På denne side ses et helt nyt vidunder, en selvbinder, der selv kunne binde negene, som så blot skulle stilles til tørring ved håndkraft. Begge billeder er fra 1892, da mejemaskiner af mange fabrikater prøvedes på herregården Constantinsborg. Resultaterne blev publiceret i Tidsskrift for landøkonomi, og fotografierne af de flotte maskiner er gemt i Landbrugsmuseet på Gammel Estrup.

også. Og medens man langsomt vendte furen, kunne forpagteren følge én ager op, ager ned og gøre klart for én, hvorfor denne mark nu skulle pløjes på dette tidspunkt og med denne plov og meget andet. Disse »timer hos forpagteren« gjorde, at jeg kom til at skatte ham meget højt. Det varmede mig om hjertet, at jeg ikke var ham ligegyldig. I uger pløjede jeg græsmark med universalploven forspændt tre heste. Undertiden var jeg ene i denne mark. Jeg holdt middag derude – havde muleposer til hestene og mellemadder til mig selv til hele dagen. Var vejret godt, kunne jeg ikke ønske mig noget bedre arbejde. Blev det regnvejr, ja, så var der ikke noget, der hed at spænde fra og køre hjem. Så kunne der vanke en våd trøje, ja vandet kunne trænge helt ind til skindet, men ingen blev syge efter en sådan våd og kold dag; vi tålte strabadserne godt.

I efterårstiden og vinteren igennem blev der tærsket korn, damptærsket. Værket havde sin plads i den gamle lade, men det kunne flyttes ned til den nye lade, når der skulle tærskes der. Forkarlen lagde i regelen i maskinen, men eleverne skulle også efter tur prøve dette arbejde. Flere af de øvrige arbejder ved værket blev ligeledes udført af eleverne. To arbejder blev altid besørget af daglejerne: det at »række« halm og det at køre avner. Halmen skulle tages fra maskinen, efterhånden som den væltede ud af halmrysteren, og »rækkes« op på vognen, som forspændt kørtes op på siden af værket. Avnerne kom også bagud af maskinen. Begge arbejderne skulle udføres i »røg og damp«. Når en elev blev sat til at udføre et af disse arbejder, regnede man arbejdet for at være en art strafarbejde.

En af eleverne stod altid foran maskinen og tog sække fra og vejede kornet, en anden kørte de fyldte sække hen til magasinet og bar dem ind i det. For den der hav-

de kræfter nok, var arbejdet med at »køre sække« (køre kornet på magasinet) vist ikke over evne, men for splejsene var det en frygtelig tortur. Raden til at køre sække kom også til mig. Den dag blev der tærsket hvede, og den skulle køres over til – og bæres op i magasinet, over køkken og bryggers. Hveden gav langt fra så mange sække i timen som for eksempel havren, men så var sækkene til gengæld meget tungere. De var fyldte og vejede alle over 200 pund; man sagde, at de kunne veje 220-230 pund. Trappen, jeg skulle slæbe sækkene op ad, var som en sådan trappe skulle være; den havde den rigtige hældning, trinene var brede og havde en passende indbyrdes afstand. Jeg udførte arbejdet, som var pålagt mig, men det var et frygteligt slæb. Jeg manglede kræfterne. Langsomt, uhyre langsomt kravlede jeg op efter, og så snart sækken var oven ud af trappen, skød jeg den ind på loftet og slæbte den hen til korndyngen. Kokkepigen, der sammen med andre kvinder rullede tøj oppe på loftet, sagde, da hun så, hvordan jeg masede med sækkene: De slæber Dem en pukkel til, Andersen! Så galt gik det nu ikke.

En regnvejrsgang stod jeg sammen med forkarlen og en del andre elever i loen ved damptærskværket. Jeg husker ikke nu foranledningen, men forkarlen tillod sig at sige til mig sådan noget som: Du er et fjols, Andersen. Det kan du få skriftligt! Ellers plejer jeg altid at have vanskelighed ved at finde et passende svar, men den dag lå det mig lige på tungen. En skrædder havde nogle år før givet mig det samme svar. Uden tøven riposterede jeg: Vil du ikke kysse min r . . ! Det kan du få mundtligt. En homerisk latter steg fra de mange struber – dog ikke fra forkarlens. Jeg var straks klar over, at jeg var gået for vidt. Var forkarlen blevet vred? Han lod sig ikke forstå med noget.

En tid efter optrinet i loen fortalte jeg ved aftensbordet, at jeg om eftermiddagen ude i marken under pløjningen havde »taget den med ro« den sidste omgang for ikke at være for langt fra enden, når forkarlen råbte: Så vender vi om. Denne tilståelse passede forkarlen; han var der straks: Du skal komme til at række halm, Andersen, hvis jeg en dag kommer til at sætte i arbejde. Den dag, mente jeg, var langt borte. Kun, hvis både forvalter og forpagter var forhindret, blev opgaven lagt hen til forkarlen. Så skete alligevel det, som ikke var sket før i min Tybrindtid – jeg husker i hvert fald ikke noget fortilfælde – at forkarlen skulle gå i forvalterens sted og netop sætte i arbejde til tærskning. Da han kom ud for mig – vi stod i stalden enhver bag sine heste, mens vi fik vort arbejde tildelt – sagde han på en meget hånende måde: Andersen rækker halm! Jeg blev ærgerlig, men holdt min mund, og jeg var fast besluttet på, at jeg ville løbe linen ud. Kunne en daglejer holde ud at stå en dag i det lille, overdækkede, støvfyldte rum bag maskinen, kunne jeg vel også. Netop denne dag fik jeg i en pakke vasketøj hjemmefra sendt en stang tykt lakrids. Den havde jeg at gumle på dagen igennem. Arbejdet med at forke halmen på vognene var forholdsvis let, men støvet var en frygtelig plage. Dagen gik til ende, og jeg kunne atter fylde lungerne med den friske luft. Straks efter aftensmåltidet kravlede jeg i seng. Den følgende morgen var jeg noget sløj, dog ikke mere end at jeg kunne have stået op, men jeg var blevet tvær og blev i sengen for første og eneste gang i det år, jeg var på gården. Jeg tror ikke, jeg tænkte på at blive i sengen mere end denne ene dag. Om formiddagen kom forpagteren op for at tilse mig. Han spurgte mig, om jeg troede, at jeg i dagen, der kom, kunne trække et par plage til Nørre Aaby. Det lovede

26 jeg. Da morgenen kom, mødte jeg atter i stalden. Forvalteren havde atter overtaget ledelsen af arbejdet. Der blev ikke talt om Nørre Aaby turen. Forvalteren sagde, da han satte i arbejde: Andersen kører avner. Havde forkarlen talt med forvalteren om mig? Der blev denne dag tærsket nede ved den nye lade, og her stod maskinen ude i det frie, hvor der ikke mærkedes støv, og da arbejdet med avnerne var meget let, gik dagen glat. Forpagteren spurgte op ad dagen forvalteren, hvordan det gik med

mig og fik (således blev det fortalt mig) til svar: Han er fuldstændig rask og kører avner.

Den 1. november fik jeg udbetalt første halvdel af min løn – 65 kr. Det var 5 kr. mere, end jeg havde krav på. Sammen med en kammerat tog jeg en af månedens første dage til Ejby og fik taget mål til et sæt »forvaltertøj« med spændetamp og alt det. Jeg skulle selvfølgelig ligne alle de andre forvalterspirer.

To karle fra Store Grundet ved Vejle er i færd med at pløje de sidste furer på en mark. De benytter svingplove, og ved hegnet ses to tromler af træ. Dette sjældent fine arbejdsbillede skyldes A. H. Faber, der var fotograf i Vejle.

Tærskemandskabet på Krabbesholm ved Skive er omkring 1900 fotograferet af Niels Jepsen. Dampmaskinen afløste hesteomgange som trækraft og gjorde det muligt at tærsk kornet, før dette kom i lade. Bag de vidtstrakte herregårdsmarker troner Resen kirke.

Så blev det jul. Jeg fik hele fjorten dage fri. Hvor glædede jeg mig til at komme hjem og vise de indfødte, hvilken karl jeg var blevet. Og hvor skulle jeg nyde den lange ferie. Jeg kunne være hjemme juleaften og alle juledagene og et godt stykke ind i det nye år. Men det at være hjemme var slet ikke det samme som før. Gården derhjemme var mig fremmed, da jeg trådte ind i den. Dens fire længer var rykket uhyggeligt tæt sammen, og jeg kunne jo næsten nå tagskægget. Jeg følte det

også, som om jeg ikke rigtig hørte til der hjemme. Det, der blev talt om, interesserede mig ikke. Mine gamle venner brød sig ikke om at høre mig fortælle om livet på den fjerne gård. Og så stod jo truende ikke langt ude i fremtiden tilbagerejsen til Tybrind, hvor vi skulle i gang med at køre is til mejeriets iskuler straks efter juleferien – et arbejde der skulle være noget af det allerværste, gården satte sine elever til.

Alt for hurtigt gik juleferien. Da jeg omsider begyndte at falde i lave i mit

barndomshjem, randt ferietiden ud, og opbruddets time var inde. Godt var det, at de to trediedele af Tybrindtiden lå bagude.

En ikke ringe del af den is, mejeriet skulle bruge, var, da jeg vendte tilbage til gården, allerede kørt sammen af den arbejdsstyrke, som ikke havde haft den lange juleferie. Sidst i februar blev der atter bjærget is. Jeg må vel have været med i arbejdet. Da jeg intet bevarer i min bevidsthed om ubehageligheder ved isbjærgningen, slutter jeg deraf, at det ikke har været så slemt.

I midten af januar blev vi – nogle elever og et par daglejere – sendt ned i engen for at skære rør. Det var et arbejde, der sikkert i uhygge overgik arbejdet med isen. Vi, der blev udtaget til arbejdet, vidste forud, at rørskæringen kunne blive en både våd og kold omgang, men det blev værre, end vi havde forestillet os. Rørene groede på et stykke jord, der lå under vand, og ude i åen. Det var tænkt, at vi skulle gå på isen og skære rørene, og havde vi kunnet det, havde arbejdet ikke været så slemt. Vi var imidlertid ikke kommet ret langt ind i rørskoven, før vi plumpede gennem isen. Daglejerne havde lange træskostøvler på, og de kunne måske holde vandet helt ude. Mine ikke særlig langskafte læderstøvler var snart fyldte med vand. De andre elever var vist ikke bedre stillet end jeg. Til at begynde med følte vandet koldt, men det varede ikke længe, inden mine ben vænnede sig til det kolde vand, så ubehaget ved at vade rundt i det næsten helt fortog sig. Om middagen gik jeg til bordet i de våde benklæder og strømper, og jeg lå med det våde tøj på sengen i middagspausen. Hvorfor blev rørskæringen ikke indstillet, indtil arbejdet kunne udføres under mere menneskelige forhold? Hertil er at sige, at forpagteren sikkert ikke tænkte sig os halvt svømmende afskære rørene og forvalteren

vel heller ikke. Vi var fuldt klare over, at intet menneskeligt burde være os fremmed.

Vi elever ville gerne have tur til Ejby; den var et kærkomment indskud i det ensformige liv på gården. Vi kørte til stationen med korn og efter foderstoffer. En sådan tur tog en halv dag. Vi havde mad med, som vi spiste på kroen, medens hestene tømte muleposerne.

En tid om vinteren var det så mørkt ved arbejdstidens begyndelse, at det var umuligt for os at udføre noget udearbejde. Vi blev så nede i kostalden at strigle køerne. Striglearbejdet gav os en passende indre varme, så det var ingen dårlig måde at begynde dagen på.

Tråden, der bandt eleverne sammen, var sikkert tynd. Alligevel optrådte elevgruppen enigt over for omegnens karle og også over for karle på selve gården. Et arbejdshold bestående af flere elever og en ny karl på gården var sat til at planere et engstykke. Vi flyttede jorden i trillebøer og kørte på planker. Jeg kom til at køre af planken. Det gjorde karlen, som vel blev sinket derved, vred, og han truede mig med klø. Forkarlen kom mig øjeblikkelig til hjælp, og karlen måtte gemme kløene. Jeg mener, at jeg kom godt ud af det med alle eleverne, men noget varigt venskabsbånd blev der ikke knyttet mellem nogen af dem og mig. Jeg bevarede ikke forbindelsen med en eneste af dem en dag længere, end min Tybrindtid varede.

Vinteren igennem fik vi i nogle aften-timer landbrugsfaglige foredrag. Vi ville vist egentlig gerne have været opmærksomme tilhørere, men det var os en umulighed efter en lang dags arbejde i mark og gård at holde øjnene åbne. Og det var vist regelen, at landbrugskandidaten, som underviste os, var den eneste vågne i lokalet, når timen sluttede. En lang tid sidst på vinteren hjalp jeg en daglejer, som indtog

en betroet stilling på gården, med at udbedre vandings- og afløbsrenderne i engen. Dette arbejde bjærgtog mig helt!

En stille mild aften i marts kom en af daglejerne op på mit kammer og bad mig hurtigst muligt køre efter jordemoder. Forvalteren havde sendt ham til mig. Det var nr 12 hestene, der blev brugt til sådanne ture. Daglejeren tog med mig. Han var fuldkommen skør, fandt jeg, han havde gerne set hestene tilbagelægge vejen i firspring. Han snappede pisen og slog løs på dem. De to gamle, stive dyr gjorde, hvad de kunne og mere til. Jeg fandt kørselen uforsvarlig og prøvede på at holde igen, men så fik jeg at vide, at der stod liv på spil, og så måtte jeg tie. Nå, alt forløb vel. Kvinden, som jeg hentede jordemoder til, var den tidligere omtalte mejeripige, som havde fået et midlertidigt hjem hos den her omtalte daglejer. Hvem der betalte for hendes ophold, ved jeg ikke.

Nogen tid efter jordemoderturen – måske påskedag – var der barnedåb i daglejerhjemmet. Jeg kørte moder og barn til kirke. Efter hjemkomsten blev jeg indbudt til at spise middag i daglejerhjemmet, når jeg havde fået hestene sat på stald. Jeg sagde ja til indbydelsen, skønt jeg helst ville have sagt nej. Da jeg noget ud på eftermiddagen efter at have spist sødsuppe og andet lækkert med tak for dagen brød op, betroede daglejeren mig, at pigen havde været så lykkelig over, at jeg var kommet. Hun mente, at alle så ned på hende, fordi hun havde fået det barn. Jeg var overordentlig glad over, at jeg havde sagt ja til at være med ved middagen.

En fem-seks år efter, at jeg var rejst fra Tybrind, besøgte jeg – forøvrigt rent tilfældigt – en af mine kammerater fra Tybrindtiden. Han var nu forpagter af en større herregård. Under vor samtale om de gamle dage sagde han pludselig: Husker du mejeripigen (her nævnedes han

hendes navn) fra Tybrind. Hun er her på gården, hun er gift med fodermesteren. Hun er en meget dygtig kone, og hun er godt gift, jeg er meget glad for parret. Hvor blev jeg glad ved denne tidende. Flere gange i de mellemliggende år havde jeg tænkt på, hvad skæbne hun måtte have fået. Helt sikker var jeg på, at han, som var far til den lille pusling, jeg kørte til kirke med hin martssøndag, aldrig ville tage hende til hustru.

Af den tidligere omtalte dagbog har jeg gjort følgende uddrag: Tybrind var en hovedgård under Wedellsborg. Den lå i Ørslev sogn mellem Middelfart og Assens umiddelbart ud mod Lille Bælt. Den var, da jeg i 1895-96 tjente på den, forpagtet ud. Gårdens samlede areal var 836 tønder land med $81\frac{1}{2}$ tønder hartkorn. En mindre del af arealet – 39 tønder land – var ganske god overrislingseng. 110 tønder land var strandeng, som Tybrind Vig undertiden gik over om vinteren. Resten var agerjord af ret uensartet beskaffenhed – noget var let sandjord, men den overvejende del god muldjord.

I dette bind kan man læse om, hvordan man uddannedes – i krop og sind – til at blive arbejdsleder på en herregård. Forpagter på Tybrind, jægermester Frands Skov's myndige åsyn har N. E. Andersen gemt, således at han kunne lade billedet følge beretningen om den unge mand, der blev klar over, at hans eget bløde sind ikke egnede sig på herregårdens avlsgård.

Gårdens bygninger var opført efter en brand i 1874. Den store lade var muret af røde sten. De øvrige bygninger, som opførtes dengang, havde betonstøbte mure. Taget på alle bygningerne var af høvlede spån kogte i kreosottjære. Til gården hørte endvidere en lade og en ungkvægstald begge af træ (brædder) og med paptag. Endelig var der nogle halvtagsskure af træ og med tag af pap; de var opførte langs siden af den store lade og tilbygget denne. Øst for gården lå hovedbygningen. Den havde mur af røde sten og tag af skifer.

Besætningen bestod af 26 arbejdsheste og 11 plage og føl og 2 køreheste, 314 stykker hornkvæg (187 malkekøer, resten var kvier, tyre og kalve), får og svin.

Af maskiner var der på gården 2 selvbindere, 1 aflægger, 1 slåmaskine, 1 damptærskværk, 1 petroleumsmotor, 1 breddsåmaskine, 1 radsåmaskine, 1 frøsåmaskine og (som noget nyt) 1 universalplov, og så naturligvis alle de mere almindelige landbrugsredskaber.

Der var på gården 18 landvæsenselever, 1 karl, 2 faste daglejere og 12 løse. Eleverne, karlen og de to faste daglejere (den ene

Fotograf C. A. Beck fotograferede omkring 1890 mange herregårde, og i adskillige tilfælde gik han – mod tidens sædvane – bag om gårdene. Fra Tybrind har han valgt et motiv fra den nyanlagte have.

var ugift) boede på gården. De øvrige daglejere boede dels i nogle arbejderboliger, som lå et stykke øst for gården, dels i de omliggende, nærmeste landsbyer.

Daglejerne, der boede i grevens huse, betalte selv husleje, brændsel og andre omkostninger. De fik intet månedskorn, mælk eller lignende. Svinerøgteren og staldkarlen fik kosten på gården og en dagløn, der om høsten androg 1 kr 50 øre, den øvrige del af året 1 kr. Svinerøgteren fik yderligere 10 øre for hvert fedesvin, der solgtes, og 10 kr årligt for at tømme »Slottet«s retirader. Og staldkarlen fik for at skære hakkelse til slottets køreheste, der havde egen stald, 10 kr årligt. De to faste daglejere lønnedes med 325 kr årligt, og den ugifte fik yderligere to får græsset gratis. Den daglejer, som var fyrbøder ved damptærskværket, fik, når der tærskedes, 1 kr mere pr dag end de øvrige.

Den almindelige dagløn var fra 1. januar til 1. april til mænd 1,30 kr, til koner 1,00 kr – fra 1. april til 1. juni både til mænd og koner 1,35 kr – fra 1. juni til 1. august til mænd 1,40 kr, til koner 1,35 kr – fra 1. august til 1. oktober til mænd 1,75 kr, til koner 1,35 kr – fra 1. oktober til 1. november til mænd 1,40 kr, til koner 1,00 kr – fra 1. november til 1. januar til mænd 1,25 kr, til koner 1,00 kr. De, som kun arbejdede på gården i høsttiden, fik 180 øre og kosten.

1ste års eleverne fik 120-130 kr.

2det års eleverne fik 140-150 kr.

3dje års eleverne fik 180-200 kr.

Karlelønnen var 180-200 kr plus kost og logi.

Arbejdstiden var fra 1. januar til 3. februar fra 7 til 5 med frokostpause fra 8,40 til 9, middag fra 12 til 1 og ingen pause om eftermiddagen

– fra 3. februar til 24. februar fra 7 til 5½ med samme pauser

– fra 24. februar til 7. april fra 6 til 6

med samme frokost- og middagspause og mellemmad fra 3,40 til 4

– fra 7. april til 1. oktober fra 5½ til 7 med frokostpause fra 8,30 til 9, middag fra 12 til 1,30 og mellemmad fra 4 til 4,30

– fra 1. oktober til 4. november fra 6½ til 6½ med samme frokost- og mellemmadspause og middag fra 12 til 1

– fra 4. november til 15. november fra 6½ til 6 med frokost fra 8,40 til 9, middag 12 til 1 og med mellemmadspause fra 3,40 til 4

– fra 15. november til 25. november fra 6½ til 5½ med samme spisepauser

– fra 25. november til 17. december fra 6½ til 5 med samme pauser

– fra 17. december til 24. december fra 6½ til 5, samme pauser

– fra 24. december til 1. januar fra 7 til 5, samme pauser.

(NEU 10201, skrevet 1953).

Efter året på Tybrind var N. E. Andersen helt klar over, at herregårdslivet ikke talte ham. I stedet kom han på seminarium, og han var pensioneret lærer, da han skrev om dagliglivet i fødegården og om det uforglemmelige år i herregårdens barske verden.

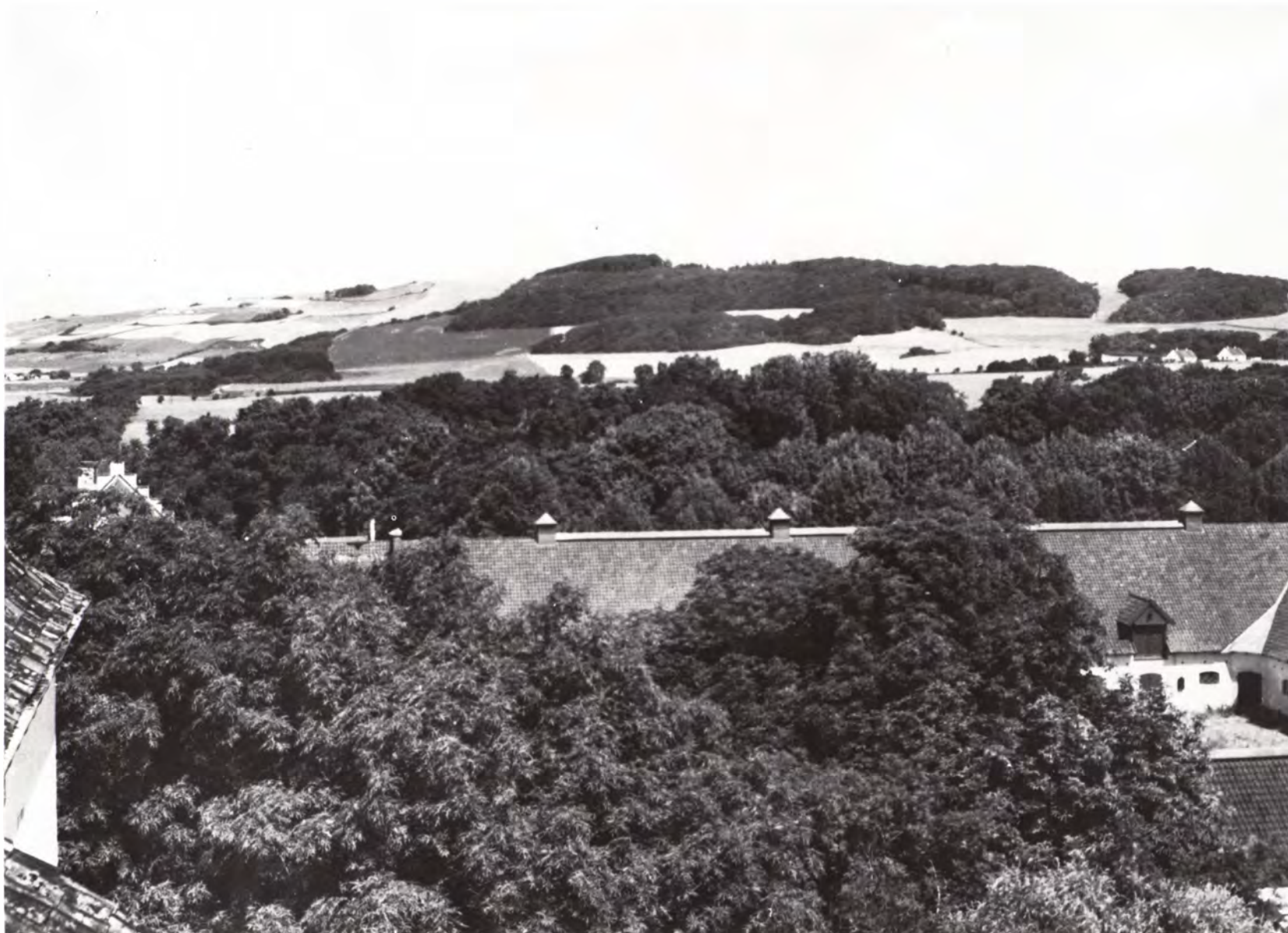
Vestjyden på det sjællandske gods

Den 1. november 1894 kom den attenårige Poul Hauch Fenger til Sjælland. Han var vokset op i gården Bilring nordøst for Ringkøbing. Her havde hans forældre stridt for at få gården i drift, og her var den tilflyttede familie blevet accepteret, ja værdsat af egnens befolkning. Den unge mand havde været ude at tjene i Vestjylland, og da han kom til den sjællandske stordrift, blev han forfærdet ved at lære forholdene at kende. Han blev der kun et enkelt år. I stedet kom han på landbohøjskolen, blev konsulent og endte som forstander for en landbrugsskole. Men han glemte aldrig oplevelserne på Dragsholm:

Dragsholm var så vidt jeg husker på 1400 tønder land med 20 spand heste (køre- og rideheste), 300-400 køer (opdræt) og vist ca 200 svin.

Ejer baron Zytphen-Adeler, som vi aldrig så. Forpagter Nøymann, som vi så meget sjældent. Overforvalter Funder, som satte i arbejde (morgen og middag) og ellers førte tilsyn med de folk, der ikke brugte heste. Underforvalter Henriksen, der fulgte de folk, der brugte heste. Staldkarl, der passede hestene. Forpagterens kusk. Fodermesteren, der forestod pasning af køer og svin. Mejeribestyrer, der med andres hjælp passede gårdens mejeri. Vist ca 30 daglejere, der boede i gårdens huse – oftest tofamiliehuse. Vist 15 karle, der boede på gården, og fire landvæsens elever, hvoraf jeg var den ene. Så var der yderligere smed, bødker, snedker, gartner og gartnerelver.

Af kvindeligt personale var der vist 8 malkepiger. Hvad de ikke kunne malke, besørgedes af husmændenes koner. Forpagterens to stuepiger og vist tre i køkke-

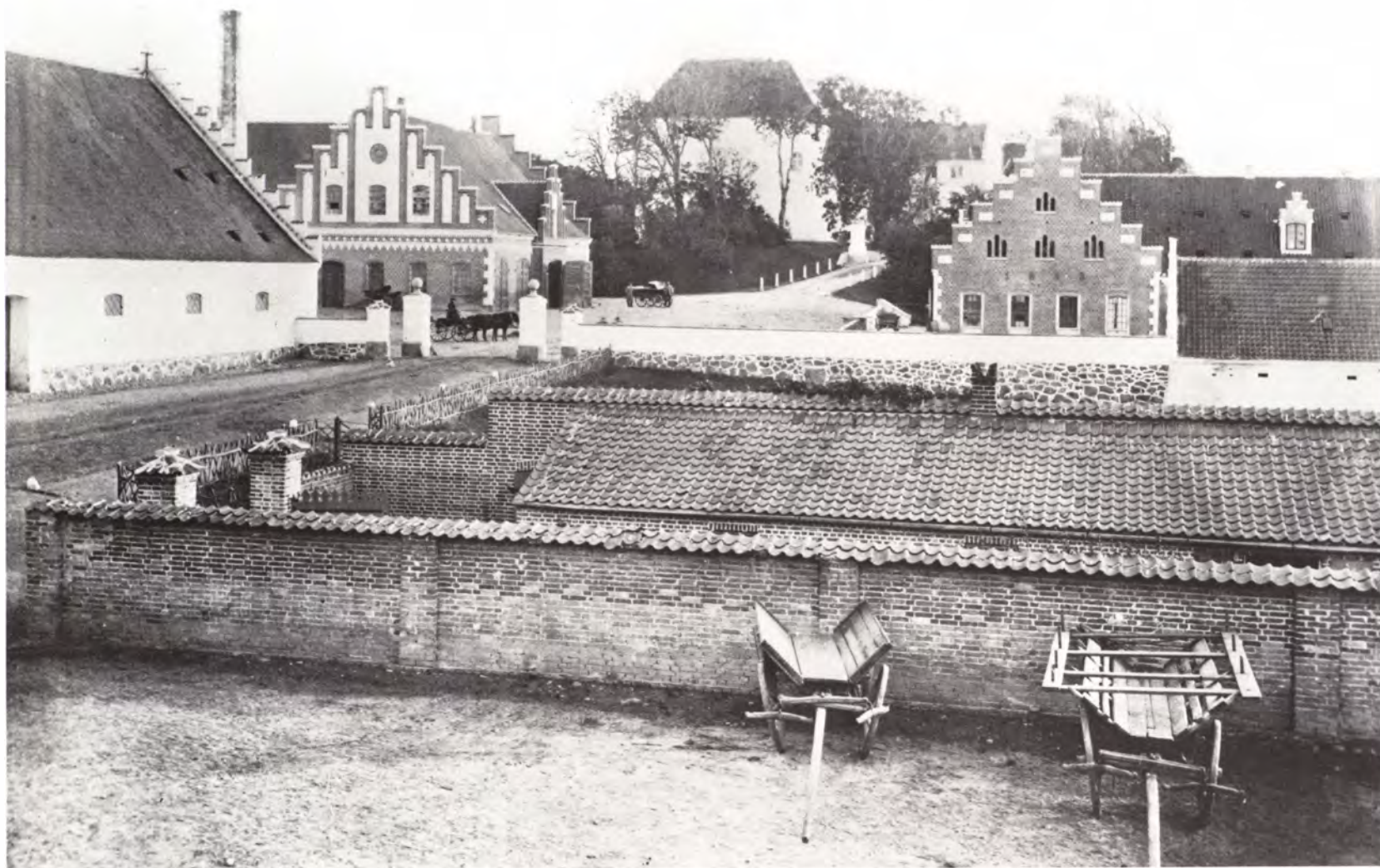

net med kokkepigen. Og så har jeg sikkert endda glemt nogen.

Det var altså den 1.11. 1894, jeg rejste fra Vester Damgaard i Ulfborg, hvor jeg havde været stor dreng, til Dragsholm, hvor jeg skulle være landvæsenselev. Det var en stor forandring, og jeg var meget spændt. Hidtil havde jeg altid opholdt mig i Vestjylland og ganske vist haft det strengt (men det vidste jeg ikke) og kun været mellem gode mennesker.

Når jeg rejste til Dragsholm, var det selvfølgelig efter mine forældres råd. Vi var mange børn (15), og mine forældre ville gerne fri os for den svære økonomiske strid, som de selv måtte udkæmpe i 80'ernes og 90'ernes krise for landbruget. De gjorde mange delvis forgæves forsøg på at få os ind i noget andet end landbrug, men vi havde en brændende lyst til landbrug, så vi var ikke lette at rokke. Mig havde de først anbefalet at rejse til en

Dragsholm forenede i 1890erne en storslået beliggenhed ved foden af Vejrhøj og historisk ærværdighed med velstand og stordrift.

Den middelalderlige hovedbygning på Dragsholm ligger for sig selv højt hævet over avslgården. I forgrunden til højre står en hestvogn, som er forsynet med en østjysk udgave af den ramme, der omkring århundredeskiftet endnu ikke var blevet almindelig på øerne, heller ikke på herregårdene. Den vil blive omtalt i en senere beretning.

ældre broder i Amerika, dernæst at gå ind i forstvæsen (hede- og klitplantager), og nu skulle jeg se at blive så herregårdsvant, at jeg kunne overtage en forvalter- eller inspektørstilling på en herregård. Så håbede de, at jeg var uden for det frie landbrugs strenge økonomiske kamp i Vestjylland.

Altså jeg kom til Dragsholm den 1.11. 1894 om aftenen. Kusken hentede mig i Jyderup, og jeg fik anvist værelse sammen

med en anden elev (en københavner). Vi fik to ret gode, men meget uhyggelige værelser. Der var ikke egentlig varme, men der gik et varmerør – uden radiator – gennem det ene. Var det for koldt, gik vi i seng. Vi fik vor mad bragt op på værelset, vist i erkendelse af, at vi var for fine til at spise i folkestuen, men ikke fine nok til – som forvaltrene – at spise ved forpagterens bord. Den 2.11. 1894 klokken 6 morgen stillede jeg i stalden og fik anvist nr 6

hestene. Vi skulle strigle en time på de to heste. I denne tid var jeg vant til at strigle 10, så det kneb at få striglen til at gå langsomt nok. Så havde vi $\frac{1}{2}$ time til spisning, noget jeg var vant til at ordne på 10 minutter. Klokkeren 7 $\frac{1}{2}$ skulle hver mand stå bag sine heste. Så gik overforvalteren og satte i arbejde. Han begyndte med forkarlen, en ældre husmand, Peder Kristensen, der brugte nr 1 hestene. Det lød for eksempel: De pløjer i Vejrhøjmarken. Og til den næste sagde han: De tager med Peder Kristensen ud at pløje i Vejrhøjmarken, og så videre. Det var en ære at blive sat i spidsen for et hold. Skulle ikke alle med forkarlen, gav forvalteren en ny ordre, og andre fulgte så den mand, der fik ordren.

Jeg husker, at jeg den dag skulle med forkarlen ud at pløje. Da forvalteren havde gået hele rækken igennem, sagde han meget højt: Så lægger vi på. Så gjaldt det hurtigst muligt at få selerne på hestene og komme ud af stalden og indtage sin plads i nummerorden i det sjak, hvor man hørte til. Jeg skulle altså med forkarlen at pløje i Vejrhøjmarken. Men da vi red derud, fik jeg min første overraskelse. Hestene skyndte sig ud af gården, men så snart vi var ude, slog de om i en meget langsom gangart. De stod ikke stille, men den vej vi let – i almindelig gang – kunne have tilbagelagt på 10 minutter, var de en time om. Nå, det var jo for mørkt til at pløje alligevel, men jeg var oprørt. Da vi kom derud, kom forkarlen hen og hilste og spurgte, om jeg før havde prøvet at pløje, og da jeg bejaede det, overlod han mig til mig selv. Jeg pløjede så, som jeg var vant, men da jeg en time efter havde pløjet tre omgange, kom han igen og sagde: Ja, hvis De bliver sådan ved, får De prygl. Jeg blev meget ulykkelig og spurgte, hvad der var galt. Jo, sagde han, når det er sådan en tåge, holder vi alle sammen i dalene. Hvis

så forvalteren kommer, kan vi høre ham og få hestene i gang, før han kan se os, men hvis han så kan se, at De har pløjet tre gange så meget som vi andre, så er den gal. Ja, jeg skal såmænd ikke slå Dem, jeg klarer mig nok, men der er nok andre, der vil, og jeg vil blot give Dem et råd. Vil De være på Dragsholm, skal De gøre som vi andre, ellers kan De ikke nære Dem her.

Det var sikkert et velment råd, og jeg må jo have taget ved lære, for jeg fik i hvert fald ingen prygl. Noget, der vist også hjalp dertil, var min ulyst til at drikke brændevin. For brændevin var møntenhed på Dragsholm. Hver gang en mand begik en forseelse tabte en fork, kørte sine heste stædige og så videre i en uendelighed, var mulkten altid to potter brændevin, som vi gerne fik en dreng til at hente hos købmanden formedelst 50 øre og så delte på stedet, når forvalteren var af vejen. Da jeg nu ikke drak brændevin, og der var nok, der gerne ville, gjaldt det at stå sig godt med mig, så de kunne få min portion. Øjentjeneriet blev drevet efter alle kunstens regler. Det var ikke blot, når vi pløjede, vi snød. Der blev snart aldrig gjort et ærligt arbejde. Lad mig blot nævne nogle enkelte tilfælde. Når vi tærskede, gjaldt det at finde et øjeblik, forvalteren var fraværende, og så få maskinen til at sluge halm. Så gik den i stå, og hele mandskabet fik et hvil, og den mand, der havde lavet skurkestregen, blev »helt«. Men ufarligt var det ikke. Blev det opdaget, var det øjeblikkelig afsked uden løn, så en daglejer med kone og børn, der boede i et af gårdens huse, turde ikke. Men der var andre mindre farlige former, som man også kunne blive helt på. Jeg husker en vinterdag, vi tærskede med damptærskværk. Det sneede og frøs. Der var et par mand i et korngulv for at kaste korn ned på en vogn i loen, hvorfra det kørtes frem til tærskemaskinen. Skönt det var

koldt, og mændene i korngulvet frøs, gjaldt det om at få en mand mere i korngulvet. Det opnåedes på følgende måde. En gang forvalteren gik forbi på loen, smed en daglejer i korngulvet frakken, så han stod i skjorteærmer i kulden og spyttede i hænderne og gned sig i ansigtet, så det så ud, som han var våd af sved. Så råbte han: Ja, forvalter, jeg er ikke ked af at arbejde, men det her er lige godt for galt, se, hvordan jeg ser ud. De kommer nu til at sende en mand mer herop. Og så kom der en mand mer op i korngulvet at fryse. Men hellere det end at arbejde. Sådan var tankegangen på Dragsholm. I høsten gjaldt det for den, der lagde kornlæssene, og det var den, der kørte hestene og forkede læsset af hjemme, at lægge rigtige snydelæs. Det vil sige læs, der så ud som store, men var små. Sådan et læs lagdes på den måde, at det nåede næsten til jorden, og de følgende lag lagdes med skægget op, så de synede mest muligt. Der lagdes næsten intet i midten, og det hele holdtes fast af læssetræet, som kuskens red på. Læsset var så ganske hult. Jeg har ganske vist set en mand falde af læssetræet og ned i bunden af vognen med neg på alle sider og højt over hans hoved. Jeg skal love for, der vankede, da forvalteren opdagede det, men det var midt i den travle høsttid, så det blev ikke til afskedigelse. Forvalteren havde jo selv været elev og vidste, at der var mange om at lægge den slags læs.

I det store og hele lærte jeg ikke meget landbrug på Dragsholm, og jeg var meget ked af at være der. Jeg bad da også far om at komme derfra, før året var gået, men han svarede med et citat af Drachmans Brav Karl: Det arbejde, som du har taget dig på, det gør du færdig, ej sandt min ven, hvis du vil kaldes en ærlig svend. Jeg blev der så til året var ude, men vendte så tilbage til mine vestjyder.

Avlsgården til Dragsholm brændte 1848, da gården ejedes af baron Georg Frederik Otto von Zytphen-Adeler. Han lod bygge nye solide bygninger, der står endnu. Ifølge godshistorien var han i enestående grad en foregangsmand inden for godsdriften. En dampmaskine blev allerede anskaffet i 1856. Når man har læst lovprisningerne over hans reformer, der blandt andet skulle sikre husmændene gode kår, forstår man bedre, at Poul Hauch Fengers velorienterede fader valgte Dragsholm som lærested for sønnen.

Ret hurtigt opdagede forvalteren, at jeg var god til at køre og have med heste at gøre. Det resulterede i, at hver gang et spand heste var kørt stædige, løbske, brudte eller på anden måde afrakkede, så fik jeg dem for at gøre dem i orden. Jeg husker flere morsomme tilfælde. En dag lige før høst kørte vi gødning ud i en markmødding i en bygmark. Vi var fire vogne i holdet, og jeg kørte foran i mit hold. Nu stod den afhuggede byg for enden af markmøddingen, og jeg skyndte mig at læsse mit læs af og rev nogle bygaks af, som jeg kom i min hat og gav mine heste, mens de andre blev færdige. Som jeg stod og fodrede heste (aldeles ulovligt), så jeg, at underforvalteren stod bag

et hegn og så på mig. Jeg lod selvfølgelig som intet, og da de andre blev færdige, lagde jeg hovedlagene på hestene og ville køre i spidsen for holdet hjem. Men forvalteren råbte mig an: Må jeg køre med, Fenger? Og jeg tænkte: Nu får du en skylle. Men det gik ganske anderledes, for han sagde: De må rigtignok være glad, det ikke var forpagteren, der så, at De tog byg til Deres heste! Jeg forstår godt, at De må stjæle, hvor De kan! De skal jo have hestene i orden til høst. Men husk, jeg har intet set, endnu mindre givet Dem lov.

En anden gang var vi i Jyderup efter kraftfoder. Vi var næsten derude med alle spand. Jeg havde den gang fået nr 18 hestene, som jeg skulle gøre i stand. Følgelig

kørte jeg bagest. Underforvalteren kørte på forkarlens læs, men nogle karle havde taget brændevin med, og så holdt de blot stille på vejen og drak sig fulde og lod forkarl og forvalter køre. Det opdagede underforvalteren, og snart hørte jeg ham ved min side sige: Må jeg køre med, Fenger? Nu kunne han passe på. Men han var da ikke bedre, end at han, da vi kom forbi en kro, inviterede på en øl. Vi lod så karlene køre og fik vor øl. Da vi lidt senere nåede dem, var der stor forvirring. En bro

var under ombygning, og en af de fulde karle var kørt uden for den interimistiske vej og havde sat sit læs kraftfoder i bløde i engen, og nu skulle de andre prøve at køre det op, men de var også fulde og kørte hestene stædige. Nu kom altså underforvalteren til, og selv om han ikke var egentlig fuld, var han dog ikke helt nøgtern. Han råbte: Lad Fenger komme til med de gamle nr 18. Så skal I se, hvad en ordentlig kusk betyder. I har bedre heste end han, men der er sgu ingen af jer, der

Forpagteren drev det store landbrug for egen regning og betalte godsejeren en årlig afgift. Hans bolig på Dragsholm lå i en af avlsgårdens fløje.

Dragsholm er bygget i 1200'erne af Roskildebispens som et herskabeligt palads. Efter reformationen kom gården under kongen, og i 1600'ernes krigsperiode kom den i forfald og blev solgt. De solide mure holdt stand, og da ejeren moderniserede hovedbygningen i 1690'erne opgav han at få orden og symmetri over de svære ydermure. Bedre gik det på gårdspladsen. Kristian Hude fotograferede den i 1904.

kan køre, og så er I fulde – svin som I er! Jeg var ikke netop stolt af den ros, for sæt nu, at jeg var kørt fast ligesom alle de andre. Heldigvis trak de gamle nr 18 læsset op, og både forvalteren og jeg var stolte.

En af de ting jeg lærte, mens jeg var på Dragsholm, var at have inderlig ondt af herregårdsarbejderne. De havde intet åndsliv kendt nogen sinde og var i virkeligheden en fuldstændig afsondret del af befolkningen, der næsten ingen forbin-

delse havde med andre. Deres hjem var næsten altid et daglejerhus under en herregård. Deres far og mor var som regel tvangsgift på grund af for mange uægte børn, så der var ingen højere kærlighed mellem dem.

Hjemmet var gerne fuldt af eder, og børnene lærte at bande fra ganske små, ja, jeg har endog hørt en mor sige: Jo, Jens er ret en sølle dreng, jeg forstår ikke, hvad han skal blive til, nu er han tre år og kan ikke bande rent endnu. Børnene blev fra

helt små oplært til, at det var stort at bande. Og både mor og far pralede af deres erotiske forbindelser i deres unge dage.

Og slagsmål hørte til dagens orden. Den, der sloges bedst og mest hensynsløst, var børnenes helt. Ligeså var det stort at drikke brændevin, og den, der kunne drikke mest uden at blive fuld, var størst, og blev man fuld, var det i hvert fald ingen skam. Så var det også stort at narre forvalter eller forpagter, gerne med at lyve for dem – helst til egen fordel – og den, der gjorde det bedst, var børnenes forbillede. At stjæle var somme tider en heltgerning (når man stjal fra gården, når manden stjal korn til sin gris, eller når konen stjal mælk, kartofler, brænde eller vasketøj). Stjal de derimod fra hinanden, var det absolut forkasteligt.

Når børnene blev skolepligtige, havde de allerede dannet sig efter de givne forbilleder, og i skolen gjaldt det om at snyde degnen mest muligt, helst uden at få klø; og fik man det, måtte man hyle, så degnen troede, det gjorde meget mer ondt, end det gjorde, og holdt op. Så kunne man passende prale af det over for kammeraterne bagefter. Efter konfirmationen, der kun var en ceremoni, man skulle igennem for at blive voksen, men som intet betød, da far og mor sagde, at ingen rask dreng eller pige brød sig om det præstepræk, gjaldt det om hurtigst muligt at komme på gården (herregården), drengene først i stalden (kostalden) og senere som karl med et spand heste. Pigerne gerne som malkepiger, så snart de var stærke nok. En enkelt var der jo brug for i forpagterboligen. Var der ikke brug for dem på den gård, hvor de var født, søgte de til andre herregårde. De ville meget nødig tjene bønder.

I det hele taget var en af disse menneskers ejendommeligheder en grænseløs foragt for bønder. At tjene bønder var no-

get så lavt, at man ikke kunne tænke sig det. Man kunne jo ikke undgå at komme sammen med bøndernes unge ved markeder, skovfester og lignende, men så gjaldt det at prygle karlene, og – hvad der var aller størst – at forføre pigerne, helst under falsk navn, så den stakkels pige ikke vidste, hvem der var far til det barn, hun skulle føde. Adskillige udgav sig under sådanne forhold for forvalter på en fjerntliggende herregård og fortalte pigen, at greven havde lovet ham en gård i forpagtning.

Var nu de eftertragtede pladser – som herregårdskarll og malkepige – nået, kom der nogle år med et vildt usædeligt liv. Senere, når der kom for mange uægte børn, resulterede det gerne i et tvangsægteskab og en daglejerstilling på en eller anden herregård. De boede vist altid i går-

dens huse – tiest til to familier. Så havde forpagteren mest hold på dem og kunne smide dem ud, hvis de ikke ville som han.

Lønnen var ganske lille, så konen var nødt til at stille til malkning klokken 4 morgen og aften i alt slags vejr og hver gang malke sine 20 køer. Ellers kunne hun ikke holde brød i huset. Mandens fortjeneste alene slog ikke til. Tit var der mange børn, tit med forskellige fædre. På Dragsholm var der endda en pige, der var en særlig eftertragtet ægteskabskandidat, blot fordi hun havde 5 børn, som der blev betalt alimentationsbidrag til, så hun skaffede indtægt til huse straks efter brylluppet.

Resten af livet gik som en trædemølle. Konen mødte til malkning klokken 4 morgen og aften året om. Manden mødte i hestestalden klokken 6 om vinteren og

Fotografiet af tærskningen på Dragsholm hænger på væggen hos tidligere proprietær Bendix Brocksted, der i 1923 arbejdede i tre måneder på Dragsholm som maskinkusk, og selv om han har været landvæsenselev og forvalter på en række herregårde, var Dragsholm-månederne de rigeste på oplevelser. En aften kom underforvalteren ridende med en flaske vin i lommen. Da blev han passet op af tre karle, som ville give ham et lag tærsk, men rask knuste han flasken i hovedet på karlen, som havde grebet fat i hestens hovedtøj, sporede hesten og kom velbeholden tilbage til gården. Begivenhedens efterspil og årsag kender Bendix Brocksted ikke. Skurvognen til højre brugtes til at låse håndredskaber inde i om natten. Så behøvede man ikke at bære dem ind på gårdens magasin hver aften.

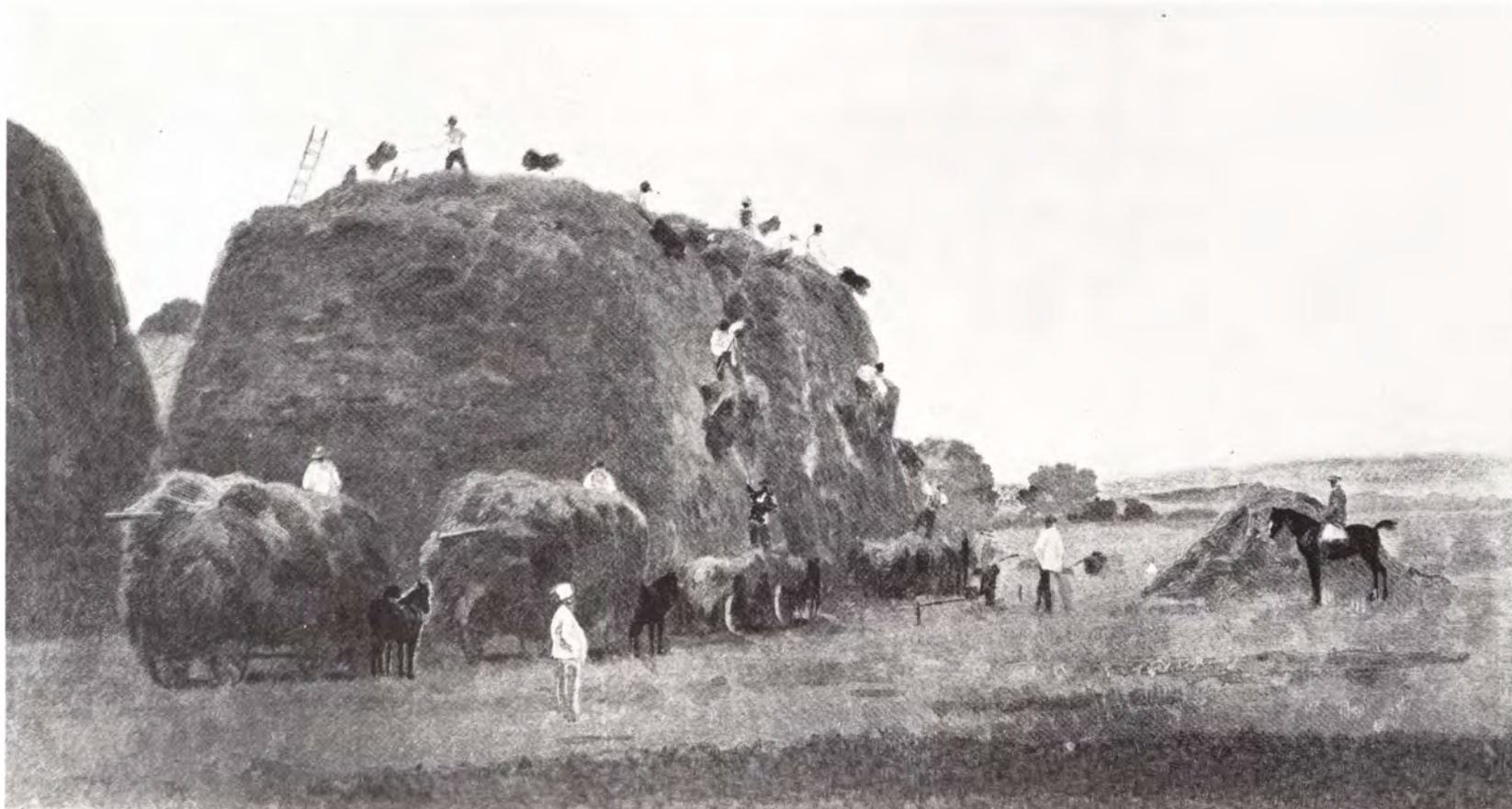
klokken 4 1/2 om sommeren. Hvis han ikke brugte heste, stillede han et andet sted, men til de samme tider, og livet gik, så længe de kunne arbejde, med at konen, i den tid hun var hjemme, skændte og bandede dels over børnene og dels over nabokonen, der gav igen med samme mønt. Manden var kun hjemme middag og aften, så han havde ikke så megen tid at bande over kone og børn, men så tog han revanche, når han var på gården, drak, bandede og drev øjentjeneri til virtuositet.

Alligevel var der mange gode mennesker imellem. Jeg kom til at holde af flere af dem, navnlig for deres hjælpsomhed og forståelse blandt andet af min drenge-stolthed, også når jeg slet ingen mulighed havde for at gengælde dem. Jeg fik lejlighed til at konstatere det mange gange. Lad mig nævne enkelte eksempler. Om vin-

teren når vi tærskede, blev jeg tit sat til at bære halm eller avner fra damptærskværket. Vi bar det i store knipper – på hovedet, og der skulle et særligt tag til det, og jeg havde egentlig for få kræfter, jeg var jo lige fyldt 18 år. Men jeg så gang på gang en karl, der til daglig var øjentjener og søgte at snyde sig fra gårdens arbejde, anstrenge sig af yderste evne for at hjælpe mig eller en anden, der også havde for få kræfter. Vi blev gerne sat et bestemt antal til at bære halm og avner tiest 5 til halmen og 3 til avnerne. De, der kom til halmen, fik et reb med et øje i den ene ende; øjet fastgjordes under halmrysteren, og halmen pakkedes i rebet. Før mit knippe var helt færdig, sagde vedkommende, der bar efter mig: Nej, Fenger, nu skal du ikke tage mer. Husk, du skal også have halmen løftet op på hovedet, og for-

valteren er langt væk. Når jeg så sagde: Men hvis jeg holder op nu, så bliver dit knippe jo alt for stort, svarede han: Det skal du aldrig bryde dig om, hvis man ikke hjalp dem, der kun er 18 år, så var man da en sølle karl.

Eller en anden gang der skulle bæres majs fra en vogn op på loftet. Jeg vidste, at en af de daglejere, der skulle bære sække, havde mavesår og af lægen var forbudt at bære noget tungt, men jeg vidste også, at han søgte at skjule sin svaghed af frygt for med kone og børn at blive sat ud af huset. Da jeg ikke var optaget i øjeblikket, sagde jeg: Nej, det må du jo ikke, Niels. Nu skal jeg bære dine sække op! Jeg var ganske vist ængstelig, for jeg havde aldrig båret 100 kg før, men min drenge-stolthed krævede, at jeg nu var helbefaren. Følgelig satte jeg ryggen til vognen, men da sæk-

ken kom med hele sin vægt, tænkte jeg: Uha, uha, det her går aldrig godt. Men jeg stavrede da med rystende knæ over gården, og på trappen gik det helt godt, for der kunne sækken ligge alene, og jeg gå på alle fire, men jeg gruede for, at trappen fik ende, så jeg skulle gå de sidste trin uden støtte af hænderne. Men lige som jeg kom til det kritiske punkt, følte jeg sækken blive let. Jeg gik op på loftet og hørte en af de allermest fordrukne og i mange henseender umoralske karle sige: Står du nu godt, og da jeg bejaede det, kom sækkens hele vægt igen. Han havde simpelthen stillet sig skrævende over loftslugen og – stærk som en bjørn – løftet sækken i armene. Og hver gang jeg var der med en ny sæk, gentog det samme sig. Han havde jo ingen forpligtelse til at hjælpe mig, og det hele

var ganske uopfordret, og hvad der næsten var det største – i hvert fald det, der tiltalte min drengestolthed mest – var, at han aldrig nævnede det til et menneske.

Jo, der var mange af disse herregårdsbisser, der havde hjertet på rette sted. De havde blot fået en elendig opdragelse og nogen helt forkerte idealer indpodet, men det var jo ikke deres skyld. Hvordan ville man selv have været, hvis man var opvokset under de forhold fra lille af? Der er intet, der har lært mig mer at takke Gud og mine forældre for det gode gudfrygtige hjem, jeg har haft, end herregårdsfolkene på Dragsholm.

(NEU 10362, skrevet 1953).

Illustreret Tidende hørte til det, man læste i herregårdenes hovedbygninger. Omkring århundredskiftet er der gengivet en række motiver af Simon Simonsen. Han var mest kendt som dyremaler, men fra Bønderup på Sjælland har han malet en række billeder af landbrug og jagt. I 1896 gengives dette høstbillede, hvor kornet køres sammen i nogle vældige stakke, der skulle tærskes efter høst. Man ser, hvorledes nogle tilsyneladende fyldige læs er holdt sammen med en stang, der er bundet ned til vognen i begge ender. Bemærk forvalteren på den utålmodige hest til højre.

Udgiveren har ansvaret for at trykke denne beretning, som kan støde nogle. Beretteren blev opfordret til at ytre sig frit uden de sædvanlige hensyn, som ellers plejer at begrænse vore udtalelser. Dette gælder også en lang række af de følgende beretninger. Nogle af dem er iøvrigt skrevet som en kommentar til P. Hauch Fengers indtryk af herregården, idet uddrag af hans (og andres) beretninger blev publiceret af Tage Christiansen i Berlingske Aftenavis og Vendsyssel Tidende i 1965 med opfordring til læserne om at skrive egne erfaringer.

Udgiveren finder, at den helt usminke-
de beskrivelse er værdifuld ved at belyse, hvorledes vi alle er præget af vor situation, og uden at man kender en beretters baggrund, er det vanskeligt at vurdere kildeværdien af udsagnet.

Her er der tale om en ung mand, som med sin mangel på erfaring undertiden har forvekslet de unge karles pralehistorier med virkeligheden (for eksempel om at narre en pige ved at udgive sig for at være forvalter). I andre tilfælde er der sikkert tale om generaliseringer. Derimod har han gode iagttagelser af arbejdsklimaet på den store virksomhed, hvor den enkelte ikke kunne kontrolleres, og hvor alt for store krav til en alt for dårligt lønnet arbejdskraft gav sig uheldige udslag efter en grundtvigiansk gårdmandssøns etik.

Men for P. H. Fenger og for mange andre med ham kom herregården til at stå som den store ødelægger af mennesker. Herregården burde hurtigst muligt fjernes.

Hedebondens søn på det lollandske gods

Marius Nielsen er født 1886. Det vil sige, at han er 10 år yngre end den foregående beretter. Han kom fra en lille hedegård i Læborg, og han var vokset op med arbejde, arbejde og atter arbejde. Han stod nu forældreløs, men en ældre broder var gået herregårdsvejen, og den ville Marius Nielsen også selv prøve, da han 1. maj 1903 begyndte som landvæsenselev på Ålholm. Hans udgangspunkt var således et noget andet:

Min ankomst eller rettere ophold på Ålholm betød en fuldstændig revolution, ikke blot i min daglige tilværelse, men i hele mit livssyn. Alt var her anderledes end det, jeg var tilvant. I stedet for den magre sandjord, heden og forkrøblede krat og granbeplantninger, så jeg her den fede, frugtbare muldjord og de venlige, lysegrønne bøgeskove flankeret af Østersøen med småbåde og fiskefartøjer og en dejlig badestrand. Egnen var langt smukkere, og menneskene mere livlige end på min hjemegn. Naturen sætter sit præg på menneskene. Mine første oplysninger om Lolland fik jeg som ganske ung i skolen, hvor læreren fortalte et par småtræk om land og folk. Mærkeligt nok nævnede han specielt Ålholm, som han formentlig selv havde set, for han talte med begejstring om det store grevskab, navnlig selve Ålholm slot med den store have og park, hvor man avlede sydlandske frugter. Det var første gang, jeg hørte navnet nævnt, men anede den gang ikke, at gården også skulle få betydning for mig. Han fortalte om det for os jyder så mærkelige lollandske sprog. Det gjaldt navnlig de gamle, der så at sige aldrig havde været uden for øens grænser. En gammel kone kom ind på apoteket for at købe for 10 øre kajenne

peber. Det skete i følgende vendinger: Kajenne få kajenne for 10 øre kajenne kajenne. Da læreren fortalte os det, hylede vi af latter. Men det var ingen overdri-
velse. Udtalen var fuldkommen naturtro – dengang. Men bortset herfra herskede der nogen sprogforvirring, idet mindst halvdelen af folkene var svenskere – både hel- og halvblods – enkelte finner samt repræsentanter fra næsten alle egne af landet. Jeg var eneste landvæsenselev – på de fleste gårde var der 3-4 stykker, ofte flere. Jeg fik anvist et lille dejligt værelse udstyret med alt, hvad man med rimelighed kunne forlange efter den tids forhold – ja, mere end det. Der var en god seng, kakkelovn, servante, bord og stole samt lampe alt af god kvalitet. En pige kom dagligt og gjorde værelset i stand, redte sengen, ordnede lampen, fornyede vaskevandet, bar brændsel ind og fyrede op i kakkelovnen om vinteren, så der var varmt, når jeg efter fyraften kom op på værelset. Det var en for mig hidtil ukendt service. Kosten, vi fik, var af en efter forholdene enestående god kvalitet. Fodermesteren, ladefogden og jeg spiste sammen i et lille dertil indrettet værelse, og vi fik det formentlig nok lidt bedre end dem, der spiste i folkestuen, men jeg hørte aldrig en eneste klage over kosten i det årstid, jeg var der. Fra 1. april til 1. november fik alle folkene udleveret snaps i en lille flad flaske, der kunne rumme 2-3 gode snapse, som vi drak til vore mellem-måder om for- og eftermiddagen i marken. De øvrige 5 måneder om året fik karlene ingen snaps udleveret, og det gjorde ladefogden og jeg heller ikke, men vi fik en flaske snaps udleveret én gang ugentlig, som vi nød til vor aftensmad, men derimod måtte vi ikke tage noget med i marken, formentlig for ikke at vække misundelse hos karlene. Måden, jeg blev behandlet på, oversteg selv mine dristigste forventninger. En fa-

ger ny verden havde åbenbaret sig for mig. Jeg var dybt beskæmmet over al den godhed og hensynsfuldhed, der blev udvist imod mig uværdige menneske. Men jeg bestræbte mig efter evne at vise mig tilliden værdig. Jeg bør vist indskyde, at det var kun på de færreste herregårde, at forholdene var så ideelle som her. Det skyldtes i alt væsentligt forpagterparret – ikke mindst fru. Jeg vil altid mindes disse gamle mennesker med glæde og taknemmelighed. De var begge henved de 70 år, og de afstod forpagtningen et par års tid efter, at jeg var rejst, hvorefter de rejste til København, hvor de nød deres oti-

um. Forandringen i min tilværelse var på alle måder overvældende. Her var arbejdstiden fastlagt, om sommeren fra 6 morgen til 7 aften med $\frac{1}{2}$ times spise-pause for- og eftermiddag og $1\frac{1}{2}$ times middag. Om vinteren var arbejdstiden fra 7 morgen til 5 aften. Men der fandtes også gårde, hvor arbejdstiden den gang var fra $5\frac{1}{2}$ morgen til $7\frac{1}{2}$ aften. Forinden skulle der om morgenen vandes og strigles heste $\frac{1}{2}$ time. Efter fyraften kunne man gå, hvorhen man ville uden at spørge om forlov, ligesom alle helligdagene var fridage. Således forholdt det sig ikke på bøndergårdene. Her var ingen fast arbejdstid.

Ålholm på Lolland har en af Danmarks største herregårdsbygninger med en indviklet bygningshistorie, der ikke er fuldt udredt. I 1332 førtes kong Christoffer den anden som fange til det vanskeligt tilgængelige Ålholm. Omkring 1900 samledes overskuddet fra en række herregårde på Ålholm, der var bolig for lensgreve Frederik Raben-Levetzau, der som cand. polit. var ansat i diplomatiet og 1905 blev udenrigsminister. Han var en aktiv mand med mange tillidshverv. Der blev fra 1889 afset uhyre summer på at udbygge gården. På billedet ser man murerne i færd med at lægge sidste hånd på en ny fløj. At bygningen havde sin virkning, fremgår af Marius Nielsens beretning.

Den kunne bonden praktisk talt selv bestemme, og det var i reglen en uheldig ordning for karlene. Om søndagen slap-pede man ganske vist lidt af, men om nogen ubegrænset frihed var der i reglen ikke tale. Det bevirkede, at folk, der fik begyndt at tjene på herregårde, næsten aldrig tog plads på en bondegård igen.

Selv havde jeg i 2 1/2 år tjent på en lidt større bondegård – et slaveliv, der aldrig havde tilfredsstillet mig. Men hvad skulle jeg gøre? Råd til at lære noget håndværk endsige studere var ganske udelukket. Begge mine forældre var døde. Der var ingen, hos hvem jeg kunne søge råd og vejledning. Jeg måtte selv se at finde vej. Det kan være svært for de fleste, men særlig for en næsten uerfaren dreng, der står ene. Der var faktisk ikke noget valg. Landbruget var det eneste, jeg havde kendskab til, og hvorved jeg kunne forsørge mig selv. Jeg fik talt med en lidt ældre broder om sagen. Han var den gang kusk på Hardenberg ved Saxkøbing. Han orienterede mig lidt om herregårdslivet, og vi blev enige om, at jeg skulle prøve at tage plads som elev. Det indebar en spinkel mulighed for at nå frem til en ledende stilling. Men, sagde han, du må være klar over, at det kræver en kolossal indsats. Det er ikke nok med, at du gør din pligt, der skal mere til. Jeg gik ikke til opgaven under falske forudsætninger. Bonden, som jeg var hos, søgte at forhindre mig i min beslutning ved at skildre herregårdslivet med de mørkeste farver. Når jeg var så heldig straks at få en enestående god plads, bidrog det vel i nogen grad til at gøre svælget større, end det i almindelighed var.

Jeg begyndte efterhånden at blive fortrolig med forholdene på Ålholm og anstillede betragtninger over fortiden og nutiden. Jeg mindedes, hvorledes jeg tilligemed en daglejer stod det meste af vin-

teren og tærskede hele gårdens avl ved at slå hverandet slag med en plejl. Ved hjælp af et damptærskværk kunne vi på Ålholm tærske 150-200 sække om dagen. Vore anstrengelser med plejlen fik pludselig et latterligt skær over sig. Således gik det på næsten alle andre områder. Maskinerne, der på det tidspunkt var ret ukendte på min hjemegn, blev her anvendt i ret udstrakt grad, ligesom de øvrige redskaber var nye og moderne i forhold til de mere primitive, som jeg var vant til. Avlsbygningerne, der var opført efter brand for 10-15 år siden, var solide, moderne, praktiske og rummelige. Alt bar præg af velstand og omtanke. Der blev ikke sparet på nogen ting ud fra den betragtning, at det kom igen med renter. Det gjaldt navnlig dyrenes foder og pleje. Halmen blev anvendt i overdådighed til strøelse af både heste, køer og svin. Det gjaldt simpelthen om at få lavet så meget som muligt af halm og avner til gødning. Jeg tænkte med vemod på forholdene i min hjemegn, hvor man anså halmen som et værdifuldt foder, hvorledes min far, når han gik og fodrede køerne og tabte et par strå på staldgangen, møjsommeligt bøjede sig ned og sankede dem op, for at intet skulle gå til spilde.

Dengang var det almindeligt med en brakmark. Vi havde også en. Det var en mark på 85 tønder land, forøvrigt den største mark vi havde (Kvievænget). Det var en treårs græsmark, og der stod det fineste græstæppe, man kunne tænke sig, det var nemlig i maj måned. Hvor ville landmændene på min hjemegn være bleven glade, om de havde kunnet tøjre deres køer på slig en græsmark. Men hvad skete? Der blev kørt gødning ud på det dejlige græs, hvorefter hele redeligheden blev pløjet ned. Den fede muldjord fik både grøngødning og staldgødning. Den blev pløjet og harvet adskillige gange i løbet af

sommeren, og i efteråret blev der sået hvede. Jeg behøver vel næppe at antyde, at der voksede en hvede, som var en fryd for øjet. – Smukt virkede det også, når man en tidlig sommermorgen så en 7-8 harer lege i det dugvåde græs i ens umiddelbare nærhed. De var jo fredet hele året bortset fra en dags klapjagt.

Ålholm avlsgård var dengang bortforpagtet til forpagter L. Ulrich, en ældre mand med langt, hvidt Stauning-skæg. Forvalteren hed Baggesen-Schmidt. Han påstod at nedstamme fra digteren Jens Baggesen. Han havde i henved en halv snes år været forvalter på forskellige gårde, men fik desuagtet kun 450 kr i årlig

En af de tydelige fordele ved at arbejde på en herrgårds landbrug var de faste arbejdstider. Dette blev markeret af ringeklokken. Fotografiet viser klokken på Lundenæs ved Skern. Den er dateret 1792. Hans Stiesdal fotograferede den 1964.

Lensgreven forstod at skaffe sig gode medarbejdere. Dette gælder også forpagteren, der frembragte afgrøder, som virkede lige så imponerende på den vestjyske beretter som det store hus. Fotografiet viser græssende ungkreaturer på Ålholm i 1913.

løn, skønt en sådan stilling stillede store krav til sin mand. Han kom senere fra Ålholm over på Sorø Store Ladegård og blev inspektør. Ladefogden fik 300 kr i løn og 1., 2., og 3. års elever henholdsvis 180, 200 og 225 kr. Karle og røgttere 225-250 kr. Til selve Ålholm avlsgård hørte 700 tønder land ager og dertil en mængde skov. Besætningen bestod af 14 spand arbejdsheste, 170 malkekøer foruden opdræt, ca 250 svin. Desuden hørte følgende proprietær- og herregårde ind under godset: Annalyst, Stubberupgård, Egholm, Bramslykke og Bremersvold, alle på Lolland, samt Lekkende og Beldringe på Sjælland.

Om sommeren når det var varmt, badede vi hestene i Østersøen. På varme dage blev dyrene svedige under arbejdet i brakmarken eller for meje- og slåmaskiner. Det var en velgerning mod hestene. Det foregik om formiddagen på søndage. Vi red da alle 14 spand ned gennem Nysteds hovedgade og ud til den flade strand. Her klædte vi os af, sprang på dyrene og red langt ud i vandet. Når hestene ikke kunne bunde mere, begyndte de automatisk at svømme. Der kunne være stor forskel på hestenes svømmeevne – og lyst dertil. Den ene af mine heste gik ret modvillig i vandet, og det kostede den øjenynlig ret store anstrengelser at svømme.

Den anden derimod svømmede næsten som en fisk, fandt åbenbart stort behag deri. Heste, der svømmer, har ikke stort andet end hovedet over vandet.

Ålholm slot blev bygget i det elvte eller tolvte århundrede – jeg husker ikke mere tallet. Det er i tidernes løb undergået en del ændringer og har oprindelig haft karakter af en fæstning. Det tyder i hvert fald de på sine steder 5 alen tykke mure på. En af tjenerne havde således sin seng stående i vindueskarmen, hvor der var god plads. Slottet var praktisk talt omgivet af vand. Til den ene side Østersøen og den anden side slotssøen. Kun en forholdsvis smal vej førte hen forbi slottet. Oprindelig

Aerodan har taget fotografiet af Alholm ladegård i 1932. De tre avlsbygninger var stråttækte til den 29. december 1906, da en spritter tabte en tændstik i laden. Kreaturerne blev under branden stående i stalden, og arkitekt Vilhelm Tvedes brandsikrede lofter holdt, således at der intet skete med dyrene. Sådan beretter gårdens tidligere bestyrer Oskar Høygaard, der har udlånt fotografiet.

Fotografiet fra Alholms have fra 1914 stemmer smukt med skildringen. Tænk hvilket arbejde der ligger bag den løbende ranke.

havde avlsgården ligget i nærheden af slottet, men omkring 1890 brændte den og blev da flyttet op nord for byen og placeret mellem de to landeveje, der fører til Nykøbing og Saksøbing, hvilken beliggenhed i trafikal henseende var langt mere praktisk og fordelagtig. Op til slottet lå haven og parken, der vistnok var over 100 tønder land stor. I forbindelse med parken lå et græsareal, hvor der græssede henvend et par hundrede får. Manden, der passede fårene, blev altid kaldt Schæferen. Hvorfor man benyttede det tyske ord, ved jeg ikke. Haven var den største, smukkeste og mest velholdte, jeg nogen sinde har

set. Når man i sommerens pragt vandrede rundt i haven, ledtes tanken uvilkårlig hen på Paradisets have. Mange mennesker var beskæftiget i haven. Der var først overgartneren, som boede i en stor flot villa midt i haven. Han holdt kusk med liberi, dog ikke så flot som grevens kuske. Desuden var der to undergartnere og en del elever samt adskillige mennesker af begge køn, som jeg ingen tal har på.

Grevens hestestald lå i udkanten af haven nær slottet. Her stod 20 køre- og rideheste opstaldet til grevens og hans families private afbenyttelse. 5 mand var udelukkende beskæftiget med at passe

disse heste, vogne og seletøj, nemlig første kusk, anden kusk, rideknægt, staldkarl og stalddreng. Blandt hestene fandtes to firspand. Begge kuskene havde været på køreskole og kunne køre et firspand. Rideknægten var i reglen en mand, der havde aftjent sin værnepligt ved rytteriet. Hans opgave var at ledsage komtesserne på deres rideture og iøvrigt røre hestene. Her må jeg lige indskyde, at greven havde to halvvoksne piger og en dreng, der var noget yngre. Når vi om sommeren havde mejet en mark og sat kornet i skokke (hobe), var det en yndet sport for komtesserne og rideknægten at lade he-

stene i flyvende galop springe over skokkene. Det første halve år jeg var der, havde vi en flot og dygtig rideknægt. Men en dag da han havde drukket for mange øller, var han så uheldig at møde greven, der straks afskedigede ham. Kort efter kom der en svensker, men han var noget duknakket og havde i det hele taget ikke for-gængerens flotte skikkelse. Da greven så ham, sagde han til første kusken: Se dog at få rettet ryggen på den fyr, for det er dog Satans, som han går og skaber sig! Alle, der var beskæftiget i stalden, skulle gå klædt i uniform syet af fint gult stof med spidsbukser og lange blanklæder-

Alholm omtales første gang, da den holstenske grev Johan den Milde i 1329 lånte den danske konge penge mod at få kongens gods på Lolland i pant. Greven har antagelig udbygget borgen med den ringmur, som endnu ses mellem de to store fæstningstårne. Udbygningen i 1890'erne kom i en periode, da mange anstrengte sig for at vise, at Danmark havde en berettigelse som selvstændig stat.

Polske piger som sæsonarbejdere på Ålholm. Polen var i 1795 blevet delt mellem Rusland, Prøjsen og Østrig. Der blev intet gjort for at opsuge landets befolkningstilvækst, og store mængder polakker udvandrede til de oversøiske lande. Andre polakker tog i sommertiden arbejde i Tyskland og det sydlige Skandinavien.

støvler og stiv hat. Ingen måtte bære skæg, men skulle anlægge bakkenbarter. Så mange heste og mennesker stod til grevens disposition, når han i ny og næ fik lyst til at køre en tur. Dertil kom den store stab af tjenerpersonale på selve slottet. Den bestod blandt andet af 5 tjenere og en kok. Første tjeneren kaldtes hovmester. Anden tjener var grevens personlige kammertjener, der ledsagede greven på hans rejser til København, Paris og Ægypten. Kokken var tysker, direkte importeret fra Pommern. Af kvindeligt personale fandtes foruden oldfruen, husjomfruen, grevindens og komtessernes per-

sonlige kammerjomfruer, en linned,- vase og syjomfru foruden nogle stue- og køkkenpiger. Det var dyrt at holde liv i den familie. Det muliggjordes ved, at enhver af folkene ved deres arbejde på grevens otte herregårde måtte yde deres bidrag til hans underholdning. Underligt at en mand, som havde fået tusinder af tøn- der land jord foræret, og som aldrig havde pløjet en fure, skulle råde over så megen jord, medens de mennesker, der dyrkede den, ikke ejede så megen jord, at det kunne fylde en urtepotte. Man mindes salmistens ord: Oh, Gud, hvor er din visdom stor, din godhed, magt og rige. –

Når greven og navnlig grevinden gav én af personalet en ordre, da skete det ikke under den almindelige fremgangsmåde, som når man siger: De må – kan eller vil De gøre dette eller hint. Nej, ordren lød: Du skal! Med eftertryk, som for at understrege det uhyre, uoverstigelige svælg, der fandtes parterne imellem i lighed med den rige mand og den fattige Lazarus. Det kan vel betragtes som udtryk for topunktet af den højere dannelse, navnlig når man er lensgreve, kammerherre, hofjærgemester Raben-Levetzau til grevskabet Christiansholm og senere udenrigsminister i ministeriet J. C. Christensen.

Nysted havde den gang ca 1500 indbyggere. Ikke desto mindre fandtes der i byen et hotel og tre gæstgiverier med ret til udskænkning af stærke drikke. Da avlsgården kun lå to minutters gang fra byen, havde folkene let adgang til at få en bajer. Når ladefogden og jeg fulgtes ad til byen, gik vi i reglen ind på gæstgiveriet »Stad Nysted«. Det var en jævn pæn restauration, og værten Rasmus Hansen var landbrugsinteresseret, idet han i sine unge dage havde været på adskillige herregårde og blandt andet været forvalter på Dronninglund oppe i Nordjylland. Han kom undertiden hen og slog en sludder af med os. En dag siger han: Tja, det er godt nok med det landbrug, men det er dog så Satans lidt lønnet. Det var så sandt – så sandt – i hvert fald den gang.

Vi havde fire ugifte malkepiger. Desuden var der en del husmandskoner, der malkede. Præcis klokken 4 morgen og eftermiddag begyndte malkningen, der varede ca 2½ time. Enhver skulle malke et hold køer på 20 stykker. Bagefter skulle to af dem vaske spande, og de andre to gøre folkeværelserne i stand. Det varede et par små timer. Fra klokken 10 til 4 eftermiddag var pigerne fri og fuldkommen uaf-

hængige. De benyttede i udstrakt grad tiden til at promenerer i stiv stads nede i byen, hvorved de erhvervede sig titlen »malkekomtesserne«. Malkepigerne holdt egen husholdning og havde mere frihed og selvstændighed end de øvrige på gården, blot de kunne klare at malke 20 køer to gange daglig, hvilket kunne synes besværligt og anstrengende, hvad det da også var for begyndere. Men hele problemet var et spørgsmål om rutine og træning. Selv små spinkle piger kunne let klare arbejdet.

Man kan sige om tiden ved århundredskiftet, at den danner overgangen fra gammelt til noget nyt, navnlig på teknikens område. Men fremskridtet var almindeligt og kunne spores år for år. Elektriciteten havde endnu ikke fået indpas på landet. Det skete først en halv snes år senere, og da kuns på de store gårde, hvor den da ikke blot anvendtes til belysning, men også som trækraft til motorer og tærskværk. Vi havde på Ålholm tre mejemaskiner og tre slåmaskiner. Alle de øvrige redskaber var praktiske og af god kvalitet. Selvbinderne eksisterede, men det var kun få gårde, der havde en sådan. Leen var det almindeligste mejeredskab på bøndergårdene, og den anvendtes også til dels på de store gårde. Vi mejede således en hel mark med le, fordi der var en del lejesæd. 22 mand gik bag efter hinanden og svang leen. Det var et trælsomt arbejde at gå og svinge leen en lang dag, og så stod resultatet af anstrengelserne ikke i noget som helst forhold til det, som maskinerne udrettede. Hvor ofte har jeg ikke senere hen, når jeg kørte selvbinder, følt mig stolt og lykkelig, ved at maskinen kunne udrette 30-40 gange så meget som en mand med le, og så var arbejdet endda udført langt bedre. Jeg forstår ikke de mennesker, der beklager, at leernes tid er forbi; jeg græder med tørre øjne over det

tab. Biler fandtes der jo næsten ingen af. End ikke greven ejede en. Men der var en mand i Nysted, der havde et lille motor-køretøj. Det vakte derfor ikke ringe opsigt, da der dette år blev startet en bilrute fra Nysted til Nykøbing – en strækning på 2 mil – den første i hele landet. Når man valgte at starte en bilrute her, var årsagen vistnok den, at der fandtes ingen bakker. Kun i nærheden af gården fandtes en lille stigning i terrænet, og her kørte bilen da også jævnlig fast på skråningen. Så måtte passagererne i huj og hast ud af bilen, der begyndte at løbe baglæns, for at skubbe den over det kritiske punkt. Men det tog folk med godt humør, og det gav intet skår i beundringen for det nye køretøj. Så vidt jeg ved, varede det flere år, inden der blev anlagt bilruter andre steder i landet.

Men der dukkede også andre nye og mærkelige fænomener op, blandt andet noget man kaldte »levende billeder«. Det var den første spæde begyndelse til biografen. Man kunne virkelig på et stort lærred fremkalde billeder, der bevægede sig nøjagtig som levende mennesker. Jeg så en lille forestilling første gang i Nysted. Det var en optagelse fra en almindelig barberstue. En »kunde« kommer ind og skal barberes. Med en flot håndbevægelse opfordrer barberen kunden til at tage plads. Efter at de almindelige forholdsregler var truffet, gik barberen i gang med en grundig indsæbning. Da den var tilendebragt, hentede han barberkniven, og med et elegant snit fjernede han hovedet fra kroppen. Hovedet lagde han på et lille bord, der stod i nærheden, hvorefter han foretog selve skrabningen. Da den var tilendebragt, tog han hovedet, som han med en flot bevægelse og stor rutine atter anbragte på kroppen, der ganske uanfægtet af begivenhederne stadig sad i stolen. Derefter fjernede barberen servietten med et buk, hvorefter kunden straks sprang

Da C. A. Beck fotograferede Ålholm omkring 1890 valgte han hovedbygningen som motiv, hvorimod han på Gedsergård forevigele gårdens nybyggede avlsbygninger med mejeriskorstenen som et tidens tegn.

op, synlig nervøs, hvilket ikke bør undre. Han havde nær glemt at betale, som skete med stor febrilsk nervøsitet. Hans hat og stok glemte han også i skyndingen, hvilket barberen dog hurtigt fik rådet bod på. Dengang lo man, og man kan endnu i minderne trække på smilebåndet.

Der kunne fortælles adskilligt om forhold og regler på avlsgården, men jeg skal blot pege på et par enkelte eksempler som ret enestående. Jeg har i hvert fald ikke oplevet noget tilsvarende på alle de andre

gårde, hvor jeg har været. Hvert år til påske fik alle folkene på gården udleveret 10 kogte æg til hver. Man kunne selv bestemme, om man ville have æggene på en gang, eller man ville have 1 eller 2 ad gangen. Jeg har tidligere nævnt reglerne for den snaps, vi fik udleveret. Hjemmebrygget øl kunne vi selv hente i bryggeret efter behag. Når dertil kommer, at vi fik en rigelig, solid og veltillavet kost, kan man næsten betegne forholdene som ideelle.

Hver søndag formiddag gik den gamle forpagterfrue rundt på alle folkeværelserne for at udskifte håndklæder og samtidig for at konstatere, om pigerne gjorde ordentligt rent, og for at se hvem af folkene der selv havde sans for orden og akkurate, for hun havde omsorg for sine folk. En søndag i april mens jeg opholdt mig på værelset, kom hun som sædvanlig med et nyt håndklæde og fjernede det gamle. Hvad, siger hun overrasket, har De ikke ild i kakkelovnen? Nej, siger jeg, det er ikke nødvendigt mere, og jeg fryser heller ikke. Da synes jeg rigtignok, at det er koldt, sagde hun, idet hun skuttede sig. Disse ord, der var udtryk for en storsindet tankegang, glemmer jeg hende aldrig. Men så gode forhold har der næppe eksisteret på Ålholm hverken før eller siden. Mange lensmænd har i tidernes løb huseret på den gamle røverborg blandt andet den fra danmarkshistorien kendte felt-herre Otto Krumpen. I Christian den 2.s tid – altså for næsten 450 år siden – slog bønderne i Frejlev ridefogden på Ålholm ihjel. Landsbyen Frejlev, der hørte under Ålholm, ligger ved landevejen, der fører til Nykøbing en halv mils vej fra Ålholm. Som straf for ugeringen skulle de Frejlev bønder i følge sagnet skaffe 12 par hvide stude med røde øren, men da man ikke kunne opdrive mere end 11 par, greb man til den udvej at male ørerne på to hvide stude. Men bedrageriet blev afsløret, og nu blev bønderne dømt til at rejse et flere meter højt trækors netop på det sted, hvor man slog ridefogden ihjel. Korset er en realitet. Det står der den dag i dag og skal stå der til evige tider. Hver gang et kors forfalder eller rådner, er bønderne pligtige at rejse et nyt. Det skete forøvrigt for et par år siden. Begivenheden blev transmitteret i radioen, og jeg sad og fulgte udsendelsen med interesse. – Samtidig med historien om de hvide stude med de røde øren fik

bønderne påhæftet betegnelsen: De Frejlev skalke med de røde øren. Betegnelsen anvendes den dag i dag og har således holdt sig frisk gennem over 400 år. Når ungdommen gik til bal i Frejlev forsamlingshus, da skete det ofte med ordene: Nå, skal vi så gå op til de Frejlev skalke med de røde øren.

Jeg lærte meget dette år på Ålholm, ikke blot hvad landbruget angik. Jeg voksede både legemligt og åndeligt. Det ændrede hele mit livssyn. Min far havde den vane, at han ofte bebrejdede ikke blot mig, men også mine to brødre, at vi var ikke dygtige nok, at vi simpelthen ikke duede. Det var ikke af ondskab, men uforstand. Det bevirkede, at jeg som fjorten årig trådte ud i livet med en følelse af at være af en ringere kvalitet end andre mennesker. Jeg slæbte rundt med dette mindre-værds kompleks i flere år. Da jeg forlod Ålholm, skrev forpagter Ulrich mig en pæn anbefaling, der sluttede med ordene: Det er mig en glæde at kunne anbefale ham til enhver, der måtte have brug for ham. – Denne anbefaling fik stor betydning for mig, ikke blot fordi den var en god hjælp ved ansøgning om andre pladser, men navnlig fordi den gengav mig troen og tilliden til mig selv. (NEU 12236, skrevet 1955).

En god overforvalter og andre lyse minder

Efter at have været landvæsenselev på Ålholm kom Marius Nielsen 1904 til Skørringe på Falster, hvor han fik overforvalter Andersen til chef:

Vi forlader nu Ålholm og tager springet over til herregården Skørringe på Falster. Gården ligger omtrent midtvejs mellem Eskildstrup og Stubbekøbing. Den ejedes indtil slutningen af halvfemserne af en godsejer Stampe. Da han døde, drev arvingerne gården i nogle år ved hjælp af en ældre avlsforvalter, der hed J. Andersen. I 1904 blev gården solgt til godsejer Dinesen, der stammede fra Kragerupgård ved Ruds Vedby, men som i forvejen ejede herregårdene Gammel og Ny Wiffertsholm i Jylland. Den kostede da 865.000 kr, men er i dag flere millioner værd. Dinesen var dengang en ung mand, men er forlængst død, og gården ejes nu af hans søn, der den gang var en lille dreng. Til Skørringe hørte den gang 800 tønder land jord foruden et stort skovareal samt en bondegård. Besætningen bestod af 16 spand arbejdsheste samt 350-360 stykker hornkvæg, heraf 240 malkekøer og 2-300 svin. Gården havde eget mejeri og smedeværksted. Folkeholdet bestod af ca 20 gifte husmænd og håndværkere, 5-6 karle og 4 elever samt 10 svenske roepiger samt enkelte løsarbejdere i høsten. I kostalden var der en fodermester, 3 røgttere, 2 foderelever samt 10 svenske malkepiger. Alle svenskepigerne førte egen husholdning. Desuden fandtes der en halv snes køkken- og stuepiger i folkehusholdningen og på hovedbygningen, samt en mejeripige og mejerske foruden 4-5 reservepiger, der boede i nærheden. En af de første, jeg traf på ved min ankomst, var forvalter Andersen, der rakte mig hånden og bød vel-

Når vimplen på Skørringe tårn var oppe, betød det, at ejeren var hjemme på gården. Marius Nielsen tænkte ofte tilbage på den hyggelige have, som landvæsenseleverne færdedes i, når vimplen ikke var hejst.

kommen, hvorefter vi vekslede nogle ord. Han gjorde et overordentlig gunstigt indtryk på mig, og min beundring og sympati voksede yderligere, efterhånden som jeg lærte ham nøjere at kende. Jeg har forøvrigt altid haft en forunderlig evne til ved første øjekast at foretage en rigtig vurdering af alle mine senere principaler. Denne evne har aldrig svigtet mig. Forvalter Andersen var en fattig husmandssøn fra Jylland. Den betroede og ansvarsfulde stilling han indtog, kunne han udelukkende takke sine egne evner og dygtighed for. Han havde blandt andet tidligere været forvalter på de store gårde Åkær ved Horsens og Løvenborg på Sjælland. Han

var en rolig velafbalanceret mand, hvis væsen uvilkårlig indgød tillid, og som aldrig tabte herredømmet over sig selv end ikke i en vanskelig situation. Det fik jeg forøvrigt allerede en prøve på den første søndag. En af medhjælperne i kostalden var bleven syg, og underforvalteren bad en af eleverne om at overtage hans plads. Det nægtede eleven. Så tog Andersen affære. Da han kom, var jeg spændt på, hvordan han ville afgøre en sådan sag. Uden ophidselse og med en fuldkommen rolig stemme siger han: Nå, vil De ikke i kostalden i dag? Nej! Vil De så tage Deres tøj og stikke af med det samme! Hvorefter han gik. Eleven fortrød lidt senere sit

standpunkt og bad om at måtte blive. Andersen svarede: Det skulle De have tænkt over noget før. Andersen var bestemt men retfærdig. Kun en mand med viljestyrke og en fast karakter kunne lede og styre så mange vidt forskellige mennesker. Jeg har været glad for de fleste af mine mange principaler, men ingen har jeg set op til med større agtelse og beundring end overforvalter Andersen på Skørtinge. Jeg har aldrig hørt nogen af folkene sige noget nedsættende om den mand, hvilket vistnok er et enestående tilfælde. Selv har jeg aldrig set, at han har truffet en afgørelse, som jeg ikke selv syntes var fornuftig og retfærdig. Da den ny godsejer kom, ville Andersen ikke blive. Han havde nu i 7 år styret gården fuldstændig på egen hånd, og han kunne ikke indordne sig under en overordnet, der tilmed var yngre end han selv. Han søgte og fik tilbudt stillingen som inspektør på Rudbjerggård ved Nakskov, en af de mest betroede og eftertragtede stillinger inden for dansk landbrug. Denne stilling beholdt han, indtil han praktisk talt faldt for aldersgrænsen. Jeg holdt forbindelsen med ham, indtil hans død for godt en snes år siden.

Underforvalteren hed X. Han var greve af fødsel og stammede oppe fra ..., der i mange år har været i slægtens besiddelse. Faderen var kommen i økonomisk uføre og sat under administration. Sønnen måtte således ud at kæmpe for tilværelsen i lighed med de fleste andre dødelige. Han havde nu arbejdet sig op til at blive underforvalter på Skørtinge til en årlig løn af

325 kr, men det viste sig at være vanskeligt at nå højere op. Han søgte forskellige forvalterpladser uden held. Det gik efterhånden op for ham, at det at være greve uden grevskab var langt fra misundelsesværdigt. En dag besluttede han, at nu skulle dårskenen have en ende. Han rejste ind på et ægteskabskontor i København. Her håbede han på at kunne ændre sin økonomiske stilling på en hurtig og effektiv måde til det bedre. Han havde de bedst tænkelige kort på hånden. Han havde en flot skikkelse, kulsort hår og overskæg, var 27-28 år og med en grevetitel i baglommen. Det viste sig, at der var mange, navnlig lidt ældre damer, der gerne ville være grevinde. Han valgte en, der havde penge til at købe en herregård for. Det var en impulsiv og vistnok noget hysterisk dame, der hurtig nåede at blive landskendt under navnet Y. Hun nød den ære at komme i Blæksprutten, så vidt jeg husker flere gange. Nå, han kunne jo heller ikke med rimelighed forlange en med så mange penge, der var »hjel re'le« (fejlfri). Den nuværende ejer af ... er en slægtning af den X, der var gift med Y. Han fortæller, at der ofte var røg i køkkenet. En dag hittede X på en raffineret hævnakt. I nærheden af gården fandtes en lille sø. Midt i søen lå en lille bitte ø. Under foregivende af at der fandtes en sjælden seværdighed på øen, fik han Y narret ned i en båd og roede over til øen. Da han havde fået hende bragt i land, forlod han skyndsomt med kraftige åretag øen. Først fattede hun ikke den skændige dåd. Men pludselig stod det hende klart, at hun var bleven snydt og bedraget på den mest nederdrægtige måde, og hun sendte nu en kaskade af de mest udsøgte sproglomster efter den flygtende ægtefælle, der forlængst var i sikkerhed. Her kunne hun uden modsigelse give sine indestængte følelser udtryk uden at genere omverdenen. Det har sik-

kert ikke været nogen lysttur for X at befri hende fra fangenskabets. X havde kun gården få år, før han solgte den og købte en lidt mindre gård på Sjælland. Mens jeg var forvalter på Aggerup pr Saksø kom X og skulle købe en kørehest af greve Reventlow. Det var kusken, der fortalte mig det senere. Vi så ikke hinanden. Vi havde et kort moment været på samme gård uden at vide det. Dermed forsvandt X ud af min synskreds for bestandig.

Vi fik en upåklagelig kost og forplejning på Skørtinge, men selvfølgelig ikke så god som på Ålholm, det var jo næsten utænkeligt. I godsejer Stampes tid var Skørtinge en rigtig røverhule. Forstander Nielsen-Klodskov, Kærehave husmandsskole, hvis barndomshjem lå i nærheden af Skørtinge, fortæller i nogle erindringer om de vilde herregårdskarle på Skørtinge, der var en skræk og rædsel for omegnens beboere¹. Da Andersen kom til roret, fik han hurtig indført stabile og velordnede forhold. Orden og akkuratessse var ligeså nødvendig for Andersen som frisk luft. Folk, der ikke havde sans for disse egenskaber, fik aldrig nogen høj stjerne hos Andersen. Han så hurtig sine folk an. Kunde, han havde udpræget tillid til, fik lov at udføre de mere betroede arbejder. Navnlig var han forsigtig med at anvende unge tankeløse mennesker til betjening af maskinerne. Jeg blev derfor noget overrasket, da græsslåningen begyndte, over at være udset til at køre den ene af maskinerne. Da jeg den første morgen var i færd med at spænde for maskinen, dukkede Andersen op. Når der bliver noget i vejen, er det første De bør gøre at slå maskinen fra, inden De begynder at pille ved den, sagde han. Ja, så klog er jeg da, tænkte jeg. Ja, jeg var forresten meget klogere den gang, end jeg er nu. En antydning af et smil må have præget mit ansigt, for Andersen siger: Ja, ja, De

Landskabet ved Skørtinge er fotograferet af Knud Gemzøe. Gårdens marker midt på Falster var omgivet af skove. Stynede pile har givet læ i mere end hundrede år, medens de høje popler er et nyere træk.

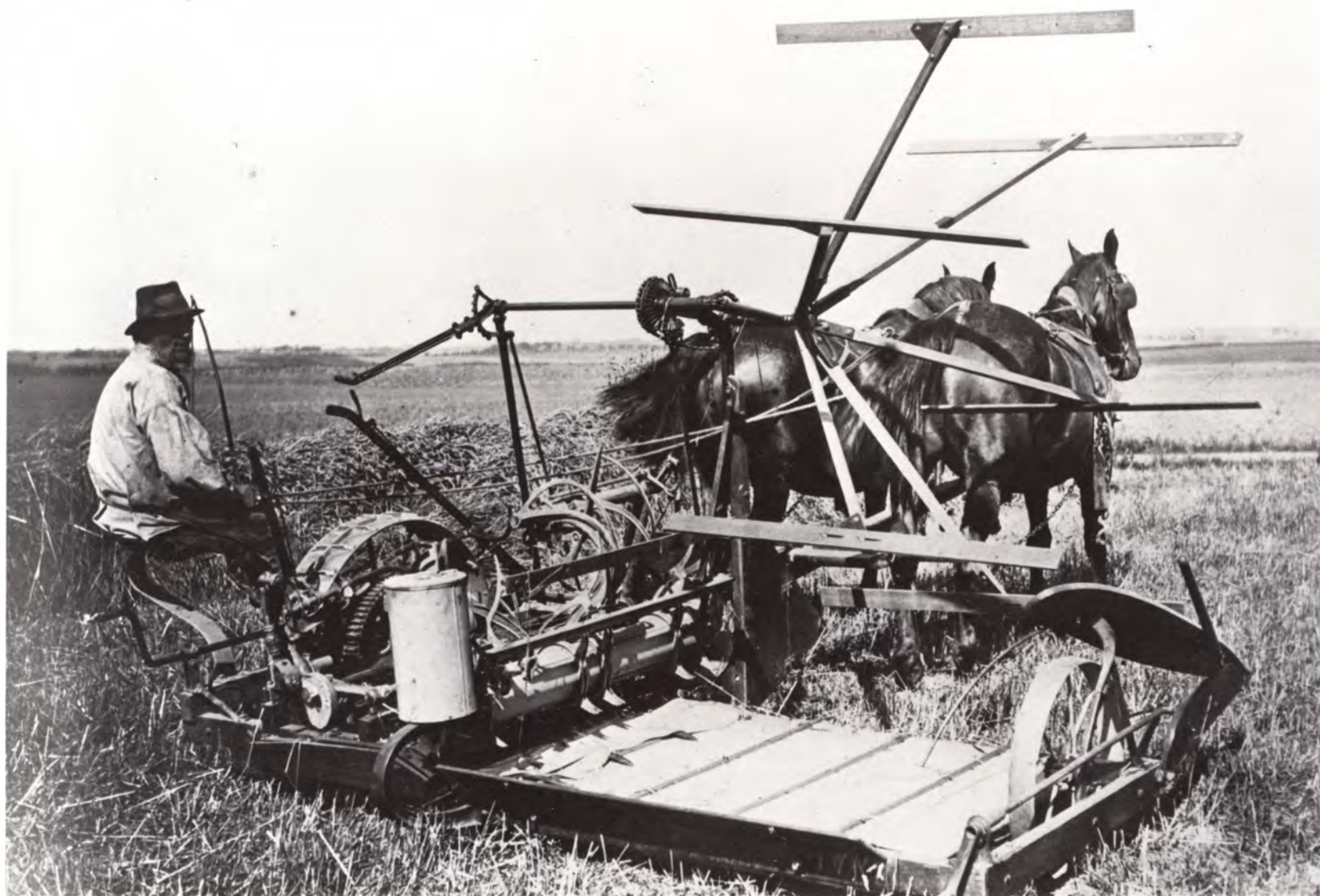
trækker på smilebåndet, men jeg har været med en morgen, da en mand ligesom Dem spændte for slåmaskinen, at vi ved frokosttid gik og samlede ham op i en vidjekurv. Selvfølgelig var det ikke blot Andersens ret, men i høj grad pligt at gøre en 18-19 års knægt opmærksom på at være forsigtig. Dette år fik Skørtinge sin første selvbinder. Det var en amerikansk »Walter Wood« maskine. I forvejen havde vi 4 aflæggere. Den vakte betydelig opsigt og interesse. Mig bekendt var der ingen, der havde set et sådant monstrum før undtagen underforvalteren, der hed Kølle. X var forlængst rejst. Andersen sagde, at jeg skulle tage med Kølle ud og få et lille kursus i maskinens betjening. Da jeg kom hjem, sagde han: Nå, har De så udlært? Nej, det får man vel aldrig, men jeg tror nok, at jeg kan køre maskinen, sagde jeg. Ja, ja, vi håber, at det går godt, sagde han. Jeg og en lidt ældre husmand fik så at sige akkord på at køre selvbinderen. Betingelsen var, at maskinen skulle være i funktion ustandselig, når vejret tillod det. Morgenduggen kunne ofte være til hinder for at begynde tidlig; til gengæld kørte vi om aftenen til mørkets frembrud. I reglen afløste vi hinanden hver tredje time. En dag, mens jeg kørte, kom godsejer Dinesen selv ud for at se »giraffen« i funktion. Jeg kørte netop i en stor hvedemark, hvor kornet stod pænt oprejst, og derfor kunne maskinen lave et fint stykke arbejde med pæne velformede neg. Han gav tegn til, at jeg skulle standse, og spurgte ud om maskinens forskellige funktioner, og om den arbejdede tilfredsstillende, hvilket jeg bekræftede. Derefter sagde han: Når jeg får en 5-6 stykker af den slags, så behøver jeg ikke så mange folk. Vi var ikke blot kommet ind i et nyt århundrede, men også i en ny tidsalder – maskinernes.

Skørtinge lå ikke så centralt som Ålholm, der lå klods op ad byen. Vi havde

trekvarter mil til Eskildstrup og en mil til Stubbekøbing, men det betød ikke så meget, for der var jo ikke ret mange fornøjelser den gang bortset fra baller i de nærmeste landsbyer. En halv mil fra Skørtinge lå landsbyen Torkildstrup. Den havde min særlige interesse, fordi jeg vidste, at her var Ingemann født og opvokset. Jeg havde som dreng læst flere af hans romaner med begejstring og tit ønsket at se hans fødeby. Dette ønske gik nu i opfyldelse. Der skulle være gymnastikopvisning i Torkildstrup med efterfølgende bal. Da jeg selv havde været aktiv gymnast, var jeg stærkt interesseret i, hvad ungdommen i Torkildstrup kunne præstere. 15-16 unge karle kom marcherende ind i salen med en løftet fane, hvorpå de stolte bevingede ord stod skrevet: »Øjet opladt – hånden øvet – tanken på flugt – over støvet.« Efter en sang begyndte opvisningen. Det var navnlig smidighedsøvelserne, jeg lagde mærke til, fordi de alle kunne udføre de samme øvelser med næsten samme dygtighed og præcision. Det duperede mig. Hjemme i Lindknud havde vi et ungdomshold for de 14-18årige, hvori jeg som 15årig var medlem, men der var stor forskel på de enkelte medlemmers ydelse. Vi dyrkede med forkærlighed spring over træhesten. Vi benyttede da springbræt, og det var fænomenalt så højt, vi kunne springe. Vi havde også en opvisning, hvor der var udsat en del små præmier. Da den obligate opvisning var til ende, begyndte den egentlige konkurrence – slutspurten. Vi sprang over hesten både på langs og tværs, med og uden madras. Springbrættet blev trukket så langt fra hesten, at vi måtte svæve et stykke i luften, inden vi nåede denne. Endelig blev hesten gjort højere, idet dens ben var indrettet således, at de kunne forlænges betydelig. Samtidig blev der lagt en tyk madras på hesten, som

vi nu skulle springe over på langs. Snart blev der yderligere lagt en madras ovenpå, og frafaldet begyndte at gøre sig gældende. Endelig blev der sat en lang læderstøvle oven på madrasserne. Vi var nu kuns tre ret jævnyrdige tilbage, der kæmpede om sejren. Der blev nu lagt en hat ovenpå støvlen, og det var nu åbenbart, at grænsen for vor ydeevne var nået. Afgørelsen måtte falde. Mine konkurrenter skulle springe først. De var begge så uheldige at vælte støvlen. Nu havde jeg chancen for at sejre. Det, der hjalp mig, var, at jeg havde en urokkelig tro på at kunne gøre springet. Det lykkedes. Støvlen stod ubevægelig efter springet. Jeg var sejrherre. En øredøvende klapsalve lød fra de mange tilskuere. Jeg var lykkeligere, end hvis jeg havde vundet guld på Olympiaden i Helsingfors. Så lidt skulle der til for at blive glad – dengang. Jeg havde opfordret min far til at overvære opvisningen, men han svarede afvisende. Sådan noget pjat er ikke værd at gå efter. Men en trøst var, at jeg havde vundet en lang pi-be.

Vi kedede os ikke på Skørtinge – tværtimod. Vi dansede regelmæssig hver lørdag aften. Det foregik hos malke- og roepigerne. De førte egen husholdning og havde egen rummelig lejlighed med spise-stue, opholdsstue, soveværelser og køkken. De var således langt mere selvstændige og uafhængige end gårdens øvrige piger. Der var forholdsvis ret god plads til at danse, og ingen greb forstyrrende ind i vor tilværelse. Pigerne var i absolut flertal, hvilket øvede en heldig indflydelse set fra et mandligt synspunkt. Musikken leverede vi selv. Navnlig svenskerne var ofte gode harmonikaspillere. Jævnlig holdt en eller anden fødselsdag, og så måtte fødselsdagsbarnet ofre et par flasker cognac og brændevin. Pigerne sørgede for vand og kaffe, og så vankede der toddyer

For landvæsenseleverne var det vigtigt at lære at betjene de nye indviklede maskiner, der tidligst kom i brug på de store gårde. Som feriegæst på Valbygård ved Slagelse har den vordende ingeniør Poul Bergsøe den 21. august 1892 fotograferet denne selvbinder. Han har noteret, at den er af mærket Adriance.

og kaffepunche. Så blev der sunget revy- og herregårdsviser. Der var altid nogen, der havde udpræget talent i den retning. Jeg synes forøvrigt, at døgnviserne dengang var bedre end nu. Hvor lød det smukt, når enkelte af pigerne sang på uforfalsket svensk: Du gamla du fria du fjeldhøga nord. Da kunne man se, hvorledes de blev grebne af de smukke ord og

toner, som de lagde hele deres sjæl og bedste følelser i. Da blev øjnene blanke. Når jeg tænker tilbage, synes jeg, at det var en dejlig tid på Skørringe. Ingen steder har jeg haft det så gemytligt som der. Venkaber, der holdt langt ud i fremtiden, blev knyttet.

Man var ung og livsglad dengang og fuld af energi. Forholdet ændrede sig

umærkeligt i tidens løb, desværre i pessimistisk retning. Jeg havde et møde med Andersen kort før hans død for ca 25 år siden. Da han tog afsked, efter at vi havde ladet livet passere revue, siger han: Ja, nu lever man på minderne. – Det gjorde han dengang, og det gør jeg nu.

Alt det korn, der blev solgt, fik købmand Wulff i Stubbekøbing. Det skete ikke så sjældent, at en 5-10 vogne fuldt lastede med hvede kørte ud til Wulff. Vi fik gerne en bajer til frokosten, og selv skaffede vi os nogle snapse. Det foregik i reglen i al stilhed uden ballade. Men en dag

Herregårdene var gode kunder i købstændernes købmandsgårde. Skørringe afsatte korn hos købmand Wulff i Stubbekøbing. Anton Rasmussen har i 1901 fotograferet de ansatte (men ikke ejeren) på gårdspladsen i anledning af handelshusets hundredeårsdag. Byens lokalhistoriske arkiv har udlånt billedet.

blev flertallet enige om, at en af husmændene skulle drikkes fuld. Han havde ikke opfundet krudtet, men var uhyre gerrig. Der var næsten ingen grænser for, hvad han kunne drikke, når han kunne få det gratis. Han drak både af lyst og begærlighed. Der blev sagt, at han bare skulle drikke, for i dag var det gratis. Han fulgte opfordringen og var snart fuldstændig døddrukken. Han kom på sygehuset. Da folkene kom hjem (jeg var ikke med den dag, hvilket jeg var glad for), spurgte Andersen, hvor Viggo var henne. Ja, han var da bleven meget syg og måtte på sygehuset. Andersen ringede ud til overlægen og spurgte om, hvad han fejlede. Han svarede: Åh, han fejler såmænd ikke andet, end at han har go gammel dille! En dag skulle der atter en 5-6 vogne afsted med hvede. Vi holdt alle færdig til afgang. Jeg skulle køre foran, hvilket altid medførte et vist ansvar. Da kom Andersen pludselig og råbte: Vent lidt, De skal have penge med ud til Wulff. Han begyndte at rode i sine lommer og fremtryllede et antal pengebundter af alle størrelser og formationer. Der var tutter med to-kroner, en-kroner og 25 øre åbenbart lige ankommen fra banken. Endvidere en del pengesedler. Da tallet 500 var nået, holdt han op. Derefter sagde han: Nu sørger De nok for at få folkene med hjem igen. Jeg forsøgte at få anbragt de mange uhåndterlige penge i lommerne, der alle blev mer eller mindre fyldt. Jeg var alt andet end glad for de mange penge, det var en uhyre sum, aldrig havde jeg haft tilnærmelsesvis så mange penge på min krop. De repræsenterede nøjagtig, hvad jeg kunne tjene ved 2½ års møjsommeligt arbejde. Hvis nu ikke alle pengene, når jeg kom til Wulff, var til stede, men på en eller anden uforklarlig måde var forsvundet eller gået tabt? Tanken herom gjorde mig ilde til mode, og først da jeg havde Wulffs kvit-

tering i lommen, genvandt jeg atter min normale sindstilstand.

Der var ikke noget slot på Skørringe, men en ret anelig hovedbygning flankeret af to sidefløje. Et ret højt firkantet tårn var forsynet med et stort ur. Når gods-ejeren var hjemme, blev der oppe på tårnet hejst en vimpel, var han bortrejst forsvandt vimplen. Godsejeren førte ikke noget større herskabshus, og han havde kun en kusk og to til tre heste til sin rådighed. Til de fleste gamle herregårde hører en del historisk litteratur eller sagn. Om Ålholm findes en ret interessant bog, der hedder: »Sorte Ellen«². Den handler om den tid, da drabet på ridefogden fandt sted. Der findes også en anden bog, der hedder: Fiske-Lars³. Her fortælles om Skørringe og den daværende ejer, Palle Foss, der spillede terninger med herremanden fra Fjellebro på Fyn og bortspillede hele Skørringe. Det skete ved et rundt stenbord, der står i havens sydvestlige hjørne. Bordet står der endnu. Jeg har en sen sommeraften siddet på det historiske sted sammen med en ung pige, der hvor fordums de to herremænd sad. (NEU 12237, skrevet 1955).

1. Niels Jørgen Nielsen-Klodskov oprettede 1903 Kærehave husmandsskole. 1922 udkom første bind af hans erindringer: Kærehave.

2. »Sorte Ellen, historisk fortælling fra det sekstende aarhundredes begyndelse« af I. V. Gudmand-Høyer, 1906. Mordet på den onde ridefoged fra Ålholm og Frejlevkorset indgår i handlingen, der er rig på helte og skurke.

3. Fiskelars er skrevet af Jacob J. L. Friis, der som ung teolog var lærer i Nakskov. Han studerede lokalhistorie og skrev en række historiske romaner. Fiskelars kom fra 1857 til 1909 i flere oplag. Det farverige billede af 1600årenes samfund med barske herremænd, hekseforfølgelser og pest har fængslet generationer.

En sortskægget ræv og andre mørke minder

Det hørte til en landvæsenselevs lod at flytte hvert år. Der skulle erhverves så mange anbefalinger som muligt. Selv danseglade piger kunne ikke holde den stræbsomme unge Marius Nielsen tilbage, men savnet kunne kaste skygger over det næste lærested. Vi er i året 1905.

To kilometer syd for Nyborg ligger det gamle herresæde Holckenhavn. Det er smukt beliggende ved en bugt lige ud til Storebælt. Holckenhavn ejedes af baron Holck. Slottet er en stor firefløjet bygning forsynet med et tårnur, tårn og spir. I den ene af fløjene er der kirke, og på kirkegavlen er der indmuret bogstaver og tal, der fortæller, at slottet er opført af Eline Marsvin i årene 1611-1631. Nu ligger alle disse slotte rundt omkring i landet og pynter op i landskabet, ofte omgivet af store haver og parker – altsammen noget der fryder øjet. Men der er noget andet, der ikke fryder øjet – i hvert fald da ikke mit øje – det er de usle rønner, der som oftest ligger i udkanten af markerne og beboes af fattige daglejere og husmænd, der for en ringe betaling er henvist til et langt liv at føre en træl bunden tilværelse uden udsigt til at forbedre deres livsvilkår. Alt sammen for at en familie kan føre en luksustilværelse ved hjælp af en stor tjenerstab, der står parat til at opfylde ethvert ønske. Men tiden fra omkring århundredskiftet har i høj grad ændret sig – heldigvis.

Til selve Holckenhavn avlsgård hørte 700 tønder land ager og en stor skov. Besætningen bestod af 14 spand arbejdsheste, ca 200 malkekøer foruden opdræt og svin. I kostalden var der foruden fodermesteren 3 røgttere og 2 foderelever samt det nødvendige antal koner og piger,

der besørgede malkningen. Vi var 5-6 landvæsenselever, nogle karle, hvis antal var svingende, samt 14-16 husmænd og daglejere, endvidere 10 polakker til roerne. Desuden hørte følgende gårde til godset: Kogsbøllegård, Frederikshøj og Sludegård, der alle lå fra en halv til een mil fra hovedgården. Disse gårde var i reglen bortforpagtet, medens selve Holckenhavn avlsgård bestyredes af en lidt ældre avlsforvalter samt en underforvalter og en magasinforvalter. Forvalteren, der hed Mikkelsen, var en sortskægget ikke videre tiltalende fyr, der hverken var særlig agtet eller afholdt. Han fik hurtigt navneforandring og blev aldrig kaldt andet end Mikkell eller Ræven. Det skete forøvrigt, at en elev var ude at lede efter Mikkelsen, da han hæsblæsende kom løbende, fik øje på mig og en anden mand og på afstand råbte: I har vel ikke set noget til Ræven? Ræven stod ved siden af os, men således at eleven ikke kunne se ham.

Jeg opdagede snart, at der herskede en anden atmosfære end den, jeg var vant til fra Ålholm og Skørtinge. Der blev ikke lagt videre mærke til, om man udførte sit arbejde med omhu. Når vi pløjede på Skørtinge, skulle Andersen snart kontrollere, hvem der havde evner og interesse for at udføre arbejdet med flid og akkuratesse. Når han så en snorlige fure, kunne han længe stå oppe for enden af ageren og fryde sig. Både på Ålholm og Skørtinge havde vi kraftige, velnærede heste, som det var en fornøjelse at arbejde med. Dette var ikke tilfældet på Holckenhavn. Der var næsten ingen virkelig gode heste, men derimod mange dårlige. Sagen var blandt andet den, at de fik for lidt at æde. For at bøde lidt herpå var det en fast regel, når vi tærskede, at den mand, der bar sække, bar et vist antal sække ind til staldkarlen som et supplement til hestenes daglige ration. Dette lod sig udmærket

gøre, da stalden og kornmagasinet lå i nær forbindelse med hinanden. Kornmagasinet var bygget i fire etager. Det nederste magasin kunne man gå lige ind i, medens man skulle passere en lang trappe for hver af de øvrige tre magasiner. At bære sække – der næsten altid vejede 200 pund – op på tredje magasin var ikke et arbejde for svæklinge, og der var da også dem, der ikke kunne, og det var ikke så rart, da de i reglen måtte tage mod visse stikpiller for eksempel: Han kan nok bære sække, men det er avnesække. Det øverste magasin blev i reglen kun benyttet, når der var pladsmangel på de nederste. Jeg husker, at

Holckenhavn har sit navn af beliggenheden ved den snævre del af Nyborg fjord. Landvæsenseleverne har ingen skildringer af fiskeri i Storebælt eller spadsereture langs stranden. Fotografiet er fra 1912.

Holckenhavn ligner i sin fuldt udbyggede form mere et lille slot end en herregård.

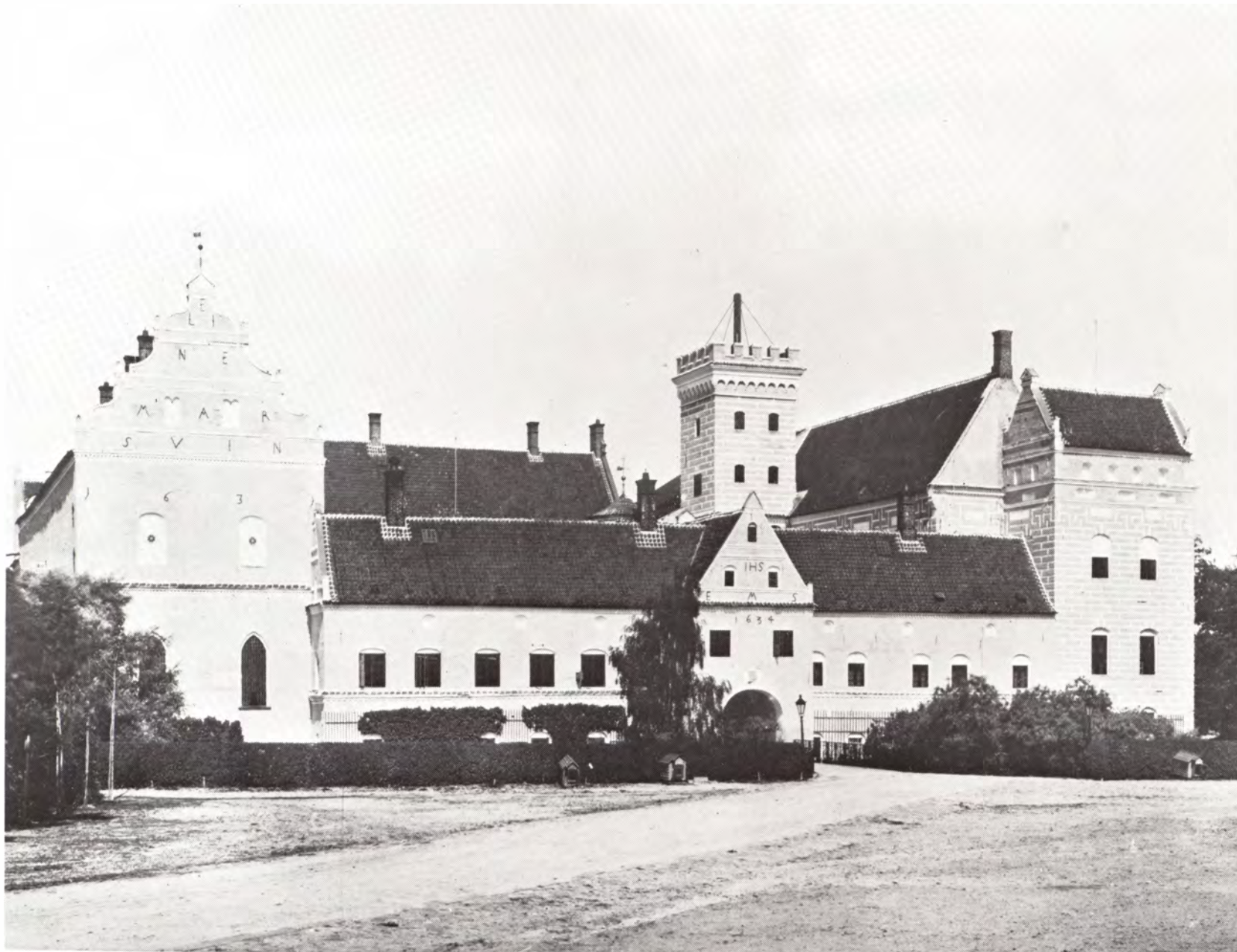
jeg en kort vinterdag bar 90 tønder hvede op på andet magasin, som jeg desuden skulle hente ved tærskværket med køretøj og læsse dem på vognen med en mands hjælp. Der gik 12 sække på en vogn. Jeg har regnet ud, at det reelt blev 40 øre om dagen eller 1 øre for at bære 500 pund op på andet magasin.

I flere af kornmarkerne voksede frodige kolonier af tidsler. En dag jeg skulle hente staldfoder, kom Mikkelsen netop, som jeg havde spændt for slåmaskinen og var kørt fast i en skov af tidsler, som maskinen ikke kunne klare, uden at jeg atter og atter måtte rykke maskinen tilbage og påny

sætte farten op. Da var det, at Mikkelt sagde, idet han slog rynker på næsen: Det er ellers nogle slemme ka'le. Der var almindelig enighed blandt os elever om, at Holckenhavn ikke var noget mønsterbrug. En dag er der en af eleverne, der siger: Her kan man da ikke lære noget! Hertil svarede en anden, der hed Sten: Joh, her er meget at lære. Her kan man nemlig lære, hvordan man ikke skal bære sig ad. Sten havde en uforlignelig evne til at forme den replik, der passede til situationen.

Når man i en længere årrække har opholdt sig på store gårde, kommer man i berøring med mange forskellige menne-

sker. Billedet af de fleste udviskes mer eller mindre med årene. Kun forholdsvis få står endnu prentet i min bevidsthed med en klarhed, som de forløbne 50 år hverken har formået at fordunkle eller udslutte. Sten er en af dem. I en årrække holdt vi forbindelsen ved lige, men på grund af forholdene og livets ubønhørighed tabte vi hinanden af syne. Jeg mindes også en anden af eleverne med en særpræget karakter. Han hed Nørkjær og var rigtig typen på en stædig og stærk vendelbo. Han nedstammede formentlig fra de vendelboer, hvorom det i en gammel vise omtrent hedder: At de rendte dem fra Thy, men

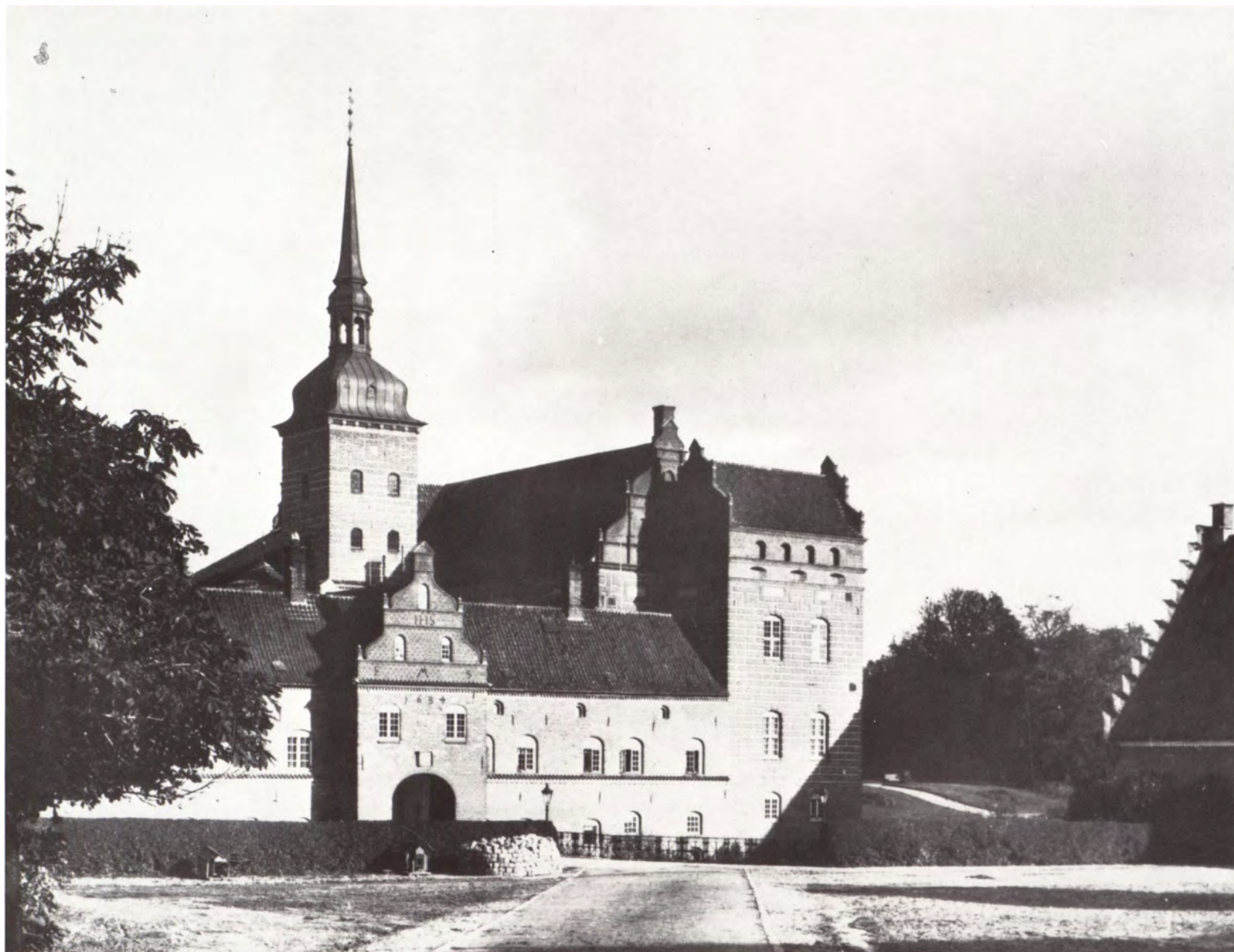

62
 vendelboerne de ville ikke fly. Nørkjær valgspog var: A ska fane' mer nok værge den plads, a stoer po. En dag, da vi tærskede, blev Nørkjær og underforvalteren uenige. Denne gik op og hentede Mikkel til assistance. De arriverede begge med hver sit egesper i hånden. Men Nørkjær lod sig »nicht verblöffen lassen«. Han ignorerede fuldstændig Mikkels henstillin-

ger og sagde: Det kan være, at I to kæpdrenge har lyst til at gå med mig om bag brændestakkene lidt. Der' stod nogle brændestakke i nærheden. Efter dette så Mikkel sig nødsaget til at give ham hans afsked, og Nørkjær fik derved et længe nærret ønske opfyldt.

Som allerede nævnt var den føde, hestene fik, utilstrækkelig. Det samme

Allerede i 1700årene var Holckenhavn stærkt forgældet, og først langt ind i det følgende århundrede kom der så gode tider til gården, at forfaldet kunne standses. Men da var adskillige huse nedrevet. Især var det gået ud over tårnene, hvis spir er kostbare at vedligeholde. Fotografiet viser gården omkring 1890. Med puds har man skjult murenes forfald.

Fra 1904 begyndte genopbygningen af gården, der til fulde kom til at stå som en værdig bolig for en baron. Det var sent sammenlignet med andre gårde. Til gengæld kan historisk interesserede glæde sig over, at den gamle gård ikke blev så forvansket, som det var tilfældet med de tidligst ombyggede gårde.

gjaldt folkene. Dette gjaldt ikke blot kvantiteten, men navnlig kvaliteten. Alle de øvrige steder jeg har været, både før og siden, har kosten været upåklagelig, undertiden særdeles god, så jeg har været heldig i den henseende. Her var der ofte grund til at klage, og vi klagede også. Jeg husker en aften, da der var for lidt mad, at vi forlangte mere. Men pigen, der opvar-

tede, kom og sagde, at vi ikke fik mere. Vi sagde så til pigen: Gå op og sig, at hvis der ikke øjeblikkelig kommer mere mad, rejser hele banden med det samme. Det hjalp. Forvalteren, der var gift, havde folkene på kost. Han fik 65 øre for hver i kostpenge (daglig), og da han jo også gerne skulle tjene lidt på sultekuren, var frådseri udelukket. Som nævnt stjal vi

korn til hestene. Men vi stjal også til os selv. Desværre var det kun muligt i en ganske kort periode – nemlig i jordbærtiden. Vi vidste, at inde i herskabshaven fandtes jordbær i fantastiske mængder. Forvalteren havde også en lille have, hvor der var jordbær, men det kunne aldrig falde os ind at plyndre hans jordbær, han havde jo ikke mere end til husbehov. Anderledes med herskabet. Det var faktisk dem, vi kunne takke for, at vi fik så ussel en kost. For hvor meget kunne der leveres for 65 øre om dagen? Vi betragtede det ikke blot som vor ret, men næsten som en pligt at tilrane os så mange bær, som vi kunne spise. Vi nærrede absolut ingen samvittighedsskrupler af den grund. Men opgaven var ingenlunde let, for slotshaven var forsvarligt indhegnet med pigtråd, og selve røveriet skulle foregå om natten. Dertil kom, at der var vægter på gården. Han gik om natten fra klokken 11 aften til klokken 4 morgen, da han så skulle kalde på de folk, der arbejdede i kostalden. Den værste hindring var dog ikke selve vægteren, der var en ældre mand, men derimod hans hund der trofast fulgte ham på hans nattevandring. Men vi overvandt alle hindringer og fandt ind på jordbærraet. Aldrig har jeg kendt mage til rigdom af bær. Se kunne vi jo ikke, for der var mørkt, men det var heller ikke nødvendigt, for de store buske var smækfulde af bær. Næsten lige gyldig hvor man greb, fik man hånden fuld af store dejlige bær. Det var kuns et øjeblik værk for at få en lille kurv eller kasse fyldt. Sukkeret købte vi, og fodereleverne skaffede fløden, og så blev der midt om natten rullet ned for vinduerne, og så var der noget, der hed »jordbær med fløde«.

Mælken, vi producerede, blev dagligt kørt ind på mejeriet i Nyborg. Det besørgetes af mælkekusken Søren, der var en jyde fra Ringkøbingegnen. Navnlig den

ene af mælkehestene, der hed »Laust«, var både gammel og svagelig, og en dag der var faldet en del sne, kørte Søren fast i nærheden af gården. Han spændte fra og kørte hjem med de tomme heste. Da han kom ind på gårdspladsen, stod Mikkel der, og han var jo straks klar over situationen og siger: Hvad er det, Søren, vil Laust ikke trække? Jovh han vil såmænd, men han kan et. Mikkel slog sine traditionelle rynker på næsen.

Forkarlen hed Larsen og var bornholmer. Han var en meget høj, tynd, ranglet ung mand. En dag var han kommen i skænderi med en af husmandskonerne, der hed Rasmine. De havde åbenbart sagt hinanden adskillige artigheder, for Rasmine havde beklaget sig over for Mikkel. Da vi sad ved middagsbordet, kom Mikkel ind og siger: Hvad er det, Larsen, som De har sagt til Rasmine? Larsen, der i kraft af sin stilling som forkarl sad for bordenden, rejste sig i sin fulde højde og sagde med eftertryk: Hun har kaldt mig, om jeg så må sige, for et langt skidehus. Mikkel drejede sig hurtigt om og forsvandt. Larsen var ikke særlig stiv i teorien, men han var en dygtig arbejder, og han havde netop det stof i sig, der skal til for at blive en praktisk dygtig landmand. Da han rejste, var det for at overtage pladsen som underforvalter på Fårevejle på Langeland. Da han gled ud af gården, stod Søren Mælkekusk og jeg og vinkede afsked til ham. Så siger Søren, der havde sin egen filosofi: Det er egentlig synd, at Larsen skal have en sådan plads, for der sidder en mængde arbejde i den mand, og nu kommer han vel aldrig til at bestille noget mere. Det gjorde han faktisk heller ikke. Efter at han havde haft en del pladser, blev han gift avlsforvalter på Egeskov, en stilling han beklædte i en årrække.

Selv om vi fandt, at der var adskilligt at kritisere af Mikkels daglige ledelse af

driften, var der trods alt et punkt, hvor han fortjente nogen ros og anerkendelse. Det var med hensyn til den teoretiske undervisning, vi fik. Vi førte en omfattende dagbog over gårdens daglige drift, skrev sammenfattende oversigter i form af uge- og månedsoversigter. Vi fik udleveret gårdens regnskaber omfattende alle grene inden for gårdens drift så som lønningskonto, mælkeri- og kornregnskab med mere. Endvidere skemaer til en praktisk opstilling af de forskellige regnskaber, endvidere en samlet oversigt over gårdens indtægter og udgifter. Jeg husker, at gårdens samlede nettoindkomst det foregående år havde været ca 24.000 kr, dengang en anelig sum, hvad det jo ikke er mere. Alt dette og meget mere blev indført på en særlig plads i vore dagbøger. På Skørringe førte vi også dagbog, men ikke så omfattende som her. I vinterhalvåret kom en aften om ugen en lærer og gav os undervisning i teori. Det drejede sig væsentlig om regning og skrivning samt enkelte landbrugsfaglige spørgsmål. Læreren eller konsulenten var fuldmægtig på godskontoret. Jeg tror ikke, at han havde nogen speciel landbrugsfaglig uddannelse, men han var selvfølgelig en intelligent mand. Han havde aftjent sin værnepligt ved husarerne, været berider og befalingsmand. Han var åbenbart interesseret i militærvæsenet, for det første han foretog sig var, at han læste et afsnit op af »Prøjsernes overgang over Alssund den 29. juni 1864.« Mærkeligt nok husker jeg endnu en enkelt sætning, der lød: Oberst Ræder havde befalet, at tropperne skulle gå hensynsløst på, en befaling, der var lettere at give end at følge. Da han havde læst et afsnit op, forlangte han, at vi skulle gengive indholdet i en stil. Jeg tør nok antyde, at alle stilene var ikke lige vellykkede. Der var navnlig en af eleverne, der faktisk ikke kunne skrive en læse-

Holckenhavns hovedbygning lå som på de fleste herregårde nært forbundet med landbrugsbygningerne, da C. A. Beck fotograferede den omkring 1890.

lig sætning. At skrive selv den mest beskedne stil lå fuldstændig uden for hans åndsevner. Det mærkelige var, at han var den mest snakkesalige af alle og åbenbart i egen indbildning alle andre langt overlegen. Han var i sandhed en bekræftelse af det gamle ord: At tomme tønder buldrer mest. Da læreren havde gennemset vore stile, sagde han: Jeg har villet, at I skulle skrive en stil for at få konstateret, på hvilket stade den enkeltes åndsevner stod. Jeg var klar over, at der ville være afvigelser, men at forskellen skulle være så stor, som tilfældet har vist, havde jeg alligevel ikke

ventet. Vi havde adskillige hyggelige, interessante og lærerige aftener. Ved at kigge i min dagbog, kan jeg se, at kornsorterne dengang kostede 11-12 kr pr tønde, smågrise ca 10 kr stykket, slagterisvin ca 40 kr, en spædkalv ca 7 kr, et pund smør ca 1 kr og et pund mælk 4 øre. Der er leveret kartofler til skib i Nyborg havn til 2 kr pr tønde. Gennemsnitslønnen for eleverne var 200 kr årlig. Heraf $\frac{2}{3}$ for sommeren og $\frac{1}{3}$ for vinteren eller en vinterdagløn på 40 øre. Nu bagefter undres man højlig over, hvordan folk klarede sig med så få skilling, for det var dog ikke alting,

66 der var billigt eller stod i et rimeligt forhold til den løn, der tjentes. En cykel kostede i hvert fald over 100 kr, men der var jo næsten heller ingen, der ejede en sådan. Gummistøvler eksisterede praktisk talt ikke. Det første og eneste par, jeg så i den tidsperiode, var underforvalteren på Skørtinge den lykkelige ejer af. Da kaldte man dem »jagtstøvler«, og de var lige så dyre som sjældne, idet de kostede 26 kr, og de var af en meget dårlig kvalitet. Et

sæt ordentlig tøj kostede ca 50 kr. Ferie – endsiges ferie med løn – den tanke var endnu ikke født. Hvis nogen havde fremsat tanken, ville vedkommende uvægerlig være bleven betragtet som åndssvag og indespærret på en galeanstalt. Men heldigvis var tanken endnu ikke født. Det, man ikke kender, savnes ikke. Enkelte fridage i julen kunne undertiden fås – altså en slags ferie. Jeg besøgte denne jul min broder, der var kusk hos greve Ahle-

Otto Nørmark fotograferede den store brand, som i 1912 lagde store dele af avlsgården i aske. Den nye blev efter tidens skik bygget i god afstand fra hovedbygningen, hvor godsejeren boede, medens en forpagter rådede over landbrugsafdelingen. Hvor avlsgården havde ligget, blev der anlagt park, og nu var tidens idealer nået for det store gods, hvor formuen i kraft af loven om len og stamhuse holdtes samlet på een hånd.

feld-Laurvigen på Ulstrup pr Ulstrup station. Det eneste mærkelige ved rejsen var, at man kunne få råd dertil. Det er en ærverdigg gammel herregård, navnlig slottet er af et anseligt format. Grevinden var hollænder af fødsel. Hun var i modsætning til grevinden på Ålholm æret og elsket af slotspersonalet.

I ugen mellem jul og nytår satte det ind med streng frost. Roerne, der var for ringe dækket i efteråret, frøs. Vort første arbejde var derfor at hente tang ved strandbredden ud til Storebælt på et sted, der kaldtes Noret, hvor der sædvanligvis drev mængder af tang i land. Da vi hentede det første læs om morgenen, var det bælgmørkt, og det frøs usædvanlig hårdt, og en bidende pålandsvind drev ind imod os ude fra søen. Det er den koldeste tur, jeg har været udsat for hele mit liv. Jeg glemmer den ikke til min dødsdag. Det var altsammen spildt – det var for sent – roerne var frosne. Da foråret og varmen kom, kørte vi store mængder hen i en mergelgrav. Hvis vi elever havde haft noget at sige, var Mikkel forlængst bleven afskediget. Men vi fik indsigt i dyrkningen af hestebønner, stamfrøer og sukkerroer.

I modsætning til på Skørtinge var her kuns få piger, 5-6 stykker, ligesom alle de øvrige betingelser for at kunne holde gilder og bal savnedes. Det var i begyndelsen et savn for mig, for hvem vil ikke gerne danse og have lidt festlighed, når man er ung, rask og glad. Jeg tænkte undertiden på de glade aftener på Skørtinge og enkelte af de kammerater, man lærte at sætte pris på.
(NEU 12371, skrevet 1956).

At begynde på en lille herregård

Harald Neergaards fader var født på Døvergård i Thy. Selv kom han til verden i proprietærgården Rolighed ved Tisted. Han var ikke i tvivl om, at han skulle gå herregårdsvejen, selv om faderen under landbrugskrisen få år tidligere havde solgt Rolighed og var flyttet til Tisted. De foregående beretninger har alle været fra store herregårde beliggende på god jord i Østdanmark. Her skal vi høre om en lille herregård på mindre god jord langt fra hovedstaden, hvor langt de fleste herregårde forlængst var udstykket til bøndergårde. Store Djernæs, hvor Harald Neergaard blev elev, var da også kun en del af den gamle herregård Djernæs:

Jeg blev konfirmeret i Tisted kirke 19. april 1903, og allerede fredag den 24. afhentede forpagter Nielsen og frue mig. Det regnede hele dagen »skomagerdrengene ned«, så de var kørende i landauer til byen. For mig var det jo en meget flot entre. Og jeg begyndte dermed min gerning som landvæsenselev på Store Djernæs. Gården var på 300 tønder land middelgod jord, ja, en del var rigtig god; men noget var også meget let. Dog, vi høstede rigtig godt. Der var en stor besætning. Nå, men min første dag som landvæsenselev, uha, uha. Eftersom det havde regnet hele den foregående dag, kunne vi ikke komme i marken, og jeg blev sammen med en anden mand beordret op på kornloftet for at trække en rensemaskine a la lirekasse. Nej, hvor var den dag lang, den længste i mit liv. Arbejdstiden var fra klokken 5¹/₂ til 19¹/₂ med frokost 8¹/₂ til 9, middag 12 til 13¹/₂, midtften 16 til 16¹/₂, og som sagt fyraften klokken 19¹/₂ i marken. Inden vi så kom hjem, kunne klokken jo nemt blive 20. Jeg husker tydeligt endnu,

at jeg tænkte, hvis hver dag falder dig lige så lang, bliver tilværelsen da aldeles uholdelig. Men det gik heldigvis bedre, end jeg tænkte mig. Næste dag var søndag med højt vejr og blæst, så allerede om mandagen kunne vi komme i marken. Jeg blev sendt ud at harve med et par heste. Jeg husker endnu, de hed Nikla og Stella, og det var straks noget helt andet. Da gik tiden, som jeg synes den skulle. Senere er tiden aldrig faldet mig lang. Ja, i de senere år synes man, den er gået for hurtigt.

Far havde selvfølgelig bortfæstet mig. Jeg husker, han fortalte, at da han tilbød mig som landvæsenselev, rejste forpagteren sig op, bukkede og takkede for den ære, far viste ham ved at tilbyde sin søn som hans første elev. Vel også et bevis på den tillid og agtelse far nød i hele Thy. Jeg skulle ingen løn have det første år og 50 kr det andet. Det var småpenge, det drejede sig om dengang. At så forpagteren efter høst det første år lukkede sit vægskab op og fremdrog en tokrone, overrakte mig den og sagde, det var for god indsats i høsten, »en fyrstelig betaling«, var for mig en opmuntring, og hensigten var dermed nået. Samme forpagter var meget påholden, dygtig og forstod at få noget ud af sine folk og bedriften. Men jeg satte megen pris både på ham og fru, og jeg står stadig i forbindelse med ham den dag i dag, selv om der er gået 62 år, siden jeg begyndte hos ham, og han nu er oppe i halvfemserne. Næste år, altså 1904, tilbød han mig 50 kr som hjælp til en cykel, hvis far ville hjælpe med resten. Det lykkedes, og jeg var ikke billig, da jeg en skønne dag stillede med en flunkende ny cykel. Jeg havde jo ellers været henvist til at gå de 1³/₄ mil (lig 12 km) hjem søndag morgen. Om aftenen »slog« jeg gerne far for 25 øre, som jernbanebilletten Tisted-Sjorring kostede, og så var der jo kun ³/₄ mil at gå. Jeg omtalte tidligere, at der var en stor

besætning på Djernæs. Den bestod af 12 arbejdsheste, 2 norske heste, de sidste gik til mejeriet med mælken hver dag, dertil 3-4 føl, 3-4 eetårige plage og ligeså toårige, 80 malkekøer og lige så mange ungkreaturer foruden 100 svin og 10-12 griseseer. Der var en god malkebesætning, halv sortbrogede og halv rød malkerace. Vi havde den gang, husker jeg, et gennemsnit pr ko på godt 6000 pund mælk, på den tid et godt udbytte. Flere hold af

køer og tyre tog da også præmier hjem ved det årlige dyreskue i Tisted. Ligeledes var hestene gode og blev yderlig forbedret gennem årene, navnlig efter at forpagteren var flyttet til Billeskov på Fyn. Der solgte han mange avlsdyr, både hingste og hopper. Een af hans hingste stod eet år til kongepremien på Bellahøj. Det vil heraf ses, at han havde øje og forstand på både heste og kvæg, foruden at han forstod at få noget ud af både jord og folk. Udgifter-

Store Djernæs i Thy blev fotograferet til en postkortserie, som udkom i 1905. Den har tilnavnet Store, fordi den oprindelige herregård Djernæs er blevet delt flere gange. Den lange længe var forpagterens bolig. For hver ende var der en sidefløj. Den ene indeholdt køkken, pigekamre, folkestue og bryggers, den anden værelser blandt andet til landvæsenseleverne.

ne til brændsel var også små, egen tørve-mose, egen plantage. Fra den sidste solgtes endog ved auktion hvert år en del kvasbunker. For småfolk var det jo billig brændsel, og den gang var menneskene ikke så forvænte med kul og koks endsige flaskegas. Desuden hentede vi hvert år lyngtørv i heden, som blev brugt til vask- og bryggerkedel. Forvalter, fodermester og vi to elever spiste inde middag og aften. Der var ingen flothed, men god borgerlig mad. Skulle jeg fremsætte en anke, skulle det være oksekødet, som var saltet og så hårdt som ben, det blev oksekød jo ved den lange tid, det lå i saltlage. To gange om ugen fik vi grønkål, og det fik dog være; men der var altid mængder af grove byggryn på; men de drøjede selvfølgelig på den. Jeg husker en eftersommer, grisene var kommen ud og løb inde i haven og åd al grønkål. Nej, hvor var vi lykkelige og velsignede svinene; men hvordan det ellers gik om vinteren, husker jeg desværre ikke, men vi havde jo gjort os håb om gule ærter, men de skulle købes, og det var penge lige ud i købmandens lomme. Vi fik derimod brændevin hver dag i høhøsten og ligeså i kornhøsten. Vi fire, forvalter, fodermester og to elever fik to gange om dagen udleveret en $\frac{3}{8}$ flaske $\frac{3}{8}$ fuld til deling. Vi drak den ikke altsammen, men gemte en del ved med en snor at hejse den ned bag et skab i stuen. Andre lugtede lunten og stjal den. Dermed svandt den fidus, og et andet og bedre gemmested måtte findes. Om vinteren inden det blev lyst, blev der tærsket med plejl i laden. Det var rug til langhalm, altså tækkehalm. Vi var fire mand, som fik udleveret en lygte, som kun lyste for sig selv, og så stod vi to mand på hver side og bankede løs efter bedste evne. En forudsætning var det selvfølgelig, at der blev holdt en ganske bestemt rytme, ellers var en eller flere bleven slået »ihjel flere

gange« om dagen. Det var ellers et dejligt renligt arbejde, og man kunne nemt holde varmen i de kolde morgentimer. Og som De ser, jeg overlevede, for resten de øvrige også. Kornet blev jo ellers tærsket på damptærskværk, som tilhørte gården, men udlejedes i de tidlige efterårsmåner, og til enkelte større steder efter jul. Al halmen måtte jo bæres fra maskinen. 5-6 mand havde nok at gøre. Halmen blev båret i et reb, som blev snørret godt til og så op ad en stige, ofte meget højt. Der skulle mandfolk dertil såvel som til kørsel og opbæring af kornsække på loft, 100 kg i hver sæk. Kunstgødning blev der ikke brugt meget af, 100 sække 18% superfosfat om året. Kvælstofholdige gødninger brugtes ikke, udover et forsøg med korn og roer. Vi havde mange roer, to marker hvert år, flest kålroer, dog også en del turnips. Der skulle jo også bruges mange, når både heste, kreaturer og svin skulle have hver dag i mindst 6-7 måneder af året. Roerne til svinene raspedes i en maskine drejet med håndkraft. Et sådant arbejde blev jeg ofte sat til søndag formiddag. Det huede mig ikke, men det var selvfølgelig kun trit og retning, hvad ellers?

Arbejdskraften på en gård af denne størrelse bestod af en arbejdende forvalter, to elever, fire karle og to husmænd. I kostalden en fodermester, en røgter, en rensemænd til udmugning i ko- og svine-stald og fire malkepiger. De sidste var tillige bryggerpige, kokkepige, og to piger gjorde værelser i stand. Der var arbejde nok til alle. De fleste af pigerne var døtre af fiskere i Vorupør. Dygtige, men lidt »grove i mælet«. Flere af fiskerne derfra var også beskæftiget hos os i høsten. Den ene af husmændene boede i eget hus ude på heden og havde lang vej at gå morgen og aften, $\frac{3}{4}$ mil, for en dagløn af 80 øre om vinteren og 1 kr om sommeren plus

kosten. Det var en kummerlig betaling, selv om han hentede gratis roer og halm til sin ko og et par får. Han var en dygtig mand, lidt sær, men det bliver man måske af at skulle gå $1\frac{1}{2}$ mil om dagen foruden at arbejde fra $5\frac{1}{2}$ om morgenen til $19\frac{1}{2}$ aften. Det var ingen misundelsesværdig tilværelse. Han lever endnu 1965. Jeg besøgte ham i sommer under en tur i Jylland. Han og hans kone fejrede i sommer krondiamantbryllup. Jeg havde ikke set dem siden 1905, så vi havde alle tre forandret os en del. Men vi kendte da hinanden og fik en vældig sludder, da han først var trukket op. De bor hos en søn og svigerdatter. Det var mærkeligt for mig at se sønnen nu, han var i 1904-05 kun 3-4 år, så vi kendte da i hvert fald ikke hinanden i første omgang. Den gamle, Jens, som han hedder, var en meget betroet mand. Vi fik i 1903 vor første selvbinder, og hvem andre end Jens blev sat ind i kørsel og mekanik af et sådant uhyre. Det var jo efter den tids forhold en kostbar maskine. Den kostede 900 kr, husker jeg, og repræsenterede en værdi af 75 tønder byg, som dengang kostede 11-12 kr pr tønde, når det var en god og velrenset vare. Et stort arbejde og slæb var også de mange roer om efteråret, navnlig hvis det faldt i med megen regn. Efteråret 1903 var meget fugtigt. Vi kørte med 3 heste for vognen og dertil små læs. Det var meget besværligt. Jeg husker, at jeg det efterår kom kørende hjem med et læs roer, og pludselig sprang jernringen på det ene forhjul af, og det ene stykke af fælgen efter det andet hvirvledes af. I min ungdoms galskab fandt jeg det i den grad komisk, at jeg morede mig aldeles uforbeholdent, endogså da jeg fortalte forpagteren, hvad der var sket. Han tog det meget fortrydeligt op og sagde: Og det morer De Dem over. Det var mig aldeles umuligt at holde op med at le. Mærkelig i grunden at man

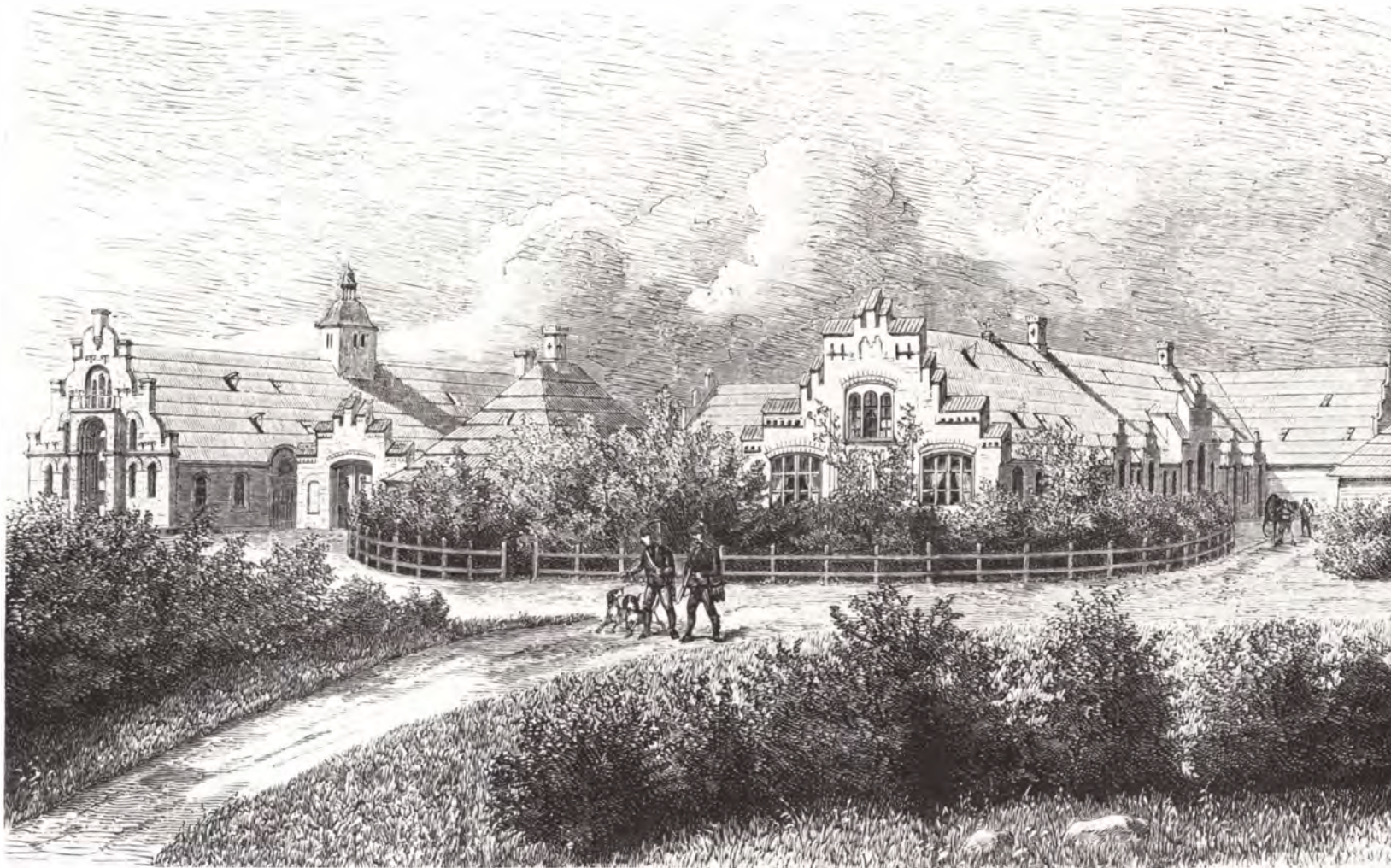

husker den slags tildragelser. Men det kan jo være, at jeg rent ubevidst havde tænkt på forpagterens påholdenhed, og det gjorde det jo ikke bedre, hvis det var tilfældet. Sommeren 1904 havde vi fået en fortrukken røgter, Søren Bigum hed han, og som da også en skønne dag forsvandt, og ingen savnede ham, for så vidt. Men så blev vi unge mennesker på 15-16 år sat til at passe hans bestilling på skift. Det var et hårdt slid. Op klokken 4 for at flytte 80 køer i marken, og derefter rense stald, senere op ad formiddagen hente 40 køer hjem på stald. Mølleren hentede resten. Forinden skulle der være pumpet vand op i alle krybberne, og det skete med håndpumpe. Derefter når de værste bremses var borte¹, kom køerne ud på græs igen, hvor de så var om natten, men efter aftenmalkningen skulle de selvfølgelig flyttes endnu engang. Det var noget nær misbrug af en sådan knægt. Men hvad, man fik da om ikke andet lært at bestille

noget. Engang både staldkarl og fodermester havde fridag, mente forpagteren, at jeg godt kunne passe begges beskæftigelser. Det var fra klokken 4 om morgenen uafbrudt til klokken 9 om aftenen. I grunden en mærkelig tanke, at en dreng skulle gøre to voksne mænds arbejde, selv for en enkelt dag. Engang imellem måtte jeg våge over en so, som skulle have grise. Selv om jeg sad der hele natten, var der ingen, der fik fri om dagen. Jeg fik tværtimod stukket en kalkekost i hånden og kunne så samtidig både kalke væggen i stalden og holde øje med soen. Forpagteren må jo alligevel have haft en evne, endda en stor, til at tage folk. Dog må jeg tilstå, at de voksne ikke udnyttedes i samme grad. Til gengæld tror jeg, han satte pris på mig. Jeg fik, da jeg rejste, en efter min mening helt første classes anbefaling.

Når jeg nu gentagne gange har nævnt, at forpagteren kunne være smålig, må jeg sandelig også nævne, at han kunne være

I en sen aften om en høstdag omkring 1900 tog fotograf Lave Gram dette billede af høstfolkene foran Kølbygård ved Thisted. Mændene står med deres mejered, som er af en speciel thylandske form. Høsten var åbenbart endnu ikke mekaniseret på Kølbygård. I 1915 blev gården udstykket, og alle bygningerne nedrevet. Som de andre thylandske herregårde var den på en etage, men i modsætning til Store Djernæs var der en høj kælder under hovedfløjen.

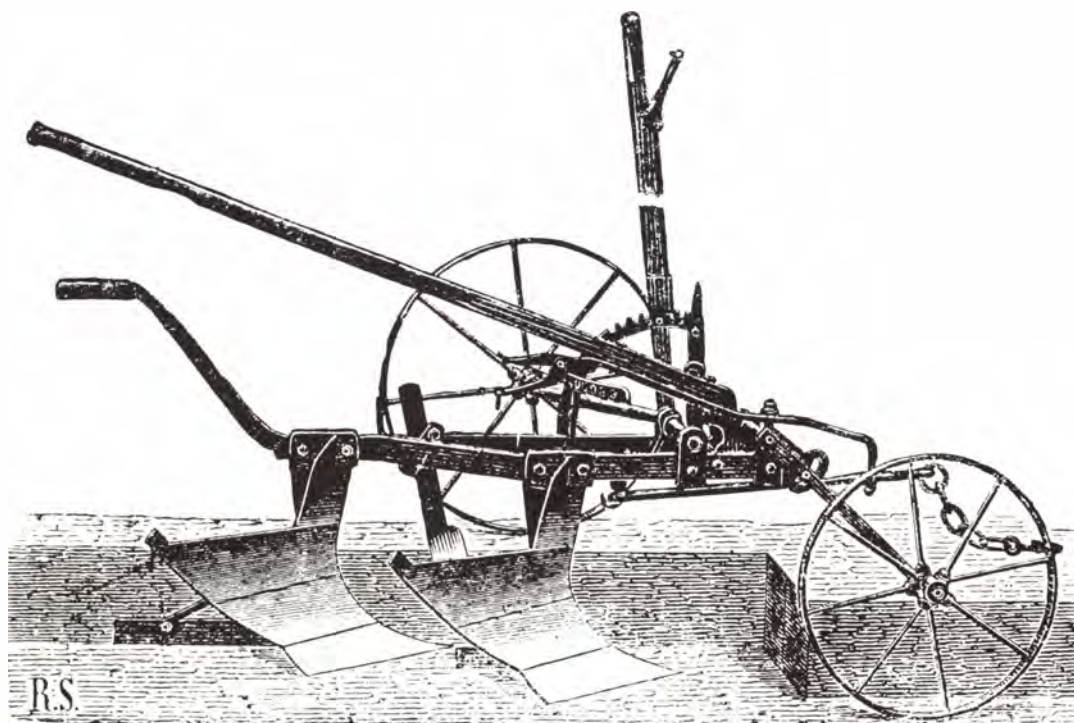

I Illustreret Tidende er der i året 1878 en blomstrende omtale af udtørringen af den smukke Sjørring sø i Thy. Illustrationen af den helt nye »herregård« Egebaksande er tegnet af Valdemar Bloch Suhrl. Gården blev bygget som en avlsgård af kaptajn Chr. Jagd, der havde foretaget udtørringen i samarbejde med lodsejerne rundt om søen. Disse trak sig imidlertid tilbage af frygt for de store omkostninger, og Jagd kunne i længden ikke klare gælden. Et aktieselskab overtog den udtørrede sø, og kultusminister Jacob Scavenius til Gjorslev købte 1870 Egebaksande.

stor i hvert fald overfor mig. En af mine principaler, forpagter Boserup, Thurebyholm, hvor jeg var overforvalter i 5 år, tilbød mig at gå i kaution for 30.000 kr, mange penge den gang, hvis jeg kunne skaffe to andre kautionister. En forpagter på Lolland, hvor jeg også havde været forvalter, sagde straks ja, og derfra tog jeg til Fyn for at tale med forpagter Nielsen, som da var forpagter af Billeskov under Wedellsborg. Vi gik en tur i marken blandt andet, og han fortalte, at en af hans tidligere forvaltere havde været hos ham og ville låne penge; men han havde sagt nej! Mit mod sank, men jeg måtte jo sige, at samme ærinde kom jeg i. Dertil svarede

han omgående: Ja, men det er noget andet med Dem. Det går jeg gerne med til. At jeg ikke benyttede mig af tilbudet, da gården, vi så på, intet var værd, er en anden sag. Men helt smålig var han altså aldeles ikke.

På Store Djernæs brugte vi næsten udelukkende dobbeltpløve. De har aldrig interesseret mig synderligt. Jeg har altid syntes, de gjorde et for ringe arbejde udover pløjning af brakmarken om sommeren. Men de var jo med til at gøre arbejdsudgifterne mindre, 3 heste og 1 mand. Men kom jeg en enkelt gang ud med en svingpløve, da levede jeg op. Dette at kunne pløje en fure fuldstændig lige har altid

Svingploven var i slutningen af 1800'erne den helt almindelige plov i Danmark. I landbrugslæreboeger finder man omtale af hjulbårne plove med to skær beregnet til tre heste. På den måde sparede man en hest og en mand sammenlignet med svingploven. Tegningen viser en plov fra Rud. Sacks fabrik i Tyskland. Den findes i Emil Jørgensen og C. C. Larsens: Redskabs- og maskinlære fra år 1900.

interesseret mig. Det var og er jo umuligt med en dobbeltplov.

Store Djernæs var en decideret avlsgård uden nogen som helst skønhed. Det eneste smukke var et kig ud over den udtørrede Sjørring sø og Rosvang, som vi var nabo til. En sommermorgen at se ud over de udstrakte græsmarker med de mange græssende kreaturer og heste var et smukt syn. Naturen var tit barsk, det var jo i nærheden af Vesterhavet, dog, jeg har aldrig haft grund til at fortryde mit toårige ophold der.
(NEU 21376, skrevet 1966).

De skriver, om jeg kan give eksempler på, hvad jeg mente, når jeg skrev, at pigerne var lidt grove i mælet. Ja, dels skulle der ikke meget til, før de råbte op, og ind imellem var de noget sjofle, men så glemmer jeg heller ikke en af pigerne, som – når det blev lovlig groft – brugte et udtryk, som var ganske udmærket. Hun sagde på jysk: Æ tøves I er ve og blyv lidt for davlig! Jeg synes, I er blevet lidt for daglige. Jeg syntes, det er et ganske udmærket udtryk. Selv har jeg ofte brugt det, når nogen var ved at gå over stregen mod det sjofle. Vedkommende pige hed for fuldstændighedens skyld Hansine, husker jeg nu.
(NEU 0000, skrevet 1979).

1. Når bremserne i varmt vejr stak de tøjrede køer, rev disse sig løs for at søge skygge.

Noget om elevens forlystelser

Til maj 1905 flyttede Harald Neergaard fra den forblæste vestkyst af Thy til det smilende landskab ved Lillebælt, idet han fortsatte sin uddannelse på Wedellsborg:

Middagsmaden var almindelig, ikke noget at prale af. Avlsforvalteren fik kostpenge pr mand, vist nok 75 øre pr mand pr dag, så det var om at spare så meget som muligt. Vi fik en masse spædekalkvekød, som serveredes stegt eller som ragout. På maden, altså smørrebrødet, fik vi ofte noget, som kaldes »kalveost« eller sylte. Det var kalvekød presset som grisesylte, tilsat krydderier, et pålæg, som vi var glade for og i grunden aldrig blev trætte af. Lige efter maj og november, hvor der pengemæssig var højvande, købte vi cacao og sukker og levede som den rige mand, så længe det lod sig gøre; men, ak, så kort! Der blev meget hurtigt ebbe i kassen.

Det første halve år måtte jeg som den yngste i flokken nøjes med nr 12 hestene, hvilket ikke morede mig synderligt; men 1. november blev nr 5 hestene ledige, og jeg spurgte, om jeg ikke måtte få dem. Jeg overdriver ikke, når jeg siger, at jeg ikke sov meget den nat af bare spænding. Jeg fik dem 2. november, og glad var jeg. Det var et par brune halvblodsheste med humør i, navnlig den venstre, altså »den

Wedellsborg på Vestfyn regnedes i slutningen af 1800'erne for at være en foregangsgård inden for landbruget, og dens ejer greve Wilhelm Wedell var fra 1895 formand for Landhusholdningsselskabet.

nærmer«, i modsætning til den højre – »fjermer«. Det var et par heste, som kunne »spadsere«. De omtrent to mil til Ejby station gik de nemt på trekvart time uden at være svedte. Jeg var, når jeg selv skal sige det, også god mod dem. Lidt ekstra havre var selvfølgelig »stjålet« ved tærskværket, men hvad – det blev jo i familien, selv om det ikke just ville være accepteret på højere sted. Søndag morgen blev de gnedet med halmviske, så de blev blanke. Man kunne næsten spejle sig i dem. Jeg havde med dem en del lettere kørsel navnlig om efteråret under jagterne. Det var jagtherrernes bagage, som jo ikke kunne være i herskabsvognene, og så var det min tur. Jeg havde disse to heste i et år, og vi »passede sammen«. Efter at være kommen tilbage fra juleferien nytår

1906 skulle jeg køre roer hjem. Krikkerne havde ikke været ude af stalden, siden jeg rejste hjem, og de var glade for at se Guds himmel i stedet for staldens loft. Da var de nær løbet løbsk for mig, men jeg fik da heldigvis hold på dem, og så måtte jeg selvfølgelig gøre dem begribelig, at hvis det skete en gang til, var det naturligvis slut med ekstrarationer af havre og så videre. Og det hjalp selvfølgelig! De løb iøvrigt løbsk for min efterfølger kort tid efter, jeg var rejst til Orupgård.

Drivkraften på Wedellsborg til tærskværk, hakkelsesmaskine og kværn var damp. Selve dampmaskinen lå i mejeribygningen, en fortsættelse af forvalter- og økonomibygningen. Derfra gik en stålwire tværs over hele gårdspladsen til loftet over kostalden, hvorfra de forskelli-

Medens den maleriske hovedbygning til Wedellsborg er blevet bygget i løbet af fem eller seks hundrede år, var den nøgterne avlsgård nybygget. Fotografiet er fra 1934.

Landvæsenseleverne på Wedellsborg er fotograferet 1919. De er samlet bag staldkarlen, der som tegn på sin værdighed står med foderkassen under armen. I den bar han foder til hestene. Disses trivsel var hans opgave. Ved siden af staldkarlen står underforvalter Ejnar Wagner, der er kendelig på kravetøj, slips og lange støvler. Billedet er indsendt sammen med hans beretninger, der vil komme i flere af seriens bind.

ge maskiner så blev drevet. Tærskværket var stationært, hvilket betød, at alt kornet af to heste blev slæbt fra laden i et reb til værket. Det var upraktisk, men på den tid var der jo folk nok, og de var ej heller så dyre som i vore dage. Halmen blev heller ikke presset, så det var et større arbejde at få den transporteret ind på kostaldloftet. Dette har selvfølgelig forlængst forandret sig, da elektriciteten også kom i landbrugets tjeneste. Med de transportable elektromotorer er det ganske anderledes. (NEU 21127, skrevet 1966).

Den 1. november 1906 rejste Harald Neergaard til Orupgård på Falster som fjerdeårselev.

Vi elever boede på loftet over hestestalden, 3 mand på hvert værelse, men ingen varme. Der fandtes en skrivestue med varme, hvor hele bundtet samledes om aftenen til kortspil, musik, harmonika og en enkelt mestrede violinen. Men vi skulle jo også føre dagbog, og det kunne have sine vanskeligheder at holde pennen til papiret, når en trumf viste sig. En blid

henstilling til vedkommende om at holde inde med skydningen hjalp som regel kun meget kort tid.
(NEU 20923, skrevet 1965).

De skriver blandt andet, hvilke forlystelser vi havde. Jeg kan betro Dem, at disse efter nutidens alen var meget begrænsede. Udover kortspil erindrer jeg, at vi om vinteren fik fat i en tønne hvede, 100 kg, og den kunne vi tolv landvæsenselever le-

ge med i mange dage. Det gik til på den måde, at man lagde sig fladt på gulvet, to mand anbragte så sækken på skuldrene af den liggende, og så, værsgo, rejs dig uden at tabe sækken. Mange prøvede aften efter aften, ingen ville jo så vidt gør ligt anses for en splejs. Når det så var lykkedes at udføre dette nummer, var næste afdeling på programmet, at en mand blev anbragt med begge ben i et skæppemaal, og så skulle han lægge sækken på nakken uden

at få overbalance eller anden dårligdom. Det var kun ganske enkelte, der kunne klare den sidste afdeling af forestillingen, men han blev jo så til gengæld anset som kæmpe og stærk mand.

Den eneste omgang, vi havde med egenes bøndergårde og deres beboere, var ballerne i omegnens forsamlingshuse. Jeg husker, engang vi var til bal i Idestrup. Vi havde på en eller anden måde fået at vide, at bønderkarlene på et vist tidspunkt af

K. Hansen – Reistrup har til Illustreret Tidende 1895 tegnet fastelavnsløjer på Gaunø. En flok udklædte ryttere blev trakteret, men om det er omegnens karle eller gårdens egne, oplyses ikke.

Beretningerne har ikke meget at sige om fastelavn på herregårdene. De sjællandske bønder fejrede fastelavn i flere dage med megen opfindsomhed, men de fleste steder forsvandt disse løjer hen mod århundredeskiftet. Man satte ikke længere pris på denne lejlighed til umådeholdent drikkeri for de unge mænd. Måske er det også forklaringen på fastelavns ringe betydning på herregårdene.

Illustreret Tidende 1896 findes en illustration af Simon Simonsen, der viser, hvorledes folkene slår katten af tønden fastelavns mandag på Bonderup ved Holbæk.

aftenen ville smide os herregårdsfolk ud. Vi havde imidlertid sikret os i tide ved at mobilisere alt, hvad vi havde på gården af ugifte røgttere og karle antagelig med løfte om en flaske brændevin. Da tiden kom, hvor en af bønderkarlene råbte, så smider vi Orupgårderne ud, stormede alt, hvad der var mødt på vor side, ind og mørbankede alle, som ikke slap hurtig nok ud og hjem. Dernæst dansede vi videre med pigerne. Det var altså også en form for forlystelse, som vi til en vis grad var uden skyld i; ja jeg tænker grunden til det påtænkte overfald var pigerov under tidligere baller. Men ellers husker jeg ikke nogen form for sport eller lignende.

Ja, hvis det kan kaldes for forlystelse, mener jeg, at nogle af os unge mennesker efter udbetaling af løn henholdsvis maj og november drog til Nykøbing og spiste altid, så vidt jeg husker, bøv. Dertil fik vi en del våde varer, så vejen hjem ikke var nær så bred, som da vi gik ud. Men der var jo

ingen trafik på vejene navnlig på den tid af døgnet, så der skete intet, hvis en mand slingrede noget. Efter en sådan tur var det også slut med det vilde liv for det næste halvår. Vi fik udbetalt 100 kr 1. maj og 1. november, og når så skomageren også skulle have sit, var der grænser for de store udskejelser. Skomageren i Idestrup bør også nævnes. Han var noget for sig. Samme skomager havde det ikke helt sjældne navn Hansen, en iøvrigt meget tiltalende mand. Han kom kørende om aftenen. Han havde vogn og en lille dejlig hest. Den fik han på stald, og den blev fodret sammen med alle de andre bæster. Så sparede han foder til den så længe. På skrivestuen udbredte han så sine varer, og når så dertil kom et godt snakketøj, gik der ofte en rotte i fælden. Han gav kredit i et halvt år, altså afregning maj og november. Nogen helt almindelig skomager var han altså ikke. Han syede også lange støvler til os, så vore ben var altid beklædt 1. klasses. Det var jo fristende, når pengene ikke skulle falde omgående. Jeg husker, at de fleste af os anskaffede galocher, en fodbeklædning vi aldrig ville drømme om at anskaffe os, hvis det havde været kontant betaling. Til gengæld arriverede samme skomager 1. maj og 1. november, længe inden en vis mand fik sko på for at sikre sig, at ikke en af debitorerne sneg sig ud af bagdøren uden at betale. Jeg mener nu ikke, nogen snød ham, men nemt var det altså heller ikke. Det var dog kun landvæsenseleverne, der kunne få kredit. Foderlærlinge kunne ikke opnå samme begunstiggelse. Dårlige erfaringer, antagelig. Men des større var jo tilliden til os, og vi følte os! Enhver vil forstå, at efter en sådan pengeudladning var der »smalhans« til huse resten af halvåret, dog sørgede vi for at have til tobak. Det var lange piber, man brugte den gang. Hvis jeg husker rigtigt, kostede 1 pund tobak 125 øre,

vistnok noget rædsomt hø; men det kunne da lade sig ryge, og vi var vistnok ikke særlig kritiske, som godt var, når udgifterne skulle passe til indkomsterne. (NEU 20928, skrevet 1965).

Ja, der blev vel nok også holdt høstgilde på Orupgård. Men det år jeg tilbragte der, blev kammerherrens eneste datter gift, og den fest, der i den anledning blev holdt for os, udgjorde vistnok samtidig høstgilde. Den blev ikke holdt på selve bryllupsdagen, men en søndag, og folkene fra fire gårde var sammenkaldt. Vi var mange; men hvor mange tør jeg ikke sige. Med en

skummel gætning kommer jeg til et tal i nærheden af 150. De polske piger spiste på kasernen. Vi blev fotograferet, husker jeg, og det har ofte ærgret mig, at jeg ikke sikrede mig et eksemplar. Men det har sikkert været mangel på likvide midler, der har afholdt mig derfra. Samme bryllup blev iøvrigt fejret med manér: Stort telt i gården, hvor middagen indtoges. Musikken var indforskrevet fra København. Vi var to lærlinge, som blev beordret til hjælpetjeneste på hovedbygningen til gavn og nytte. Den ene var undertegnede. Vi var der fra fredag middag til søndag aften, og aldrig har jeg været så træt

Et rigtigt firspand. For en hestekender var et godt firspand en oplevelse at se, og når flere af disse var samlet ved et bryllup, blev der udfoldet megen kørekunst. Bertha Nielsen har fotograferet firspandet på Petersgård august 1899.

som ved afslutningen. Vi skulle blandt meget andet bære varmt vand op på gangene, badeværelse fandtes åbenbart ikke, pudse fodtøj og ellers stå til rådighed, når hovmesteren kaldte. Jeg husker, der stod et kar i anretteteltet fyldt med is og champagne. For første og eneste gang i mit liv så jeg en sådan overflødighed. Efter afslutningen blev vi begge kaldt op til kammerherreinden og fik hver overrakt en erindringsgave. Hvad vi selvfølgelig var meget stolte af og glade for.

Det var jo i hestekøretøjernes tid. Aldrig hverken før eller siden har jeg set så mange firspand som ved den lejlighed. De kørte til og fra Idestrup kirke iøvrigt i det skønneste vejr, som selvfølgelig sætter den berømte prik over i-et.

De spørger, om det var ukendt at brænde blus. Nej, det tror jeg egentlig ikke, men på Orupgård skete det ikke. Jeg husker derimod, at vi gjorde det på Wedellsborg på Sankt Hans aften. Forskelligt affald, ris, grene gik op i luer og skaffede os af med forskelligt skrammel på den måde. Vi sang da omkring bålet, og det var særdeles hyggeligt og idyllisk, da vi selvfølgelig sørgede for, at alle de søde unge piger på gården og slottet mødte op. En ganske udmærket lejlighed til at indynde sig hos en sød evadatter. Ja, jeg gik selvfølgelig pænt hjem i seng, tror jeg nok.

Fastelavn, ja den fejredes i hvert fald med halv fridag, og jeg husker, at vi på Orupgård klædte os ud, Gud ved i hvad, og gik rundt og hilste på husmændene. Det resulterede da også i det, som var hensigten, vi blev inviteret indenfor på »små sorte«, kaffe med brændevin i. Hvis det var koldt og kaffen skoldhed, smagte det i grunden ikke ilde, og fik man et par stykker, kom varmen ganske automatisk.

Det skete, at vi om efteråret hjalp husmændene med at grave have, selvfølgelig søndag, og da var kaffekanden over ilden

den ganske dag, og den sluttede gerne med middag. En høne måtte gerne lade livet i dagens højtidelige anledning, og derefter kom kaffen og snapseflasken igen på bordet. Jeg husker engang, vi var to lærlinge til et sådant »gravegilde«, og hen på aftenen holdt min medgraver på, at arbejdstiden var for kort. Da var jeg klar over, at Olsen var fuld. Vi lettede på os og ravede hjem.

Julen fejrede jeg altid i mit hjem, så længe det lod sig gøre. Jeg er fra Thy, og det var jo en rejse næsten fra den ene ende af landet til den anden. Dog hjemrejsen var ikke så slem. Fra Nykøbing Falster klokken 6 om morgenen, og i Tisted klokken 11 samme aften. Men tilbageturen, uha – uha. Fra Tisted klokken 3 om eftermiddagen og først i Nykøbing næste eftermiddag klokken 2. Forbindelserne i Korsør, Slagelse og Næstved passede aldrig sammen. To til tre timers ventetid hvert sted hængende på en bænk i ventesalen var ikke særlig opløftende efter en hyggelig jul og nytår i hjemmet. Vi, der havde den lange vej hjem, fik fri fra 23.12 til 3.1., en pæn ferie efter den tids forhold. Sommerferie kendtes jo selvfølgelig ikke. Vel tilbage, fik vi udleveret en kvart kasse cigarer hver, altså 25 stykker, som julegave fra kammerherren, en pæn gestus, selv om den vel ikke kostede mere end 3 kr for hele herligheden. 3 cigarer til 25 øre var den gang en ganske overordentlig god cigar, som enhver selv kræsen ryger gik om bord i med megen glæde. Fader røg i mange år cigarer til den pris, og han var ret krævende i den retning. Vi andre købte jo højst 3 stykker først i maj og først i november, »medaljedagen«.

(NEU 20978, skrevet 1965).

En herregård med akkordarbejde

Om gårdejer Jens Chr. Jensen i Rold ved vi ikke andet, end at han i to år før soldatertjenesten var elev på herregårde, først i Vendsyssel og siden på Sjælland. På Sønder Elkjær brugtes akkordarbejde i noget større udstrækning, end det var almindeligt på herregårde. Man akkorderede ikke om løn, men om arbejdsomængden:

Den første november 1901 rejste jeg fra Rold til Sønder Elkjær ved Sulsted og var fæstet for et år som landvæsenselev for en løn af 100 kr. Jeg skulle selv have sengetøj med. Gården blev udelukkende dreven af en overforvalter og en underforvalter og 22 elever. En stor del af vores arbejde var, så vidt det lod sig gøre, akkord. Arbejdstiden var den gang fra 7 til 6 om aftenen om vinteren, og fra 5¹/₂ til klokken 8 om sommeren med en times middag om vinteren og to timer om sommeren. Udbyttet af vores akkord, en time eller to, kunne indtjenes, når der arbejdedes særlig hårdt. Som eksempel kan nævnes, at to mand skulle køre 20 læs roer pr dag. Vognene kunne rumme 12-14 tønder, og vi tog voldsomt fat. Det var jo en skamlet, hvem der blev sidst færdig, så forvalterens tilsyn var unødvendig. Kørselen i marken foregik i skarp trav for at få begyndt snarest muligt, og vi kunne med rette ihukomme Bibelens ord: I dit ansigts sved skal du æde dit brød. Lønnen var som sagt en time eller to før klokken 6, og det var en fryd for dem, som var først færdige, at se de sidste rulle ind i gården.

Der kunne fås akkord på næsten alt arbejde, harvning, tromling, sammensætning af neg, stakning af hø, men det blev betydet os, at stykket skulle være færdig, inden vi holdt aften, og det traf, at klokken blev 10, inden vi var færdig, men så

fik vi ekstra forplejning, kogt æg og en kop the. Det samme var tilfældet om høsten, når vi kørte neg ind. Forvalteren vidste nøje, hvor meget en mand kunne bestille en dag.

På gården avledes en masse runkelroer, hvad der på den tid betragtedes som umuligt nord for Randers. Runkelroefrø havde jeg aldrig set og kom rigtig galt afsted, da jeg skulle hente det oppe fra kornmagasinet. Forvalteren sagde, at det stod ved

trappen. Der stod en stor tøndesæk, men jeg valgte en mindre frøpose og kørte i marken med den og forklarede forvalteren, at der ingen anden var. Jeg fik en del skældud og måtte hurtig tilbage og hente den store sæk.

Når vi om aftenen red hjem fra marken, talte vi ofte om, at hvis vi havde tjent på en lille gård, skulle vi måske være bleven i marken 2 timer mere. Jeg tror, der var mere tilfredshed dengang end nu med den

Sønder Elkjær nord for Ålborg havde et beskedent hus, men godsejeren holdt selv foredrag for landvæsenseleverne om arvelighedslære, og han havde brugt lærdommen til at opbygge en af landets fineste kobesætninger. Billedet er fra århundredskiftet.

meget kortere arbejdstid. Der sattes en ære i at udføre et arbejde så godt som mulig i kortest mulig tid. Jeg har aldrig, i den tid jeg tjente på gården, hørt nogen klage over den lille løn og den masse arbejde, der blev forlangt af eleverne. Der kunne ikke blive mere end 2 øre for hver arbejdstime. Det gjaldt om at få en god anbefaling fra godsejeren. En stor del af vinteren gik med at tærskede den store avl, som efter den tids forhold fremmedes til det yderste med stor besætning og store mængder af kunstgødning, og man kunne godt risikere 14 dage i træk i en åben staklade at bære avner, halm eller sække fra.

Godsejer Harald Brandt holdt om vinteren foredrag omtrent to gange ugentlig, og to aftener om ugen underviste forvalteren i landmåling, dansk og regning samt foder- og arvelighedslære i kostalden. Den store aften i ugen var lørdag, hvor alle eleverne og alle pigerne i stuehuset samt malkepigerne samledes i gårdens spise-stue, hvor der var cementgulv, og så gik dansen lystig til klokken 10 præcis. Musikken var violin, fløjte og harmonika. Mellem så mange fandtes altid musikalske personer.

Almindelige hverdage blev der ringet til spisning morgen, middag og aften. Kuns når der kørt neg ind, var klokken tavs til efter klokken 10-11, hvis vejret tillod det. Spisningen foregik i to stuer, elever og daglejere ved lange borde, og otte mand langede til samme store blikfad. Om morgenen kogt mælk og to smurte mellem-madder pro persona, og vi kunne ellers forsyne os med rugbrød, som var i store trækasser fordelt på bordene. Så blev brødet fordelt mellem blikfadene og fik navnet dykænder. Blikskeerne benyttedes også på kanten af blikfadene, så de næsten var flade, til at fastslå, at fadet var tomt, og at kokkepigen straks skulle komme

med en ny forsyning, og kaldet var absolut ikke lydløst, og følgen deraf var, at kokkepigen var ond, når hun indfandt sig, og hun sagde ikke værsgo, men bums, der fra vores side blev besvaret med no. Rensningen af ske og gaffel skete ved aftørring med hånden, og de blev sat i en læderstrop under bordpladen til næste spisning, og skulle en eller anden have det uheld, at skeen var borte, måtte han vente til en anden var færdig. I den tid vi tyndede roer, var dagene betydeligt længere, da hver mand skulle nå 2000 favne daglig, før vi holdt aften. Når jeg nævner arbejdstiden fra 5 1/2 morgen, var det tiden, vi rykkede i marken. Vi mødte i stalden 4 1/2 til rensning af stalden, strigling, selepålægning og spisning.

En stor dag var den dag, der var indhøstet, med høstgilde. Det foregik på det store kornmagasin med spisning om eftermiddagen, senere kaffe og til sidst dans til den lyse morgen. Vi måtte hver især indbyde en herre eller dame, og hen på aftenen blev der serveret bollepuns, som hentedes fra køkkenet i 80 pounds transportspande, og så blev der talt først af godsejeren, så forvalteren samt det almindelige tyende. Ligeledes var der digtet sange til dagens anledning, og glassene fyldtes og tømtes flittigt, og et længe leve for værten blev gentaget mange gange.

Næste år i november rejste jeg over til Sjælland på Dragsholm i Odsherred. Her steg lønnen til 200 kroner for et år, og her var arbejdstiden en time kortere, og om formiddagen fik vi frokost og om eftermiddagen midaften. Vi bestilte heller ikke så meget der, og der var ingen akkord at få.

Hver lørdag aften gik dansen i en mægtig stor sal, der kunne rumme 150 dansende. Orkesteret var her på 10 mand, og de dansende kunne fylde dansesalen med de mange folk på gården, 22 karle og om

sommeren lige så mange daglejere og lige så mange piger. De 500 køer blev malket med hånd. Dertil kom slottets personale. På gården var eget mejeri. Mælken transporteredes morgen og aften fra kostalden til mejeriet, som lededes af en mejerske. Vi var kuns 5 elever. Vi kunne om høsten stille med 30 spand heste, når slottets heste kom til. Om høsten tærskedes med 3 tærskéværker, og en del af kornet kørtes straks ned til Neksøbugten, hvor der var bygget et stort kornmagasin, hvorfra kornet kom i skib, som ankom med kul til gården, og når det var losset og lastet, kom både gårdens og skibets besætning til chokolade og dans.

Således var forholdene dengang på herregårde. Mange unge folk nu om dage vil vel synes, at det var ganske umulige forhold. Det var jo også dårlig betaling for veludført arbejde. Jeg har dog aldrig fortrudt de 2 år. Jeg så og lærte meget, som jeg senere har haft nytte af. (NEU 11701, skrevet 1955).

Om lysets indvirkning på tærskværkets gang og andre opdagelser

Anton Bruun er født 1875 i en gård på 40 tønder land i Bjerre sydøst for Horsens. Faderen havde giftet sig med en velstående pige, og medgiften investerede han i fremskridt i bedriften. Beretteren var en velbegavet, stor og kraftig dreng, der hjemme tidlig lærte de forskellige landbrugsarbejder og tidlig fik lov at klare sig selv:

Min næstældste broder havde lært landvæsenet på et par af landets store landbrug og havde nu fået en godt lønnet og betroet

plads som forvalter på et større gods. Dette satte fantasien og tankerne i bevægelse hos mig, og jeg tog den beslutning at ville have min værnepligt overstået så hurtigt som muligt for så at prøve på at arbejde mig frem til en ledende stilling inden for landbruget. Da jeg nærmede mig attenårsalderen, gik jeg på session i Horsens i september måned, inden jeg fyldte atten år i oktober 1893. På sessionen blev jeg udskrevet til feltkonstabel og mødte som sådan i København i maj 1894 på artillerikasernen på Amager, og livet gik her sin jævne traditionelle gang, indtil jeg sidst på sommeren blev sendt hjem som utjenstdygtig til al krigstjeneste på grund af kronisk bronkitis. Men modet

Medens beretteren Anton Bruun tjente på Nislevgård ved Odense blev den gamle bindingsværksgård ombygget. Fotografiet er fra 1927. Da var gården helt udstykket til husmandsbrug, og hovedbygningen omdannet til et hjem for enlige mødre.

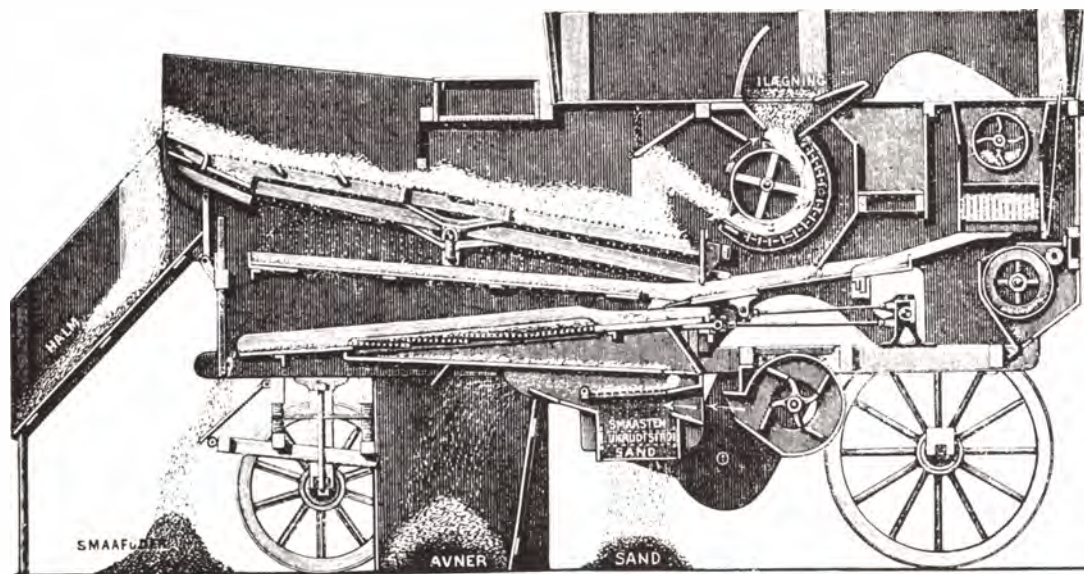
Snit gennem tærskværk i Jørgensen og Larsen: Redskabs- og maskinlære fra 1900. Kornet bliver tærsket af en roterende cylinder med kamme. Tærskarbejderen kunne skaffe sig et hvil ved at få halmen til at pakke sig sammen om cylinderen.

var ikke tabt. Jeg søgte og fik plads som landvæsenselev på Nislevgård ved Otterup mellem Odense og Bogense, hvor min broder tidligere havde været elev, hvilket på flere måder kom mig til gode, da han var godt anskreven. Således fik jeg tildelt det bedste spand heste af 10 spand, et par unge kostbare følhopper, som på mange måder blev skånet og skulle behandles omhyggeligt. På gården fandtes på denne tid en herskabskusk, som desværre var lidt forfalden til spiritus, hvorfor forpagteren og frue ikke var trygge ved at køre med ham med de livlige køreheste, et par fuldblods ride- og køreheste. Jeg blev derfor – endda den yngste af 6 elever – benyttet som herskabskusk, når herskabet skulle på køretur. Fruen benyttede tillige den ene af blodshestene til ridebrug og som enspænder for gig. Når hun kørte ud til kirke eller andre ture, fik jeg ordre til at tage med på turen for at tage mig af hesten under eventuelle ophold. Dette job gav mange lettelser for arbejdet og bevis på tillid, som var meget værdifuldt for en elev. Mit hesteforspand gav mig mange lettere køreture og fritagelse for en del ube-

hageligt kørselsarbejde. Da hovedbygningen skulle fornyes, var vinterens hovedarbejde hjemkørsel af sten fra teglværk. Det var en kold tur at starte med hestekøretøj klokken 6 om morgenen i mulm og mørke fra gården og så køre ca to mil og nå teglværket, inden det blev rigtigt lyst. Der skulle varme klæder til at holde kulden ude, men man var jo ung og varmblodig, og den raske kørsel i den stive kassevogn på ujævne kommuneveje satte også varme i kroppen. På hjemvejen kunne vi gå ved siden af vognen og derved bedre holde varme i kroppen. Når tærskværket var igang, begyndte arbejdet også klokken 6 hele vinteren igennem. Halmen måtte vi bære fra maskinen i et hampereb, og da det var næsten livsfarligt at entre op på halmloftet ad en løs stige med et stort halmknappe på ryggen, må det være undskyldeligt, at vi stiltiende uden forhandling fulgte en gammel hævdvunden tradition blandt halmbærere gennem hold efter hold og søgte at forstyrre tærskningen, så længe mørket rugede over arbejdet. Den mand, der lagde halmen tilrette i bærerebet, lagde halm tilrette med

venstre hånd, samtidig med at han med den højre hånd skubbede halm tilbage i maskinen, så denne til sidst »forslugte« sig, så halmen slyngede sig fast om cylinderen, så maskinen til sidst havde »forædt« sig og måtte standse for at blive rensset ud. Hermed gik der gerne en times tid, da ilæggeren var indforstået med sagen og derfor var længst mulig om at få maskinen klar igen. Hverken forpagteren eller forvalteren kunne gribe synderen på fersk gerning, endskønt de selv i sin tid havde været med på samme galej, thi det var dem aldrig muligt trods alle kneb at komme frem, uden at synderen havde modtaget signal fra kammeraterne. Så snart det blev dagslys, faldt standsningen væk af sig selv, så det var mærkeligt, at ledelsen ikke kunne blive klar over det unyttige i at tærsk i mørke.

Kosten var der ikke noget at prale af. Om vinteren gik det nogenlunde, thi da var flæsket, der serveredes, friskt, men om sommeren havde det undertiden en ubehagelig »tanke«. Derimod var smørret bedst om sommeren. Der blev aldrig serveret margarine, men udelukkende smør fra eget mejeri, men det havde den skavank, at al det smør, der produceredes i den billige sommertid, blev gemt hen til brug om vinteren, når det friskkærnet smør var i god pris. Følgen blev, at vi kun fik serveret harsk smør på maden. Smørret blev ganske vist »omkærnet« i frisk kærnemælk en gang imellem, når lugten blev for stram, men det hjalp ikke. Vi elever var – alle 6 – fra bondehjem og vant til at få friskkærnet smør på bordet, så det var en slem overgang, men man kan vænne sig til meget, og når sulten hjalp til, gled det efterhånden ned ved hjælp af et godt lag salt. Det bedste, vi fik, var den gode håndskummede mælk og den rigelige portion grød, som vi fik serveret 20 gange om ugen. Den 21. gang var søndag

morgen, hvor vi fik en kop kaffevand med en rundtenom sigtekage til. Det var den eneste gang om ugen, hvor vi fik sigtebrød. Om vinteren fik vi noget godt fedt soflæsk, som var det bedste, vi fik. Desuden fik vi noget svinesylte, og det var en stor afveksling, så vi kendte ingen måde, men vi foråd os i sylte. Jeg fik i hvert fald så rigeligt, at jeg flere år frem i tiden ikke kunne tåle at se sylte langt mindre spise det. Derimod fik vi god og rigelig ost, som dækkede en del af det harske smør. Andet pålæg så vi kun til de store højtider, som jeg tilbragte på gården, da der ikke var råd til at rejse til hjemmet.

Lønnen som første års elev var 160 kr årlig, så der var ikke noget tilovers til lomme- eller rejsepenge. Man var på sådan en plads ligefrem tvungen til at gøre sig gode venner med køkkenpersonalet og husmændene for at få en lille ekstra godbid. Vi var derfor altid parat til at gøre daglejerne en tjeneste, når de havde fået lov til at låne et hestekøretøj på gården. Også her var jeg heldig at få en chance og har i den anledning fået mange gode måltider mad. Det var altid søndag formiddag, der skulle køres eller om sommeren arbejdes i marken hos disse husmænd, og menuen stod i reglen på pandekager med

Omkring århundredskiftet fik de fleste herregårde dampmaskiner til at trække tærskværkerne. Før den tid brugtes heste som drivkraft. På gårdspladsen på Bjornemosegård ved Svendborg har H. G. Adolph i 1938 fotograferet et hus, hvor hesten har gået rundt og rundt forspændt en bom.

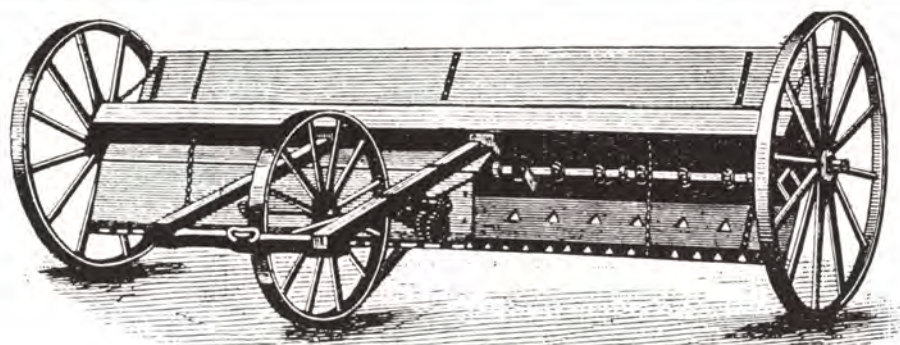

I herregårdens lader var der gerne en køregang i den ene side. Her holdt høstvognene, dengang negene sattes ind i laden. Senere gik man ofte over til at tærsk kornet udendørs, således at laden kun kom til at rumme halm. Ved århundredskiftet bar mænd halmen ind i laden fra tærskværket, men hen mod 1914 fik flere og flere gårde transport-skiner fra tærskværket, der så selv kunne presse halmen hen til laden. H. G. Adolph har taget fotografiet 1938.

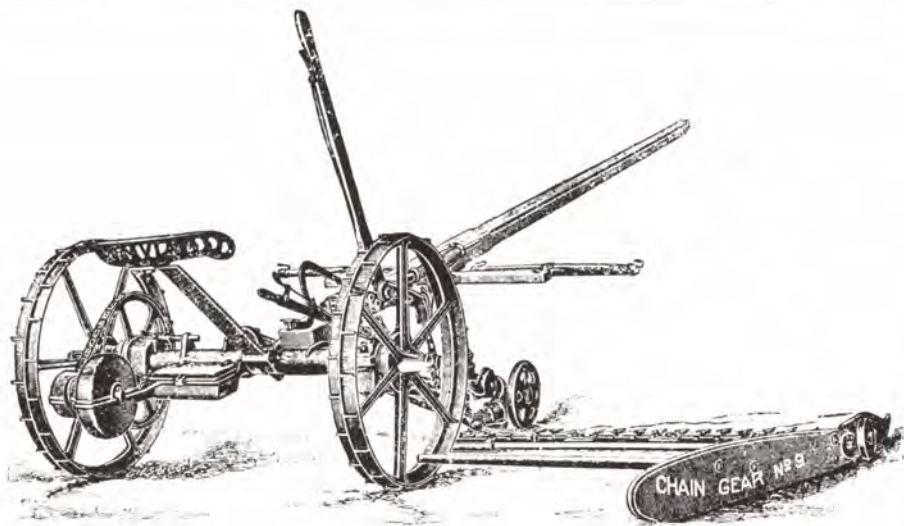
syltetøj. Det var også bleven en tradition mellem husmænd og elever.

Vinteren gik, og foråret kom. En dag blev jeg sendt ud at så korn med en bred-såmaskine. Jeg havde aldrig set en såmaskine, langt mindre betjent den. Men ingen mukken i geledet, jeg tog afsted på egen hånd uden vejledning. Jeg så lidt på maskinen og havde ikke mindste begreb om, hvordan den skulle indstilles. Det eneste, jeg var klar over, var, at jeg skulle følge det foregående hjulspor. Hvordan den skulle indstilles til såmængde, havde jeg ingen begreb om. Jeg prøvede mig frem med, hvornår jeg skulle åbne og lukke,

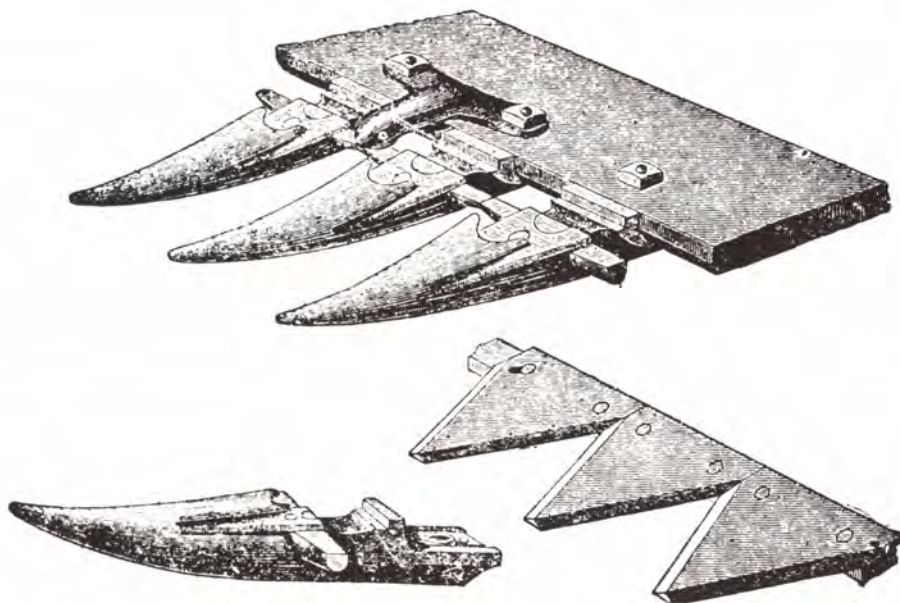
men hvor meget der skulle sås, havde jeg ikke spor ide om. Jeg kørte imidlertid fort, thi det skulle gå raskt, og jeg blev også færdig; men spændingen var stor om, hvordan kornet ville stå, når det kom op. Lykken var mere heldig end forstanden. Heldigvis groede kornet så raskt til i den fine muldjord, så det snart dækkede jorden, og æren var reddet. Næste gang jeg blev sat til såmaskinen, gik det bedre. Nu havde jeg »erfaring« og »øvelse«. Brugen af de almindelige redskaber plov, harve og tromle var jeg kendt med, og dette gik smertefrit. Det næste arbejde, som gav spekulationer, var slåning af græs med

I årene omkring århundredskiftet havde såmaskiner afløst såning af korn med hånden, og breddsåmaskinen som den afbildede fra Jørgensen og Larsen år 1900 blev efterhånden afløst af radsåmaskinen, der gennem rør førte kornet ned i jorden. Mekanismen, der regulerede kornmængden, varierede en hel del, og det var vigtigt for landvæsenseleverne at lære de forskellige systemer. Fordele og ulemper blev ivrigt diskuteret.

Slåmaskine til græs af fabrikatet Johnston efter Jørgensen og Larsen år 1900. Et udsnit viser kniven, der i virkeligheden er en saks, der klipper stråene over.

slåmaskine. Jeg havde aldrig kørt med slåmaskine. En skønne dag blev jeg sendt ud i marken for at slå græs med maskine. Græsset skulle jeg efter afhugningen køre hjem til brug til staldfodring. Atter igen ingen vejledning eller forklaring – en ordre, som skulle efterkommes. Men denne nød var værre at knække end såmaskinen. Jeg fik forspændt maskinen og skulle i gang, men havde ikke spor begreb om, hvorledes maskinen skulle sættes igang. Flere forgæves forsøg både på kryds og tværs. Hestene var tålmodige, hvad jeg derimod ikke var, men svedte anstrengelsens og ærgrelsens sved. Maskinen slæbte hen over græsset uden at skære. Ingen hjælp at øjne i omgivelserne. Endelig ved et held eller uheld traf jeg den rigtige mekanisme, og knivene tog fart, og græsset segnede om. Endelig gik arbejdet i sin rette form, så da forvalteren ved hjemkomsten med græsset spurgte, hvordan det var gået, var svaret kort og godt – udmærket, og siden den dag var jeg en erfaring rigere, som aldrig glemtes. Så kom arbejdet med radrensning af roer, som jeg heller aldrig havde prøvet før, men her må der have været mere på spil, thi her fulgte forvalteren med for at sætte maskinen i rette indstilling.

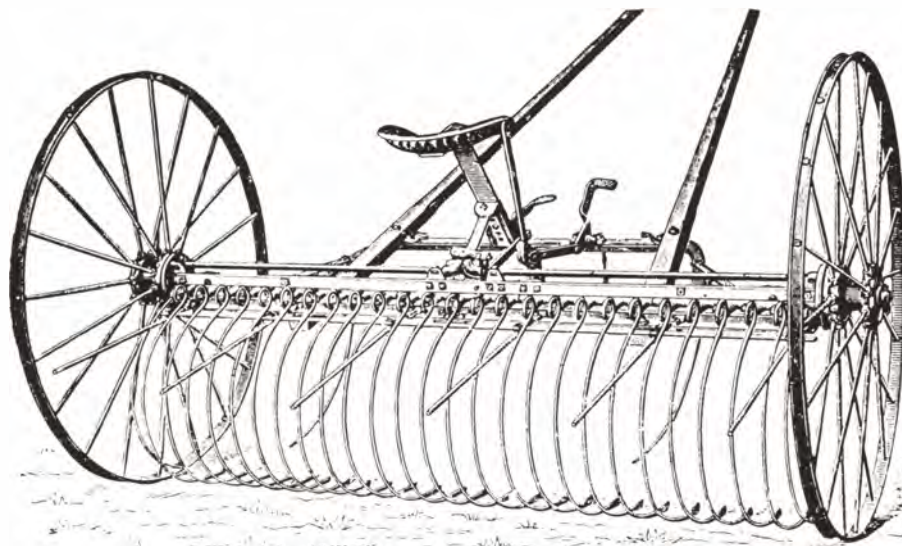
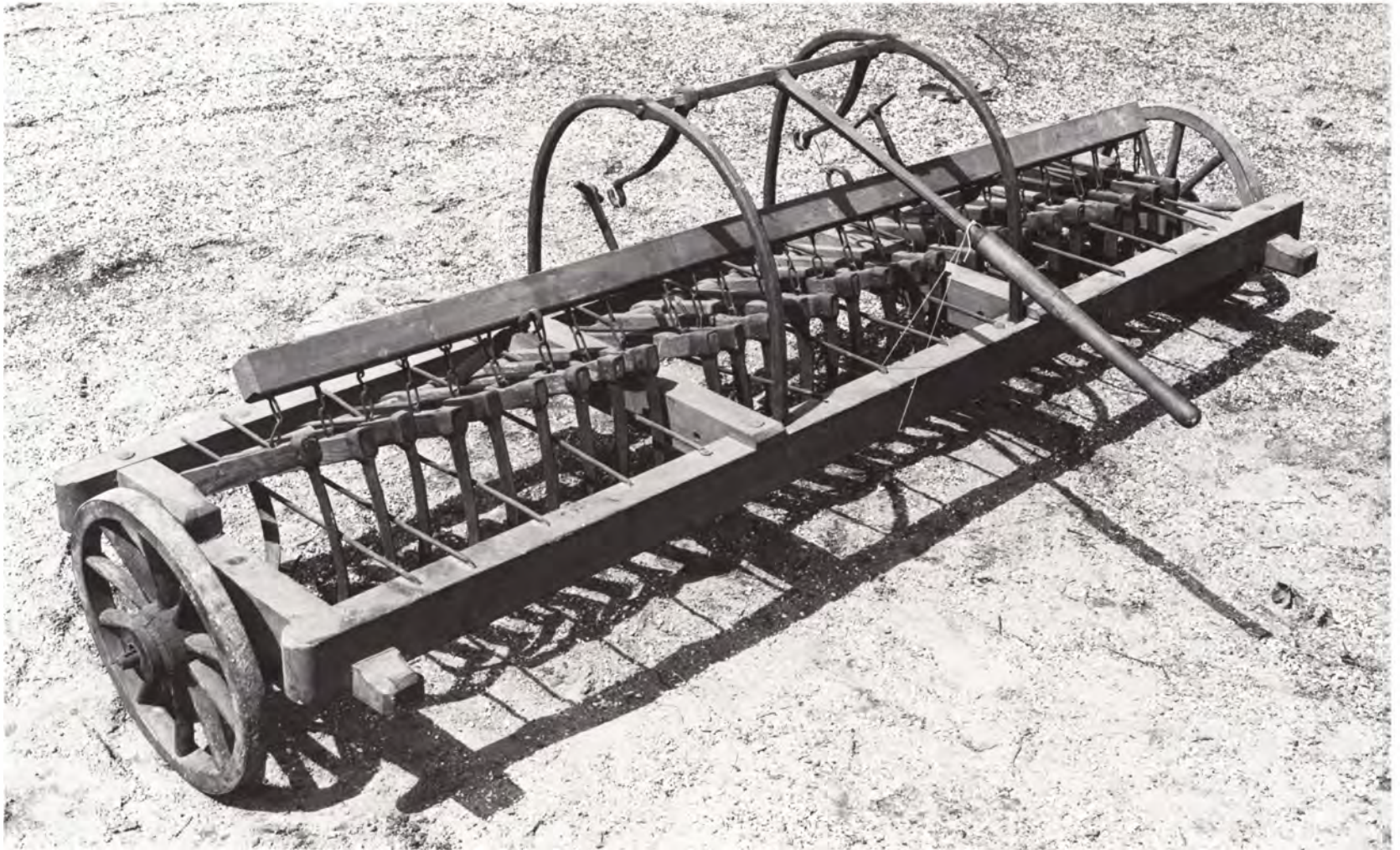
Så skulle vi elever til at tynde roer ud sammen med de 10 svenske roepiger, som arbejdede på gården. Jeg havde aldrig hakket eller tyndet roer ud før, men fik en kortskaftet roehakke udleveret, og så værsgo og tag fat sammen med kammeraterne. Vi måtte ikke kravle på knæene, men skulle gå krumbøjet. Det var en drøj omgang, men jeg ville ikke lade mig mærke med det, men når forvalter eller forpagter ikke var inden for synskreds, stjal vi os de første dage til at benytte kravlegang på knæene, og de første aftener var ryggen og lænden, som var hvert ben brudt itu. Alt kan blive en vane, og efter

nogle dages forløb gik det helt godt med krumbøjet ryg, – men at følge de erfarne svenske piger i roeuttynding og hakning nåede vi langt fra trods ihærdige anstrengelser derfor. Til sidst blev vi helt trænede i at bruge de kortskaftede hakker, der havde trekantede blade.

Så kom høbjergningen. Nu gik det fint med betjeningen af slåmaskinen, og ved stakningen af høet blev jeg sat til at køre hesteriven. Dette havde jeg heller aldrig prøvet før, men dennes mekanisme fandt jeg hurtig ud af uden besvær. Hjemkørslen af høet var jeg fortrolig med, kun måtte jeg vænne mig til at lægge »herregårdslæs« på vognen i stedet for »bonde-læs«, som jeg var vant til. Forskellen var kun, at der skulle lægges mindst dobbelt så høje læs, som jeg var vant til, og jeg skulle lære finessen at få så lidt som muligt til at syne så meget som muligt ved at få læssets ender så fyldige som muligt og det mindst mulige midt på vognen, thi ellers kunne man ikke klare sig ved aflæsningen med det øvrige sjak.

Så kom høsten, der væsentligt foregik med gårdens to selvbindere. Først skulle rugen mejes – 20 tønder land – men den var næsten lejesæd alt sammen, så kraftig var den, så den måtte mejes med le. Vi blev 12 »jern« sat igang med hver en svensk roepige eller daglejerkone som opbinder. Her kom min erfaring som høstkarl fra bondelandet mig til gode – men dog måtte jeg tage en ny indstilling. Medens jeg fra hjemmet var vant til at tage så bredt et skår som muligt, gjaldt det her om at tage så smalt et skår som muligt for at lette opbinderens arbejde. Medens jeg fra hjemmet var vant til at gå midt i skåret for at tage så stort og bredt skår som muligt, gjaldt det her om at gå så langt ud i udkanten af skåret som muligt uden at vække mistanke. I denne fidus var de gamle daglejere eksperter og fik hurtigt os

unge brushoveder belært om, at i dette stykke måtte vi makke ret. Da forårskornet skulle mejes, kom de to selvbindere igang. Også her blev jeg foretrukket sammen med forkarlen til at køre binderne under opsigt af en gammel daglejer, der var ekspert i at køre binder. Han var sammen med forpagteren afløser, når vi skulle spise til middag og aften, idet der skiftedes heste tre gange daglig, og binderne gik uafbrudt til mørket faldt på. Jeg havde selvfølgelig aldrig set en selvbinder igang, langt mindre betjent en, men da den gamle daglejer efterhånden var bleven min specielle ven, gjorde han sig særlige anstrengelser for at lære mig finesserne ved binderne, så jeg forholdsvis hurtigt lærte at betjene den og ordne de almindelig forefaldende forstyrrelser. Indtraf der større forhindringer, var han straks ved hånden, da han i mellemtiden satte kornet i hobe. Efterhånden kom jeg takket være denne daglejers hjælp hurtig ind i binderkørselens mysterier til stor misundelse for de andre kammerater. Det var også uretfærdigt ikke at få lov til at lære at køre binder, men forvalteren sagde, at binderne var for kostbare til at lade alle og enhver eksperimentere med, men uretfærdigt var det nu alligevel, thi de havde også krav på at lære at bruge de nyere maskiner, da vi jo ikke blev lønnet for at udføre almindeligt arbejde alene. Ved hjemkørselen af korn fra marken var det nær gået galt for mig. Vi kørte i flere hold med tre spand i hvert hold, og det skulle gå stærkt både med læs og med tom vogn, og dette var hestene indforstået med. Mit hestespand var som omtalt unge og livlige, og vi havde lad på alle vognene, der lå løst på en kassevogn. Ved udkørselen fra laden, hvor jeg var bagest i sjakket, var der en skarp drejning, hvor ladet i farten vippede af vognen, og jeg fulgte med og faldt så uheldigt eller heldigt, at det bagest

At rive de afhøstede kornmarker var tidligere et arbejde for kvinder og store børn. Allerede i 1700'årene havde man lavet store hestetrukne river, men de var tunge at håndtere. Den viste rive er en forbedring, idet rivens krumme jerntænder med en vægtstang kan løftes fri af de sammenrevne strå, og to træhjul bærer det tunge redskab. Den er foræret til Landbrugsmuseet i 1903 af forpagter Bille på Gyldenholm på Vestsjælland. Han havde givetvis i stedet købt en rive i en let jernkonstruktion og forsynet med et sæde, så kuskene ikke længere skulle trave bag riven.

vognhjul strejfede hovedbunden og tog både hår og skind, så jeg endnu har mærke deraf. Jeg holdt stadig fast i tømme og fik råbt »prrr«, og hestene stod stille som fastnaglet til stedet. Jeg var halvt bedøvet, men kom hurtig til kræfter igen, og efter et øjeblik besindelse kom jeg til vogns igen og fortsatte den afbrudte fart. Men havde hestene ikke standset så brat, var hjulet sikkert gået over hovedet, og jeg sat livet til. Dette førte til, at jeg kom til at holde mere af mine betroede heste. Selv var jeg klar over, at jeg ikke havde været døden nærmere, end da jeg som dreng slap uskadt fra »Aldrup Munkedals« hingstespark i Horsens¹. Jeg var afholdsmand, og dette blev altid respekteret blandt de spirituselskende herregårdsdaglejere. Uden at forklejne nogen og noget kan jeg godt sige, at brændevinen var disse daglejeres kærkomneste adspredelse og oplivelse. En af de første dage jeg tilbragte sammen med dem, bød de mig på en slurk af flasken. Jeg betakkede mig og sagde dem grunden, men tilføjede, at der ikke skulle være noget i vejen for, at jeg gav en flaske brændevin til deres fælles bedste, når det blev min tur. Dette var de tilfreds med, og jeg blev aldrig siden hverken presset eller generet, fordi jeg ikke ville drikke brændevin. Jeg gav derfor min portion, når tiden var inde dertil, og dette skete af og til. Det var en gammel tradition, at vi måtte ofre en flaske brændevin, hvis vi væltede med et læs hø eller korn og skulle have daglejernes hjælp til at få læsset rejst igen. Eller hvis vi tabte en fork ved aflæsning. Kørte vi fast med en vogn og skulle have hjælp – en flaske brændevin. Dette var taksten for hjælp i så mange tilfælde, og det lønnede sig ikke at være fedtet med denne tribut, som de satte mere pris på end rede penge. Også over for kammeraterne blev min afholdenhed benyttet i flere tilfælde. Hvis vi for ek-

sempel en aften havde været i stationsbyen, og en af kammeraterne havde lidt for meget mønt på lommen – hvad dog sjældent var tilfældet – da var de i reglen glade for at blive bugseret godt hjem. Et særligt tilfælde står tydeligt for min erindring. Alle vi 6 elever fra Nislevgaard havde fået en fridag til at tage til dyrskue i Odense og var allernådigst tildelt 2 kr hver til fortæring. Vi skulle med morgentoget fra Otterup. På stationen traf vi Otterups vognmands medhjælper, som overtalte os til at lade ham køre for os med hestekøretøj til Odense – han ville selv gerne derud – for samme betaling, som billetten til toget kostede. Vi gik ind på forslaget og fik en udbytterig dag ud af det, men desværre havde kammeraterne brugt deres møjsommeligt sammensparede penge til våde varer, så de var mere eller mindre overkørte, da vi steg til vogns, og kusken var heller ikke helt appelsinfri. Jeg var den eneste af hele selskabet, der havde hovedet koldt, og det var kammeraterne klar over, så de bad mig om at sørge for, at de kom godt hjem. Undervejs måtte jeg to gange af vognen for at samle tabte hatte op. Det var jo en to mil lang køretur, og under turen faldt kusken i søvn, og jeg måtte overtage tømmerne og lodse køretøjet hjem og efter at have læsset kammeraterne af ved gården, måtte jeg køre den bedøvede kusk hjem til vognmanden og få hestene på stald. Dagen efter fik jeg tak fra kammeraterne, fordi de var kommen velbeholdne hjem.

Vi elever førte dagbog fra den første dag, og dette gav øvelse i både skrivning, regning og dansk. Dagbøgerne blev ført hver dag, og hver uge blev tilføjet en ugeberetning og hver måned en månedsberetning og ved læreårets slutning en samlet årsberetning over gårdens drift i alle dets grene. Dette tog en stor del af aftenen at få gennemført, men vi fik jo ingen ad-

spredelser ved sport, gymnastik eller andet, og vi opholdt os for det meste sammen med den kvindelige betjening om aftenen til en svingom, sang eller oplæsning. Men når vi skulle passe dagbogen, regnskaberne og de forskellige optegnelser, var tiden i reglen besat. Men de dagbogsførelser gav en belæring, som aldrig glemtes.

Kårene for daglejerne var kummerlige². Daglejerne fik således om vinteren 1 kr 50 øre daglig på egen kost. Konerne fik 1,30 på egen kost. Fra 1. maj til november fik daglejerne tillige 20 øre daglig i brændevinsgodtgørelse. Dertil fik alle gratis øl. Til gården hørte nemlig et ølbryggeri, som forpagteren ejede privat. Det var en hel oplevelse for os elever at komme på bryggeriet at hente øl til gårdens brug; thi da vankede der altid en kande ekstra bryg af det bedste, idet brygmesteren var klar over situationen. Vi fik derfor altid friskt øl på gården, selv om det var vandet lidt rigelig ud til 3.-4. klasse, men det var friskt og velsmagende.

(NEU 8993, skrevet 1951).

1. Anton Bruun blev sparket som tolvårig af en hingst. Derved fik han et chok, som han var længe om at overvinde. Drengen var med faderen i Horsens for at lære hestehandlens kunst. Han studerede samtidig drikningen af lidkøb i beværtningerne, og han blev så led ved de berusede gårdmænds opførsel, at han lovede sig selv aldrig at drikke brændevin (NEU 8993).

2. Anton Bruuns beskrivelse heraf findes i bindet om Karle, piger og daglejere side 147.

Gården bag muren

År 1895 fik Anton Bruun plads som andenårselev hos forpagter Chr. Sonne på Knuthenborg Avlsgård på Lolland, og vi får en beskrivelse af forhold, som afviger på en række områder. Forpagterens egen beretning findes i Chr. Sonne: *Min livsmelodi*, 1938. Han nåede at blive minister og landstingets formand. Det kan tilføjes, at både Anton Bruun og Chr. Sonne tilhørte det konservative parti:

Knuthenborg avlsgård var i et tidsrum af 18 år fra foråret 1889 at regne bortfor-

pagtet til landbrugskandidat, forsøgsleder Christian Sonne. Gården hørte under grevskabet Knuthenborg. Til gården hørte et areal af 694 tønder land, deraf 354 tønder land agerjord, 78 tønder land eng og 250 tønder land i parkanlæg. Hele ejendommen var på de tre sider omgivet af en ca. tre alen høj kampestensmur, og på den fjerde side grænsede den til Smålandshavet eller Smålandsbugten. I parken fandtes flere slotte og pragtbygninger blandt andet Bandholmsslottet, som var indrettet til enkesæde, Jagtslottet, Flintestenshuset, som var opført af flintesten alene. Desuden var der godsforvalterbolig,

På den store slette ved Knuthenborg græsser en flok husdyr godt i læ af skove og med skygge fra fritstående træer. En å slynger sig smukt gennem landskabet. Alt dette var omhyggeligt planlagt af den engelske landskabsgartner Milner. Udførelsen tog lang tid. Tegningen viser, hvor langt man var kommet 1877.

Da Eggert Knuth i 1864 overtog grevskabet Knuthenborg lod han straks arkitekt Henrik Steffens Sibbern opføre en ny bolig til moderen. En stor hovedbygning var påbegyndt, men blev atter opgivet, og i stedet blev enkesædet 1885 udvidet og anvendt til hovedbygning. Denne er lagt på en forhøjning i terrainet, hvor herregården Bandholmgård engang har ligget. Sven Thoby har fotograferet den 1960.

skovriderbolig og bolig for grevskabets skytte samt funktionærboliger. Kampestensmuren var muret i cement og dækket med cement, og langs landevejen var der ovenpå cementmuren anbragt en række jernpigge for at forhindre overgang over muren. Der er to hovedporte til udkørsel fra park og avlsgård, og disse var begge besat med portnere – den ene mod vest ved Bandholm og den anden sydøst ved Egehuset, som var vejen til Maribo. Desuden fandtes der en port mod øst ved vejen efter Hunseby samt en mod vest. Til disse jernporte eller låger fandtes der nøgler på gården. Gården var således helt

indelukket og kunne kun forlades ad ovennævnte udgange. I hovedportene var ansat portnere, som ikke havde andet arbejde end at åbne og lukke portene, men de skulle til gengæld være parat såvel nat som dag. Al søtransport til og fra gården foregik over Bandholm havn. Ejendommen lå således helt afsondret uden for byen.

Besætningen bestod af ialt 310 stykker hornkvæg, deraf 200 malkekøer, 25 to-års kvier og 35 et-års kvier samt 50 kalve. Hestebesætningen bestod af 24 arbejdsheste samt 2 køreheste. Kvægbesætningen blev i vinteren 1895 prøvet med tu-

berkulinindsprøjtning, hvilket var noget nyt og noget sjældent på den tid. Ved indsprøjtningen bestod 65% prøven, medens de 35% reagerede. Alle dyr, der bestod prøven, blev stillet sammen for sig, medens de, der ikke var fri for tuberkulose, blev stillet for sig og efterhånden fedet og rangeret ud.

Gårdens husstand bestod af forpagteren og fru samt tre mindreårige børn, en husjomfru, en barnestuepige, en barnefrøken, der tillige var lærerinde, en husholdningselev, en stuepige, en kokkepige, tre mejeripiger, hvoraf den ene tillige holdt elevværelser i orden og en anden karlekamrene, en mejerske, to mejerielever, der tillige malkede et hold køer på 20 stykker hver. En forvalter, en førstelev, der tillige var forkarl, en fodermester, der tillige var mejeribestyrer og kaldtes hollænder, to foderelever, der tillige malkede et hold køer hver, tolv landvæsenselever, en fyrbøder, en staldkarl, tre faste karle, ti daglejere og tolv polske roepiger. Af husmændene havde de syv selvstændigt hus med lidt landbrug ved siden af, medens de tre daglejere boede i jordløse huse, der hørte til gården.

Forpagteren havde selv det daglige overtilsyn med arbejdet og førte selv hovedregnskabet. Forvalteren havde det daglige tilsyn med arbejdet og dets fordeling. Han satte mandskabet i arbejde om morgenen i stalden. Fodermesteren havde det daglige tilsyn i kreatur- og svinestald og foretog al slagtning og nedsaltning på gården. Mejersken passede mejeriet, der fandtes på gården. Al mælken blev behandlet på gården, og smørret blev i dritler sendt til smørgrosserer i København. Husjomfruen forestod madlavningen med køkkenelev eller husholdningselev og kokkepige til hjælp. Stuepigen forestod rengøring og vask for forpagteren. Mejersken havde de to mejerielever til hjælp i

mejeriet og mejeripigerne til det grove arbejde. Barnestuepigen passede børnene, spadserede med dem og underviste dem i begyndelsesgrundene. Staldkarlen fodrede og passede hestene og rensede i hestestalden. Der var tillige to røgttere til at passe køerne og en svinepasser til svinene. Eleverne og karlene fulgte hestene, men da der ikke var et spand heste til hver mand, måtte de yngste af eleverne samt tre elever, der var betalende elever og ikke øvet i landbrug, delvis tage fat på forskelligt andet arbejde for eksempel ved kreaturerne røgt og pleje i vinterhalvåret og om sommeren i roer som opmålere ved udregning af roeakkord og lignende, og kun undtagelsesvis fik de anledning til brugen af heste og maskiner. Daglejerne deltog i alt på gården forefaldende arbejde. De tolv polske piger udførte udelukkende udearbejde i mark og ved høstarbejde af korn og hø samt om efteråret ved tærskning. De var kun engageret for sommeren fra april til november, når roeoptagningen var forbi. Mændene deltog ikke i huslige sysler ud over, at fodermesteren (hollænderen) foretog al slagtning og nedsaltning, samt at staldkarlen bar brænde ind til kakkelovne og komfur. Mejerieleverne og mejeripigerne havde hver sit bestemte hold køer at malke. Alt foregik jo dengang ved håndmalkning, og den ene mejeripige passede tillige hønsene. Eleverne og karlene havde hver sit bestemte spand heste at pudse og følge i arbejdet, og denne regel blev kun fraveget i sygdomstilfælde, eller hvis en af de yngste skulle prøve at følge et spand heste.

Hvornår forpagteren stod op vides ikke. En gang imellem kom forpagteren på overopsyn, når der blev sat i arbejde, men ellers satte forvalteren i arbejde til daglig. Staldkarlen var første mand om morgenen for at fodre hestene. Han vækkede fodermesteren, der igen vækkede foderelever

og malkerne. Staldkarlen vækkede dernæst førsteleven og karlene, og førsteleven igen de andre elever. Fra 1. november var arbejdstiden: Op klokken 5,30, staldtjeneste (strigling og opseling i et kvarter). Dernæst morgenmad i 10 minutter, og 5 minutter i seks stod vi ret bag hvert sit spand heste, og i løbet af de fem minutter gav forvalteren sine ordrer til hver især også daglejerne, og på slaget 6 begyndte udrykningen fra stalden. Enhver steg til hest i stalden og ud til arbejdet. I vinterens mulm og mørke – forudsat at ploven kunne gå gennem jorden, uden at frosten hindrede det – gik det i sagte tempo til arbejdspladsen – et tempo som rytter og heste foretog i skøn enighed. Ankommen til arbejdspladsen gjaldt det om i mørket – på den tid fandtes ingen cykellygter – at finde sin egen plov. Man forhastede sig ikke med forspændingen, men alting skal have ende, og vi var også nødt til at komme i bevægelse for at få varme i kroppen. Vi kunne ikke se at styre ploven i mørket, hvorfor vi i 1½ til 2 timer kørte ledig¹ fure op og fure ned, indtil det blev så lyst, at vi kunne skære en lige fure. Den skulle være lige, ellers blev det straks bemærket. Forvalteren var så snedig at holde sig borte fra plovkørerne, thi det var ikke altid lige honningsøde ord, der blev udgydt om de narrestreger, som det rent ud sagt var at køre ørkesløs med en halv snes spand heste i timevis uden at udrette det mindste gavnlige arbejde. Ved 8½ tiden skulle vi spise frokost, og hestene fik muleposerne på. Der var frokost fra 8½ til 9, og først så kom ploven rigtig igang. Klokken 12 til 1 var der middag, og i de fleste tilfælde var vi så langt fra gården, at maden blev kørt ud til os i store transportspande, og staldkarlen, der kørte maden ud, passede hestene med fyldte muleposer, medens vi plovkørere forsynede os. Dette var nu ikke altid lige

En gæstebolig eller jagtpavillon blev bygget 1872 af tilhugne flintesten. Alt var planlagt på Knuthenborg, og man anstrengte sig for at tage fantasien i brug.

hyggeligt, thi der var ingen forskel om vejret var fint, eller det regnede skomagerdrengene ned, eller sneen fæg om ørene på os. Nå, der var heldigvis læ bag parkens store træer, men maden kunne vi ofte hurtig blive færdig med, særlig hvis menuen stod på sulevælling – en middagsret, som næppe kendtes på noget københavnsk menukort. Denne ret bestod af fedtvælling kogt på grisetæer og fyldt op med byggryn og porre og pastinak og andet grønt, og når det regnede godt, blev

sulevællingen spædt rigeligt op med vand. Denne ret fik vi regelmæssigt et par gange om ugen, thi den var billig og drøj. Den var kogt på svinetæer, som forpagteren købte på Maribo svineslagteri til en øre pr styk, og den var drøj, fordi vi blev så lede og kede af denne ret, at vi til sidst nøjedes med at spise det tørre rugbrød, som fulgte med. Levningerne gjorde staldkarlen kort proces med. Han havde ordre til at tage levningerne med hjem og fylde dem i svinetønden, men for at spare ulejligheden

hældte han resten i en plovfure, og der siges, at der viste sig en frugtbar lejesæd, hvor den var pløjet ned. Hvis det ikke var for hestenes skyld, havde vi fortsat med pløjningen i middagsstunden, men hestene skulle have deres hårdt tiltrængte middagshvil. Plovkørerne måtte så få tiden til at gå på bedste måde, og for at holde varme i kroppen, hvilket ikke altid var let i øsende regnvejr, når tøjet var gennemblødt ind til skindet. Vi bønderkarle var

efterhånden trænet op til at tage det, som situationen bød os, men ikke alle kunne tage det med humør. Således havde vi en student fra København, en cand. mag., der for sit helbreds skyld var anbefalet at søge til landbruget. Trods det at han var forsynet med lange træskostøvler, oliefrakke og uldtøj i lange baner, var han segnefærdig, når vi en regnvejrsmiddag nåede middag. Sulevælling og de hårde rugbrødsskorper kunne han ikke døje, hvor-

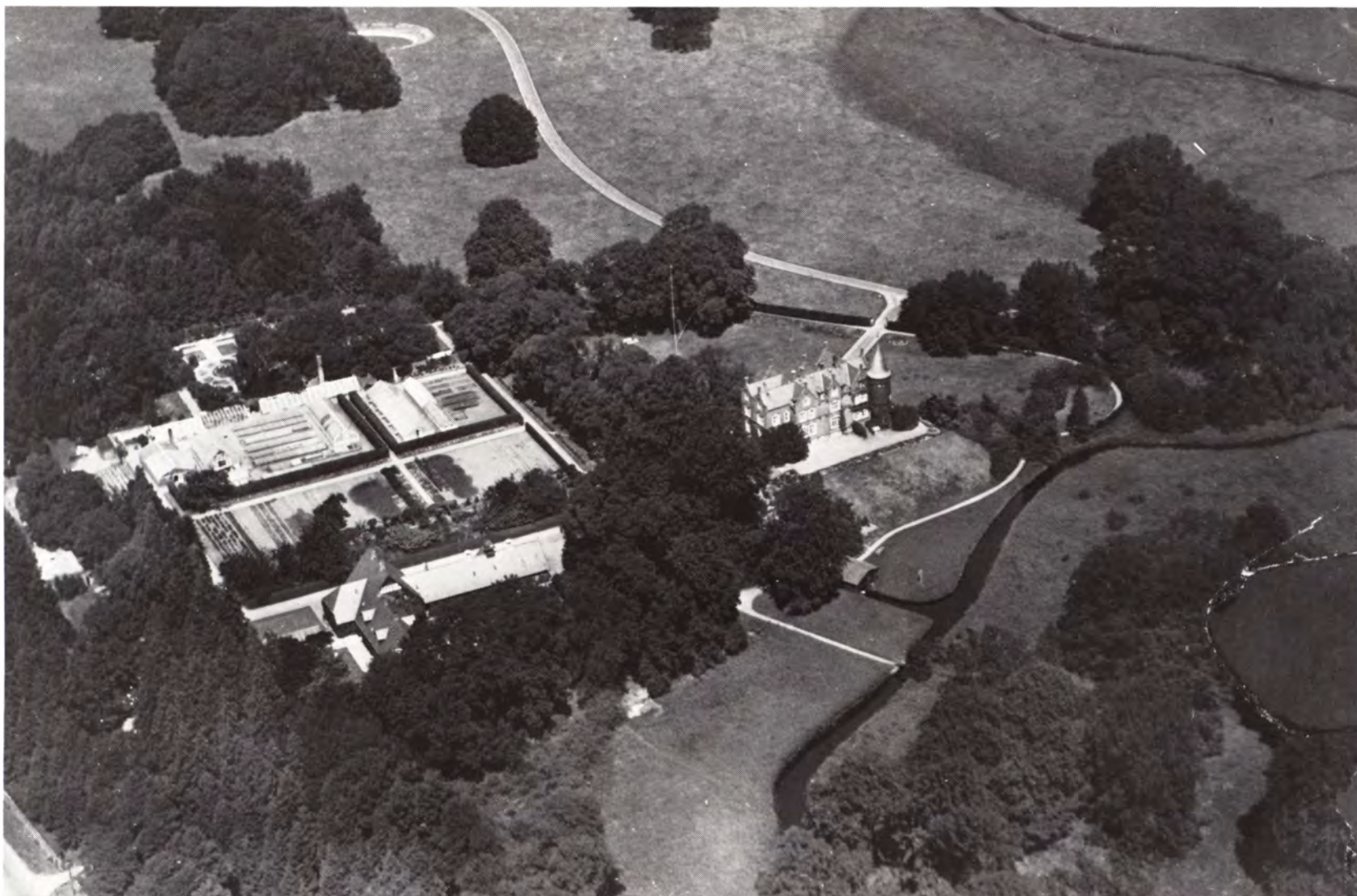
Godsforvalterens bolig i Knuthenborg park er dateret 1866 og er som enkesædet tegnet af arkitekt Henrik Sibbern. Huset demonstrerer, hvorledes godsforvalteren havde en vigtig rolle som administrator af et grevskab. Fotografiet er fra 1934.

Skovridergården midt i Knuthenborg park er fotograferet 1927. Den er bygget 1865 efter tegninger af Henrik Sibbern.

for han sultede de søgne dage, men så om søndagen tog han revanche ved at tage på hotel i Maribo og spise både middag og aften, noget som ingen andre kunne tillade sig eller havde lyst eller råd til. Vi tog derfor revanche om aftenen, når vi til aftensmaden blev sat til et fad byg- eller boghvedegrød med god håndskummet mælk til. I det hele taget var kosten upåklagelig. Vi fik gode sunde varer, og de blev af køkkenpersonalet behandlet godt, og

maden var aldrig sveden, og den gode fede mælk hjalp os over mange genvordigheder – men heller ikke denne ret kunne københavneren goutere. Fra klokken 1 fortsatte vi igen arbejdet uden ophold til fyraften klokken 6. Så var vi vor egen herre resten af aftenen – vel at mærke, når vi havde vor dagbogsoptegnelse i orden, thi dette skulle den være, inden vi gik i seng. Fra 20. marts forandredes arbejdstiden til: Op klokken 5,30 hele året rundt, arbejdet be-

96 gyndte som om vinteren klokken 6, frokost 8 1/2 til 9, middag klokken 12 til 12 1/2, midaften (vesperkost) 4 til 4 1/2. Fyraften klokken 7. Der var friaftener hele året rundt. Denne fritid benyttedes hjemme på gården. I elevstuen gik tiden med sang og musik og forskellige spil, dog ikke kortspil. Søndag og helligdage var fridage med undtagelse af, at to mand skulle have »hjemtur« skiftevis, og da måtte disse to ikke forlade gårdens område. De skulle feje gårdsplads om morgenen, vande heste om sommeren, hvis de var på græs, og ellers assistere hvis hjælp

til et eller andet var nødvendigt. De elever, der var fra andre egne af landet, kunne få ferie til en af højtiderne, dog ikke i påsken, da alle måtte deltage i markarbejdet alle helligdagene. På andre tider af året gaves ingen ferie. Det var ikke skik og brug på dette tidspunkt. Elever og karle havde mulighed for at tjene en ekstraskilling på helligdage i såtid og høsttid. Der betaltes 2 kr pr dag, og denne ekstraskilling var hårdt tiltrængt af de fleste. Der gaves også betaling for lugning af roer, når et vist kvantum løbende favne var udtyndet.

Hovedbygningen og gartneriet i Knuthenborgs anlagte natur.

Pigekamrene var alle anbragt i forpagterboligen. Hvorledes deres kamre var, kendes ikke, da adgang dertil var strengt forbudt for gårdens mandlige personale. Den første aften vi ankom til gården, gav forpagteren den besked, at han under ingen betingelser ville se mandfolk på pigernes værelser eller omvendt piger på elev- eller karleværelser. Overtrædelse heraf ville medføre øjeblikkelig bortvisning fra gården. Dette forbud blev overholdt på det strengeste. Eleverne havde kamre i ladebygningen oven over et korngulv. Det var to-mands-kamre med fasttømrede senge med halmunderlag og gode sengeklæder. Der var hverken varme eller håndvask i kamrene. Vi måtte vaske os i vand, vi hentede i hestestalden. Om vinteren var vandfadet ofte bundfrossen om morgenen, når vi skulle bruge det. Vores våde tøj måtte vi enten i smug hænge ind på dampkedlen til mejeriet for at få det tørt eller tørre det i stalden eller på kroppen. Karlene havde et kammer noget lignende i nærheden af hestestalden. Vi havde hver sin seng.

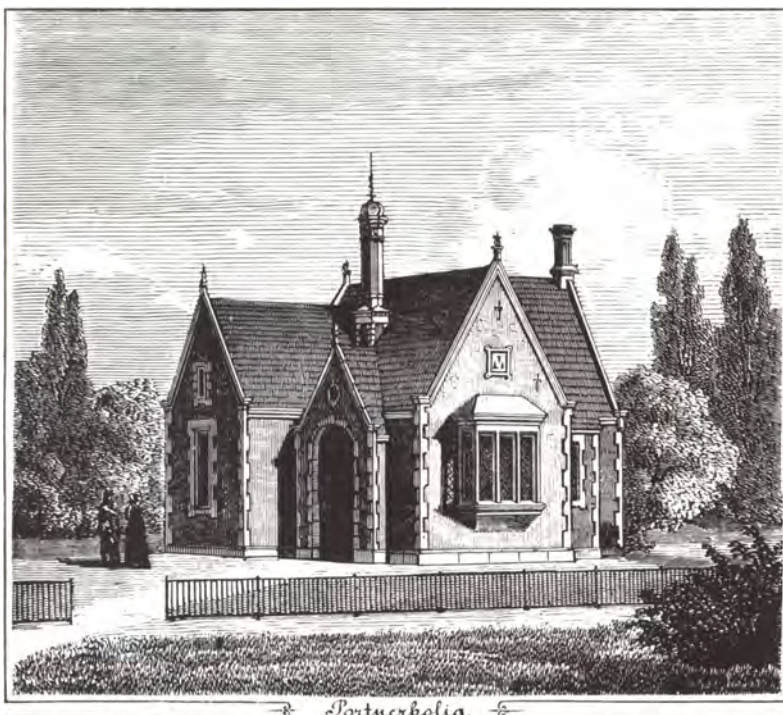
Husbond og madmoder blev tiltalt med forpagter og frue og De. Forvalteren, fodermesteren og husjomfruen samt mejersken blev også tiltalt med De. Ellers var hele resten dus med hinanden, men med bagnavn. Der var stor afstand mellem familien og elever og tjenestefolk. Ingen af hele personalet blev betragtet som hørende til familien. Herskabet spiste for sig, forvalter og fodermester spiste på deres værelse. Mejerske og husjomfru, husholdningselev og stuepige i køkkenet. Lærerinden hos herskabet. Eleverne spiste for sig i elevstuen. Karlene og pigerne i folkestuen. Der spiste også mejerieleverne (de kvindelige). I elevstuen sad førstelevnen (forkarlen) for bordenden, derefter havde hver elev sin faste plads, som indtoges ved ankomsten. Pigerne spiste i fol-

kestuen, hvor staldkarlen indtog førstepladsen. Pigerne sad ned under måltidet. Elever og tjenestefolkene fik samme slags mad, og det samme fik forvalter og fodermester, hvis ikke de i smug havde forstået at gøre sig gode venner med husjomfruen. Herskabet fik sin egen slags mad. Jeg antager ikke, de spiste grisetæer et par gange om ugen. Gildesammenkomster mærkede vi ikke noget til. Derimod fik vi ekstra god mad til jul, påske og pinse. Når undtages den forhadte sulevælling var kosten god og nærende, fremstillet af gode sunde varer – særlig den gode fede håndskummede mælk. Søndag morgen fik vi året rundt en kop kaffe med et stykke franskbrød til efter mælkegrøden, og hvis vi havde udført noget ekstra arbejde uden for arbejdstiden, fik vi også ekstra ration smørmad. Øllet var hjemmebrygget men tyndt.

Der var ingen sammenkomst med egnens gårdmandssønner eller -døtre. Alle på gården blev betragtet som herregårdsbisser. Dette gav sig særlig udslag, når der var bal i et forlystelsesanlæg, der hed Egehuset og var beliggende lige ind til indkørselsporten til gården. Skulle vi til bal der, skulle vi altid være flere i følge, ellers ville der vanke brådne pander. Sagen var, at de unge piger, der kom til offentlig dans der, gerne ville danse med os fra gården, thi der fulgte jo altid lystighed og humør med, når vi i samlet flok gik til dans. Kavalererne blev jaloux, når pigerne dansede med os, og en enkelt gang kom det til et lille bråvallaslag, som gav brådne pander til de jaloux. Vi holdt sammen og var nogenlunde skolet i at forsvare os. Vi gik af med både sejren og pigerne, og det hjalp. Næste gang kunne vi færdes der frit uden overfald. Men nogen kammeratlig omgang med egnens ungdom var en hel umulighed. Desuden var vi også trænet og havde fået vore muskler hærdet.

Vi leverede al kornet på gården til en grosserer i Bandholm, og vi måtte selv bære kornet på loftet til lageret. Det var sække med 200-250 pund i hver, og når vi blev sendt afsted med et følge af 8-10 vogne, var det ikke alle de helt unge, der kunne tage denne tårn. Så måtte vi hjælpes ad, således at de kraftigste og mest trænede bar sækkene på loftet, medens de svagere rejste sække i vognen. Dette blev betragtet som en selvfølge og et udslag af godt kammeratskab. Eller når vi hentede foderstoffer fra skibe i Bandholm havn, har jeg været med til at bære bomuldsfrø-kager i sække med 280 pund fra dæk over skibsbrælingen til vognene på havnen. Der var vi kun fire, der kunne tage denne tårn. Vi var jo i 20-21 års alderen. Dette blev taget som en selvfølge, og det gav også træning og kræfter. Men det var for meget at forlange af unge mennesker på denne alder. Vi tog ingen skade deraf, men et eneste fejltrin på de vaklende landgangsbrædder og invalid for livstid.

Eleverne på gården var fra alle egne af landet, medens karlene alle var sønner af gårdens husmænd. På gården var det kun de tolv polske roepiger, der var fra udlandet. De var udelukkende engageret til lugning og pasning af roer, høstarbejde og højbjergning samt tærskning. Stensamling på marken var det første, de udførte efter deres ankomst den 1. april. De var fæstet til 1. november. Der blev hvert år hentet polske piger til gården, fordi det kneb med at få danske folk til roearbejdet, og desuden var denne udenlandske medhjælp billig på dette tidspunkt. Karlene der på gården var bleven tilbudt af deres forældre, hvoraf flere havde arbejdet på gården fra børn af. Eleverne var i reglen kommen i forbindelse med forpagteren gennem en af hans kollegaer, idet gården på dette tidspunkt var anerkendt som et af landets bedste læresteder og forpagteren som en

Portnerbolig.

Egehuset.

af landets førende landmænd. Enkelte af eleverne var antaget efter en annonce i det eneste eksisterende annonceblad »Herregårdens Adressetidende«. Der gaves ingen frihed for at søge ny tjeneste. Dette foregik skriftligt efter anvisning af kammerater, der havde haft gode lærepladser eller igennem annoncer i ovennævnte blad. Der udbetaltes ingen fæstepenge på denne gård.

Blandt eleverne blev der ved flyttedag afholdt et lille chokoladegilde, som de, der rejste, gav. Køkkenpersonalet tilberedte chokoladen, og mejersken gav mælken dertil, og kager blev indkøbt hos bageren. Det kvindelige personale turde dog ikke deltage i gildet i elevstuen på grund af forpagterens forbud, men nød chokoladen i køkkenet.

Førsteleven (forkarlen) fik 300 kr, thi han var fjerde års elev. Han rejste for øvrigt fra gården den 1. maj, da han havde købt ejendom og skulle giftes. Der skulle så antages en ny forkarl (førstelev), og da

der blandt os fandtes to tredje års elever, mente vi som en selvfølge, at en af dem fik denne forfremmelse, som det jo faktisk var. Spændingen var stor, om hvem af dem det blev. Det blev imidlertid ingen af dem. Derimod hørte vi tale om, at forvalteren og forpagteren ikke rigtig kunne enes om hvem. Forpagteren ville have mig i pladsen. Forvalteren derimod foretrak en første års elev, som rigtig forstod at gå forvalteren under øjnene. Derimod kunne han ikke rigtig glemme mig, at jeg havde nægtet at tage nr 6 hestene. Dette gik således til. På andendagen efter ankomsten blev vi tildelt vort fremtidige hestespand. Forvalteren anviste mig parret nr 6. Intetanende gik jeg i gang med at »sele« dem op, men aldrig så snart var jeg kommen op i båsen med selen til den fjermer – en rød 8 års vallak – før den begyndte at slå bagud og bide med tænderne. Disse to ting kunne til nød tølereres, men da den desuden af al sin magt klemte mig mod bæsningsen² samtidig med, at den både bed og

Portnerens bolig tv. er som de andre bygget af pressede røde mursten og sandstenornamenter. De glatte maskinstrøgne mursten var noget nyt, som arkitekter greb med glæde, også når de søgte at videreføre ældre tiders stilarter.

I Illustreret Tidende præsenteres 1870 Egehuset således: Vi ville begynde udenfor den omtrent en mil lange kampestensmur, som omkranser lystskoven eller parken, med Knuthenborgs Egehus. Det er bygget tæt ved murens søndre port, og bestemt til gjestehus for de fremmede, der ønske at bese parken, i hvilket øiemed det, foruden værelser til reisende, er forsynet med stald og vognhus. Bygningen er opført af ege-naturstolper og tvertræer, udmuringen mellem disse er beklædt med ru cementpuds og taget tækket med siv; den gjør et eiendommeligt indtryk med sin halv fremstående, halv formurede, mørk ferniserede træpartier, som fremhæves ved de lyse cementflader. Verten, som har fået bolig i dette gjestehus, er tillige opsynsmand.

I Illustreret Tidende omtales 1869 inddæmningsarbejderne på Knuthenborg gods. I 1865 foretoges en landvinding med indkaldt arbejdskraft fra marsken. F. Richards tegning viser arbejdet med at bygge dige over 200 tønder land ved Kellernæs, som blev udført 1869 med lokale arbejdere. Det var god reklame for den unge godsejer med de vidtrækkende planer.

slog, var min hjerne heldigvis klar. Uden tøven sprang jeg over staldbommen til den næste bås, idet jeg var klar over, at det var et spring for livet. Jeg blev klar over, at det var livet om at gøre at benytte denne hest hver dag et helt år igennem. Hurtig tog jeg min beslutning, sagde til forvalteren, at denne hest ville jeg ikke betjene, da jeg ikke ville risikere livet for de usle 150 kr, som jeg skulle have i årlig løn som anden års elev. Var der ingen vej udenom rejste jeg min vej igen omgående. Forvalteren tyggede lidt på det, men så gav han efter og tildelte mig nr 10. Ingen af de

andre elever, som havde været vidne til oprinnet, ville betjene spandet. Han måtte så henvende sig til en af karlene, som for en ekstra betaling af 10 kr pr måned gik ind på at betjene spandet, hvad han mange gange bitterligt fortrød, men han slap heldigt fra det. Dette er fremsat som et eksempel på, hvor lidt et menneskeliv blev regnet for på dette tidspunkt. Hellere risikere et menneskeliv end sælge et helmus³ til slagtning, som ikke havde en værdi af mere end højst 150 kr, og det var uforskammet og uforsvarligt at sende en ung intetanende mand op til sådant et

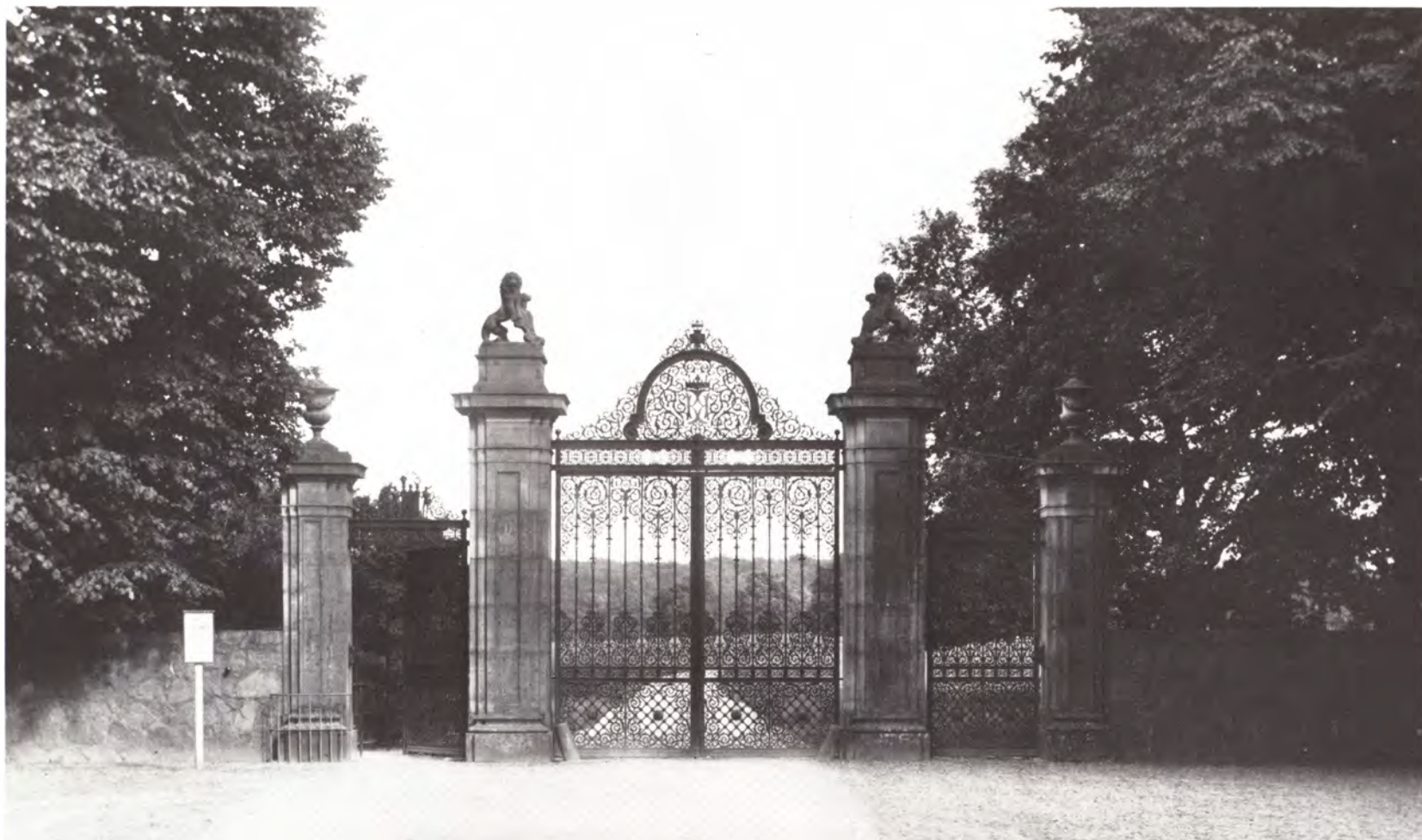

udyr uden at varsko. Siden den tid mærkede jeg nok, at forvalteren havde kig på mig, men han kunne aldrig finde en rimelig anledning til at lade sig mærke med det. Nu stod altså stillingen således som omtalt til forkarlspladsen. Kort og godt jeg blev antaget og førte sagen igennem hele sommeren, og det skal siges til forvalterens ros, at han ikke lod sit nederlag gå ud over mig. Samarbejdet blev i stedet helt fint i løbet af sommeren.

Den årlige løn var i rede penge 180 kr for tredje års elever, 150 kr for andet års og 120 kr for første års elever både landvæsenselever og fodermesterelever. Forvalteren fik 900 kr og fodermesteren 800 kr (ugift) samt kost og logi. Karlene fik

250-300 kr årligt efter alderen. Der var også en natvægter på gården – en af daglejerne – som gik rundt hele natten med kontrolur, som skulle trækkes op hver time hele natten igennem med nøgler, der hang på forskellige pladser, og der var forskellige nøgletyper. Vægteren sov om formiddagen og gik med i arbejdet om eftermiddagen. Hans nattevandring foregik fra klokken 10 til klokken 4 morgen. Han fik en halv dags ekstra dagløn. Staldkarlen fik 300 kr årlig i løn. De 10 faste husmænd fik 1 kr 40 øre daglig på egen kost, i høstmåned 2 kr 65 øre pr dag på egen kost. Konerne fik 1 kr pr dag på egen kost, i høstmåned 1 kr 50 øre daglig på egen kost. De polske roepiger fik 1 kr dag-

Bag den 7.2 km lange mur ligger 1085 tønder land, hvoraf Knuthenborgs marker optager de 366. Som tegn på at det var et aflukket samfund, står to store porte. Ved hovedudgangen mod Maglemer er en gitterport indfattet i portnerboligen. Den alene kostede omkring 60.000 daglejerlønninger. Pengene kom fra salg af fæstegårde til selveje. Fotografiet er fra 1936, da alleen var blevet til store træer.

Ved Bandholm har der fra gammel tid været en udskibningsplads. Her lod godsejeren anlægge en havn, og sejlene gæster til Knuthenborg kom fra Bandholm til en smedejernsport, som skulle være det ypperste i samtiden. Den er tegnet af arkitekt Henrik Sibbern og smedet af kleinsmed Ferdinand Schæbel i København 1866–67. Fotografiet er fra 1926.

lig på egen kost foruden gratis brændsel, skummet mælk, kartofler og grøntsager og frit ophold i et hus i nærheden af gården. Ved roelugning havde de akkord og tjente godt ekstra derved, da de var eksperter i roelugning. Eleverne og karlene havde også akkord i roerne, således at de skulle udtynde 1500 favne daglig, og hvad de nåede derudover, fik de ekstra betaling for, men det var ikke store summer, der kunne tjenes ekstra. Dertil kom, at der kun benyttedes kortskaftede, trekantede roehakker, og vi måtte ikke kravle på knæerne under arbejdet. Vi skulle gå med krummet ryg hele dagen. Dette var noget vanskeligt – særlig i den første tid – derimod var de polske piger trænede dertil og

kunne fare hen ad rækkerne. Eleverne og karlene sjokkede langt bagud og fristedes ofte til at kravle under arbejdet. Men hvis forpagteren kom farende og overraskede en på knæerne, var der ellers bakket op til en værre omgang. Det var ikke let at gardere sig mod slige overraskelser, thi i roetiden kunne forpagteren dukke op fra alle mulige kanter, og som et lynskud kom han farende snart fra en side, snart fra en anden, og de mange træer og træbevoksninger gav ham et godt skjul, og efter at have afgivet en eventuel reprimande var han væk igen. Forvalteren derimod kunne vi bedre gardere os imod, idet han altid kom i et langsommere tempo og åbenlyst, så han – sikkert med vilje – gav os tid til at

komme på ret køl igen. I påskehelligdage-
ne i 1896 indtraf såtiden, og vi måtte alle
mand i arbejde alle påskedagene, men fik
hver en dagløn af 2 kr, en ekstra skilling
som var hårdt tiltrængt.

De fleste husmænd på gården havde
selv hus med tilhørende lille jordlod, som
de dyrkede ved siden af arbejdet på går-
den, men fik hestekraft og redskaber fra
gården til at drive jorden med. Men her
var det ikke eleverne, der udførte dette
søndagsarbejde hos husmændene, men
derimod karlene, som var sønner af hus-
mændene og derfor fik denne chance.
Disse husmandsejendomme hørte ikke
under grevskabet eller gården, men var
beliggende uden for murene og ejedes af
vedkommende husmand. Der boede ingen
husfolk på gården. Ingen af husmændene
fik kosten på gården. At en karl og pige på
gården giftede sig og overtog en af for-
ældrenes ejendomme skete ofte, og efter
giftermålet fortsatte begge på gården som
daglejer og daglejerkone. Ingen af hus-
mændene fik madvarer med hjem, men i
sygdomstilfælde fik de alle hjælp fra går-
den på en eller anden måde. Husmændene
fik ingen part i udbyttet af de forskellige
arbejder, de udførte, men blev udeluk-
kende lønnet med rede penge. Husmæn-
dene udførte ingen arbejde på gården, for-
di de havde lånt heste og redskaber til til-
beredning af deres jord. Flere af husmæn-
denes koner arbejdede på gården ved sæ-
sonarbejde med roer, hø og korn. Hus-
mændene på denne gård havde alle tilsy-
neladende gode kår, og ingen af dem var
udsat for fattigdom og nød. De ville alle
gerne have en snaps til maden, men fuld-
skab eller beruselse sås aldrig i arbejdsti-
den, men en flaske brændevin kunne her
som på alle store gårde gøre underværker.
Væltede man for eksempel et læs korn,
gav løftet om en flaske brændevin den
fornødne og hurtige hjælp til at komme på

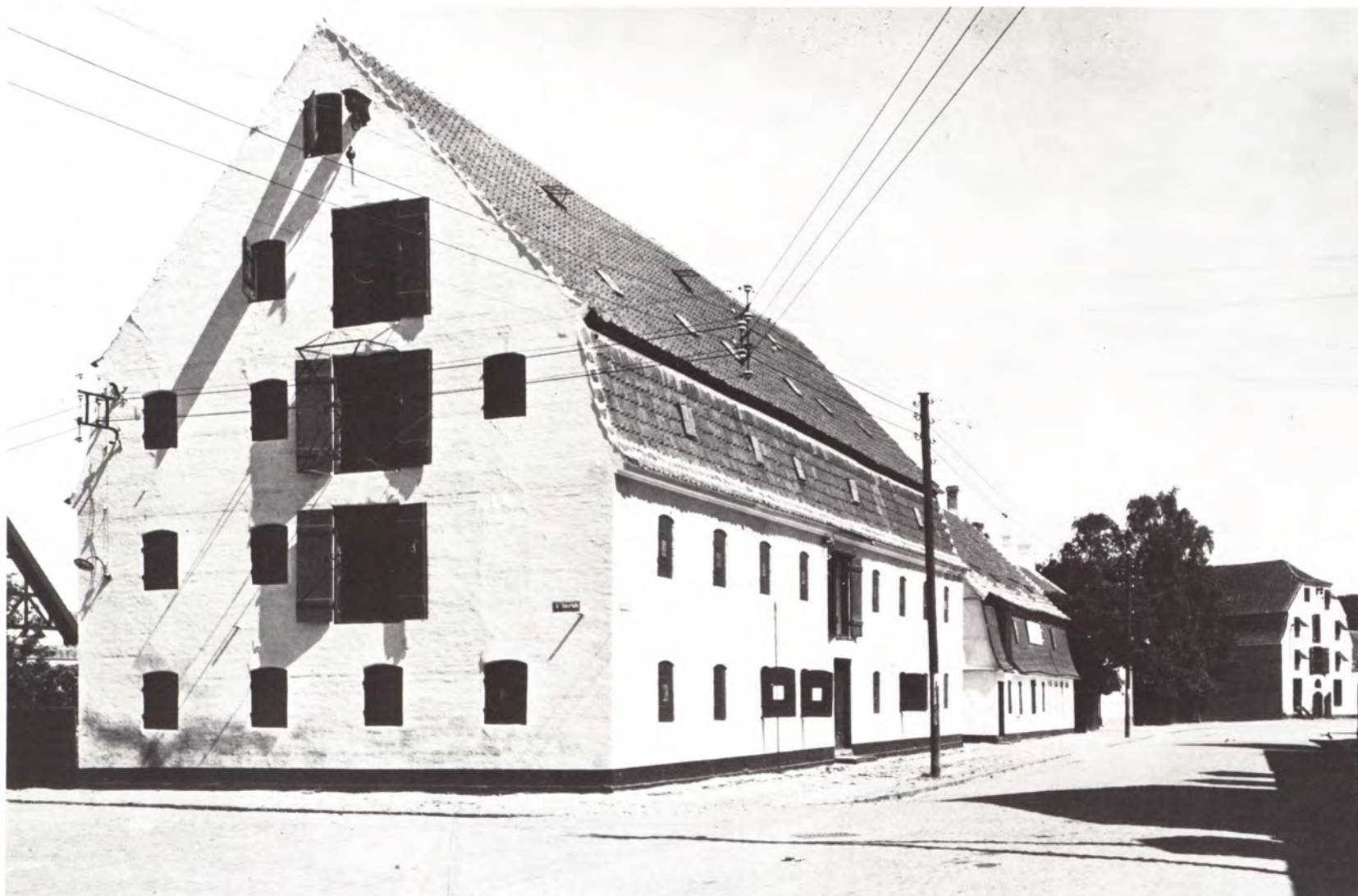
benene igen. Var derimod en kusk treven
med at give denne erstatning, var hjælpen
både langsom og treven. Husmændene
var i reglen satte, prøvede folk, der var
prøvet i livets skole, og med en urokkelig
ro, som der skulle noget til at forstyrre. I
reglen var de noget forsigtige og tilbage-
holdne, og man skulle lære dem nærmere
at kende, før man rigtig forstod deres tan-
kegang og tilværelse. Udadtill var forholdet
mellem husmændene og deres koner
tilsyneladende i god orden, og umoralitet
gav sig ikke udslag i udvortes syn, ligesom
der heller ikke fandtes sjofle udgydelser i
deres udtalelser, som det ellers var tilfæl-
det på mange af landets herregårde. Dertil
har sikkert forpagterens ordenstugt bidra-
get en stor del.

Til sæsonarbejde for eksempel roeud-
tynding, høstarbejde i kornhøsten og
særlig ved optagning af sukkerroer om
efteråret antoges en del ekstra daglejere,
som særlig var småhåndværkere fra den
nærliggende havneflække Bandholm. Der
fandtes en del havnearbejdere og små-
håndværkere, som gerne ville tjene en
lille ekstra skilling ved optagning af suk-
kerroer. Da disse daglejerere var bosiddende
i Bandholm, arbejdede de på akkord på
egen kost og tog hjem hver aften. De fik
afregning for hver uge og var i reglen tak-
nemmelige for denne lille ekstra fortjene-
ste.

Der var på gården et særligt arbejde,
som eleverne blev sat til uden at være
særligt begejstrede derfor. På grund af de
mange plantninger rundt i park og mark
var der en særlig fin vildtbestand på går-
dens marker specielt af harer og fasaner
samt då- og råvildt. Dette var en stor fri-
stelse for krybskytter. Som omtalt var
ejendommens eller gårdens jorder på de
tre sider omgivet af en høj kampstensmur,
medens den fjerde side ud mod Smålands-
bugten lå ubeskyttet, og dette gav anled-

ning til, at krybskytter fra andre egne så-
ledes helt ovre fra Sjælland kom sejlen-
de, gik i land på gårdens kyst og fældede løs
på vildtet i mark og park. For at forhindre
denne landgang skulle der gå vagt langs
kysten om natten næsten hele sommeren
igennem, og da grevskabets skytte og
medhjælper ikke ene kunne overkomme
denne vagttjeneste, havde forpagteren i
følge sin forpagtningskontrakt forpligtelse
til at stille vagtmandskab til rådighed.
Elever og karle fik derfor ordre til to og to
sammen skiftevis at udføre denne vagttje-
neste. Det var ikke morsomt at vandre
langs kysten i flere timer og i dårligt vejr
for at forhindre landgang. Det var en stil-
tiende overenskomst at slippe så let om
denne vagt som muligt, tilmed da der in-
gen interesse var for sagen og ingen øko-
nomisk fortjeneste for at risikere liv og
lemmer. Derfor skete det heller aldrig – til
skyttens store ærgrelse – at vagtholdene
anholdt nogen af krybskytterne på deres
natlige færd.

Inden jeg slutter disse optegnelser fra
Knuthenborg avlsgaard ved Maribo for
året 1.11. 1895 til 1.11. 1896, er der end-
nu en kendsgerning, jeg ønsker at medta-
ge. Som alle andre af datidens store land-
brugere var forpagter Sonne en hård natur
overfor sine undergivne både mennesker
og dyr. Særlig hestene fik en behandling,
som i dag ville være at betegne som groft
dyrplageri. Således måtte gårdens heste
aldrig blive broddet⁴ i glat føre, selv om
det var umenneskeligt at lade dem færdes
på de spejlglatte veje med store læs på
indtil 3000 pund. Dette var hårdt for os
landmandssønner, der var opdraget til
værn af hestene og til at pleje og passe
dem godt. Vi blev i det mest spejlglatte
føre sendt til Bandholm enten med eller
for at hente store læs. De stakkels, gamle,
stivbenede heste var så vant til turen, at
de for at blive på benene satte ryg mod

Kornmagasiner i Bandholm fotograferet 1939 af Hugo Matthiessen. Havnen blev bygget 1839 til 1842 af Knuthenborg, og byens huse og købmandsgårde er bygget på godsets grund.

ryg, men det var under store lidelser, at de gennemførte en sådan tur, og når de kom hjem i stald, var de så udmattede og dyngvåde af sved, at de intet foder kunne æde den første timestid. De usle øre, som brodderne kostede, skulle spares, skønt vi kuske tilbød at betale brodderne. Før sin død næsten 80 år gammel udsendte forpagter Sonne sine erindringer med titlen »Min Livsmelodi«. Denne bog har en fin forsidemedalje – men bagsiden med de mørke sider er udeladt. At forpagteren har kunnet oparbejde en millionformue, har en del af grunden hertil været den billige

arbejdskraft gennem elever og de udenlandske roepiger og så de små omkostninger ved indkøbet af »sulemaden« til »sulevællingen«. Vi elever tog ingen skade af at blive holdt i stramme tøjler, og det var jo ikke for den sløje betaling, men for at opnå en god anbefaling til en lederstilling ved det store landbrug, og her var en fin anbefaling fra forpagteren en nøgle, der kunne åbne adgang til mange af landets bedst lønnede lederstillinger. Men for at opnå en sådan anbefaling måtte eleverne finde sig i meget med hensyn til at udføre arbejder, som karlene ikke var meget for.

104 For eksempel blev al udkørslen af ajle – der blev betragtet som strafarbejde – altid udført af elever, der havde forset sig på en eller anden måde, for eksempel var magisteren fra København en sikker, stadig mand ved udkørsel af ajle, og det var strengt arbejde, da ajlen blev pumpet op med håndkraft, så den arme elev oven på sådan en dag var fuldstændig udmattet. Vi andre elever løste ham lidt af, hvis vi kunne se en lejlighed dertil, og han var rørende taknemmelig. Livet på Knuthenborg Avlsgaard foregik inden for »ring-

muren«. Der mærkedes ikke meget til livet uden for portene. Men det skal siges, at vi savnede heller ikke livet udenfor murene. Livet gik sin jævne rolige gang, og der fandtes et kammeratskab og hjælpsomhed, som har gavnet os senere i livet. Det var en sikker hånd, der styrede livet på gården. Den officielle moral var i orden, og undvigelse derfra tåltes ikke, men hvad der foregik bag kulisserne, melder historien intet om. Klokkeren blev der slukket og lukket overalt, og medens der var varme og hygge i elevstuen, var

E. Bayer sendte 1910 dette fotografi til Nationalmuseet af en gammel fæstegård under Knuthenborg i Maglemer. Den har været med både til op- og nedgangstider for godset. Eggert Knuth døde 1876 kun 36 år gammel, så han fik ikke set sine planer ført til ende, og snart meldte økonomiske vanskeligheder sig.

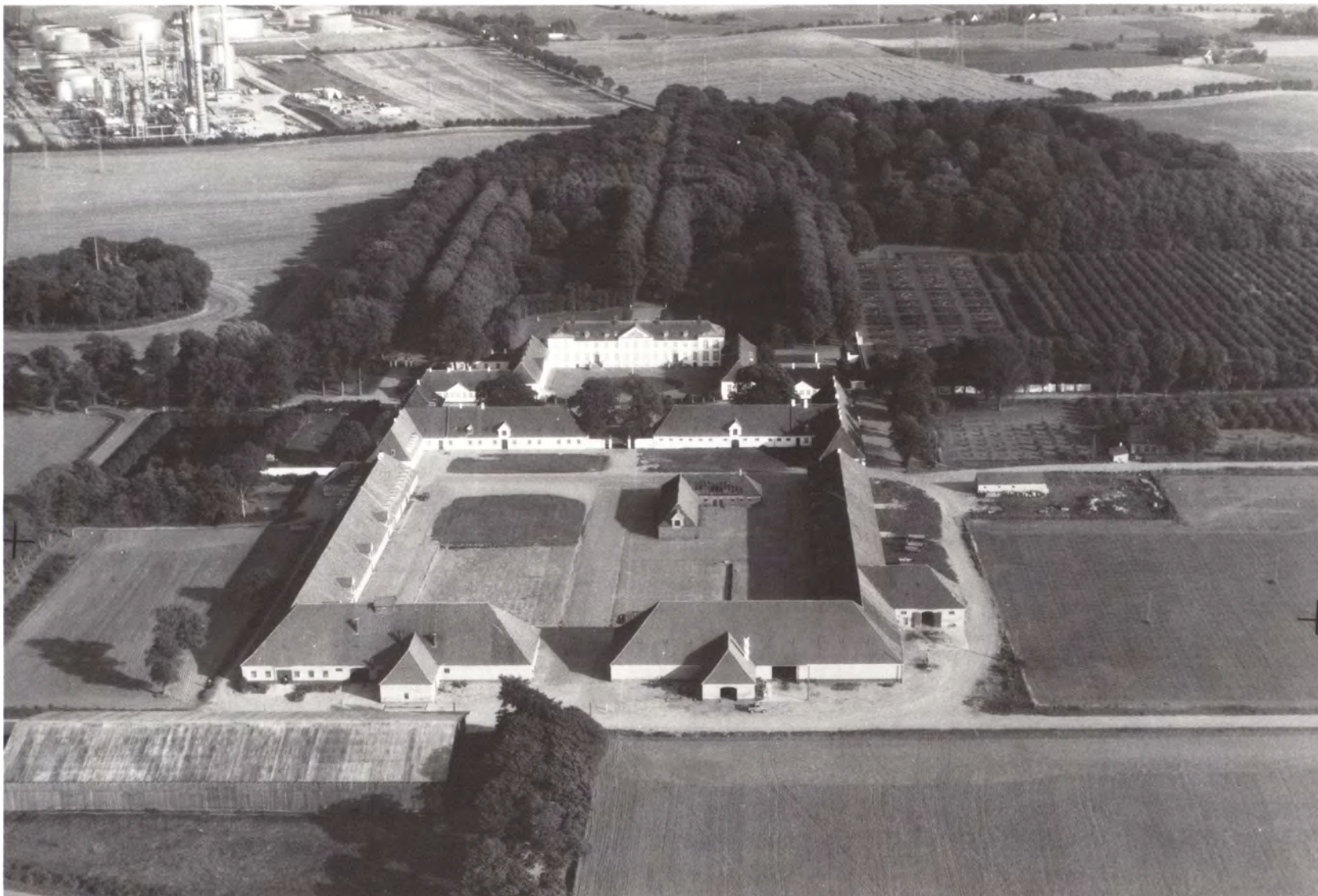
Medens bygningerne inden for muren blev præget af engelsk smag, som den unge greve havde lært at sætte pris på under studierejser, er fæstehusmandens hus i Maglemer uden for muren helt i lokal byggeskik. Den særprægede tækkede gavl træffes fra Lolland til det sydligste Sjælland. Fotografiet er taget af Axel Steensberg 1944.

det uhyggeligt om vinteraftener at komme hjem til de kolde, utætte bræddekamre. Der var intet valg. – Fra elevstuen og til sengs. (NEU 9704, skrevet 1952).

Knuthenborg er 1800 årenes mest konsekvente forsøg på bevidst landskabsbearbejdelse, på at skabe et område med særlige landskabelige, bygnings- og samfundsmæssige kvaliteter. Sjældent er det i vort land lykkedes at få fuldført – eller i det mindste næsten fuldført – et så

storstilet og gennemtænkt projekt. Det kunne nok fortjene en nærmere analyse. Selv om udgangspunktet var en godsejers velbefindende, så lå der heri så mange elementer, at vor famlende tid antagelig kan lære deraf. NEU modtager meget gerne beretninger fra mennesker, som har levet og arbejdet på Knuthenborg.

1. Ploven slæbte oven på jorden.
2. Skillerummet mellem båsene.
3. Skældsord, egentlig gammel hest som skulle aflives til vinter.
4. Søm med spidst hoved sat i hesteskoene.

Bønder og fars sønner

Jens Jensen er født 1886 i Anneksgården i Skærum ved Frederikshavn. Han begyndte som landvæsenselev på Gammel Striben under hovedgården Langholt i Vendsyssel efter om vinteren 1905 til 1906 at have været på Kvissel højskole. Hans første brev til NEU var et svar på Poul Hauch Fengers synspunkter:

106

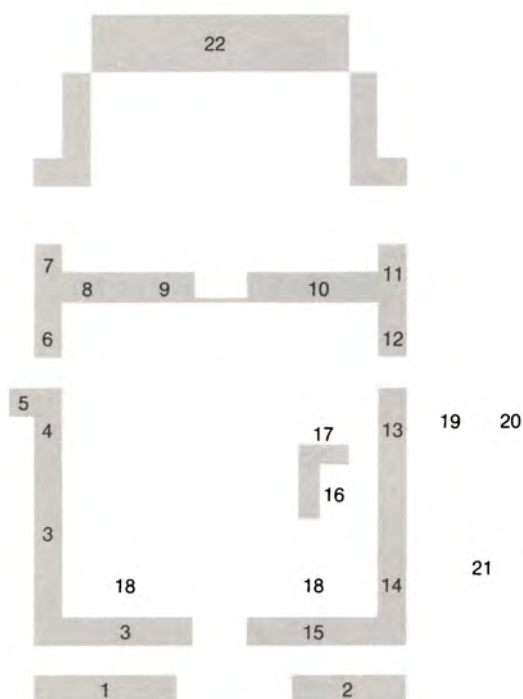
Gammel Striben var en veldreven gård med stambesætning af heste og køer og

gode arbejdsforhold, hvor unge mennesker bliver rusket op af tornerosesøvnene ved at lære at holde kæft, trit og retning. Ja, jeg tror, en ung mand har godt af et sådant ophold frem for en mindre gård.

Derefter kom jeg til grevskabet Lerchenborg ved Kalundborg, hvor der var 31 spand heste, 24 elever til landbruget og 6 i kostalden. Arbejdsforholdene var ikke altid så fredelige, da eleverne var fra hele landet, der iblandt nogle fars sønner, som ikke altid ville makke ret. Størsteparten af vi unge mennesker var af bondestanden

Selv om en stor del af Asnæs syd for Kalundborg fjord bliver dyrket under avlsgårdene Melbygård, Hedvigsløst, Mineslund og yderst på halvøen Asnæsgård, hører der også store landbrugsbygninger til hovedgården Lerchenborg. Hans Stiesdal fotograferede den 1969.

Lerchenborgs indretning omkring 1910 efter Jens Jensens beskrivelse

- 1 Lade
- 2 Lade med tærskværk
- 3 Kostald
- 4 Mejeri og beboelse
- 5 Mejeri
- 6 Borgestue og elevspisestue
- 7 Forpagterens lejlighed
- 8 Grevens hestestald
- 9 Grevens vogne
- 10 Forpagterens og godsforvalterens vogne
- 11 Godsforvalterens beboelse
- 12 Redskabsrum
- 13 Hestestald til 70 heste
- 14 Svinestald
- 15 Lade med tærskværk
- 16 Remise til arbejdsvogne
- 17 Frokoststue
- 18 Mødding
- 19 Kuskebolig
- 20 Fodermesterbolig
- 21 Inspektørbolig
- 22 Hovedbygning

og måtte have de københavnere under en vandhane, inden de blev til at have med at gøre blandt os bønder.

Foruden vi unge elever var der om sommeren ca 15 jyske daglejere og 25 til 30 polakker med fører¹. Endvidere var der ca 30 daglejere som boede med familie forskellige steder ved Kalundborg fjord. En del havde jord i forpagtning og fik landarbejdet gjort fra gården lørdag aften og om søndagen. Det traf, en af os unge var derude med hestene, og det var ikke lige godt indtryk, man fik af et sådan hjem.

Der var også nogle iblandt, der havde kendt bedre dage, men måtte nøjes med det ringeste som herregårdsdaglejer. De fleste af de små ejendomme, som de havde i forpagtning, lå umiddelbart i nærheden af Storebælt.

(NEU 20791, skrevet 1965).

I en efterfølgende stor beretning fortælles der mere om Lerchenborg, blandt andet:

På Lerchenborgs marker som gik langs Kalundborg fjord, var der en spadseresti

ud efter Asnæs spidsen, ca 1½ mil. Dengang var der velklippet, hvor der var selvgroet buskværk, og der var en bro over udløbene fra Lerchenborgs veldrænede marker. På denne spadseresti var der tre traktørsteder, hvor folk fra Refsnæs spidsen og Kalundborg sejlede over og så en solnedgang, som aldrig glemmes. En sommeraften var vi fire unge mennesker, der nød aftenkaffen hos Tykke Sørensen. Værten spurgte os om, hvor vi hørte hjemme. Jeg sagde Frederikshavn, og værten spurgte yderligere, om jeg kendte en gård, der hed Skjortholt². Jeg svarede ja. Sørensen sagde: Det er min broder, og så kendte han min familie, og i samtalen fik Lars Sørensen vand på øjenlågene ved tanken. De to brødre arvede Skjortholt, og der blev lidt penge til Lars Sørensen, der rejste til Kalundborg, hvor han byggede Kalundborg ølbryggeri, men han spillede fallit og måtte nøjes med traktørstedet ved fjorden. Tillige havde han en hest og kørte rundt og solgte fisk.

Min stuekammerat Poulsen og min ringe størrelse rapsede en aften lidt af lensgrevens fine æbler og gemte dem i udskåret³, men vi nød ikke den fine frugt med særlig tilfredshed, og den daglige lugt blev for meget, så vi fjernede æblerne og kunne bedre sove om natten. Jeg tror ellers ikke, at der var ret mange, der tillod sig omtalte, da vægteren skulle lade sin hund gøre en tur i æblehaven, når han om natten var rundt på godset for at se, om alt var slukket.

Forpagteren⁴ havde fået en ny ridehest fra hestehandler Hansen i Holbæk. Den var bange og nervøs for at gå forbi et køretøj, og en dag til arbejdstid spurgte hr Mikkelsen, da vi stod i geled i nummerorden i stalden, om der var nogle af os unge mennesker, der havde været ved rytteriet eller havde mod til at ride forpagterens nye ridehest, måtte de gå et

skridt frem i geleddet. Vi var tre, der meldte os. Hr Mikkelsen sagde: Vil De nummer tolv gå ned til forpagteren i hestestalden. Da jeg kom derned, spurgte forpagteren, om jeg var vant til at ride heste, og om jeg havde mod dertil. Jeg kom på den dejlige brune hest, og forpag-

teren red på sin gamle ridehest. Der blev kørt gødning med 20 spand heste, og jeg skulle ride foran min principal. Hesten var ikke særlig glad for at gå forbi møgvogne, især ikke når de kørte med tom vogn. Forpagteren og jeg red hele eftermiddagen, uden at hesten blev bedre. Jeg kan

Herskabets gårdsplads vest for hovedbygningen på Lerchenborg er adskilt fra ladegården med en jernport. Over den ene herskede godsejeren, i den anden forpagteren. Elfelt har fotograferet.

En liden Skildring af Jens Skjortholt's Levned til i Dag!

Faa hans 70 Aars Fødselsdag den 25/9 1956.

Mel.: Søren Bramfris Lærkesang -

Naar Jens Skjortholt runder Hjørner,
med et Kvad han hyldes maa,
denne gang vi bruger Tonen,
som han daglig nynner paa.
Lad os kigge paa hans Levned
fra han fødtes, til i Dag,
at det ikke er almind'ligt,
er saa soleklar en Sag!

En af Egnens Mønstergaarde
den i Dag benævnes maa,
svært at tro, det er den samme,
som vi overta' ham saa.
Lunt han hygger sig i Huset,
nu, da Sønnen for den staaer,
følger ivrigt med i alt dog
Dag for Dag paa "Skjortholt" Gaard.

Hos sin Far og Mor paa "Nørgaard"
han i Skærum voksed op,
Landmandslivet Drengen tidligt
fandt var Verdens bedste Job.
Han som ung paa "Krusesminde"
og paa "Lærkenborg" har lært.
Selv det sværeste ved Landbrug,
fandt han ikke Spor af svært!

Han en højrestyret Ford har,
vi ej glemme nævne maa.
Venstre Styre Jensen Skjortholt
ikke rigtigt stoler paa!
Sine andre Børn besøger
tit han i sin kære Vogn,
og de mange, mange Venner
som han her i hvert et Sogn.

Da i Sukkerbyen Gørlev
han fem søde Piger saa,
med den ene af dem valgte
han i Livet sammen gaa.
Hendes fire søde Søstre
importered han herop,
og til Slægt og gode Venner
solgte han den hele Trop!

Hvis det sker, han bli'r forkolet,
han det hurtigt bliver kvit,
Verdens bedste Lægemedel
paastaar han er Akvavit.
Da i Gørlev han fik Snue,
hørte vi, da med et Snup
han af Flasken haled Proppen
under Dynen med et Svup!

Han i Biersted paa Piger
havde kigget først en Dag,
men de vejte blev og fundet
alt for t u n g e for hans Smag!
At han Sukkerbyens søde
Pigebørn herop fik sendt,
derfor kan han nok fortjene
af os fac en Tak paa Prent!

Han i Bratten bygged "Fribo"
paa den perlehvide Strand,
hans Bevaagenhed det ejer,
dette særligt hvide Sand!
Ikke for sig selv alene,
imod Gæsters Hær han ta'r.
Mellem tre og fire Hundred
vist i Sommer haft han har.

Da han "Nørre Skjortholt" købte,
- det var 1912 -
var den ved at falde sammen,
Taget ligned mest et Sold.
Rundt i alle mørke Kroge
myldred fede Rotter om.
Lang Tid gik der dog ej, før der
anden Skik paa alting kom.

Vi et hjertelig til Lykke,
og en Tak for Visens Slut
paa hans Fødselsdag ham giver,
for, han har til Fest os budt.
Mange gode Aar han ønskes
af os under "Skjortholt's" Tag. -
Hermed slutter vi vor Skildring
af hans Levned til i Dag!

L-LG,ALJ,H-EJ.

endnu se hr Mikkelsen om morgenen i stalden, da han sagde: De nummer tolv fortsætter. Men hesten blev ikke bedre, da mine kammerater smed møgklatter efter den. Hvor var jeg glad, da det endelig blev aften. Jeg blev kaldt ind på forpagterens kontor og spurgt, hvad jeg mente om

denne hest. Jeg sagde, at for mig at dømmes blev den aldrig en solid ridehest, og hestehandler Christian Hansen i Holbæk fik den tilbage⁵.

Vi levede godt på Lerchenborg. Over mejeriet var der 12 til 13 tommands værelser, og samme sted havde forvalter Mik-

kelsen og underforvalter Christiansen henholdsvis fra Vejle og Hjallerup deres lejlighed. Værelserne havde skrå vægge, kakkelovn, petroleumslampe og nogenlunde sengetøj. Der blev gjort rent og efterset lamper hver dag, og der blev fyret op hen under aften. Klokkeren skulle alt være slukket, ellers kom nattevægteren og påtalte det, men vi fik anskaffet et vinduestæppe, så der også om vinteren kunne fås et slag kort. Der var en god regnfrakke til hvert nummer. De kunne lånes af magasinforvalteren ligesom alle redskaber.

Det første år var alt på Lerchenborg vist nok på det højeste. Derefter kom lensgreven under administration efter en kautionsforpligtelse over for en svoger i Sverige eller Norge. Da blev der ryddet op. Fire køreheste blev solgt ligesom flere af de sjældne vogne. Der blev også solgt mange køer, og der blev udstykket vistnok 30 husmandssteder ved Sønderstrand. Der blev afskediget nogle af lensgrevens mandskab. Ja, det var store omvæltninger, der blev foretaget. Der siges, at et sådant gods kan ikke gå fallit, og efter fire år skulle der efter sigende være balance i økonomien igen.

(NEU 20897, skrevet 1965).

1. Lerchenborgs forpagter var fra 1908 næstformand i landsudvalget for udenlandsk arbejdskraft.
2. I 1912 købte Jens Jensen Nørre Skjortholt, hvor denne beretning er skrevet.
3. Udskåret er et udtryk fra Vendsyssel. Her menes sikkert ude under taget på loftsværelset.
4. Otto Knipschildt var forpagter på Lerchenborg med flere gårde 1896 til 1917. Han var en af tidens meget ansete landmænd.
5. Dette var vel forkert, da der blev kastet møgklatter efter den i forvejen skræmte hest. Dette belyser en ulempe ved den store gård. Selv landvæsenleverne var usolidariske, og der var så stor afstand mellem forpagteren og eleven, at denne ikke mente at kunne forklare situationen rigtigt.

Inspektørens regler for god kørsel

Alfred Nielsen fortæller om sin elevtid på Holsteinborg 1915 til 1917, da Krarup var godsinspektør på gården. Da lensgreven var formand for indre mission, skulle der ofte hentes talere:

At hente og bringe talere til og fra Sandved station var et af elevernes arbejder. Der var jo ofte møde for eksempel i Rude missionshus. Et spand køreheste havde vi i avlsbruget. De kom fra herskabsstalden.

Min faders læresætning »Kuskens plads er på bukken« blev også indprentet af inspektøren. Ingen hjælpen nogen til vogns eller med bagage, selv om det ofte kunne være en ældre præst.

En lille historie, dog ikke fra Holsteinborg. Hestene var livlige, havde nok måttet vente på toget, og det gik stærkt, endog meget stærkt. Da hestene kom i lidt mere ro, sagde præsten (taleren) til den unge elev: »Ja med Guds hjælp gik det da«. »Ja, og min håndkraft«, tilføjede kuskens. Det var vist på godset Fuglsang på Lolland.

Den mest ubehagelige kørsel var med brændsel. Der blev i skoven hentet ca 400 rummeter bøgetræ hver vinter, savet og kløvet blev det af daglejerne. Dette træ stod som regel på steder, hvortil kørslen var dårlig, og ofte var det så store favnestykker, at tre mand måtte hjælpes ad. Den største mængde træ hentede slottets køkkenkarl med en enspændervogn og en rolig hest fra avlsbruget.

Denne vogn stod altid i den meget brede port mellem den gamle lade og hestestalden. Der kunne sættes to agestole på den, og daglejerne kunne altid få lov at låne køretøjet og en enspænderhest. En dag (søndag) traf inspektøren så en daglejer, der ikke havde kunnet finde enspænder-

Kornhøsten på Erholm på Fyn er fotograferet omkring 1920 af K. Dall Schmidt.

På en herregård færdedes mange kategorier af ansatte, og enhver har vidst, om han eller hun måtte gå gennem lågen, der førte fra gårdspladsen til haven på Rødslet nord for Ålborg. Hugo Mathiessen tog billedet i 1933. Gården blev revet ned under krigen.

stroppeerne. Disse havde han erstattet med to stykker reb. Han kom hjem i en fart og fik så mange skældud som vist aldrig før. Da jeg skulle være bestyrer eller forvalter senere, blev jeg af inspektøren indprentet, at havde man travlt, så man for eksempel ikke om lørdagen kunne få tid til at feje alle vogne, kunne det tilgives, men køre på vejen med simpelt seletøj måtte man aldrig. Den mindre gode rengøring så jo kun de færreste, men køretøjet sås af mange.

En lille historie fra gødningskørsel skal anføres her. En af eleverne frøs om hæn-

derne og havde hængt tømme på den forreste vognkæp. Uheldigvis kom inspektøren kørende. Han skulle til begravelse og havde høj hat på. Han standsede op og gav den unge mand valget mellem at miste sin anbefaling eller få øretæver på stedet. Eleven valgte det sidste, og de faldt omgående. Under afstraffelsen lå den høje hat i giggen.

I årenes løb fik jeg meget med inspektøren at gøre. Han fortalte mig flere år efter, at sådan ville han aldrig gøre mere. Ja sådan var tiden dengang. (NEU 31366, skrevet 1975).

Forkarl

På de fleste herregårde var forkarlen – eller i hvert fald burde han være – den dygtigste og stærkeste blandt tjenestekarlene, en karl som de andre så op til og respekterede om ikke andet så for hans hårde næve, der hurtigt fandt vej dertil, hvor det var nødvendigt for disciplinens opretholdelse. Nogle steder brugte man en respekteret yngre husmand som forkarl. På gårde, hvor man var gået over til for en stor del at bruge stabile og arbejdsvillige landvæsenselever i stedet for mere uregerlige tjenestekarle, havde man en landvæsenselev som forkarl.

At bære svinget til lirekassen

Ejner Wagner er født 1895 i et hedehusmandssted på Skrejborg hede i det nordlige Vendsyssel. Det lykkedes forældrene at få hedelodden under kultur, og det blev muligt at lade sønnen blive landvæsenselev. Han var lige som moderen grebet af indre missions vækkelse, og det var en bevidst ung mand, som i 1915 var andet års elev på Tybrind:

Ved forpagter jægermester Frands Skovs død indtrådte en stor forandring. Der blev

Hans Forkarl stående foran rækken af heste med karle og husmænd på Harrested, Sjælland, den 2. august 1903.

ansat en avlsforvalter, som så drev gården for greven; forkarlen blev ledende forvalter, og jeg blev forkarl. Mit arbejde var at kalde på så at sige alle sovende mennesker på gården, sørge for at hestefolkene kom i stalden til rette tid, gå foran i alt arbejde og følge nr 1 hestene samt passe, at alt gik pr klokkeslet, som regelen var. Jeg lavede et forfærdeligt spektakel, når jeg kaldte, rev dørene op og sagde højt: Så skal vi op igen. Når jeg havde kaldt på alle i elevbygningen, gik jeg over gården til herskabsstalden, hvor jeg kaldte på stald-drengen, derfra til jomfruen for folkehusholdningen, hvor jeg kaldte på hende, og sidst standsede jeg neden for avlsforvalterens soveværelse, som lå på kvisten. Der kaldte jeg på fru, som var øverste dame over hele køkkenpersonalet på aylsgården, men der sagde jeg ikke: Så skal vi op igen. Nej! der hed det: Ønsker fru at stå op nu. Der skal da være forskel på Jørgen Hattemager og Kong Salomon.

Det skete engang, herskabet var udrejst, at der manglede en ung mand i en af sengene. Han var gode venner med kammerjomfruen på slottet. Jeg gik om i slotshaven og hen til jomfruens vindue og kaldte på den unge mand og sagde: Så skal vi op at strigle. Den unge mand kom hurtigt i stalden, så jeg havde ikke taget fejl. Nogen tid efter mødte jeg kammerjomfruen, som gav forklaring på det skete og sagde: Kan De tænke Dem Wagner, han sad i kurvestolen og faldt i søvn, og der sad han, lige til De kom og kaldte. Det

øver jeg mig i at tænke den dag i dag. Det er nu 54 år siden.

Ved høstens begyndelse blev der antaget en del løse arbejdere, som boede i huse i nærheden af gården. Endvidere kom der en del arbejdere fra Vissenbjerg. De var anført af en ældre mand, som hvert år skaffede det antal arbejdere, der var brug for. Så vidt jeg husker, var der en tolv til fjorten stykker. De havde deres le eller mejetøj med. Vi kaldte dem Vissenbjerg-røvere.

Rugen blev høstet med le, og som forkarl gik jeg foran efterfulgt af ca 14 jern,¹ det vil sige, at vi var 28 mennesker ved samme arbejde. Der blev kørt ud i marken med to høstvogne, hvorpå de, der ikke cyklede i marken, blev kørt. Der blev lagt siddefjælde tværs over høsthaverne, det vil sige vognens sider. Der kunne køre en ti til tolv mennesker på hver vogn, og der blev sat to eller tre transportspande med øl i en af vognene. Det var til at slukke tørsten i. Der var en af arbejderne, som havde et stift ben. Han satte sig altid i bunden af vognen, således at det stive ben stak bagud. Vi kaldte ham Peter Brøndgraver, og når hans ben stak bagud, vidste vi, at alle var læsset, og vognene kørte i trav ud i marken; men før jeg tog det første hug i rugen, kom min opbinderske hen til mig og satte en smuk sløjfe på mit jakkeopslag. Der var bundet kornaks ind i sløjfen: rug, byg og havre. Det var en polsk skik og meget højtidelig. Pigen, som bandt op efter mig, var forpigen. Hun hed Anna og

var polsk født – en dygtig pige, der kunne binde, hvad der blev hugget af til hende. Begge forvalterne fik også hver en sløjfe. Rugen blev sat i bornholmske stakke, det vil sige små stakke på marken. Det havde den fordel, at vi kunne køre tidligere på dagen, selv om det havde dugget om natten. Noget af vårsæden blev lagt ud på skår, men kun hvis der var meget grønt i bunden. Det arbejde kunne udføres, mens duggen lå på. Når så kornet var vejret, halvtørt, blev det bundet op og sat sammen i hove eller skok, som det også kaldes.² Bortset fra den vårsæd som blev lagt på skår, høstede al vårsæden med binder. Det korn, som stod i skygge af skoven, blev båret ud fra skoven, så det kunne få mere luft og sol til tørring. Kornvognene var lange høstvogne. Der brugtes ikke lad for at gøre læssene større, men der var hejselade, det vil sige, vi hejsede hele læsset af på een gang.

Det lakker mod efterår. Høsten er i hus, og så kommer årets store begivenhed: høstgildet. Der blev slagtet en ko og måske et svin, og alle, som havde deltaget i høstarbejdet, var med til spisning. De øvrige som ikke havde deltaget i arbejdet, men alligevel var knyttet til gården, det gjaldt slotspersonalet, og dem som var knyttet til forstværket, blev budt med til dans på kornmagasinet. Jeg kan særlig fremhæve vore syv dygtige polske piger. De var katolske af tro og havde det uheld, at høstgildet faldt på en fastedag, og så måtte de ikke spise kød, men ved spisningen sad de på række pænt klædt på og spiste kød. Jeg gik forbi dem og spurgte: Må pigerne nok spise kød? De svarede: Pastor sagde, vi må godt. De var vist de eneste deltagere i høstgildet, der havde spurgt præsten om, hvad de måtte.

Efter spisningen samledes alle piger og karle, koner og mænd til dans mellem stolperne på kornmagasinet, hvor musik-

ken spillede op til dans. Grevinde Wedell og hendes søster grevinde Helle, Juellinge på Lolland, var med, og de dansede hele aftenen. Det var let at se, at de morede sig. Der var en høstarbejder, som hed Peter Bremer. Han dansede en aften om med grevinde Wedell. Hun lå næsten i hans højre arm, men køre hende træt kunne han ikke. Så var der en ung smart landvæsenlev, som hed Nielsen. Han dansede en tango med grevinde Wedell. Det var et smukt syn. De kunne deres kram begge to. Iøvrigt dansede alle med alle uden persons anseelse, og alle morede sig stort set. Ud på aftenen blev der bragt punch op til de dansende, og så blev der holdt tale for herskabet. Det vanskelige hverv påtog avlsforvalteren sig og slap godt fra det. Drengen – den nuværende grev Tido – havde leget med arbejderdrengene hele aftenen. De tog livtag, og han måtte ofte i gulvet med en dreng oven på sig. Det var nemt at se, han manglede rutine i bryderfaget. Da herskabets skål var drukket, og deres leve var råbt, trådte den tiårige Tido frem foran sin mor, og med hævet glas sagde han: Jeg skal hilse fra far og sige tak for høsten – skål! Jeg tror ikke de polske piger dansede, men avlsforvalteren, den ledende forvalter og jeg som forkarl gik rundt med de smukke sløjfer, som de polske piger havde bundet og sat på os ved høstens begyndelse. Vi følte, vi var noget ved musikken, selv om vi i virkeligheden kun bar svinget til lirekassen. (NEU 27777, skrevet 1969).

1. Et jern betegner i dele af Jylland og på Fyn et høstpar, en mand til at meje med leen, en kvinde (eller stor dreng) til at samle og binde de afskårne kornstrå. Det er lebladet, jernet, som har givet arbejdsenheden navn.

2. De hobe, som de bundne neg sættes i, havde mange navne. Ordet skok blev brugt på Vestfyn, i det sydlige og vestlige Jylland. Hov eller hob er sjællandsk og rigssprog.

Forkarlen der gerne ville lære tysk

Marius Nielsen har vi fulgt som landvæsenlev på Alholm, Skørringe og Holckenhavn. Efter at have tjent på Rudbjerggård i 1907-1908 tog han plads som forkarl på Kiding ved Sønderborg:

Jeg skulle nu atter til at søge plads. Jeg fik øje på en annonce, der forkyndte, at pladsen som forkarl på Kiding ved Gråsten var ledig. Lønnen var 500 mark årlig foruden ekstra fortjeneste ved akkord, garanteret mindst 50-60 mark. Det var en fantastisk høj løn, næsten det dobbelte af, hvad der kunne tjenes ved en lignende plads herhjemme. Der ville sikkert komme masser af ansøgere til den plads, og jeg tvivlede stærkt på, om det var ulejligheden værd at søge. Til trods herfor skrev jeg en ansøgning og vedlagde en kopi af mine anbefalinger, da jeg gerne ville have pladsen. Jeg blev derfor glad overrasket, da jeg omgående fik besked om, at jeg var antaget. Når jeg særlig ønskede den plads, var grunden navnlig den store løn. Men lysten til at erfare, hvordan man levede under tysk styre, var også medvirkende hertil. Desuden blev der måske lejlighed til at lære det tyske sprog. Det var ellers min hensigt at søge en underforvalterplads, da jeg havde begrundet håb om at kunne få en sådan. Men på grund af de mange ansøgere var lønnen kun ringe. Det var rart for en gangs skyld at få en ordentlig løn.

Kiding lå en mil fra Gråsten ved jernbanen (Kleinbahn), der gik fra Gråsten til Åbenrå, men som forlængst er nedlagt. Kiding station lå klods op til gården og havde fået navn efter denne. Der var ingen by. På stationen var der beværtning med ret til udskænkning af stærke drikke. Kiding var med sine 4-500 hektar udmær-

Kiding ved Gråsten i Sønderjylland blev oprettet 1716 af nedlagte landejendomme tilhørende herregården Søgård, og den er gennem tiden drevet af forpagtere. I 1852 blev den overtaget af den danske stat, og ved en offentlig auktion 1862 blev den købt af den danske udenrigsminister, lensbaronen på Orebygård på Lolland, og gården blev drevet med dansksindede forpagtere, også da Sønderjylland tre år senere blev afstået til Tyskland. 1863 opførtes en lade, der skal være en af de længste avlsbygninger i landet.

ket jord en af Sønderjyllands største og bedste gårde. Den hørte under Hvidkilde på Fyn og var således på danske hænder og bortforpagtet til en dansksindet forpagter, der hed Mackeprang. Det var kun få af de store gårde, der befandt sig på danske hænder, langt den overvejende del var opkøbt af tyskerne. Der var 13-14 par arbejdsheste, 170-180 køer, foruden opdræt af svin. Vi var tre til fire danskere, en svensker, to til tre tyskere samt ti til tolv polakker. Resten af karle, elever, husmænd og håndværkere var sønderjyder, deraf fire til fem elever. Der var en dansk fodermester, to tyske og en svensk røgter samt en foderelev i kostalden samt de nødvendige kvindelige malkere. Der var

både en over- og en underforvalter. Sidstnævnte gik mest og trak rundt med polakkerne.

Som forkarl kørte jeg nummer et hestene, medens nummer to kørtes af en anden dansker. Da vi som nybegyndere den første morgen stod og striglede vore heste, skævede vi efter hinanden og tænkte – som det senere viste sig – nøjagtigt det samme, nemlig: Hvad mon den fyr indeholder? Steffen, således hed karlen, var det ikke så lige en sag at foretage en hurtig vurdering af. Det var nemlig ikke af nød og betryk, at Steffen havde taget plads som almindelig karl på Kiding. Det var eventyrlysten – trangen til at se andre egne og mennesker, forhold og skikke. Han

116 stammede oppe fra Vendsyssel, hvor hans fader havde drevet handel med store gårde og havde blandt andet en tid ejet en af Vendsyssels gamle herregårde, der forlængst er udstykket. Faderen var død for nogle år siden, og hans moder ejede nu Sønderskovsgård pr Skovsgård station på Ålborg-Thisted banen. Gården, der lå i umiddelbar nærhed af stationen, bestyredes af en ældre broder. Der var 11-12 heste. Moderen var en religiøs natur og tilhørte en eller anden sekt, jeg husker ikke hvilken, børnene blev ikke døbt – i hvert

fald ikke som små – Steffen, der var 20-21 år, var ikke døbt. Han var alt andet end religiøs. En aften han havde været lidt ude med en af pigerne, siger han til mig om morgenen: De siger, at der er ingenting, der er umuligt for Vorherre. Det passer no allivaller et. For når 'en har fåen en kys ved en pig' eller nowe i den retning, så ka han no allivaller et ta'et fra jen igen! Steffen var noget af en filosof. Han tog alle forhold og til en kritisk vurdering. Han talte bredt jysk og var en jævn og bramfri natur som flertallet af befolkning-

Herregården Skovbøl ligger ligesom Kiding i Felsted sogn. De statelige bygninger, der er fuldført 1765, ligger på det middelalderlige voldsted. I modsætning til Kiding var Skovbøl i mange år ejet af en tysksindet godsejer. Holt og Madsen har fotograferet omkring 1945.

Til egnens herregårde hører Sandbjerg ved Alssund. Det fine hus er opført 1787–88. Medens Sønderjylland hørte under Tyskland, ejedes gården af den danske slægt Reventlow, og en tid blev hovedbygningen brugt som højskole. Fotografiet er fra 1914.

gen nord for Limfjorden, noget, som jeg forstod, han havde arvet efter faderen. I begyndelsen stillede jeg mig noget skeptisk, når han fortalte om forholdene i hjemmet, skønt han gjorde et tilforladeligt indtryk. Denne min skepsis viste sig senere fuldstændig ubegrundet. Løgn og pral lå ham uendelig fjernt. Når han kom slentrende, lignede han nærmest en rigtig lemmedasker. Men heri tog man fejl. Ingen havde mere kontrol over sine lemmer og bevægelser end han. Jeg vil tro, at han kunne gøre fyldest som akrobat i et cir-

kus. Når vi undertiden om sommeraftener øvede os i at gå på hænderne og andre gymnastiske øvelser, samlede hurtigt interessen om Steffens præstationer. Han kunne sætte over en lavere hæk eller jorddige og samtidig slå et kraftspring på den modsatte side. At hoppe op i vejret og slå en forlæns eller baglæns kolbøtte var for ham en simpel kunst. Det var vist godt et års tid efter, at vi var rejst fra Kiding, at jeg modtog en indbydelse fra Steffen om at besøge ham i hans hjem. Da jeg satte stor pris på ham, tog jeg mod indbydelsen

trods den lange rejse. Jeg blev modtaget med overvældende gæstfrihed og tilbragte nogle herlige dage i samvær med familien. Det var en herlig gammel gård, og alt vidnede om velstand. I en jumbe forspændt en lille ponyhest kørte Steffen og jeg rundt og beså omegnens seværdigheder. Blandt andet var vi ude at se det gamle herresæde Kokkedal, der ligger tæt ud mod Limfjorden, og som Prins Erik senere købte. Desuden besøgte vi Bratskov og Nørre Skovsgård og andre seværdigheder. Sjældent har jeg nydt en så storslået gæstfrihed som her. Senere rejste Steffen til Amerika.

Men tilbage til Kiding. Her var ånden og interesserne af en anden karakter end i Danmark. Problemet var ikke højre eller venstre, men dansk eller tysk. Enkelte sønderjyder, der kom hjem fra soldater-tjenesten i de store tyske garnisonsbyer, var beruset af Tysklands storhed og magt. Deres standpunkt var ikke blot nationalt følelsesbetonet, men også præget af fornuftgrunde og realistiske synspunkter. Sønderjyllands genforening med Danmark lå for dem uden for fornuftens og mulighedernes grænse. Dertil var Tysklands magt for grundfæstet og urokkelig. Den anden gruppes standpunkt – det store flertal af unge sønderjyder – var dikteret af et retfærdigheds- og frihedskrav ud fra nationale og historiske synspunkter fastholdt indtil stædighed. Her lodes alle forstands- og fornuftgrunde i egentlig forstand ude af betragtning. I deres hjerter lå håbets livskraftige frø og spirede, sugende næring i troen på retfærdighedens endelige sejr. At overvære slige nationale diskussioner af yngre og ældre sønderjyder var både belærende og interessant. De mest forskelligartede argumenter og påstande blev fremført. En holdt pragerfredens paragraf 5 op for modstanderne som Tysklands onde samvittighed. En anden

påstod, at det var hans far, der var den første, der blev skudt ned ved Dybbøl af de forbandede tyskere. Atter andre berettede om tyske overgreb og danske soldaters heroiske bedrifter både fra krigen i 48 og 64, fortalt og nedarvet efter fædrene. Ofte endte disse diskussioner med, at de ægte sønderjyder demonstrativt istemte nedennævnte sang, den eneste symbolske af alle sønderjyske sange, typisk for sønderjydernes tankegang og nationale følelser. Da den vistnok ikke er kendt i videre kredse, og jeg synes, at den bør bevares for efterslægten, citeres den her isprængt tyske gloser, som den er:

Melodi: Det haver så nyligen regnet –

Sønderjyden har underlige vaner,
han er stiv, han er stædig som en hund.
Og forgæves den sydlige germaner
sætter lås for hans pæredanske mund.
Tale tysk vil han ej,
og han gør viel Geschrei,
blot en tysker ham hjælpe vil på vej.–

Hvorfor vil I dog ikke være glade
for det tyske, det lyder dog så flot?
Hvorfor vil I ej sige Apenrade?
Hadersleben, ak ja, Du lieber Gott.
Gravenstein, Rothenkrug
bør vi tage i brug,
kun på dansk må vi tænke og i smug.

Sonderburg, Düppelmühle, Insel Alsen,
der er wunderschöne klang i disse ord,
og af grund til at få dem galt i halsen,
er der ikke det allermindste spor.
Deutsche sitte, hohe Wacht
er for meget det sagt,
ist nicht die ganze Welt Deutschland unterlagt?

Syng blot Schleswig-Holstein meerumschlungen,
brug som valgsprog det beskedne Gott mit uns!
Hoch! La' rulle Dem Kaiser over tungen,
tøm for Bismarck et bæger ud til bunds.
Straks den tyske gendarm
med sin kraftige arm
vil dig trykke til sin zünftige barm.

Ich bin ein Preusse, hvilken herlig tanke,
jeg med stolthed min pikkelhue bær.
Kan det ej få jert hjerte til at banke?
Er I ikke så megen ære værd?
Flaget sort, rødt og hvidt
bør I hejse lidt tit,
tænk det sorte væk, og flaget det er dit.

Tysken haver sig fornyligen forregnet,
han har nemlig gjort regning »ohne Wirt«.
Sønderjyden for tysken ej er egnet,
har ej verdens valgsprog lært.
Sehr famos er hans svar,
jeg er dansk som min far,
og min søn bliver, hvad hans fader var.

Nu 50 år efter er det underligt at se, hvorledes tiden har slået en tyk streg over alle forstands- og fornuftsmæssige ræsonnementer og samtidig vist, at det undertiden kan nytte at tro det utrolige og håbe det håbløse. Nu sover flere af disse unge mennesker deres sidste søvn langt borte fra hjemmet ude på Europas slagmarker, både dem der troede på Tysklands uovervindelig, og dem der ønskede dets nederlag. Her et lille eksempel på hvorledes gnidningen mellem dansk og tysk kunne udarte sig. Tre af de lokale tyske myndigheder havde flere gange chikaneret danskerne på deres møder. Som modtræk havde nogle gavtyve på et passende sted anlagt et provisorisk gravsted med et trækors, der bar følgende indskrift: Hier ruhet Bloch, Kiær und Kock (navnene på de tre plageånder).

I økonomisk henseende havde det sønderjyske landbrug på dette tidspunkt relativt gode kår. I modsætning til det danske landbrug, der var afhængig af usikre udenlandske markeder, kunne det sønderjyske landbrug med lethed afhænde hele produktionen til hjemmemarkedet til forholdsvis gode priser. Tilmed var industriprodukterne billige. Men naturligvis var tiderne også dengang dårlige. Det har nu tiden været så langt, som jeg kan

Den gamle herregård Søgård i Klipleve sogn har haft en omtumlet tilværelse, indtil den 1934 blev udstykket og anvendt som kaserne. Fotografiet, der er fra omkring 1900, viser hovedbygningen opført 1858–60. Ved århundredskiftet blev gården købt af direktøren for Privatbanken i København, der lod den gå videre til en dansksindet ejer.

huske tilbage. I tidens løb foregår en erindringsforskydning, der kaster et forsonende skær over fortiden, og med hensyn til fremtiden har man lov til at håbe. Kun nutiden er en realitet med hverdagens uafvendelige krav for øje. Tiden mellem århundredskiftet og 1914 betragtes af mange – nu da den hører fortiden til – som de gode gamle dage, hvor alt var såre godt. Men det mente folk, som levede dengang, ikke. Jeg husker en artikel i et

sønderborgblad fra 1908. Der var bleven lyst til ægteskab for en del unge, hvilket bladet fandt var en grænseløs letsindighed – i disse tider. Nej, tiden opfordrede så vist ikke de unge til at gifte sig, og et mere uheldigt tidspunkt kunne de næppe have valgt. Bladet var alvorligt bekymret for en så ansvarsløs ungdoms fremtid. Letsindigheden mindede stærkt om Noas dage. Sådan bedømte folk, der levede dengang, tiden. Tjenestefolkene fik højere lønnin-

ger end i Danmark. Ganske vist var markens vekselkurs lavere end kronens – 1 mark = 89 øre. Men markens købekraft var mindst lige så stor i Tyskland som kronens i Danmark. Tjenestefolks fornødenheder, klæder, sko, cigarer og så videre var billigere end i Danmark, og deres levestandard højere. Mærkeligt nok var lønningerne lavere, så snart man kom syd for Flensborg¹.

Bortset fra os tre til fire danskere kunne alle folkene tale tysk, men der taltes næsten udelukkende dansk eller rettere søn-

derjysk, der afviger i væsentlig grad fra højdansk. I begyndelsen var der enkelte ord eller gloser, som jeg ikke forstod, skønt jeg bildte mig ind at beherske alle landets dialekter. Desuden var sproget spækket med tyske gloser og udtryk, ofte halvvejs fordansket. Da så godt som alle kunne tale tysk, fik jeg mindreværds-komplekser og begyndte så småt at tilegne mig sproget. Men så var der noget, der fik mig til at gå i gang med opgaven med ildhu. Jeg var kommen til bal på »Stadt Hamburg« i Gråsten. Her dansede jeg

Ude ved Sønderjyllands vestkyst på kanten af istidslandskabet mod marsken ligger Schackenborg. Den nævnes som storgård 1233 tilhørende Ribe bispestol. Senere kilder omtaler den som befæstet, og landsbyen omkring den blev til en lille købstad ved den sejlbare Vidå. Møgeltønderhus var allerede i middelalderen et støttepunkt i kampene ved landets sydgrænse, og fæstningen blev ødelagt flere gange. Under porthuset findes rester af den.

Ved reformationen kom Møgeltonderhus under kongen, som 1661 overlod den forfaldne gård til rigsfeltherre Hans Schack til gengæld for ubetalt løn og ydede tjenester. Senere købte den høje embedsmand gården til privat eje og udvidede godset, der under hans søn blev til grevskabet Schackenborg, og slægten fra Angel blev fortsat et værn for danskheden i en egn, der ellers havde nær forbindelse syd på som følge af opdræt af stude. Samtidig sikredes fæstebønderne gode kår, og eftertiden har fået landets smukkeste helhed af land, by og herregård – men det er ikke emnet for denne bog. De to fotografier er taget omkring 1870 af J. A. Bødewadt.

nogle gange med en dejlig pige, og som en slags tak ville jeg invitere hende på en forfriskning. Hun forstod ikke et ord dansk. Det var en pinlig situation, og jeg lovede mig selv, at det aldrig skulle ske mere. Nu kom der for alvor fart i tyskundervisningen. Jeg fik undervisning af en gammel pensioneret lærer sammen med en tysk mejerist, der ville lære dansk. Da vi først havde tilegnet os de mest elementære grundbegreber, fulgtes vi ofte ad hjem, hvor vi arbejdede videre med problemerne, idet vi gensidig optrådte som

lærere over for hinanden. Det var særlig med hensyn til udtalen, at vi korrigerede hinanden. Det var faktisk en god fremgangsmåde. Snart kunne vi oversætte små stykker med forståelse. Vi høstede begge ros af vor gamle lærer. Siden læste jeg spændende romaner. Det lærte jeg meget ved.

Vi var nogle stykker, der en lørdag aften gik ned på kroen i den lille nærliggende by, Bovrup. Der var stuvende fuldt hus, og da vi spurgte om årsagen, lød svaret: Verdens største komiker og vise-

sanger optræder i aften. Det var en stor mundfuld, men ingen stor overdrivelse. Jeg har i hvert fald aldrig hverken før eller senere hørt eller set nogen, der var i besiddelse af et så udpræget talent som han. Fænomenet var en dansk murersvend, der arbejdede i byen, og som fik kost og logi på kroen. Da hans evner til at underholde en forsamling blev kendt, strømmede folk til navnlig lørdag aften. Han tog ikke mod entré, men han blev af tilhørerne i rigeligt mål forsynet med mad og drikke – navnlig drikke. »Grog« var en yndet drik, en slags toddy, der blev serveret i store terrinfade og kostede fire mark, nok til mange tørstige sjæle, men serveredes også enkeltvis i glas. Murersvenden skulle have en to til tre glas, forinden maskineriet var helt i orden, men så fungerede det til gengæld også til fuldkommenhed. Den første vise kaldte han barnedåbsvisen. Det var en gæst, der ville aflægge beretning om den vidunderlige fest, forinden han endnu var ædru. Jeg husker de første par strofer, der lød: Er der nogen, der kan se på mig, at jeg har været til barnedåb – til barnedåb, jeg kniv og ske og gaffel har foræret familiens håb – til barnedåb og så videre. I sang og tildels tale berettedes med de fornødne hik og gentagelser, der er typisk for en fuld mand, men på en måde der var fuldkommen naturlig. Han gav de døde ord liv og sjæl. Men alt dette er det umuligt at beskrive, det skal høres og ses. Enkelte af tilhørerne lagde sig hen ad bænkene og holdt sig for maven, andre sad med fordrejede ansigtstræk, mens tårerne løb ned ad kinderne. Endvidere den ustyrlige »geografivise«, hvor han optrådte som en skolelærer, der underviste børnene i den nyeste geografi. Udstyret med en pegepind introducerede han børnene på et tænkt verdenskort i lyntempo om verdens lande og byer lige fra Korsør til Kina og Skelskør. Visen »Levende Billeder«, som

Nybølgård blev oprettet som herregård omkring 1500. I 1754 blev den lagt under Gramgård, og de to gårde drives stadig sammen. Dette og det foregående fotografi er taget af Holger Rasmussen 1949.

Nybølgård i Gram sogn i det nordlige Sønderjylland ligger tæt ud til åen, hvis enge har givet hø og græsning til dens kvæghold. Gården er set fra nordvest. Ved gavlen findes en udbygning, der har rummet en hesteomgang, som trak kærnerne i mejeriet i kælderetagen.

bidrog til skuespiller Frederik Jensens berømmelse, gav han også, samtidig med at han stæppede, hvilket han var en mester til, og som passede i særlig grad til denne vises melodi og rytme. Endvidere en række andre ovenud komiske viser, gloser og indfald. For kromanden i Bovrup var han en guldgrube. Jeg spurgte ham: Hvorfor rejser du ikke ind på et revyteater i København og aflægger prøve? De slipper dig aldrig. Men det ville han ikke.

Godsejere og forpagtere kunne undertiden være befængt med visse særheder.

Kidings forrige forpagter hørte til denne kategori. En dag mødte han ude i gården en ældre daglejer, som han åbenbart mente gik for langsomt, og han råbte: Rend, rend! Daglejeren, der åbenbart havde sans for det komiske, slog øjeblikkelig over i løb – på stedet. Forpagteren stod et øjeblik interesseret og betragtede ham, hvorefter han råbte et tordnende: Holdt! Daglejeren adlød punktlig og stod stiv og strunk parat til at modtage nye ordrer, der lød: Gå, gå! Det giver alligevel mere. Derefter gik enhver til sit.

Fodereleven på Kiding fortalte mig engang følgende: En morgen, da han skulle ud at flytte nogle ungkreaturer, der stod tøjrede, havde nogle revet sig løse og indfiltret tøjrene, så de næsten ikke var til at skille ad. Arbejdet vanskeliggjordes ved, at en lille tyr ikke kunne forholde sig rolig. I harme herover kastede han tøjrkøllen, der ramte tyren så uheldigt i hovedet, at dyret sagde »bøh«, faldt om og var død på stedet. Han fortalte fodermesteren, at

tyren lå død, da han kom ud i marken. Dyrslægen blev hentet, han erklærede, at det sandsynligvis var miltbrand, en farlig sygdom, og beordrede tyren gravet ned på stedet med hud og hår.

Når jeg tænker tilbage, forekommer det store væld af litteratur, som de store forlag – navnlig i Berlin – kastede ud på markedet, overraskende. Navnlig i betragtning af de usandsynligt lave priser, hvortil de blev solgt. Der blev fremstillet bogse-

Herregården Gram ligger ligesom Nybølgaard ved en å. Ved Gramgård er åen opstemmet til en sø rundt om gården. Fra avlsgården er der gennem tiden solgt utallige fede stude til eksport, og den statelige hovedbygning er bygget og ombygget adskillige gange.

rier, der kunne købes for henholdsvis 10 og 20 Pfennig stykket. Det var ingenlunde underlødige knaldromaner, men de bedste værker af Europas berømteste forfattere, Goethe, Schiller, Bjørnsson, Ibsen og så videre. På ti-pfennigsudgaven stod de fristende ord: Nim mich mit für zehn Pfennig. For tilsvarende bøger forlanger boghandlerne i dag 10, 20-30 kroner.

Man griber sig til hovedet og spørger: Er det drøm eller virkelighed? Næsten alt andet var tilsvarende billigt. Store, tykke, fede, velsmagende cigarer kostede fem mark for 100 stykker med mavebælte. Med mine næsten 600 mark i løn følte jeg mig næsten som velhaver – en følelse jeg aldrig tidligere havde kendt. Som jeg allerede har nævnt, var jeg nået dertil at kunne læse en tysk bog med forståelse.

Derimod kneb det med øvelsen i at tale sproget og tildels også forstå, når andre talte, da der på gården næsten udelukkende taltes dansk. For at tilegne mig den praktiske brug af sproget besluttede jeg at tage en lille tur sydpå, hvorved jeg samtidig fik lejlighed til at se andre egne og lære andre skikke og sædvaner at kende. Nymand, en af gårdens karle, der stammede fra Dybbøl, ville gerne med på turen, og vi besluttede at følges ad. Nymand var meget dansksindet, men talte godt tysk. Vi løste billet til Kiel og rejste på fjerde klasse, der var væsentlig billigere og benyttedes af mange middelstandsfolk. Jeg havde en gang tidligere været i Kiel. Det var på en udflugt. Det var for at overvære den berømte Kieler Woche med dens kapsejlad, hvori repræsentanter fra næsten alle nationer deltog. Dengang var jeg med skib. Det var en stolt sejlad op gennem Kielerfjord. På begge sider af fjorden lå ca 80 tyske krigsskibe med kejserskibet »Hohenzollern« i midten. Den var kendelig på grund af en anden farve. Midt i fjorden var placeret et fuldkommen ufat-

teligt antal skibe, væsentligst mindre fartøjer og både, hvoraf mange skulle deltage i løbet. Det var omtrent på det tidspunkt, at Tyskland stod på højdepunktet af sin militære magt, og Kiel var dets største krigshavn. Men nu stod Nymand og jeg her på banegården i Kiel, ganske vist også på en slags udflugt, men dog af en anden art. Vi kiggede os omkring og beundrede navnlig den kæmpestore hal, der næsten udelukkende bestod af glas. Da Kiel under sidste krig blev bombet, tænkte jeg tit på denne hal. Tyskerne forstår at ordne tingene på en praktisk måde. For at aflaste billetsalget på hovedkontoret var der opstillet automater, hvor man kunne købe billetter til nærtrafikken. Kostede en billet for eksempel 65 Pfennig, skulle man putte 7 10 Pf. stykker i automaten, hvorefter den leverede billetten og 5 Pf. zurück. Flere steder var der ophængt tavler med adresser på arbejdsanvisningskontorer, hvor folk, der kom til byen for at søge arbejde, kunne henvende sig. Ude på gaden satte militæret sit præg på byen. Næsten ligegyldigt hvor man gik eller stod, havde man en eller flere soldater for øje – navnlig marinere. Det vrimlede med soldater af alle våbenarter, kyrasserer, uhlaner, husarer, gardere, infanterister og mange andre. Alle disse havde naturligvis ikke garnison i Kiel, men kunne være på orlov eller have anden tilknytning til byen. Af husarer var flere forskellige farver og arter, jeg kender nogle, men næppe alle. Der var lyseblå, mørkeblå, røde og sorte husarer. De sorte lå i Danzig og havde et dødningskelet i kokarden, det så modbydeligt ud. Jeg var så heldig eller uheldig engang at sidde tilbords med en sådan fyr. Der blev fortalt, at når de sorte husarer blev sat ind i kampen, var det deres pligt enten at sejre eller dø.

Jeg husker ikke, om vi gik hen på en Arbeitsnachweis den samme dag, vi var

ankommen, eller vi ventede til dagen efter. Vi var jo ikke i nogen tvangssituation, da vi begge havde ret godt med penge på lommen, men man blev jo hurtigt ked af at gå ledig. Da vi kom hen på kontoret, var det belejret af et utal af arbejdssøgende. Det så ikke allermest lovende ud. Det gjorde de fleste af de arbejdssøgende heller ikke. Sko og strømper var ofte af forskellig art og farve. Tøjet trængte også til at blive presset til jul. Men ved Guds hjælp og en del håndkraft fik vi os boret frem til manden ved skranken. Vi ville helst have arbejde i Kiel, men det kunne der ikke være tale om, hvad de mange mennesker var et levende bevis for. Da vi kunne godtgøre at være landbrugskyndige og heller ikke så allerværst ud, blev vi tilbudt en plads som Wochenlöhner til 12 mark ugentlig på en 50 hektar stor gård, der lå op efter Egernførdekanten til. Da vi også ønskede at prøve forholdene på landet, slog vi til.

(NEU 12374, skrevet 1956).

1. Nordslesvig var præget af ungdommens udvandring dels til Danmark og dels til Amerika.

Roe-, opmålings- og underforvalter

At blive roe- og siden underforvalter

Otto Høyer er født i Viborg. Han havde allerede som dreng lyst til at blive landmand. Straks efter konfirmationen kom han ud at tjene som dreng og siden som landvæsenselev på flere mindre jyske herregårde. Som 18-årig tog han det spring, som længe havde været en drøm. Nu skulle han prøve at have nogle at kommandere over og det endda på en af de rigtig store herregårde på Lolland. Han havde set en annonce om en stilling som roeforvalter. Hvad denne betegnelse egentlig indebar, vidste han ikke helt. Men meget havde han lært, siden han som en spinkel og uerfaren latinskole-dreng kom ud på en herregård, og han var stadig opsat på at lære mere. Når beretningen indeholder så mange enkeltheder om roe- og underforvalterens problemer, skyldes det, at udgiveren udtrykkelig havde bedt beretteren derom. Stedet er Søllestedgård og tiden ca 1907:

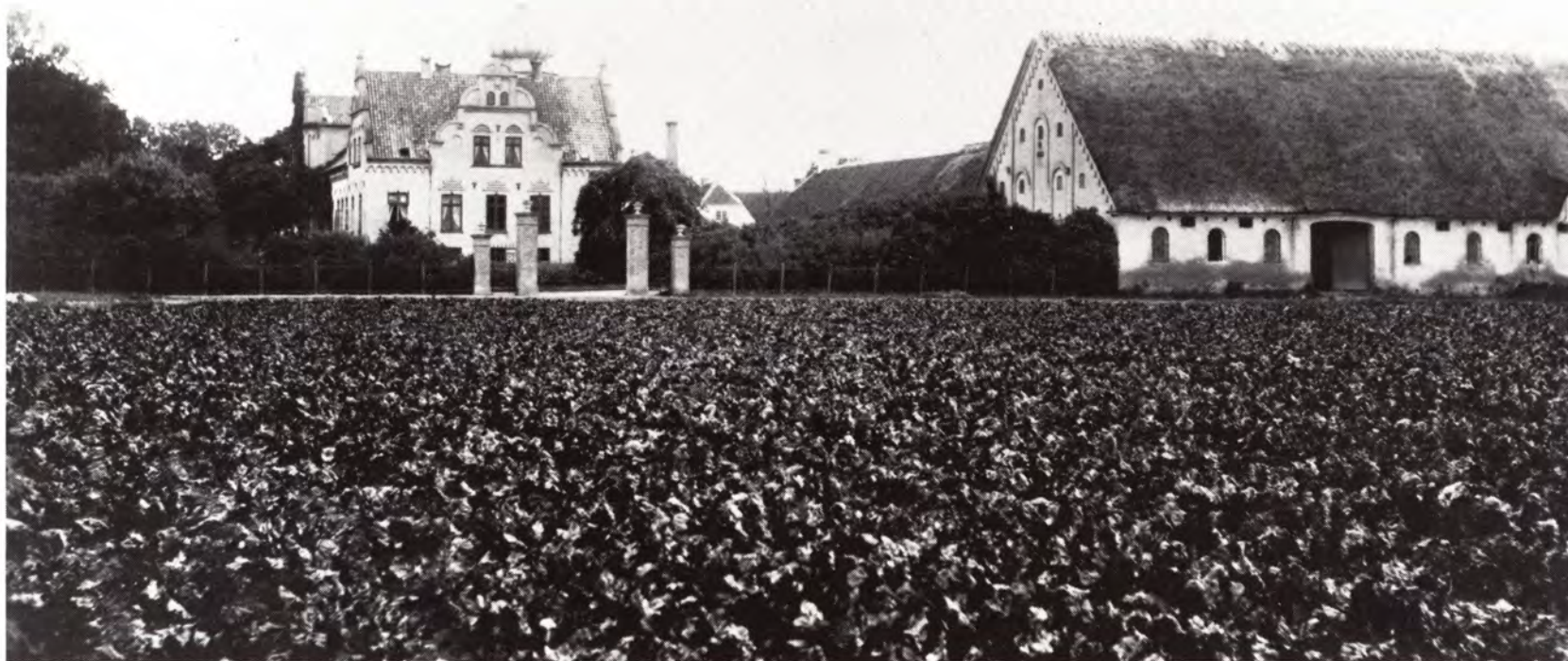
Til venstre i billedet står forvalter Victor Bülow-Simonsen, som har udlånt fotografiet. Han er den 20.6.1915 på Nakskov ladegård fotograferet sammen med gårdens polske roearbejdere, der står med deres kortskaftede roehakker i hånden.

Godset var på ca 600 tønder land ager og 600 tønder land skov og blev drevet af en ældre ugift avlsforvalter. Han havde et godt navn som landmand og driftsleder. Jeg havde jo nærmest tænkt mig 7-8 spand heste, som var min målestok for en gårds størrelse, og hvad var en ret stor gård i Jylland. Forvalteren og jeg boede i en slags forpagterbolig. Vi havde egen spisestue i hovedbygningen sammen med gartneren, det vil sige, jeg tror aldrig, vi har spist sammen, idet forvalteren havde spist, når vi kom over til middag, ligesom han som regel spiste sammen med herskabet til sen middag. Da jeg aldrig har været det, man kalder madglad, var det unægtelig noget af en overraskelse, som vi levede der. Egentlig hed det sig vist, at vi skulle have af samme gryde som i folkestuen, men faktisk fik vi altid såvel til middag som frokost af herskabets gryde, et ikke ringe bytte, selv om jeg tror, at de også i folkestuen fik en god kost. Om det så skyldes, at vi tre var ugifte og måske kunne være attråværdige for den stab af personale, der var i hovedbygningen, skal jeg lade være usagt. Der var dog også den forskel, at jeg var sulten, når vi kom til bords. Det var de andre sikkert ikke, der fik af herskabets gryde, og sult skal jo være den bedste kok. Man kan nu hurtigt vænne sig til at spise godt. Det er værre, når det går den anden vej.

Unægtelig blev jeg påf, da forvalteren spurgte mig om, hvad jeg ville lave. Den situation havde jeg dog aldrig været ude

for, så jeg svarede selvfølgelig, at det var mig lige meget. Der skulle køres roer sammen, og nogle skulle køre sten fra en mudderpøl, det vil sige den gamle møddingplads, da kostalden efter brand var flyttet bort om bag gården, men ukendt som jeg selvfølgelig var, og med de betingelser jeg var gået ind til pladsen på, havde jeg dog ikke ventet, at jeg skulle køre i møddingpølen, men det var der jo ikke noget at gøre ved. Et ualmindeligt møgbeskidt arbejde at fiske stenene op i al det møddingsvand. En gammel skovfogedenske, som så det, sagde til forvalteren, hvor kan De dog nænne at sætte sådan en pæn ung mand til det arbejde. Hertil svarede forvalteren noget lignende som, at han skulle nok vænne mig til at sætte pris på at have det godt. Jeg opdagede selvfølgelig ret hurtigt, hvordan sådan en madpose skulle skæres. Min forgænger havde lagt sagen op i det plan, som nu passede ham, når han i det hele taget bestilte noget. Så forstod jeg bedre, hvorfor jeg skulle have så lille en løn for vinteren. Jeg skulle være som en slags adjudant for forvalteren, men jeg nåede alligevel at blive den eneste der, og den nærmeste opad ham, hvad jeg jo også havde forudset.

Af folkene var omkring halvdelen faste husmænd og resten karle af meget forskellig blandet slags. Hvad der glædede mig, var den militæriske orden og præcision, der var overalt. Til at begynde med havde jeg fået nr 4, hvoraf den ene hest var en ret kulret kule, som altid havde en

128

grusom fart på, så det var ret anstrengende at køre den. Enten skulle man holde den så stramt, at den næsten trak i mine hænder eller ryg, eller også skulle man bogstaveligt løbe i trav hele tiden, og da det ikke var uligt mit eget temperament, lod jeg skidtet løbe det, den kunne orke uden at skænke det en tanke, at det gik lige så meget ud over mig selv i kampens hede. En dag blev jeg sendt ud for at fure op, inden den samlede styrke kom derud at pløje, og det gik selvfølgelig i skarpt trav. Jeg tror, marken var på 70 tønder land måske mere, og da jeg kom hjem,

spurgte forvalteren mig, om jeg kunne blive færdig den dag. Det var, da jeg kom hjem til middag, og da jeg sagde, at jeg var færdig, protesterede han og sagde, det var umuligt, men da jeg var begyndt i den ene side og endt i den modsatte side på et rektangulært stykke, var der ikke noget at tage fejl af, men stærkt gik det. Det skal indrømmes. At det også gik ud over mig selv, tænker man ikke så meget på i den alder. Strigling om morgenen var jeg for »fin« til, ligesom det at køre gødning heller ikke var passende arbejde for mig, undtagen altså den første dag.

Da C. A. Beck omkring 1890 tog dette billede af Søllestedgård på Lolland, gik han ud i roemarken, således at vi aner bygningerne rundt om den store gårdsplads, som omtales i Otto Høyers beretning.

Jo, jeg var rykket op i officersklassen. Nå, selvfølgelig var det i den flok rart for forvalteren, og jeg vil også sige praktisk, at have en at jage med, og som kunne arbejde på egen hånd. Der var gift ladefoged, som fulgte med hovedstyrken, og som ikke arbejdede med. Der var både smed og huggehusmand på gården, smeden dog kun bestemte dage om ugen. En dag da jeg skulle bruge en høtyv, eller fork som det hed i Jylland, sendte forvalteren mig ned i huggehuset efter en sådan. Jeg kom imidlertid hurtigt tilbage og sagde, at der var ingen. Han sagde, at der stod mindst tredivede, og viste mig en jerngaffel, hjemmelavet, hvortil jeg udbrød, kalder De det en fork. Sagen var den, at smeden lavede nogle jerngaffler, og huggehusmanden satte nogle tørrede pile-skafter på, – idet der om sommeren var ca 35 polakker, som så kunne få en hver. Det samme gjaldt skovle, så vidt jeg erindrer. I den retning var Jylland langt foran, i hvert fald på den større gård, hvor jeg hidtil havde været, med de lette gode forke man der købte og brugte.

Præcis klokken 6 kom forvalteren selv og satte i arbejde. Det gik stærkt. Der var ikke noget at diskutere. Selerne var lagt i strigletiden, og hver mand stod med hovedtøjet i hånden, og så snart klokken slog på tårnuret, råbte forkarlen: »Så lægger vi på,« og det skulle sandelig gå stærkt. Der var ikke tid til fumleri, for lige efter råbte han: »Så rykker vi ud,« og det skulle gå efter nummer, og det var meget flovt, hvis nummeret bagefter kom før ned på staldgangen og sad på ryggen af hesten, altid den venstre hest, og ventede på at kunne komme frem. Det tillod man ikke mere end een gang. Der var jo en kappestrid, om man kunne komme foran, og det gav undertiden udslag i forskellig uoverensstemmelse og uvenskab. Det bundede ikke så dybt, men huskedes. Galt var det

selvfølgelig, hvis det var en forud aftalt ting mellem flere for, som man siger, at spænde ben for ham. I det store og hele var det dejlige mennesker at arbejde sammen med, og med skam at melde må jeg erkende, at var der nogle imellem, der ikke rigtig faldt ind i arbejdsrytmen eller forståelsen, var det som oftest jyder, der var tilflyttet. Der var intet spørgsmål med hensyn til vejret. Folkene var trænet op i, at der i roetiden holdt 7 jernbanevogne på stationen, og når slæberen kom om eftermiddagen klokken 5, skulle de være læssede, enten det så sneede eller regnede.

Såvel ladefogeden som forkarlen var husmandssønner fra gården, og forældrene arbejdede der stadigvæk, så de holdt selvfølgelig sammen. Der skulle køres et vist antal læs af hvert spand, hvilket medførte, at forkarlen (som iøvrigt ellers ikke var med i sjakket, da han jo ret naturligt skulle være, hvor den mere løse besætning var), fik først fri om eftermiddagen, noget de to gutter selvfølgelig havde fået brygget sammen. Han fik derved fyraften ca 1 time før de sidste, men ved en eller anden skæbnens ugunst for ham, kom jeg foran, og det tåltes ikke, men det kunne kun oprettes ved at køre uden om mig, hvilket nu ikke var så ligetil. Der var en ældre husmand, kaldet Ole Lukøje, desformedelst han var blind på det ene øje. Han skulle hjælpe til med at læsse i marken. Da han var en ældre mand, kneb det med at følge med, specielt da det nu gjaldt en kappestrid mellem forkarlen og mig, men der kom kammeratskabet op i dem igen, så de to kammerater hjalp hinanden, og specielt var det jo en stor chance, om man kunne komme ud uden at skulle vente på forspændet¹, men trods alt holdt jeg pladsen. Næste morgen kom jeg så ud at køre foderroer sammen i stedet, og så var banen fri for ham, men trods alt giver det respekt, og ikke mindst da jeg

var temmelig ny og først skulle vise i praksis, hvad jeg magtede. Det var hårdt, men morderlig spændende.

Desværre rejste forvalteren om foråret efter godt 20 års anciennitet, da han overtog en forpagtning, og godsejerens søn kom hjem først som inspektør og siden som forpagter. Det var vel nok en slem forandring for mig, dels var jeg forfærdelig forvænt med herskabsmad, dels var der den ordning, at såfremt jeg kunne nå det, skulle en af folkene se efter mine heste, mens jeg gik ind for at spise frokost og fik min varme kaffe og smørkringle direkte fra ovnen, og var jeg for langt væk, hvad jo helst blev undgået, fik jeg højt smørrebrød samt en bajer med i marken. Det skete dog en dag, at jeg var falden i unåde hos forvalteren. Han tålte ikke rigtig, at jeg havde for meget med den ugifte gartner at gøre, som boede lige ved siden af, og som jeg spiste sammen med. Jeg plejede at drikke kaffe inde hos forvalteren efter middagssøvnen, men da jeg gik derind, og pigen kom med kaffen, fik jeg så at vide, at hun skulle sige fra jomfruen, at hvis jeg ville have kaffe, måtte jeg gå over i spisestuen, og det samme gjaldt min smørrebrødspakke, som sikkert også var bleven reduceret med hensyn til kæleri. Forvalteren, som sikkert havde introduceret husjomfruen om tingenes tilstand, overværede forestillingen, og jeg tror også, at straffen gik mere ud over ham end egentlig over mig. I hvert fald så han meget flov ud. Jeg tror nok, at husjomfruen nærrede en ulykkelig kærlighed til ham. Desværre blev al hendes omsorg forgæves, for da han rejste, fik han lov til at få en hjælp med fra husholdningen til at starte med på den nye gård, men ak og ve han valgte en af husholdningseleverne til stor skuffelse for førnævnte. Skuffelsen var så stor, at hun forlod pladsen til skiftedag.

Udover min store forandring rent kulinarisk set skete der imidlertid det, at jeg fik nr 1 hestene og fik endog lov til selv at pille dem ud, jeg syntes egnede sig bedst, og da jeg elskede tempoet og værdigheden, selv om jeg skulle slæbe noget mere for det, gjorde jeg alligevel en god handel. Dermed være ikke sagt, at disse heste var lydefri. Specielt den fjermer (højre) havde sine ideer. Blandt andet skulle man springe op i båsen til den, da den ville »klemme«, hvilket ikke var absolut ufarligt,

men de bedste heste er der tit nogle kunster i, som ikke betyder så meget, når man lærer hinanden at kende, men det samme gælder jo mennesker. Desuden var den rumpegal, hvilket vil sige, at den ville tage tømme med halen, og lykkedes det den, slog den til skaglerne så »det peb« og vandede, som man siger, men som ofte ellers en dygtig og kvik hest, forøvrigt en kraftig »oldenburg«er. Endvidere havde den den fordel, at hvis jeg var optaget på anden måde, da jeg nu var underforvalter,

Forpagterbolig og gavlen af laden på Søllestedgård i 1914. I gavlen er indmuret forbogstaverne til Lars Jørgensens og hans kone Grethe Jørgensens navne. Han har selv skildret kampen for at beholde den forgældede gård ved faderens tidlige død. Han beskriver sit valg af ægtefælle, og han fortæller om, hvordan han blev en velhavende mand, der ikke alene kunne ombygge fødegården helt, men endog endte med at købe endnu en herregård, Søholt. Denne meget fine beskrivelse står i en bog: Mine erindringer, der udkom 1891.

Nutiden er forvænt med smukt pløjede marker. Med traktorer og løftbare plove med adskillige skær er det muligt at pløje så regelmæssigt, som det kun var få beskåret med heste og svingplov. Det var ikke alene Otto Høyer, som sled i det for at få markerne bearbejdet ensartet. Fotografiet viser pløjning på Gammel Estrup på Djursland. Inde på marken står forvalter Jens Hansen. Karlen i forgrunden er Jens Gyldenløve, som har udlånt fotografiet.

blev de heste stående, fordi der var ingen, der brød sig om at arbejde med den hest. Ligeledes blev de første spand aldrig lånt ud til husmændene, som havde lidt jord, til søndagsarbejde.

Ladefogeden var nu forfremmet som forvalter. Han var gift, og når han var forhindret i at virke, satte jeg i arbejde, en god skole at starte på. Aldrig har jeg »følt« mig, som når jeg red i spidsen for de 16-17 spand heste, og jeg var efterhånden så samarbejdet med folkene, at de ikke alene

respekterede indsats og stilling, men at jeg for de flestes vedkommende altid havde dem i ryggen, og specielt de faste folk, de gifte yngre husmænd, som fulgte heste, hvis der, hvad selvfølgelig ikke kunne undgås, blev lidt brok i geledet. I så stor styrke var der jo altid nogle, der skulle kaldes til orden, bestemt, for ikke at sige brutalt. Pløjede vi eller andet arbejde, var der ikke noget med at vente ved enderne eller trække tiden ud eller på anden måde tillade sig friheder. Først når jeg råbte: Så

vender vi! ændredes der kurs, og først når jeg råbte: Så spænder vi fra! måtte man røre skaglerne. Det hændte jo selvfølgelig, at enkelte i nattens mulm og mørke havde spændt skaglerne op, inden kommandoen lød. Det blev imidlertid altid bemærket, og næste dag gik jeg så ned ad rækken, og var det så sket, beordrede jeg omgående synderen til at spænde for igen. Efterhånden blev der en hylen udefra, men jeg holdt fast, og synderen måtte gå til biddet. Både han og jeg vidste, at jeg havde så at sige hele styrken bag mig, ellers kunne det have knebet, da de ikke alle var netop englebørn fra en børnehave. Undertiden blev der gjort vrøvl over tempoet, jeg red i. Det var jo ikke så vanskeligt, idet jeg roligt kunne sige, vi kan godt ride hurtigere hjem, men så må vi også ride hurtigere ud, og derved blev det. Egentlig ville de helst have, at jeg ikke fulgte heste, men jeg elskede de dyr, og var der noget i vejen med en plov, lod jeg bare den anden køre med min plov, til jeg havde indstillet ploven. Jeg var dog ikke begejstret for at få en anden til at køre i min ager, idet vi, når vi red hjem, kritiserede hinandens ager og fik netop det, jeg ville opnå, et fint pløjet hele. Nu har pløjning og præcisionsarbejde altid interesseret mig meget, og jeg fik da også der som andre steder anerkendelse for resultatet, ligesom alle folkene blev meget mere interesseret i deres arbejde. Den dejligste tid på året var så afgjort den, hvor vi pløjede dag ud og dag ind om efteråret. På denne måde behøvede forvalteren, den tidligere ladefoged, ikke at komme i marken.

Når vi om foråret skulle ud at »fælde« eller underharve jorden, og det var i reglen på den stive jord på klokkeslet, havde vi altid tre heste for de store brede harver og kørte så udover alle de marker, det kunne lade sig gøre i et træk. Det var adskillige tønder land, vi havde harvet, in-

den vi nåede ud til den yderste mark, og det samme gjaldt hjemturen. Den dag var det forår i sind og hjerte. Det var, ligesom al gammel kiv og kværulanteri blev skubbet af. Der var humør, som den dag hvor vi rykker ud og skal høste, stemninger der er i landbruget, men det er næsten også det eneste, der er bleven tilbage.

Engang fik vi fem svenske karle ind i truppen. De holdt jo sammen, og det tog sin tid, inden vi fik dem retvendt, men takket være vor sammentømrede danske trup, varede det ikke længe, inden deres pløjning viste fremgang, og den værste af dem endte da også med at komme op på et af de første numre. Når vi således kørte 6-7 spand ud over fire marker, kunne det ses, hvor vi kom frem. Det var for mig ikke nok med at pløje lige. Det hørte også med til god harvning, at harven fulgte retning. Det er de nu engang fabrikeret efter.

Rent kostmæssigt var det en forfærdelig overgang, til trods for at jeg nu spiste sammen med chefen. Jeg vil ikke sige, at kosten bestod af grønkål og islandsk lammekød, og næste dag islandsk lammekød og grønkål, men noget i den retning. Der skulle spares, og maden var såmænd sikkert også godt tillavet, men meget ensidig, og islandsk lammekød, som sikkert dengang var meget billigt og også meget anvendt, specielt på herregårdene, kunne være lækkert som pålæg, men til stadighed, som al saltet mad, ikke absolut velsmagende.

De ændrede forhold gjorde imidlertid, at jeg syntes, jeg skulle skifte stilling og over til en yngre forvalterstilling, og jeg fik en sådan ved Silkeborg, det vil sige jeg fik noget senere meddelelse om, at pladsen var optaget, men at jeg kunne komme til en broder på Mols. Det var selvfølgelig til skiftedag 1. november. Bevar mig vel, sikke forhold. Som nævnt: en gang herre-

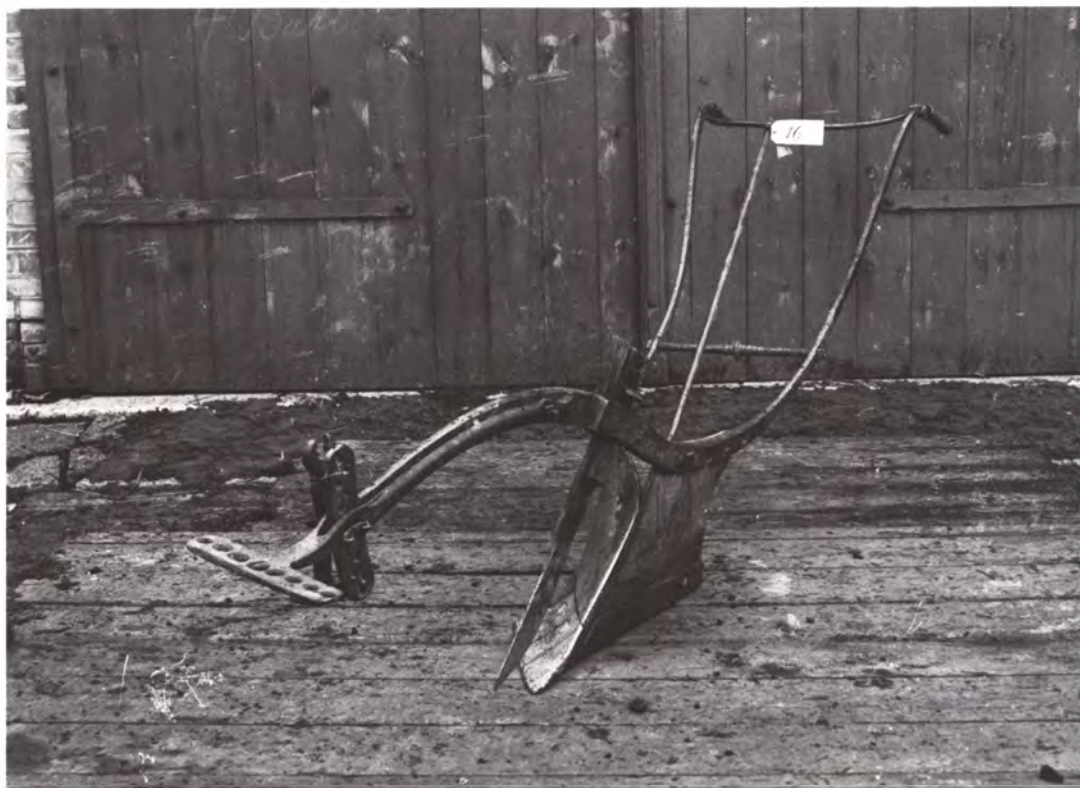
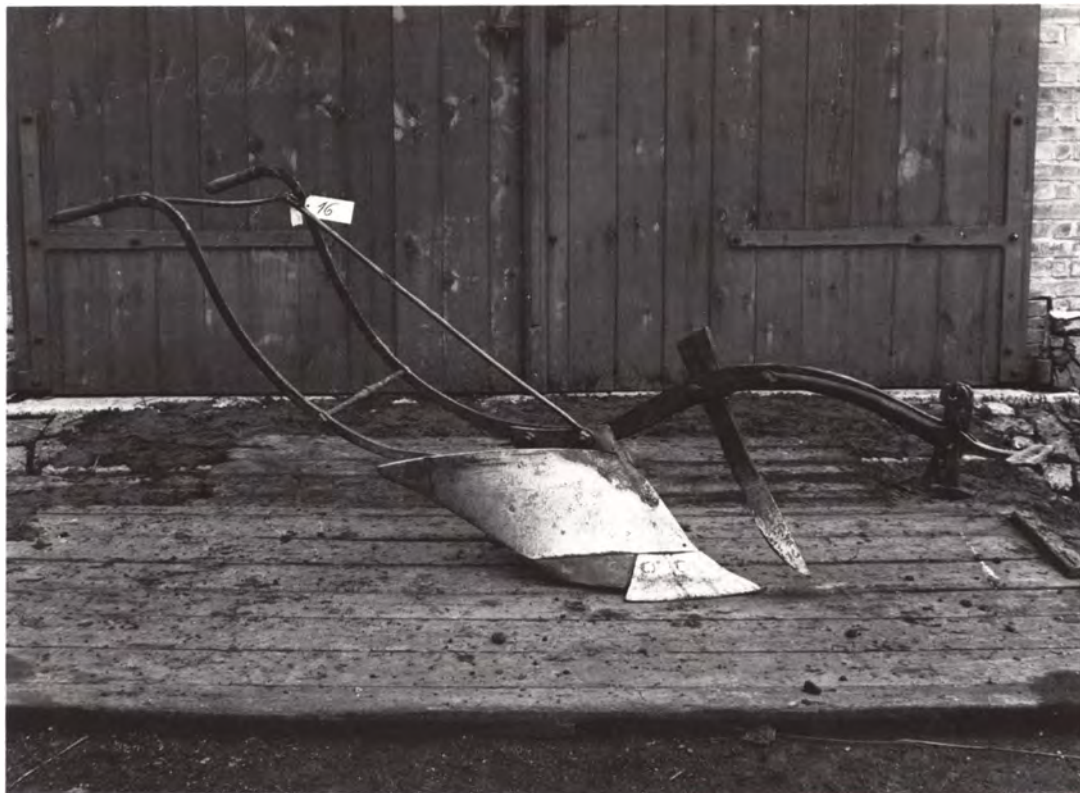
gårdsmand, altid herregårdsmand. Ung var jeg og rigtig godt forvænt på sin måde, så det var en forfærdelig overgang, og i min ungdommelighed stod jeg en dag og kritiserede det hele sønder og sammen, hvilket chefen kom – mig uvidende – til at overvære, og følgen blev, at han »kom frem af buskettet« og sagde til mig, at hvis det var så forfærdeligt, så måtte jeg da hellere holde op med det samme. Jeg foreslog nu at vente til middag, og det gjorde jeg så. Det var selvfølgelig en meget forkert optræden af mig overfor folkene. Der var nu kun een fast mand, og da vi så kom hjem til middag, foreslog forpagteren mig, at vi skulle prøve igen, men jeg holdt fast ved det tilbud, jeg havde fået, trods hans forklaringer om det uværdige i at komme bort i utide. Jeg holdt på, at det var bedre at komme afsted straks, fordi det for de 10-12 dage ikke betød noget afbræk i min karriere, da jeg kunne komme over i min gamle plads. Jeg ville aldrig finde mig tilpas her, og derved blev det, og 2-3 dage efter var jeg kommet over til Lolland igen. Imidlertid havde fornyelser af tøj samt rejse gjort et grimt indhug i mine 125 kroner for sommeren, så jeg stod faktisk helt lomme-tør. Jeg skulle rejse fra Mols til Århus med damper og videre til Viborg med toget, og mærkværdigt nok var der lige sat et nyt tog ind på den strækning samme aften, så jeg kunne være i Viborg ved midnatstid. På billetkontoret sagde de, skynd Dem ud, så skal jeg komme med billetten, der er fløjtet afgang. Toget var så småt begyndt, og jeg sprang på, og i stedet for at rive mig ned, sprang en behjertet betjent til, åbnede kupe-døren og puttede mig ind. Dengang var det de gamle enkeltkupevogne med dør ud fra hver kupe til perron og trinbræt. Ellers havde jeg måttet spadserer rundt på gaden hele natten, da jeg ikke havde penge til mere end billetten. Nå, jeg kom så hjem,

fik min mor kaldt op, og hun stod bogstaveligt talt og tudede over, at det skulle vederfares hendes søn at komme af plads i utide, men det beroligede hende ikke så lidt, da jeg kunne oplyse, at jeg kunne komme tilbage til Lolland, men jeg fik skam ikke lov til at vise mig på gaden. Den tort ville hun ikke opleve.

Der er jo ikke noget så galt, andet end at det er godt for noget. Både forvalteren og folkene sagde, at jeg var meget nemmere at omgås, efter at jeg havde slået den kolbøtte. Jeg selv mærkede ikke noget, jeg gik ind i den vante trummerum og fortsatte så 1 1/2 år til og efter soldatertiden nok et par måneder.

Det var ingenlunde nogen let opgave for sønnen, alias forpagteren. Denne havde været suveræn, og der var aldrig nogen mukken i geledderne, og det gjaldt, hvad enten det så var høj eller lav. Dertil kom, at den nye havde lært landbrug hos den afgangende og havde drevet en mindre ejendom i nærheden på, jeg tror, 35 tønder land, og da forvalteren nok havde en anelse om, at det skulle være denne, der skulle træde til før eller senere, lattede det jo ikke hans entre. Desuden var den økonomiske stilling vist bleven noget anstrengt. Iøvrigt blev tøjlerne unægtelig noget slækkede, og det mærkedes straks, og ikke mindst på de løse elementer, ja forøvrigt over det hele, hvad den gamle forvalter vel ikke var helt uden grund i. Jeg kan nævne et eksempel. En nat kom

I slutningen af 1800'erne konkurrerede lokale smedemestre om at lave den bedste plov til egnens jordbund. Med mellemrum holdes der plovprøver. De to fotografier er fra en prøve holdt på Birkholm i Nordsjælland 1897. Ploven er indsendt af lensgreve Moltke på Bregentved. Resultatet er trykt i Tidsskrift for landøkonomi.

en af karlene hjem og var fuld, gik over til forpagterens dør, dundrede på og forlangte øl. Hunden, en grand danois, gæde som rasende; chefen gik så til vinduet og spurgte: Hvad vil De, Carl. Jeg vil fanden galeme have noget øl. Jamen, jeg har skam ingen øl her. De kan få noget vand, hvortil denne svarede: Når jeg vil hae øl, vil jeg fanden galeme ikke hae vand. Om-sider var jeg da vågnet, og såvel chefen som jeg kom i tøjjet. Jeg tilbød da chefen, om jeg ikke skulle gå ud og få ham væk.

Jeg kunne jo bare tage hunden med, men nej. Chefen gik over til hovedbygningen og skaffede øl frem, og fyren gik ved siden af og trøstede med, at han ville da ikke gøre noget, hundeangst for den store hund, der gik og knurrede lige op ad ham. Måske det var rent moralsk rigtigt hand-let, jeg tror det ikke. Heller ikke nu som en gammel erfaren mand kan jeg godtage det, ikke alene overfor karlen, men også overfor respekten i det hele taget, for resultatet blev selvfølgelig, at historien kom

To høstvogne holdt foran kornmagasinet på den lollandske herregård Nielstrup, da Kai Uldall fotograferede gården 1924. I det østlige Danmark gjorde man de almindelige arbejdsvogne længere og satte lange åbne sidestykker på vognene. Således ser vognene også ud på de middelalderlige kalkmalerier, men i 1600-årene omtales i det nordvestlige Jylland firsidede rammer (se side 33), som lagdes oven på vognens sidestykker, hvorved læssefladen blev bredere, og man kunne også gøre den længere. Omkring århundredskiftet var denne nyhed ved at brede sig til øerne, og den nåede at blive almindelig næsten overalt.

En karl på Ryegård vest for Roskilde har kornsække på arbejdsvognen, der er indstillet som kort vogn. Da sækkene ikke er fyldt helt op, skal han sikkert ud med såkorn. En mand kan da tage en sæk og hælde kornet i såmaskinen. Mon ikke det er forår.

ud. Der havde sikkert været andre tilskuere. Der er dog et mindstemål af respekt, som ikke gerne skulle ignoreres. Det var, så vidt jeg husker, en skidt knægt, som også prøvede på at lave numre med at spænde fra før tiden i marken, men der mødte han en fast hånd takket være den rygdækning, jeg vidste, jeg havde af de øvrige folk.

I høsten havde vi forøvrigt den uskik fra den gamle forvalters tid, at vi skulle køre på skiftehold med binderne. Det havde

været godt nok om dagen, men da det ene hold skulle rykke ud klokken 4 om morgenen, kunne de selvfølgelig ikke andet end smøre maskinen og at få begyndt, før det var tjenligt.² Når det næste hold kom, var sejlene våde, stropperne sprunget og så videre, så det var nu en skidt ordning. Mærkeligt nok da den gamle forvalter ellers var dygtig og præcis. Det er mig forøvrigt en gåde, hvorledes vi med de par simple selvbindere kunne nå at få afmejet, når man tænker på, at det var sjældent, vi

fik begyndt, så det betød noget, før efter hundredagene, ja kattedagene med for den sags skyld. Til gengæld var vi sjældent færdig med høsten før ind i oktober. Når vi så kørte ind, kørte vi enten tre hold med fire spand i hvert hold eller fire gange fire spand alt efter afstanden fra marken. Så var der gang i fejemojet, som man siger, glæde og spektakel i al gemytlighed og konkurrence. Jeg var imidlertid vant til fra Jylland, at det gjaldt om at få mest muligt på vognen, men jeg måtte desværre kapitulere, tildels. Her blev der læsset herregårdslæs, hvor det gjaldt om at læsse, så det synede, men med så lidt som muligt på vognen, noget af et kunststykke. Ude i marken var specielt det første år opstikkeren³ rasende på mig, da den, der skulle stikke op til mig, måtte stikke meget mere op end de andre opstikkere, og da det var mig, der skulle råbe, så holder vi, så tog de andre den med ro for ikke at blive for tidligt færdig. Det var ude i marken. Bedre blev det ikke hjemme i laden. Da jeg jo havde meget mere på end vognene efter mig, måtte jeg jo stikke så meget hurtigere af. Så blev de gale i gulvet eller på ladet med det resultat, at jeg fik en masse i hovedet igen. Specielt var det galt med stalddrengen fra kørestalden, som i forvejen var gnaven over, at han skulle hjælpe til. Det blev ikke bedre, da den bagefter mig blev færdig lidt før mig. Forpagteren sagde: De er rigtignok dygtig, Victor. Skik følge eller land fly. Det måtte ændres. Jeg indførte da, dels at negene blev talte, dels at der blev holdt øje med, hvor langt ned de tog rækkerne på marken. Vi havde forøvrigt den skik, at så snart vognen holdt på laden, blev der sat en krybbe for hestene, så de kunne æde, mens vi læssede af. Det var gerne gamle husmænd eller drenge, der havde det job, ligesom de også gav os tømme og læssetræ, så vi kunne køre med det samme. De havde

mærkværdigt nok på Lolland kun høstha-ver, som det kaldtes, men ingen skrav eller lad på vognen som i Jylland, og så den uskik at læsset blev bundet med læssetræ ude i marken, også en sen forestilling. Et par reb uden læssetræ havde været både hurtigere og bedre. At der alligevel gled nogle læs af på vejen hjem, som altid gik i trav, måtte man tage med, idet læssene ikke var »bundet af« i midten. Det var jo hovedsagelig det første år, hvor jeg kørte på nr 4. De næste to år, da jeg havde lidt mere myndighed og friere hænder, blev der selvfølgelig sat et helt andet system igang. I høsten var det gerne skovarbejderne, der stak op, og forrækkeren⁴, en stor stærk mand, var selvfølgelig rasende over at skulle stikke mere op end de andre, fordi jeg læssede så meget mere på, og sagde til de andre, at jeg skal nu nok se, om jeg ikke kan få gjort ham (mig) ked af det. Stor og stærk, som han var, skete det, at han væltede det op til mig, så jeg var ved at blive kvalt, og da der var en dreng til at køre frem hele tiden, kunne det godt give lidt besvær med at tage fra, så det med at lægge negene i lag blev mere til, at man bare kravlede ovenpå. Til gengæld var det så meget værre at læsse af. Man skal der som så ofte se på sagen i sin helhed og ikke altid skæve til den moralske habitus. Det var en sjov tid, når man først fik lært »melodien«, og specielt da jeg fik konkurrence i foretagendet, om hvor meget vi kunne læsse på indenfor rimelighedens grænser, og ikke hvor lidt man kunne snyde sig til at køre med. Et andet punkt som vi måtte fravige, og som jeg havde lært i Jylland, var det, at vi ikke kunne nøjes med eet neg tykt lag, men derimod 3-4 neg tykt lag, idet det var nemmere for opstikkeren, frem for at han skulle skifte fra for til bag i vognene flere gange for hvert læs. Var det blæst eller storm, måtte man for at holde på læsset af

og til lægge nogle neg med toppen ud af læsset i stedet for som det rigtige, ind i vognen, altså imod loven og profeterne. Alt kornet blev sat sammen af de 30 til 35 polakpiger. Vi skrællepløjede i reglen til klokken 9 om morgenen, men kørte til gengæld så også til klokken 10 om aftenen. Det kneb tit med at finde ind ad porten med sidste læs. Ved 7 tiden fik vi så et stykke smørrebrød. Det var meget velgørende, og klokken ca 8 blev der hængt petroleumslygter op rundt om i laden, men det var en meget besværlig belysning at arbejde ved. Elektriciteten var ikke rigtig kommen igang endnu. Hvad det har betydet for landbruget, specielt med de mange småmotorer og store med for den sags skyld, gør man sig ingen begreb om, hvis man ikke har oplevet det.

En uskik har det altid været på gårdene, at når det regnede, eller jorden var gennemblødt, skulle man altid ud at sætte korn sammen, i stedet for at vente til man kunne sætte sammen på tør stub. I første instans kunne man være sikker på, at kornet ret hurtigt ville begynde at spire. Man var dengang ikke så dristig som nu ved at køre ind med dug på, og adskillige steder satte man en træramme som skorsten midt i gulvet⁵, så eventuel em kunne stige op der. Nogle steder brugte man at trække en sæk eller salpetertønde med op, efterhånden som gulvet voksede. Dengang fik man hovedsagelig kalksalpeter i trætønder. Overbetaling eller anden godtgørelse brugtes ikke. Det var en selvfølge, at man skulle hjælpe til at få høsten bjærget med alle til rådighed stående midler og specielt et godt humør og et hjælpsomt sind.

Som noget forholdsvis nyt var også lucernen kommen i brug. Den groede godt til og gav et gevaldigt foder til såvel kostalden som hestene, såvel i grøn som vejret tilstand. Noget var tilsyneladende kørt for grønt sammen. Det blev brunt,

Tærskning omkring 1920 på Kristiansdal, der var en af Børglumklosters avlsgårde. Det aftærskede korn står i sække parat til at blive kørt ind på et kornloft.

men lugtede dejligt, eller det var måske den rigtige måde at lave brunt hø på. Jeg har aldrig prøvet det hverken før eller siden. Der var foregået en proces, om den så havde kostet foderenheder, tør jeg ikke sige. En af mine sønner, som også var kommen lidt tidligt på færde, sagde forleden, er det ikke det, man kalder brunt hø.

A propos elektricitet så var vi dog nået så langt, at vi havde fået en motor anbragt oppe på tærskværket. Så røg lokomotivet⁶ ud. Det var en stor lettelse. Når vi tærskede, var det almindeligt, at nr 1, hvis han altså kunne, kørte sækkene på stationen, og ene mand læssede dem i jernbanevogn i tre sækkes højde. For hvem, der ikke magtede det, var det fak-

tisk umuligt, men havde man kræfterne, var det mere et spørgsmål om at have tag på det og et godt næn, som jyderne siger. I så fald var det altså en tjans frem for at skulle stå i en støvfylt lade. Men betingelsen var så unægtelig, at man kunne holde sækkene fra værket. Skulle sækkene derimod bæres op på andet eventuelt tredje magasin, var det straks værre, men alligevel en øvelsessag som det at stå og mase med at lægge en sæk på ryggen af sig selv. Al sækkebæren skiftedes i reglen mellem de største og kraftigste. Man havde så en høstvogn, væltede den ene side oven på bunden, så man fik sækkene lidt højere op. Man havde 18 sække på vognen. Det skete, at en makker ville snyde

sig fra at tage sin part. Jeg erindrer således, at en ret usolid mand ville snyde sig fra at tage sin halvpart, og det var ikke så nemt for medarbejderne at kritisere en kammerat. Så skulle han lige ind for eget ærinde, så skal han have noget at drikke og så videre. Det gav selvfølgelig utilfredshed, hvorfor forvalteren siger til mig: Kan De ikke lære Hans at bære korn.

Jeg stod jo udenfor rækkerne, så jeg sagde, det skal jeg nok ordne. Vi kørte så over med de 18 sække, og han skulle så det ene og så det andet, og jeg lod ham bare gå. Da jeg så havde taget halvdelen, sagde jeg: Når De nu er færdig, kan De køre vognen over til tærskværket. Det var ellers mine heste. Hvorpå han sagde: Hvad fanden er meningen, skal jeg bære alle sækkene op?

I ældre tid var landbrugsarbejdet alsidigt, og det kunne også omfatte kørsel til skoven om vinteren for at hente brænde og tømmer. Fotografiet skal være fra Storskoven på det østlige Lolland 1915.

For den unge forvalter var det herlig rask arbejde at tumle med tunge træstykker, i hvert fald i erindringen. Fotografiet er fra Aggersvold på Sjælland 1915, og det er næppe landvæsenselever og deres kåde forvalter, som ser på fotografen.

Hvorpå jeg sagde: De har fået en anden makker, mig kan De ikke snyde, hvorpå jeg gik over til værket. Så var han kureret. Han var med andre ord det, man kaldte frakkearbejder hos Chr. Rasmussen, en større herreekviperingsforretning i nærmeste købstad, et udtryk man brugte for dem, der var lidt længe om at smide trøjen og tage fat, men sled på frakken.

Noget helt andet og meget værre var det, når der skulle skibes kraftfoder og majs hjem. Bomuldsfrøkager var i hel stand og faldt unægteligt lidt kantet til kroppen, og en sæk vejede ca 235 pund. Når de begyndte at vride på ryggen, var det ikke altid lige nemt. Værre var det dog med majs. Der blev sækkene fyldt på skibet og vejlet der, og var der så kommen en

græsfrøbalesæk ind imellem, var den ikke til at holde samling på, men faldt ud over hele kroppen bogstaveligt talt, og sækken kunne veje meget tæt op til de 300 pund. Det var ikke sjovt og værst for dem, der ikke var så høje. Det var mange gange en fordel at have en, der stod uden for gelederne til den slags opgaver, når han altså havde lyst og mod til at tage de hårde job ind imellem. En ikke ufarlig ting var det

som nævnt, når der var en pause, at man skulle konkurrere om, hvem der kunne lægge en tønde korn på nakken af sig selv, absolut ikke ufarligt, men det var som så meget andet mere et tag end netop overflod af kræfter, men man var jo ung og ufornuftig.

Al roekørsel var i reglen på akkord, således at man skulle køre et vist antal læs, og så var det fyraften. Det havde jo været

Gårdmand Christian Rasmussen flettede pilehegn ved sin gård Horselundgård i Råby på Lolland den 15. maj 1941, da Kai Uldall kom forbi. Det var et af de arbejder, som underforvalter Otto Høyer lærte. Han betegner det som »egentlig et meningsløst, men egnsbetonet, urentabelt stykke arbejde«.

bedre, som jeg senere skal fortælle, at man skulle køre et vist antal læs for kost og løn og fik ekstra for de overskydende læs. Men der var fart over feltet, og man skulle påse, at de havde fuldt læs, men da de af polakkerne var lagt i bunker, var det ikke så vanskeligt at kontrollere. Det var selvfølgelig en sport, om man kunne køre uden om sin forankørende. Det var kun sjældent, at det kom til manuelt opgør, om jeg så må sige.

Om vinteren var vi gerne 6 bestemte håndfaste mand, som hver dag kørte i skoven. Det var gerne 27 tommers træ til smørdritler, og det var ikke absolut drengearbejde at læsse dem. Almindeligt favnebrænde var på 24 tommer. Værre var det med kævler, som også skulle læsses i banevogne, men vi var som sagt et udvalgt hold, hvor hver vidste sin plads, og kun een kommando, hvis det skulle gå godt. Skete det, at der kom en fremmed med, kunne det mærkes med det samme. Det var kun i yderste nød, at vi stillede en almindelig kran op, og det var for øvrigt utroligt, hvad man kunne læsse uden, når blot man var enige om »at gå til den«. Der måtte ikke være nogen diskuterer, om man kunne eller ej. Når jeg som nr 1 mente, at det kunne lade sig gøre, så var sagen klar. Når jeg i det hele taget kom med til den slags, skyldtes det to ting, for det første fordi jeg selv havde valgt nr 1 pladsen, for det andet fordi jeg syntes, det var et raskt liv adskillig mere morsomt end at gå hjemme og drysse. Når vi så kørte ud, købte vi en flaske brændevin og en bitter, som vi så splejsede til og drak til frokosten. Vi må huske, det var vinterdage og en lang vej at køre. Skovkørselen gav et samarbejde, som strakte langt udover netop dette. Men var det regnvejr eller iset, var det alt andet end morsomt, men vi skulle nå to gange på een dag, så der var ikke tid til driveri under nogen

form. Det var om at gå til den med det samme. Jeg nåede også at få indblik i fletning af de kendte lollandske pilehegn, egentlig et meningsløst, men egnsbetonet, urentabelt stykke arbejde.

Gødningen blev i reglen kørt ud på grønjorden og pløjet ned. Det var umuligt at køre ellers på den lerede jord. Den blev pløjet ned med universalplov, nogle udmærkede plove, med en meget bred forplov, men meget vanskelige at indstille, da der var 17 forskellige steder at indstille, og det at pløje med tre heste har altid været vanskeligt, men var de først indstillet, kunne de faktisk gå af sig selv og gøre et fint stykke arbejde. På disse plove var der to forhjul, som var forbundet ved skruebare kæder til selve ploven. Det var første gang, jeg så gødning spredt direkte fra vogn. Iøvrigt måtte man, når vejene var til at køre på, sætte en markmødding, som så først kunne spredes ud næste efterår.

Det var her som ved de fleste herregårde, at de faste folk var og blev der samt afløstes af deres sønner, ligesom de blev boende gratis i husene, samt fik fri brændsel og mælk stadigvæk. Kunne de komme »på gården« og strigle køer eller andet lignende lettere arbejde, fik de også løn derfor, selv om arbejdet ikke var den store indsats. En ting var specielt for sukkerroegnene. Der var som tidligere nævnt ikke noget spørgsmål, om det var regnvejr eller snevejr, og jeg vil antage, at det var grunden til, at specielt jyder ikke kunne begå sig der.

En skønne dag skete der det ulykkelige, at chefen kom og sagde til mig, at nu skulle jeg ikke følge heste mere. Jeg kunne selvfølgelig godt forstå hans tankegang. Det var jo ikke nogen lille bedrift. Det var mig en stor sorg, men jeg måtte bøje mig trods alle mine forklaringer. En ting var jeg klar over, at når vi nåede høst, skulle jeg alligevel køre foran med binderne, og

når vi skulle så, skulle jeg med den ene maskine så de vanskelige stykker, selv om det næppe var med i tankegangen, men jeg var nu engang kendt med sagerne, så det var ret naturligt. Jeg måtte altså afgive hestene til »Jens Jyde«, kaldet »Jens Løgnhals«, kommentarer unødvendige, en utiltalende pralhals og løgnhals. Nå, jeg kom selvfølgelig ud med den ene såmaskine som forudset og fik dertil et par oldenborgere direkte importeret fra København. De første gange havde jeg mas med at få dem ud på jorden. Det havde de åbenbart ikke prøvet før. Da de så først var kommen igang, gik det som lyn og torden ud over ageren. Det gik så stærkt, at jeg måtte skifte medhjælper, og da det som nævnt var småstykker, spidser og trekanter, var jeg nødt til at have en mand bag maskinen. Det gik så stærkt, at manden sagde til mig: Det er dog fanden til fart, men De må ikke tro, at De kan køre så stærkt, at jeg ikke kan følge med. Hvortil jeg svarede: Jamen så er den jo helt i orden, Anton, og vi foer videre ud over ageren. Da vi så kom hjem, sagde chefen til mig: Tror De, at De kan nå det i dag? Hvortil jeg svarede: Ja vi trak jo tiden ud en halv time for at gøre færdig, at vi ikke skulle køre efter det. Umuligt, sagde denne, så har De jo sået mere end den store 12 fods maskine på en halv dag. Den var der i reglen fire heste for.

Nå, heldigvis lavede Jens Jyde som forudset vrøvl en dag og forlangte noget mere sigtebrød, og heldet ville ydermere, at forvalteren var kommen galt afsted, så jeg måtte træde i stedet. Hvorfor jeg sagde, at det kunne jeg ikke blande mig i, det måtte vente, til chefen kom op. Så foer en lille »djævel« i mig, og jeg tilføjede: Men vis Dem så som et mandfolk og stå ved, hvad De her har begrundet over for mig og sig ikke noget helt andet, når chefen kommer. Ja, han skulle, som han kunne

bande, vise, at han stod fast. Så gik jeg til chefen og meddelte, hvorledes landet lå, og at jeg syntes, at han skulle lade ham »glide«. Det blev aldrig til andet end spektakel med ham. Ja, men så mangler vi jo en til nr 1, hvortil jeg svarede: Det betyder intet, hvis bare De og forvalteren vil gå indover roemarken et par gange om dagen, så skal jeg nok måle op og gøre regnskab dels om aftenen og dels om søndagen. Han var nu ikke rigtig tilfreds med den ordning, men jeg fik da min vilje igennem. Retfærdigvis skal det indrømmes, at der var sket en stor forandring med kosten både i folkestuen og for os, gartneren og mig, der spiste hos chefen. Jeg vidste, at forvalteren delte min mening om Jens Jyde. Skulle det så knibe, kunne en af husmændene køre med mine heste, mens jeg var optaget.

142

Den husmand, som senere fik mine heste, da jeg rejste, hadede den »kule«,

som han sagde, altså den fjermer (Jette kaldet) ret af hjertet. En søndag da han var afløser for staldkarlen, og jeg kom over i stalden, stod han med koblerne i hånden og skulle lige til at tæve løs på Jette. Jeg nåede lige at give et vræl fra mig: Vil De bare dye Dem, De rører ikke min hest, o.s.v. o.s.v. Nu havde jeg lige fået en hest ud af den, så den lystrede mig blindt, men ingen fik heller lov til at bruge den. Den havde mærkværdig nok den ide, at når de stod tøjret på marken, og den stod jo altså på fløjen, foer den hen imod mig og viste tænder, indtil jeg havde taget makkeren først, så var der ikke noget i vejen. Det var ellers et flot syn, når man så de 30 heste stå bundet i en række. Der var jo et par i kostalden dels til malkevognen og dels til vandvognene. Pudsigt nok var det – da jeg rejste, kom den samme mand, Julius Wulff, hen til mig og bad mig, om jeg ikke kunne få det ordnet, så han fik mine

En flok roearbejdere fra Polen med deres aufseher, der talte tysk eller dansk, og som var forbindelsesled til arbejdsgiveren.

Således så den lollandske herregård Bramsløkke ud fra marksiden. Markvejen er hegnet med flettet risgærde, og hvor den fører ind i avlsgården ligger et lavt vognhus. Vognene af træ tålte ikke at stå for længe ude i solen. Den høje bygning bag vognhuset er kornmagasin. Til højre for dette ligger forpagterboligen, i hvis yderste ende der er mejeri med stråtag for at isolere mod solvarmen. Det lave hus foran forpagterboligen er til fjerkræet. Fotografiet må være fra før 1872, oplyser Knud Thye, hvis fader var forpagter og fra 1920. ejer af gården, for i 1872 blev kostalden til venstre for kornmagasinet ombygget og udvidet. Yderst til venstre ses den store lade. I baggrunden til venstre anes taget af hovedbygningen.

to heste, hvilket jeg selvfølgelig med glæde gjorde. Jeg husker engang, at vi tilfældig mødte de andre vogne i skoven, der kørte brænde til hovedbygningen, og de gamle husmænd var kørt fast i de ret bundløse skove. Jeg tilbød da, at jeg ville slæbe en vogn, som sad i til navene, hvor for vi tit måtte have fire for. Forvalteren blev gal i hovedet og sagde, at det

var kun tidsspilde at sætte den stædige mær for. Ja, ja, sagde jeg, vent nu og se først, De kan jo ikke komme derfra alligevel uden ved at læsse vognen af. Jeg gik så rundt om hestene, klappede Jette lidt, rettede lidt på seletøjet, tog så tømmerne og sagde til den anden kusk: Vær nu klar, hvorpå jeg sagde til Jette: Kom så, nu går den, og jeg var ikke billig, da vognen støt

og roligt skred op ad moradset. Hvor sådanne øjeblikke er morsomme og interessante. Unge var vi jo og havde modet og troen, og navnlig da forvalteren ikke troede på det. Jo, der var mange morsomme og interessante situationer, som ungdommen i dag ikke oplever. Heste er vandedyr. Så snart grimen blev taget af i båsen, gik de selv baglæns ned, vendte om

og stillede sig med hovedet ned til staldgangen. Så var de lette at sele op og smudsede ikke seletøjet ved at rykke eller vende med dette på.

Det var mig så inderligt imod at gå og se på konerne og mændene i den tid, vi hakkede roer. Der skulle ske noget, hvor jeg var. Det driveri kunne jeg ikke tage. Desuden fik vi mindre roeareal, fordi leverancen til sukkerfabrikkerne blev opgivet. Der blev derfor færre danske folk i roerne. Man sagde dengang, at det bedste ved roerne var byggen bagefter, og jeg vil antage, at det, at man fik kunstgødning gennem fabrikkerne, også betød en del. Desuden steg lønningerne, og polakkerne blev borte. Jeg passede så min stilling som

medarbejdende underforvalter, så man kan da ikke sige, at jeg var ked af selve arbejdet. Sjældent har jeg været så interesseret, og om søndagen længtes jeg efter at komme igang igen om mandagen.

I almindelighed er det at være arbejdende forvalter eller underforvalter et hundeliv, hund og dreng for alle uden at have nogen autoritet, men dette må være undtagelsen, der bekræfter reglen. For mig var den del af min ungdom den mest sorgløse og meget lærerig. Det skal dog indrømmes, at når jeg skulle afløse aufseheren ved polakkerne, navnlig når det gjaldt forskelligt arbejde, kunne det have sine vanskeligheder. Ellers har jeg såmænd haft let ved at bestride pladsen som

Udsigt over Lollands flade landskab med Rudbjerggårds store herregårdsmarker fotograferet af den ferierende unge mand Paul Bergsøe i august 1894. Til venstre skimtes gårdens smedje.

arbejdsleder, men polakkerne kunne være vanskelige, og så var de som en sammen-tømret blok, ikke til at rokke. Sprogvan-skelighederne gjorde sit, og disse blev også misbrugt af dem. De forstod kun det, de ville.

Mindre morsomt endda var det, når jeg skulle kontrollere fodermesteren og den-nes kraftfoderforbrug med mere. Det var således, at magasinmanden var tilpas do-ven, og jo mere fodermesteren brugte, des mere skulle magasinmanden knuse af ka-ger og kværne, og så klagede han til che-fen, og jeg blev sat ind. Det morede mig absolut ikke. Der skulle megen diplomati til, for at der ikke skulle blive spektakel. Det samme gjaldt mælken samt adskillige akkorder i det hele taget også i roemarken, med andre ord alle de ubehagelige poster. En dag sagde jeg til en af konerne: Nå, De har nok ikke ungerne med i dag. Stor op-standelse, hun havde ingen unger, det var kattene, der havde unger, hvortil jeg re-plicerede, at jeg troede, det var killinger⁷. Manden kom næste dag og meddelte mig, at jeg skulle ikke regne med hans kone mere. Hun skulle ikke sjofles af mig og så videre. Nå det gik hurtigt over ham og mig imellem. Konen så jeg ikke mere. Jeg tror dog ikke, den slags havde haft gro-bund i den gamle forvalters tid, men che-fer her var for skikkelig og hensynsfuld, og det blev sjældent belønnet. Trods alt havde jeg nogle dejlige år, som jeg mindes som de bedste, jeg som landmand har op-levet, men hvor utaknemmeligt det end kan være, har livet lært mig, at de van-skeligste pladser jeg har haft, har så ab-solut været de mest lærerige og de, jeg stadig ser op til. Det er beklageligt, men en kendsgerning, at klø skal der til, som han sagde blikkenslageren, da han kløede løs på kedlen. Selv hvor jeg har haft en ubehagelig og mistroisk chef, har man få-et noget godt at bygge på, men sjovt har

det ikke altid været, tværtimod, men man mindes de hårde dage med respekt. For-agter ej de strenge dage, står der. Det at have det rart kan man ikke bygge en fremtid på. Hvis jeg var ude på at ville have det let, optog jeg unægtelig pladsen forkert. Jeg har altid følt, at der var en linie i mit liv, hvor jeg blev ført, og selv om jeg bar mig aldrig så tosset ad, kom jeg altid til at stå med begge ben på jorden, for at kunne følge linien.

Når jeg skriver om herregårdsliv set fra avlsgården, må jeg også have med, hvad vi så oppe foran hovedbygningen. Der var som nævnt 1 a 2 spand køreheste måske nærmest 1 1/2 spand foruden de islandske heste. Det var morsomt at høre, at så snart hestene blev selet op, havde de en vel nærmest skotsk hyrdehund, som uaf-ladelig glammede for at varsko herskabet, om at nu kom køretøjet, og specielt når kusken satte sig på bukken og fik tøm-merne rakt op og begyndte at køre op for hoveddøren, lavede hunden et forfærde-ligt spektakel. Kusken var selvfølgelig som på alle de store herregårde på øerne med flot kappe, skindkappe hedder det vel, og høj hat. Skulle der så hentes gæ-ster, eller nogen skulle ud at rejse, holdt staldknægten bagved med islænderne og fragtede rejsebagagen. Også han var selvfølgelig i fuld mundering, dog ikke høj hat. Idet de så kørte, holdt hunden inde og gik over til stalden. Firespand som under-tiden sås på andre gårde, har jeg aldrig set her.

Hver søndag kørte der kirkevogn, det vil sige, at der fra materialen kørte en fje-dervogn med charabanc-sæder rundt til arbejderhusene og tog de arbejdende mennesker med familie med til kirke. Der var temmelig langt til de yderste huse. Der var gerne to, der havde hjemtur, og den ældste kørte denne tur, og den yngste hentede post på stationen. Herskabskøre-

tøjet mødte også op troligt med hele stad-sen, selv om der kun var måske 1 1/2 km til kirke, kørte hjem igen for så at hente kir-kegængerne igen med begge køretøjer. Herskabsstalden havde jo ikke heller så meget andet at køre efter. Gartneren og jeg cyklede eller gik også meget ofte til kirke, og jeg må indrømme, at jeg holdt mig ikke tilbage. Jeg mente, at i kirken havde jeg lige så god ret til de forreste stole som godsejerens. Man var jo ikke for ingenting en ung stræber. Om du styrer gård eller fæste, eller kun din husbonds heste, det er eet for himlens Gud. (NEU 18654, skrevet 1963).

1. Vognen foran.
2. Kornet var for vådt så tidlig om morgenen. Der-for begyndte første hold ikke høstarbejdet, før deres arbejdsdag var ved at være endt.
3. Den der rækker negene op på læsset, et lollandsk udtryk.
4. Rækker er det samme som opstikker. Otto Høyer bruger fagudtryk fra flere forskellige dialekter.
5. Laderummet.
6. Selvkørende dampmaskine.
7. Ordet killing brugtes ikke i alle dialekter.

Opmålingsforvalter over en udtørret sø

Marius Nielsen var efter sin tid som landvæsenselev på et ophold i Tyskland for at lære mere om landbrug. Efter hjemkomsten 1907 fortsatte han sin uddannelse:

Til min store overraskelse skete det mærkelige, at jeg blev tilbudt alle fire pladser, som jeg havde søgt. Det forholdsvis store udvalg bevirkede, at jeg kom i splid med mig selv, om hvilken jeg burde vælge. Valget kom særlig til at dreje sig om de to gårde: Bækkeskov pr Rønnede og Søvang pr Højslev. Jeg valgte Søvang. Der kunne være stor forskel på den slags pladser. Nogle forlangte fuld deltagelse i arbejdet, andre kun delvis, og i atter andre var man fuldkommen fritaget for deltagelse i det manuelle arbejde. Dette var således tilfældet på Søvang. Gården lå kun 5 minutters gang fra Højslev station og ca en mil fra Skive. Den adskilte sig i høj grad fra de andre gårde, hvor jeg havde været. Gårdens areal bestod af en udtørret sø (Tastum sø), der blev udtørret i halvfjerdserne i lighed med Kolindsund og Filsø i Vestjylland. Gården ejedes af et aktieselskab, hvis hovedaktionær var godsejer Jørgen Larsen, Gårdbogård ved Frederikshavn. Der fandtes således ikke noget egentlig herskab, ej heller nogen hovedbygning, endsig et slot, kun en respektabel inspektørbolig. Der fandtes faktisk tre gårde, som blev drevet under et med direktiver fra hovedgården, nemlig foruden Søvang, Søndergård og Søby Møllegård på 200 tønder land højbundsjord, der var købt ind til det udtørrede søareal, som udgjorde 1400 tønder land, altså et samlet areal på 1600 tønder land. Søarealet var overmåde frugtbart, så der avledes kolossale afgrøder af korn og græs, som der ikke var bygninger nok til at kunne rum-

me, ej heller besætning nok til at kunne æde det. Derfor blev der hvert år solgt 400 tønder land græs på roden ved offentlig auktion, og det var blandt andet min opgave at måle det ud i småparceller, men herom senere. Foruden inspektør Christensen var der en forvalter Jacobsen og så mig. Vi skulle så i fællesskab se at få det hele til at glide.

Inspektøren, der var gift, havde folkene på kost. Han var en forholdsvis ung mand, knap 30 år. Han havde i en 2-3 år været forvalter på gården hos den tidligere inspektør, der hed Lewring. Denne havde styret gården i en lang årrække – vistnok lige fra begyndelsen – men trak sig tilbage vistnok på grund af alderdom. Derved blev inspektørpladsen ledig. Da Christensen var fortrolig med gårdens driftsmåde og tillige blev anbefalet af inspektør Lewring, var han selvskreven til pladsen. Han var en ret dygtig og sympatisk mand. For andre at se havde han været overmåde heldig. Selv påstod han, at livet var en eneste lang række af skuffelser.

Forvalter Jacobsen og jeg boede sammen. Vi havde to rummelige værelser til vor rådighed. Det ene benyttede vi til sovekammer, det andet til opholdsstue og kontor. Vi havde en masse regnskab at føre. Hver uge skulle regnskabet sendes ind til København og revideres af en kontorchef Hennings. Vi spiste begge ved inspektørens bord. Jacobsen havde selvfølgelig været på en del forskellige gårde blandt andet som forvalter på Nysø ved Præstø og Melbygården ved Kalundborg. Endvidere havde han været elev hos forpagter Sonne på Knuthenborg pr Maribo¹. Kosten her var elendig, og en dag gik Jacobsen ledsaget af to andre elever ind til Sonne og forlangte kosten forbedret. Sonne indrømmede, at kosten kunne være ringe nok, men han havde desværre ikke råd til at give den bedre, et standpunkt, de

ikke kunne modbevise. Og da ingen er forpligtet over sin evne, sagde de Sonne farvel og ønskede, at hans økonomiske kår måtte forbedres i fremtiden. Sonnes far var præst i Thisted. Det var ham, der fik startet Danmarks første brugsforening. Sonne var en intelligent og teoretisk set dygtig mand. Men nogen praktisk dygtig landmand var han, efter hvad der blev fortalt, ikke. Derimod, når han stod på en talerstol, vidste han nøjagtigt, hvorledes det hele skulle foregå. Sonne havde det ligesom præsten, der stod på prædikestolen og sagde: I skal ikke gøre, som jeg gør, men som jeg siger. På det grundlag blev Sonne efterhånden en berømt mand. Han blev præsident for landbrugsrådet, landstingsmand med mere. – Da jeg senere kom til Aggerup, fortalte grevens kusk mig adskillige historier om Sonne. Han havde nemlig været kusk hos ham, da han var forpagter på Rosenlund pr Grænge. En gang da Sonne skulle ind på rigsdagen, skulle kusken køre ham til stationen. Det skete i en almindelig kalechevogn, biler var jo ikke almindelige den gang. Kusken sad på bukken og Sonne bag i vognen. Kusken kom pludselig i tanker om noget, han måtte vide besked med og rettede en forespørgsel til Sonne om, hvorledes han skulle forholde sig i påkommende tilfælde. Åh, Herregud, Herregud, jamrede Sonne. Man har aldrig et øjeblik ro, hvad skal jeg arme mand blive til? – Han sad åbenbart og bryggede en tale sammen, han ville holde i rigsdagen.

Nå, men tilbage til Søvang. Dagen efter min ankomst skulle jeg med Jacobsen en tur ud at se markerne og de to andre gårde. Samtidig gav han mig en orientering om forholdene. Da vi var færdige til at gå, siger han: Du glemmer din stok! Det er vel ikke meningen, at jeg må gå med stok, siger jeg². Vist må du så. Vi har en lille mils vej at gå, og ta'r du den ikke i hån-

Gårdbogård, rejste selv derover for personlig at udvælge sunde, racerene, højt-ydende individer, ialt ca 100 stykker, der skulle danne grundstammen for udvidelser. Få år senere fik jeg et brev fra inspektøren, hvori han blandt andet skrev, at jerseybesætningen var fordoblet.

Som allerede nævnt blev ca 400 tønder land græs på roden hvert år solgt ved offentlig auktion. Det var omegnens bønder, der meldte sig som købere, enkelte kom endog langvejs fra. Herredsfuldmægtig Esmann i Viborg var auktionsholder. Selve auktionen foregik på åstedet. Der blev spændt for en fjedervogn, og inspektøren og jeg tog plads i den forreste agestol, medens Esmann og en skriver anbragte sig i den bageste. Køretøjet satte sig i bevægelse fulgt af en flok interesserede

købere. Ankomsten til stedet, hvor salget skulle begynde, standsedes op. Salgsbetingelserne blev læst op. Som tidligere nævnt var arealet gennemskåret af retvinklede kanaler eller grøfter, der opdelte jorden i småparceller eller fenner, der i reglen var en 3-4-5 tønder land store. Alle fennerne var nummererede. Ved hver fenne var nedrammet en egepæl, hvori fennens nummer stod brændt. Hele arealet var nøjagtigt kortlagt. – Auktionarius nævnte nu fennernes nummer og størrelse, hvorefter han spurgte: Hvor meget bydes pr tønde land? Så begyndte budene at falde, og når prisen ikke kunne drives højere op, faldt hammeren. Efter at køberen havde opgivet navn og adresse, blev han spurgt om, hvor stort et areal han ønskede. Der kunne fås fra en halv tønde

Brendegård ved Brendegård sø er en af de gamle herregårde, der blev lagt under grevskabet Brahetrolleborg og siden blev drevet af en forpagter. Den er fotograferet under indkøringen af høet den 1. juli 1905. Da var den helt nybygget efter en brand.

land og opefter – eventuelt hele fennen. Det almindeligste var 1-2 tønder land. Inspektøren fungerede som kusk, efterhånden som salget skred frem. Selv sad jeg udstyret med en lille protokol, hvor jeg med omhu registrerede hvert enkelt salg, for det var nemlig mig, der skulle opmåle og afmærke ethvert areal, der var solgt. En fejlregistrering kunne få ubehagelige følger. Jeg fulgte derfor slagets gang med årvågen interesse. Efter at auktionen var tilendebragt, blev datoen fastsat, når køberen måtte begynde at slå græsset. Der oprandt for mig nogle travle, anstrengende dage. Jeg måtte vandre utallige gange fra den ene ende af fennen til den anden for at anbringe stokke, der betegnede grænsen for hver enkelt parcel. Ved opmålingen anvendte jeg et favnemål (3 alen). Den gang anvendtes ikke metersystemet, men alen og favn som målestok. En tønde land udgjorde som bekendt 14000 kvadratalen, men for at forenkle udregningen benyttede vi 1555 kvadratfavne som mål for en tønde land. Ganske vist var tallet ikke matematisk nøjagtigt, men en brøkdels højere, hvilket ingen betydning havde i den forbindelse. Det var et broget skue og pulserende liv, der udfoldede sig, når bønderne begyndte at slå græsset, vende, stakke og borttransportere høet. Men vi havde bortset fra salget af de 400 tønder land græs rigeligt med hø til eget forbrug. Desuden dyrkedes et stort græsfrøareal bestående af engrævehale og ditto svingel. Halmen heraf blev presset og solgt.

På grund af jordens frugtbarhed og arealets størrelse avledes ufattelige mængder af halm og hø, korn og frø. Men ethvert princip har sin modsætning. Jordens frugtbarhed bevirkede, at sæden gik i leje, så næsten alt måtte mejes med le. Visse steder var jorden så porøs, at den ikke kunne bære en tung selvbinde. Hus-

mændene fik akkord på mejningen, assisteret af konen eller en halv- eller helvoksen søn eller datter. De fik en nærmere fastsat sum pr tønde land. På den måde var de ret selvstændige og kunne gøre dagen så lang eller kort, som de ville. Hver fredag fik de deres ugeløn udbetalt. Det skete på deres arbejdsplads. Det var mit job at måle arealet op, som de havde mejet i ugens løb, samt udbetale pengene. Seddelpengene havde jeg selvfølgelig i min tegnebog, men skillemønter i en lærredspose. Jeg måtte jo have så mange småpenge med, at jeg kunne udbetale et hvilket som helst beløb i kroner og øre henvend en snes gange. Således udstyret og med et favnemål på nakken gik jeg i gang med opgaven. Af alle de beløb jeg har udbetalt, husker jeg kuns ét. Grunden var beløbets fantastiske størrelse, nemlig 41 kr 35 øre, ugelønnen for to menneskers hårde slid. Det var nemlig omtrent det dobbelte af den ugeløn, der almindeligvis kunne tjenes. Manden, der tilligemed sin kone havde tjent nævnte ugeløn, hed Peder Thisted. Han og konen havde åbenbart ikke nøjedes med en 8 timers arbejdsdag. Peder Thisted var en lidt ældre, mager, senestærk mand med en usædvanlig arbejdssevne. Da jeg havde udbetalt ham pengene, siger jeg: Hvad tror De inspektøren siger, når jeg skal aflægge regnskab? Det trak ham noget om mundvigene. Misforstå mig ikke. Hvis der var en smule retfærdighed til i verden, burde De ovenikøbet have en flidspræmie. Da jeg kom hjem og aflagde regnskab, siger inspektøren: Det er den største ugeløn, der er udbetalt i Søvangs historie, men jeg misunder ham den ikke – tværtimod. Ugen efter fortalte jeg ham inspektørens udsagn. Det glædede ham meget. Når jeg tænker tilbage på den tid, forekommer den fattig. Men sådan følte man det ikke dengang – heldigvis. Det tror jeg bestemt

heller ikke, at Peder Thisted gjorde. Han fortalte gerne om sin barndom. Dengang var folk fattige, sagde han. Lædersko var sjældne. Næsten alle gik i træsko, også når de gik i kirke. Og det var ikke den slags træsko med læder på, som vi nu går med, ork nej, det var faktisk kun en udhulet træklods indvendig og udvendig formet efter fodens størrelse. De mere velstående var forsynet med to par, et til hverdagsbrug og et ved højtidelige lejligheder. Sidstnævnte var i reglen forsynet med en blikjord eller plade over vristen, der, når man skulle i kirke, blev højtidelig pudset. Nej, så har vi det vel nok godt nu om dage, sluttede Peder Thisted.

Som det vel fremgår af det foregående, var jeg i ikke ringe grad beskæftiget med opmåling. Jeg var faktisk heller ikke fæstet som underforvalter, men derimod som roe- og opmålingsforvalter. I roetiden førte jeg tilsyn med polakkerne og de øvrige arbejdere i roemarken samt foretog de nødvendige opmålinger og beregninger. Uden for roe- og opmålingssæsonen assisterede jeg på andre arbejdsfelter. Under indkørslen i høsten delte Jacobsen og jeg arbejdet således imellem os, at den ene førte tilsyn i marken og den anden hjemme i laden.

Endnu inden høsten var tilendebragt, begyndte tærskningen. Det var kolossale mængder af korn og græsfrø, der skulle tærskes. Tærskemaskinens sang lød uafbrudt i lange perioder. Jeg førte i reglen tilsyn med tærskearbejdet hjemme i laden, medens Jacobsen dirigerede arbejdet i marken. Trækkraften bestod i en stor fastliggende dampmaskine. Tærskværket var tilkoblet et stort presseværk af en egenartet konstruktion, som jeg ikke tidligere havde set. Ved de almindelige pressere blev halmen bundet med selvbindergarn, medens denne bandt med ståltråd. Ballerne blev presset så faste, at man

knap nok kunne jage en kniv ind i dem. Derefter bandt presseren automatisk to ståltrådsbånd om hver balle. Årsagen til den solide fremgangsmåde var, at store kvanta af halmen blev solgt til eksport, navnlig til Sverige. Ballerne blev i reglen kørt direkte fra tærskværket til jernbanevogne på den nærliggende Højslev station. Ballerne var ikke rare at bakse med, og de karle, der skulle læsse dem i banevogn, var alt andet end glade. Det skete, at fyrbøderen blev syg og sengeliggende et stykke tid. Det var jo ikke så godt. Men inspektøren og jeg blev enige om, at jeg vist godt kunne klare pladsen som fyrbøder og samtidig holde lidt opsigt med arbejdet. Jeg var ikke helt uvidende med hensyn til fyring, men det var jo ulovligt, da jeg intet certifikat havde. Men det gik storartet. Jeg fik hurtigt afluret alle finesserne ved arbejdet, for der er jo altid noget at lære.

Omgivelserne bød ikke på mange fornøjelser eller adspredelser. Jeg var blandt andet til ungske i Viborg og teater i Skive. Det var Charles' Tante, der blev spillet med kgl. skuespiller Johs. Guldbrandsen i hovedrollen. Det jeg bedst husker var, at den omstridte, berømte mand Peder Sabroe sad direkte lige foran mig. Jeg betragtede ham opmærksomt. Jeg havde aldrig set ham før og fik ham heller aldrig at se mere. Nogle år senere sad jeg inde i Rusland og læste, at han var omkommen ved Brammingeulykken.

Som allerede nævnt ejedes Søvang af et aktieselskab, så der boede intet herskab på gården. Det bevirkede, at vi levede en forholdsvis fri og suveræn tilværelse. Vi havde således fri adgang til at gå på jagt om søndagen i jagttiden. Dette var ganske utænkeligt på herregårde, der ejedes af grever og baroner. Jeg havde aldrig skudt en bøsse af i den hensigt at dræbe et dyr, endsige gået på jagt. Jacobsen var derimod

en ivrig jæger. Den første søndag, da jagen gik ind, siger han i en bestemt tone: I dag skal vi på jagt! Det betragtede han som en selvfølgelig selvfølge, der fulgte af sig selv. Jeg skal i hvert fald ikke, indvendte jeg spagfærdigt. Hvad skal det sige? Jeg kan ikke skyde, sagde jeg afværgende. Et bedre argument, syntes jeg fandtes ikke. Ikke skyde! Hvorfor skulle du ikke kunne skyde? sagde han. Ja, se det bliver måske aldrig opklaret, men jeg indrømmer, at det er en fejl! Det er langt mere interessant at gå på jagt, når man er to, der kan følges ad, sagde han. Desuden – jeg har ingen bøsse, det løser hele problemet. Det betyder intet, sagde han, jeg smutter over og henter inspektørens bøsse. Jamen, så kan I jo følges ad, sagde jeg, idet jeg øjnede en sidste udvej for at slippe fri. Nej, sagde han, inspektøren går aldrig på jagt. Han kan ikke skyde et dyr i hurtig bevægelse – han bliver nervøs – derimod er han en fin skytte, når det gælder fast mål. For at opretholde freden gik jeg med. Det trøstede mig, at jeg måske kunne være så heldig, at der intet vildt kom inden for min skudvidde. Da vi kom ud i marken placerede vi os i ca to bøsseskuds afstand fra hinanden. Vi var ikke gået ret langt, før en hare lettede lidt forude. Tro mig, om ikke den tossede hare tog retningen ned imod mig. Da den var kommen nogenlunde inden for skudvidde, råbte Jacobsen: Skyd, skyd, mand. Jeg var fuldkommen overbevist om, at det var nytteløst at skyde. Men for skams skyld var jeg nødt til det. Jeg skød omtrent samtidig med, at haren sprang over en grøft. Her blev den borte i det høje græs. Den var ingen steder at se. Jacobsen var den første, der kom over at lede efter den. Han fandt den ret hurtigt, tog fat i bagbenene og holdt den op i vejret. Jeg troede knapt mine egne øjne. Jeg anede nok, sagde han, at det hele var udflugter og komediespil.

Nej, sagde jeg, det var et vådeskud. – Vi vandrede videre, og kort efter rejste atter en hare, heldigvis inden for Jacobsens skudvidde, som han skød. Så vendte vi næsen hjemad. Vi havde ikke gået ret langt, før jeg fandt en stor vildgås, der lå i det lange græs. Den var anskudt for nylig og fuldstændig frisk. Sagen var, at masser af vildgæs holdt til ude i Limfjorden om natten, men om dagen fløj de ud i Søvangs vidtstrakte arealer, hvor der endnu stod meget korn ude på markerne, for at søge føde. I almindelighed fløj gæssene så højt, at man ikke kunne nå dem med en haglbøsse. Kun når de kom og dalede ned i søarealet, var de undertiden ikke højere oppe, end de kunne nås af dem, der lå vagt oppe på skråningen. Den tjans benyttede sønnerne på de omkringliggende bøndergårde sig af. Den gås jeg fandt, havde de uden tvivl skudt, men den var altså fløjet et lille stykke, inden den var faldet ned. Jeg tog ganske roligt gåsen om hovedet og slængte den over nakken og vandrede videre. Det varede dog ikke længe, inden Jacobsen fik øje på, at jeg var bleven pukkelrygget. Han var selvfølgelig interesseret i en forklaring, da jeg ikke havde skudt. Da vi havde udvekslet synspunkter, siger han: Vi lader som ingenting, lad dem bare tro, at vi har skudt den. Således endte min første jagtdag langt over forventning og – fortjeneste. Jagtudbyttet forærede vi fru Christensen. Til gengæld fik vi så noget godt at spise. – Mit ophold på A/S Søvang var både interessant og lærerigt. Jeg fik min åndelige horisont udvidet.

(NEU 12676, skrevet 1956).

Om Søvang se videre side 203.

1. En mand som Chr. Sonne repræsenterede højdepunktet af det, en landvæsen elev kunne håbe på. Se også side 90.

2. Stokken var forvalterens værdighedstegn.

Da beretteren tog plads på Holtegård ved Maribo som underforvalter, følte han sig ensom på den 300 tønder land store gård. Han havde vænnet sig til at være på meget større gårde, hvor han havde fæller at tale med. Fotografiet er fra århundredskiftet.

Den ensomme underforvalter

1908 vendte Marius Nielsen tilbage til Lolland:

Fra Søvang rejste jeg over til Holtegård ved Maribo. I forhold til Søvang var det kuns en mindre gård. Men jeg fik her på-

klæbet navnet »forvalter«, fordi jeg her selv skulle sætte folkene i arbejde og lede dette. Et par dage efter, at jeg var fæstet til Holtegård, fik jeg tilbud om underforvalterpladsen på den gamle historiske herregård Voergård i Vendsyssel, der tilhørte slægten Scavenius. Det var en større

historie. Inspektøren skrev, at der var 1500 tønder land, 75 heste og 550 stykker hornkvæg. Jeg havde mest lyst til de store gårde, men terningerne var kastede. Men ville jeg endelig være forvalter, måtte der begyndes på en mindre gård. For – som min gamle læremester Andersen sagde: »At ville være stor for tidlig går ikke an«. Og det er rigtigt. Man bør vokse i kontakt med opgaverne. Holtegård lå ca 2 km fra Maribo. Gården og byen lå på hver sin side af Maribo sø i ret naturskønne omgivelser. Holtegård ejedes af en enkefru Qvade, men hun havde en voksen søn hjemme, der skulle bestyre gården. Den var på ca 300 tønder land, hvoraf ca 50 tønder dyrkedes med sukkerroer. Sukkerroebanen gik gennem vore marker, og i roesæsonen kom flere gange daglig de små lokomotiver slæbende med togets 33 fuldtlastede vogne med sukkerfabrikken som mål. Der var 7-8 spand arbejdsheste, 85 malkekøer foruden opdræt. Der var ca 12 husmænd og karle samt 8 svenske roepiger foruden personalet i kostalden samt 1 staldkarl og kusk. Jeg fik maden bragt op på mit værelse, forøvrigt den bedste kost, tror jeg, at jeg nogen sinde har fået, hvilket fremgår af, at jeg fik en gammel Carlsberg både til frokost og til aftensmaden. Det var dengang under lignende forhold enestående. Desuden havde jeg det godt i enhver henseende – næsten for godt. Men jeg følte mig ensom, fordi der var ingen ligestillede, jeg kunne udveksle tanker og pleje omgang med. Sønnen var på sin vis et prægtigt menneske, jeg havde intet at bebrejde ham, men vor tilværelse her i livet havde formet sig yderst forskellig. Han havde ikke ved egen dygtighed arbejdet sig op til den stilling, han havde, men fået den foræret, fordi han var fars søn. Og det er ikke det samme som dem, der når frem gennem kamp til sejr. Både inspektøren og forvalteren på Søvang var

folk, der i nogen måde havde gennemgået den samme skole som jeg selv, og med sådanne mennesker opnår man lettere kontakt og forståelse.

Arbejdstiden – navnlig i Nord- og Vestjylland – var længere end på Syd- og Sønderjylland. Grunden måtte vistnok søges i den omstændighed, at man i nogen måde måtte rette sig efter sukkerfabrikkernes arbejdstid. Fakta var, at man holdt fyraften, når fløjten lød på fabrikken for at standse arbejdet klokken 6 – i hvert fald for visse arbejdere – andre arbejdede i døgndrift. På Søvang for eksempel var det først fyraften klokken 7¹/₂ om sommeren, men så havde man ¹/₂ time til at spise mellemmad i om eftermiddagen, det havde de ikke, der holdt fyraften klokken 6. Men den sidstnævnte ordning var at foretrække. Livet på Holtegård gik sin rolige og stille gang. Der skete intet, der kan afføde større interesse for efterslægten. Og skal derfor ikke trætte med intetsigende fraser.

(NEU 12676, skrevet 1956).

Små midler at straffe med

I 1911 fortsatte Otto Høyer sin karriere som underforvalter på Pederstrup på Lolland:

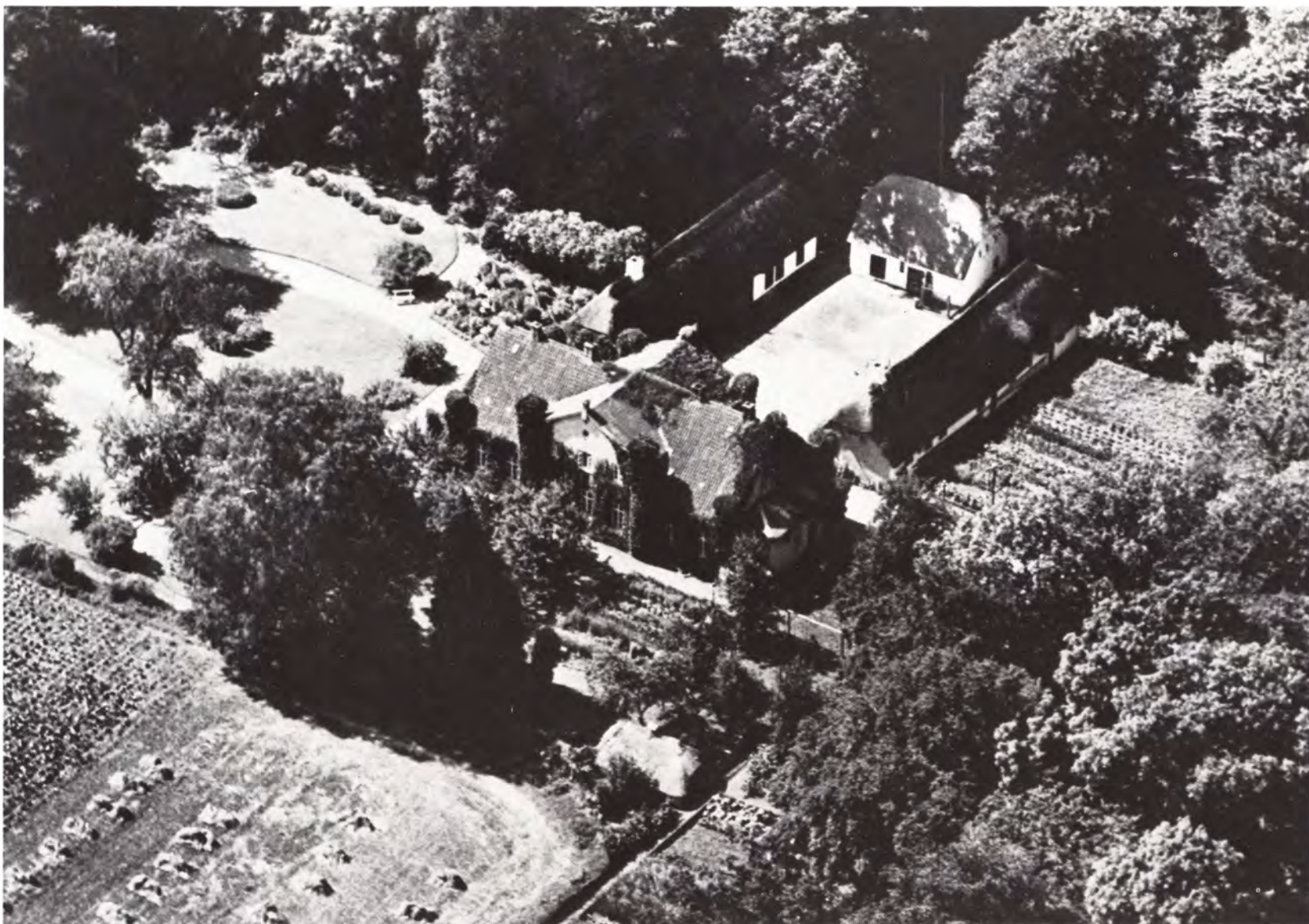
Overforvalteren på den nye gård var gift, og underforvalteren og tre elever spiste inde, hvorimod ladefogeden, som heller ikke arbejdede med, spiste sammen med lærlingene og en ugift fodermester i mellemstuen, medens karlene spiste i folkestuen. Derimod boede vi alle på samme gang, hvad absolut i den butik ikke var praktisk. Der var vel 5-6 karle foruden husmænd og 45 polakker. I høsten kunne vi stille med 83 mand. Der var ca 800 tønder land ager, så enkelte af markerne var lige ved 100 tønder land. Var den anden gård stor, var denne jo ikke mindre, og inden jeg nogensinde var kommen der, var jeg slået ihjel med kobler og jeg ved ikke hvad¹. Ladefogeden havde været der længere og var noget ældre end jeg, så det gav selvfølgelig anledning til jalousi fra hans side, at han skulle spise i mellemstuen. Det var ikke praktisk og ikke fremmende for samarbejdet. Imidlertid var det delt, således at jeg altid var i marken, og han altid hjemme på gården, men alligevel helt undgå hinanden lod sig ikke gøre. Tilmed var nogle af de ældste karle sønner af husmænd på gården og både ældre end jeg og selvfølgelig meget »kloge«. Ladefogeden gik rundt med en livrem om livet med et utal af nøgler. Han var ganske vist noget pukkelrygget, sagt med et mildt udtryk. At han ikke blev skæv af det, forstår man ikke, det var ikke yalenøgler, men store jernnøgler, som man kendte dem i gamle dage. Jeg havde alle de unge, mere eller mindre urolige hoveder at arbejde med, han kun gamle husmænd, mere eller mindre afdankede nærmest som en slags pensionister.

I Otto Høyers beskrivelse af tiden på Pederstrup på Lolland omtales slet ikke den romantiske hovedbygning tegnet af arkitekt Ferdinand Meldahl i 1859. Beretningen drejer sig om helt andre problemer. Men Illustreret Tidendes medarbejder Tom Petersen lavede en flot tegning til tidsskriftet i 1895, som sikkert har glædet arkitekten.

Man hører tit folk sige: Ja, vi havde det godt, alt for godt hjemme, fik, hvad vi havde brug for, og kunne gøre, hvad vi ville. Det hænder også, at man hører folk med stolthed tale om, hvor strengt og sparsomt de var blevet opdraget, og hvor meget de måtte hjælpe til lige fra ganske små, og hvor strengt de blev holdt med lommepenge og specielt havde fortjent dem ved et eller andet arbejde. Interessant er det at høre mine gamle elever og for-

valtere fortælle om alle de »klø« og alle de historier, som man aldrig selv har haft anelse om, eller i hvert fald helt har glemt. Inden jeg går videre, skal jeg lige indføre, at når vi red hjem fra marken, spændte vi buggjord og kæbeøgl – og hvad det nu kunne være, der skulle spændes – op, således at vi, idet vi kom igennem staldøren, lige kunne rive al seletøjet af og hænge op på knagerne. Det hændte også, at der var heste, der havde den vane,

154

når vi red ud i hesteparken for at skylle hestenes ben, at de så lagde sig ned i vandet og trillede rundt, når de var varme, og vi andre skulle nok holde vor mund for at få fornøjelsen at grine af de ulykkelige. Det er den slags ting, som man gør klogt i at tage med godt humør for ikke at blive yderligere til grin. De ærgrelser og fornærmelser man får ved sådanne lejligheder, er private fornøjelser, som man må se stort på. Næste gang er man jo selv med til at le. Der er som regel på de store gårde

et par ældre karle, som både er mere erfarne og mere hjemme end sådan en ung fyr, som kommer og skal være deres chef. Der skal selvfølgelig en egen facon at tage dem på. Dette gælder forøvrigt også mange ældre husmænd, som man kan få megen hjælp af, hvis man ikke agerer »klog« overfor dem. I så tilfælde må man regne med, at de benytter enhver lejlighed til at spænde ben for en, navnlig hvis man pure afviser deres råd eller mening. Så lader de én løbe linen ud og hoverer gerne bagef-

I parken ved Pederstrup lå godsforvalterens bolig som en lukket firkant. Herfra lededes administrationen af det store gods.

ter. Jeg skal nævne et par eksemplarer. Vi havde der et par ældre karle, fantastisk gode til for eksempel at styre såmaskinerne, så forkarlen kom helt til kort. De skulle så engang ud at slå græs til hø. Den ene knækkede hele tiden knivryggen, og da jeg kom derud, så jeg på maskinen og sagde til ham: Deres kniv er alt for slap, den skal strammes, så De kun med besvær kan dreje den rundt med hånden, hvortil denne svarede, at jeg skulle ikke komme at lære ham at sætte en kniv i. Jeg tog det meget roligt og sagde, at han kunne jo se resultatet, det tydede i hvert fald på, at der var noget galt. Så strammede jeg kniven til og sagde: Så køр nu. Til middag kom han glædestrålende hjem og fortalte, at nu var det gået godt siden. Jeg sagde ingenting, hånede ham ikke og vandt derved en af de små sejre, som betyder så meget. At give sig til at skændes med ham ville være omsonst, i særdeleshed da jeg kendte min overforvalter og ikke kunne vente rygdækning der, tværtimod. Forøvrigt har jeg altid haft det princip, at jeg giver en ordre, og den skal effektueres. Man skal ikke skændes med sine undergivne, rent principielt, højst drøfte sagerne med dem. Som jeg sagde til en af mine forvaltere: De skal presse citronen så meget som overhovedet gørligt, men ikke så meget, at De får et nej! Da det var sket for ham, måtte jeg selv ned at få fremskaffet et ja i stedet, men det hæmmer jo autoriteten. Men selvfølgelig en vis modenhed er altid en styrke. Da vi om efteråret skulle køre sukkerroer til fabrik, blev der lagt spor ud imellem roebunkerne, og vognene blev læsset. Det regnede og regnede, og det blev et forfærdeligt ælte med næsten søer rundt i markerne. Følgen blev, at jeg blev sendt ud for at stå for rejsning af vognene og i det hele taget lede arbejdet. Sporene gled ud, og vognene kurede af, men roerne skulle jo leveres.

Der var imidlertid en meget dygtig fast husmand. Han og makkeren stod bare og ventede på mine ordrer. Noget måtte der ske, så jeg tog det eneste rigtige standpunkt i den situation og sagde til Kristian Foldmand, som han hed: Det har De jo meget mere øvelse i end jeg, så nu må De hellere sige, hvordan vi skal gøre, og så tager vi andre fat! Han blev glad og var altid forstående overfor mig, trods min ungdom, og vognene blev rejst op og sat på plads, og så var den situation klaret og jeg så meget klogere for en anden gangs skyld. Som forlængst afdøde forpagter Krøyer, Juellund, engang sagde til mig: Når man får en ny forvalter, så er det første han gør at bytte om på hestene. Så rager han uklar med de gamle, dygtige husmænd, og når de så er rejst, jager man forvalteren væk bagefter! Desværre er der noget sandt i det.

Der som på den anden gård gik det i høsten på livet løs. Af gammel fordom² blev udlægsbyggen høstet med aflægger i stedet for binder, hvorfor der blev købt en hel stribe nye aflæggere det år, jeg tror 5 eller 7 stykker, muligt vi havde ti gamle og fik fem nye. Vi kørte så der foruden med to selvbindere. Det er mig en gåde, hvorledes vi på de gårde fik kornet afmejet med to eller tre bindere, der var ret usikre i arbejdet. Dengang blev man færdig omtrent på dato de første dage i oktober. Nu hyler man, så snart man kommer ind i september, hvor det rette høstvejr egentlig plejer at sætte ind. Vi har fået tidligere og tidligere sorter og skal så bjærge dem i regnvejrsmånedens august. Når så byggen havde ligget i et par dage eller tre, blev hele styrken, hvilket vil sige ca 83 mand, sendt ud for at binde det sammen og sætte det i bornholmerstakke. Det var et helt menageri at se på. Der kørte en knægt rundt med en stor tønd på en »gumpkasse«, egentlig en mergelkasse, med øl til

høstfolkene. Der var ikke noget, der hed at gå hen og drikke. Man kan jo altid bagefter sige, at det meste var omsonst, men en kendsgerning er dog, at kornet blev godt bjærget, og at udlægget blev skånet, bortset at man fra bornholmerstakke næsten altid kunne køre, hvad jeg senere skal komme tilbage til³. Nu var det en usædvanlig tør høst; der faldt ikke en dråbe regn, fra vi begyndte, til vi holdt med det sidste læs og i mulm og mørke ikke kunne se at komme igennem ladeporten. Da kom der en mægtig tordenskylle, men bagefter er man jo altid klog. Der blev selvfølgelig sagt om denne herregård som om andre lignende, at den var så stor, at de aldrig nåede at rive markerne over. Som sædvanlig var det noget sludder. Tværtimod blev markerne revet over to gange, og det sammenrevne blev også bjærget. Som regel foregik hjemkørslen til to tærskværker samt til såvel lade som stak. Jeg tror, der var fem steder, hvor der blev aflæsset. Hvad hjemkørslen angik, var metoden den samme som tidligere beskrevet med tilsyneladende store læs, men i virkeligheden nogle klatter med hulrum i midten og kusken balancerende med benene på de to sider for ikke at dumpe ned i hullet. En dum og upraktisk måde, som var vanskelig at komme til livs. Jeg havde dog den glæde, at jeg fik ros for min vinterpløjning, hvilket ikke betød så ganske lidt, i særdeleshed da det var alle mulige og umulige forskellige slags plove.

Som nævnt var jeg selvfølgelig slået ihjel flere gange, inden jeg kom der. Når mit arbejde imidlertid gik ret smertefrit, skyldes det i hvert fald ikke min nærmeste overordnede, tværtimod. En søndag formiddag blev der sendt en stuepige ned til mig for at meddele, at der var uro på gårdspladsen, og at jeg måtte skaffe ro og orden i tingene. Da jeg så ud, lagde jeg mærke til, at to af gutterne var fulde og

gik med en stok og stak ruderne ud, men hvad værre var, stod resten af beboerne i døre eller vinduer og morede sig kosteligt over det, og des mere sjovt var det for aktørerne. Gode råd var dyre. At gå ud og skælde og råbe ville bare føre til mere grin og ballade, men jeg fandt på råd, fik fat i en blyant og en lommebog, listede mig ud og gik bag ved aktørerne og noterede i min bog, og så begyndte latteren at bryde end stærkere frem, og da de to vendte sig om og så mig, holdt de pludselig inde, hvorfor jeg roligt sagde til dem: Se så at blive færdig, jeg har ikke tænkt at skulle anvende hele min søndag på at gå her og notere, hvor mange ruder, De skal betale! Så var det ikke sjovt mere, og de trak sig roligt bort fra scenen.

En underforvalter har meget små midler at kunne straffe med, specielt hvis han ikke kan regne med absolut støtte fra overforvalteren. En af rudeknuserne kom engang til at brække eller beskadige et ben, en aften han var på bal og måtte altså ikke deltage i arbejdet i lang tid, men en skønne dag opdagede jeg, at han var syg om dagen og gik til bal om natten, og jeg havde desårsag haft fat i kraven på fyren, og tilmed ville hans sovekammerater ikke stå op, når der blev kaldt om morgenen, iøvrigt et meget vanskeligt problem, da det samme også gjaldt førsteleven, der havde en af malkepigerne hos sig om natten. Det var i det hele taget et ret grimt problem, som der skulle tages ret håndfast på for at få udryddet. Jeg bad så overforvalteren om at holde penge tilbage, når gutterne kom og skulle have forskud, hvilket han lovede. Da så de kom ind, klagede de selvfølgelig over mig, at jeg behandlede dem dårligt, skældte dem ud og kunne kun se ondt, såsnart det gjaldt dem. Hertil svarede overforvalteren: Han skal skam behandle jer ordentligt. Nu skal jeg tale med ham, og så fik de deres forskud.

Der blev en del vrøvl med kosten, hvad der altid vil blive, når forvalteren har folkene på kost. Noget skyldtes det, at de ældre karle havde hørt om kostforholdene der, hvor forvalteren kom fra. Da de ældre karle klagede, blev forvalterfruen hidsig og for rundt i de forskellige afdelinger. Jeg erindrer ikke, at der var noget forkert ved kosten, måske noget knap til tider, men det værste, hun kunne gøre, var da at fare rundt i ophidset tilstand til alle afdelingerne, hvor de grinte af det hele. Af og til, når det kneb, fik vi kun den besked: Spis bare væk, der er mere i kælderen, hvad der altså ikke var, men vi forstod en halvkvædet vise, som man siger, og holdt inde. Men jeg er da helt overbevist om, at hvis det var fra herskabet, den samme kost kom, så var der ikke bleven vrøvl.

Der var ca elleve gifte mænd i materialen, og de var ikke lige gode børn alle sammen. Når vi kørte gødning, holdt der gerne et hold på hver side af møddingen, altså fire vogne blev læsset ad gangen. En af husmændene, der var med til at læsse, havde været borte en dag, og da forvalteren spurgte Kren Skriver om, hvorfor den anden ikke var kommen, svarede han: Han har vel været fuld igen. Dette gik selvfølgelig videre, og resultatet blev, at når forkøreren råbte: Så kører vi, blev der nu råbt: Fuld igen, Kren Skriver, og da denne hele tiden stod i møddingen, kan man forstå, at han dukkede nakken mange gange, når det stadig lød: Fuld igen, Kren Skriver. Han var imidlertid nødt til at tage den, der var ikke noget at stille op. Sådanne og lignende ting skulle der selvfølgelig ske i så stor en flok.

Det var ikke altid den, der tog hatten høfligst af, der var den bedste, tværtimod. Jeg husker således, at overforvalteren sagde til Kren Skrædder: Åh, De kommer jo lige forbi hestefolden, kan De ikke lige ta-

ge den hest med, der står på stalden? Jo, hr forvalter, det skal jeg nok! Aldrig så snart var han kommen væk fra forvalterens øjne, før han slap hesten og lod den løbe ad Pommeren til. Det var endda en af de såkaldte solide folk, som gik hjemme og luskede under ladefogedens regime. Det kneb trods alt med autoriteten.

Rundt om i de store marker var der små pletter med træer. Der sagdes, at det var for at det kunne komme ind under skovskyld, som ikke var så stor som grundskyld af ageren. Når chefen gik ud af gangdøren, havde han en hund, som gøede så kraftigt, at vi kunne høre det langt ude i marken. Så var vi varskoet, og det hjalp ikke stort, at han så stod i de trægrupper og holdt øje med os i kikkerten. Han var på det tidspunkt 70 år, så det var begrænset, hvor langt han nåede frem. Hestene kendte han, derimod ikke folkene, og var der noget at kritisere, fik jeg det gerne at vide af overforvalteren, og det var altid ham, der kørte med det og det spænd. I gamle dage sagde man altid, at den karl der sagde »deres heste« duede ikke, den der sagde »vore heste« var bedre, men den der sagde »mine heste« var den helt rigtige. Det kendte chefen åbenbart ikke. Jeg husker således en karl, som brugte vendingen »mine heste«. Han fik omgående at vide, at hvis han havde nogle heste der på gården, måtte han se at få dem fjernet. Skældte man en hest ud for en stud, fik man at vide, hvor den skulle placeres. Engang vi havde fået en hest, havde jeg givet den navnet Frits. Det blev omgående kasseret. Så langt strakte min kompetence sig ikke. Jeg husker ligeledes, at chefen havde hørt eller læst, at det indtryk, et væsen fik i parringsøjeblikket, kunne få indflydelse på fosteret, hvorfor vi fik ordre til, når en hest skulle »holdes til«, skulle vi holde en bestemt hest foran, som hoppen skulle se på. Jeg vil tro i al

min enfoldighed, at det havde været bedre med en ordentlig hingst. Det trængtes der unægtelig til.

Det går ikke altid, som præsten prædiker. Der var for eksempel strenge ordrer på, at vi ikke måtte rykke baglæns med vognene, når de skulle i vognporten, men da der var så smadret⁴, at det var umuligt at skubbe dem ind med håndkraft, måtte vi selvfølgelig lade hestene hjælpe til, selvom jeg så udmærket forstår chefens mening. En god ting var derimod, at vi i den varme tid altid seledede af også i middagstunden. Der var også skik, at hvis et stykke jord var kvikbefængt, skulle der et par mand ud at travharve. Det var nu vistnok overforvalterens ide. Der var så to store knægter, der plejede at skulle bruges til det. De måtte så holde stille ved enderne og puste. Resultatet blev selvfølgelig, at de holdt stille ved enderne, men travede ikke, når vi ikke netop stod og så på det.

Engang overforvalteren var på ferie, skulle jeg sætte i arbejde efter aftale med chefen. Jeg var klar over, at det kunne være vanskeligt med ladefogeden, og da jeg ikke ville løbe nogen risiko, ordnede jeg det således, at jeg sagde til ham: De må hellere selv disponere over Deres trop. Så faldt alle forud diskonterede vekslere til jorden, og det gik således ret smertefrit, hvad det angår. Det var desværre ikke endt dermed. Det var almindelig kotume, at såfremt der skulle vogn til købstaden, fik de gifte folk, der havde ærinde derind, lov at køre, selv om de ellers ikke fulgte heste. Chefens siger så til mig: Vi kommer til at have fire vogne til byen i morgen, men da De ikke selv kan følge med, må De se at få fire stabile mænd afsted. Jeg sendte så førsteeleven, forkarlen, som selv bad om at komme med, en slægtning af overforvalteren, som var ældre elev, og så en mere. Det var altså i skøn orden tilsyneladende. Nu skulle chefen selv derud,

og han opdagede, at de var i færd med at drikke forkarlen på pelsen, så han nærmest var døddrukken – en hævnakt. De andre var ikke mere fulde, end de selv kunne køre hjem, men en eller anden nævenyttig fyr melder sig så hos chefen og tilbyder at køre det ene spand hjem. Det var i og for sig unødvendigt, for havde de blot sat det spand i midten, skulle det nok have fulgt med. Der var jo ingen biler dengang. Eleven holdt sig strunk, så længe han talte med chefen, han var trænet, og da han nærmede sig et sving på vejen, løb han ind over markerne og lod hestene følge trop, så da han nåede køretøjet igen, var han så nogenlunde ædru. Jeg var ked af det, men var for så vidt sagesløs, da jeg ikke kendte forkarlens svage side. Hjemme var han rent ud en første klasses solid og dygtig mand. Da så køretøjerne kom hjem, fik vi besked på at »smide forkarlen« ind i en følboks for ikke at få sengetøjet ødelagt, og næste dag blev han sat til at rense kloaker foran chefens bolig, og en anden kørte med hans heste, og vi red alle forbi, hvor han stod, en meget flov historie. Op ad dagen kom han så ind til chefen, og mere blev der så ikke ud af det. Bagefter fik jeg at vide, at forkarlen var tilbøjelig til at få en tur ud af det ved slige lejligheder. Det havde været klogere, om jeg havde fået det at vide, inden jeg valgte »udsøgt« mandskab. Når der skulle hentes majs, kul eller kager var det gerne direkte fra skib, og vi kørte så i reglen med 14-15 spand afsted til byen. Ved sådanne lejligheder var jeg selvfølgelig altid med, dels for at holde styr på sjakket, og dels for at få dem rigtig fordelt, for ulykken var den, at de hver for sig skulle bestemte steder hen og ikke til samme båd allesammen. Det havde været ulige lettere. Endvidere var der den forbistrede skik, at når vi havde sat hestene ind i en købmandsgård, så var der en folkestue, og det morede kom-

miserne eller butiksfolkene at give folkene brændevin. Det kostede ikke mange øre. Værst var det selvfølgelig for dem, der havde fået først læs. Da var der rigelig tid til at drikke sig en kæfert til, som det så smukt hed. Når jeg så efterhånden havde fået dem samlet og skulle køre hjemad, blev der tit skudderudder i rækkerne. De, der var for fulde, ville ikke hjem nu, og så videre, og i al besværet samlede der sig altid en del løsarbejdere, havnearbejdere og hvad ved jeg, og alle som en var de ædende onde over den drabant til forvalter, og han skulle og så videre. At tage fat i trøjen på en af de genstridige var håbløst, så var det først bleven galt, men ved at snakke lidt med de mindre fulde fik man da omsider ved fælles hjælp spændt for og kom afsted. Det var ikke dem alle, der havde fat i tømmerne, men hestene fulgte trop, og vi kom da i reglen forholdsvis tørskoet hjem, men morsomt var det nu ikke altid, og da jeg selv kun var omkring de 22 år, fyldte jeg ikke meget overfor en sådan flok, i særdeleshed når de var fulde og omgivet af byens proletariat. Flere af karlene nåede da som regel at sove rusen ud på vejen hjem.

Tærskning i almindelighed sorterede ikke under mit virke. Mit felt var marken og hestefolkene, og det var også nok. Når vi derimod skulle transportere kornet bort til købmanden direkte eller til nærmeste havn, sorterede det under mig. Når vi skulle levere direkte i båd, stod jeg gerne på kajen og modtog hvert læs, da vi så kørte kontinuerligt, altså ikke fulgtes ad. Jeg skulle kontrollere aflevering og modtagelse og skrive under på konnossementet (skibspapirerne). En skønne dag fik jeg tilsigelse om at møde på chefens kontor, ikke noget dagligdags netop, så jeg var meget spændt på, hvad det kunne være. Jeg var da klar over, at det ikke var hverken for at blive udnævnt til ridder af Dan-

158
 nebrog og ej heller for at få ros. Den slags tildeltes ikke, kun når der vankede en ballefuld, kunne man få entré, men den kom for mit vedkommende med overforvalteren som gennemgangsled. Da jeg så kom ind, fik jeg at vide, at der manglede ca 80 sække korn i båden, og jeg måtte være ansvarlig for, at der var kommet i, hvad der skulle. Jeg følte denne påtale med et mildt ord som en stor ære, at jeg skulle være ansvarlig. Havde det drejet sig om en sæk eller to, havde det været meget værre. Jeg var faktisk helt stolt over sagen

og kunne jo kun sige, at det var gået rigtigt til. Der blev nogen parlamentaren mellem de to parter, som jeg desværre ikke var midtpunktet i, men en skønne dag blev det konstateret, at skipperen havde fået ordre til at aflevere de 80 tønder korn i en svensk havn, inden han fortsatte til Finland. Det var jo en særdeles spag sortie på en historie, som kunne have ført til meget mere spændende akter.

En anden gang blev jeg sendt ind i banken med nogle penge, jeg tror 4000 kroner. Det var masser af penge dengang, og

Allerede da Otto Høyer var ansat på Pederstrup som forvalter, holdt han af at ride. Billedet viser ham som rytter (til højre), da han var blevet nogle år ældre.

jeg skulle så selv tælle dem hos chefen. Det gik ham for langsomt, så han lærte mig, hvorledes man skulle gribe sagen an, men jeg var ikke rolig, før jeg havde fået kvittering for pengene i banken. Chefen svævede højt over vandene, og det var ikke så nær alle, der nåede at få talt med ham. Indeeleverne og jeg kom en sjælden gang ind til en kop kaffe sammen med overforvalteren. Han var sikkert en efter den tids målestok meget dygtig administrator. Den samme opfattelse fik jeg ikke af næstkommanderende, men han egnede sig sikkert udmærket for chefen. Han kunne stå ret og holde kæft, som man siger, på rette tid og sted, det er jo også en slags dygtighed.

Engang var jeg lige ved at komme i unåde. Datteren havde en ridehest, noget ustyrlig, og den skulle sælges. Der kom en ung grosserer ud for at prøve den. Jeg fik så besked om en søndag formiddag at tage en af de letteste af hestene i materialen for som gammel dragon at ride med den unge mand, og jeg skulle selvfølgelig hele tiden være ved siden af ham. Pludselig tager hesten magten fra rytteren og fór som besat ud over markerne. Der var så ikke andet for mig at gøre end at sætte min hest op i samme tempo for at komme op ved siden af. Det så godt nok noget tosset ud, men der var ikke andet at gøre. Om aftenen var vi inviterede ind til chefen til middag. Der sad en nabo og fortalte om det vilde ridt, han havde set om formiddagen, og jeg skal love for, at chefens øjne lynede som en olm tyr, da han hørte det, men til alt held kom datteren mig til hjælp og sagde som rigtigt var, at det var jeg nødt til, eftersom jeg skulle ledsage rytteren. At jeg ikke netop følte mig som i kridthuset, kan man ikke undres over, da hestene altid var chefens ømme punkt. En anden gang mens vi såede, kom der en mægtig snebyge, og den fede jord blev

helt umedgørlig, hvorfor jeg red hjem med mandskabet og satte dem til at gnide hestene tørre. Chefen, som kom igennem stalden, sagde, at det var meget fornuftigt, men da overforvalteren kom hjem, var han ret utilfreds med, at vi var holdt op. Der, hvor han var, kørte de videre.

Da jeg var nået det år igennem, jeg var fæstet for, fandt jeg anledning til en udenlandsrejse, og gennem direktøren fra A/S R. Wiblots frøavl og -handel fik jeg en introduktionsskrivelse til det store firma i Quidligburgh og rejste så de første dage i maj derned på et kortere ophold. (NEU 18842, skrevet 1963).

1. Det vil sige, at Pederstrup ikke havde noget godt ry på den nærliggende Sølstedgård, hvor Otto Høyer opholdt sig. Der var ofte et traditionelt fjendskab mellem folkene på nærliggende herregårde.
2. Efter østdansk sædvane lod man den afskårne byg ligge og tørre en tid, inden den blev bundet i neg. Når der var sået kløver sammen med byggen, fortsatte man med skårvejring også efter mekaniseringen til forargelse for jyden Otto Høyer, som var vant til at binde i neg straks.
3. Side 178.
4. Pløret.

Om udsigten til en god stilling

Anton Bruun havde 1895-96 været andetårslev på Knuthenborg, den sidste tid som forkarl:

En kammerat fik mig overtalt til at tage en plads som arbejdende forvalter på Købelevgård ved Nakskov fra november. Efter hans opgivende var det en sjælden god plads, og han kendte ejeren og hans familie godt. Jeg blev hentet i Nakskov af en husmand, der af og til arbejdede lidt på gården. Ja, der er ingen folk på gården for tiden, sagde han, de rejste alle sammen

igår. Jeg blev godt modtaget af ejeren, en proprietær Hansen. Ja, vi har ingen folk i øjeblikket, men en af dagene rejser jeg til København for at få fat i nogle. Nu vil De nok i morgen tidlig, når De er stået op, vande, fodre og strigle hestene – der var fem spand – samt fodre og vande kreaturerne, da røgterne også er rejst. Jeg tyggede lidt på dette, der langt fra var, som min kammerat havde foregøglet mig. Jeg fik min mad serveret på værelset, som lå i et udhus. Jeg sov på det og stod op om morgenen og tog fat på dagens gerning. Først hestene og derefter fodringen af de halvhundrede kreaturer. Hen på formiddagen kom proprietæren ned i stalden og talte om, at han skulle se at få fat i nogle folk og fortalte samtidig om, hvordan han i sine yngre dage havde ordnet sine folk, der ofte var af den værste bærmefra det lyssky København, og om hvordan det gjaldt om at slå de første slag og lignende. Ja, den slags er jeg nu ikke interesseret i, og det er ikke under disse forudsætninger, jeg har modtaget pladsen, så De må hellere se Dem om efter en anden forvalter også. Jeg rejser med det samme. Efter nogen forhandling sendte han bud efter husmanden, der havde hentet mig, og han kørte mit tøj og mig til Nakskov, og så var den forvalterstilling også slut. Jeg tog hjem til Bjerre og fik i stedet plads hos landstingsmand Jensen i Skrillingegård. Jeg søgte pladsen, der var ledig, fordi hans forvalter havde købt ejendom. Jeg fik pladsen på grund af min gode anbefaling fra forpagter Bertelsen, Nislevgård, som Jensen, Skrillinge, kendte personlig. (NEU 8993, skrevet 1951).

Forvalter

Den unge forvalter

Christian Mogensen voksede op på herregården Lilliendal, hvor farfaderen var forpagter. Faderen var godsforvalter på gården. Christian Mogensens barndoms-erindringer følger i bind 4 om forpägtere. Han var således vokset op i det miljø, hvori han nu selv skulle virke. Han havde været landvæsenselev, og fra Lyngby Landboskole var han lige udgået med attest for at være en særdeles velbegavet og stabil ung mand. Han var da 20 år gammel. Beretningen er skrevet til oplysning for familien, som har ladet NEU få et eksemplar:

Ungkarlene forvalter Hans Buhl og godsforvalter Tolstrup på Gunderslevholm kører ud på besøg engang før 1912. Forvalteren var leder af landbrugsarbejdet, ansat af forpagteren, hvis godsejeren ikke selv stod for landbrugsbedriften, medens godsforvalteren var administrator for godsejeren. På større godser var godsforvalteren jurist, og han førte stort hus, medens forvalteren som regel boede i et par værelser og ikke fik en løn, som man kunne gifte sig på.

Da jeg forlod skolen den 1. august, var det bestemt, at jeg til 1. november 1886 skulle være forvalter på Østergård i nærheden af Randers hos forpagter Linde. Jeg fik derved en ferie på 3 måneder, som jeg i det væsentligste tilbragte på Ydernæs, hvor onkel Fritz nu var forpagter. Han inviterede mig til at måle Ydernæs op. Det var en udmærket øvelse for mig, og jeg var meget glad for det arbejde. Det er netop, medens man har teorierne i frisk erindring, at man har godt af at få en større opgave at løse i praksis, og tilmed var det for mig et herligt sted at opholde mig lige efter mit ophold på Lyngby Landboskole. Onkel Fritz havde store evner til at tale med unge vordende landmænd, og han og jeg sad næsten hver aften og drøftede teori og praksis, hvoraf jeg havde stort udbytte.

Jeg tog mig også en lille ferie og var hjemme på Lilliendal, hvor jeg nu blandt andet havde fornøjelse af at tale om landbrug med gårdens forvalter.

Den 1. november 1886 tiltrådte jeg så, lidt over 20 år gammel, min første forvalterplads. Det var en middelstor herregård, som hørte under Frijsenborg. Forpagteren, Knud de Linde, var en gammel herregårdsforvalter, som havde været forvalter på flere store herregårde, blandt andet Storegrundet. Sidst havde han været forpagter på Vejlgården under baroniet Gaunø. Her var han blevet forlovet med husbestyrerinden frøken Mohr, og de blev nu gift. Til Østergård var der en udmærket hovedbygning, som forpagte-

ren beboede, da der ingen forpagterbolig var.

Forpagter Linde var en udmærket principal, vel nok omtrent idealet af en principal for en ung forvalter. Han blandede sig aldrig i det daglige arbejde, som jeg kunne lede, som jeg ville, og så var han noget af det elskværdigste, jeg har kendt, til at tale med og lægge planer med for de kommende dage.

Jeg spiste oppe og havde i det hele taget fuldstændigt ophold i familien, hvor også fru Linde var en meget elskværdig husmoder. Jeg havde to værelser, et opholdsværelse og et soveværelse, og i opholdsværelset blev der lagt i kakkelovnen hver aften om vinteren. Vi havde to landvæsenselever, som også spiste oppe hos Linde, og som havde deres værelse lige ved siden af mit.

Den første vinter kom jeg så at sige ikke uden for gården. Jeg hyggede mig på mit værelse med mine bøger og holdt »Ugeskrift for Landmænd«. Undertiden fik jeg landvæsenseleverne ind til mig og forklarede dem et og andet bedriften vedrørende. Jeg var også altid velkommen, hvis jeg ville blive oppe hos Lindes om aftenen. Nede på mit værelse førte jeg dagbog og nogle regnskaber over korn og foderstoffer samt regnskab med daglejere og folkeløn. Det tog jo også altid lidt tid at lægge en fornuftig arbejdsplan for næste dag, en plan for tørvejr og en for regnvejr. Vi havde ca 8 spand heste og en karl eller daglejer til hvert spand heste. Så var der

162 som regel tre til fire daglejere, som ingen heste havde, og som så blev sat i andet arbejde. Mit arbejde bestod i at sætte disse folk i arbejde og føre tilsyn med, at arbejdet blev rigtigt udført, og at de aldrig blev færdig med et arbejde, uden at der var et andet arbejde til dem at tage fat på. Jeg havde også meget med besætningen at gøre. Kvægbesætningen bestod i alt væsentligt af stude, som blev fedet og så sendt til England. Om vinteren havde vi som regel 72 stude, som blev fedet og sendt bort efterhånden. Desforuden havde

vi en del unge stude, som væsentligt blev fodret med hø og roer for at vokse sig store. Vi indkøbte hele året magre stude. Det var i alt væsentligt en kreaturhandler Moses Nathansen, som købte dem omkring på markederne. Så kom de gerne med en studetrækker, blev vejret af mig ved ankomsten og så sat på stald. De blev så efterhånden sorteret efter størrelse og foderstand. De største og bedste blev sat på fedestald med det samme og fedet færdigt i løbet af nogle måneder. Af resten blev nogle fodret helt godt om vinteren og

fedet på græs om sommeren. Resten – de mindste og magreste – blev fodret småt om vinteren, kom på det mindre gode græs om sommeren og blev først fedet færdig om vinteren. Af malkekøer havde vi kun nogle ganske få blandt andet for at have mælk til husholdningen. Svinebesætningen var ikke stor, da vi kun havde lidt mælk.

Mit arbejde ved besætningen var især at veje de unge stude, når de kom, og de fede stude, når de gik bort, og føre regnskab over det foder, de fik. Studene blev vejret

Hvis Østergård ikke i sig selv virker særlig fængslende, er Gudenåen i sin brede dal storslået. Den unge forvalters beretning tyder på, at den korte afstand til stationsbyen Langå var af størst betydning. Fotografiet er fra 1912.

Østergård var en af de mange herregårde, som hørte under grevskabet Frijsenborg. Den ligger nær Langå ved Gudenåen. Hovedbygningen er typisk for den lille herregård, som i 1700'erne som regel blev en del af et større godskompleks.

og sat til en pris pr pund, når de kom til gården, og atter vejet og sat til en pris pr pund, når de gik bort. Forretningen ved at fede stude ligger for en del i, hvor meget de fede stude koster mere pr pund end de magre.

Den første vinter var jeg så at sige altid hjemme på gården om aftenen, men heri skete der en forandring, da sommeren kom. For at forklare dette må jeg fortælle lidt om Østergårds beliggenhed. Østergård ligger lige ved Gudenåen. For at komme kørende til Langå station måtte vi

et langt stykke langs med åen for at komme til den første kørebros. Herfra var der så en ret lang køretur til Langå, som ligger næsten lige overfor Østergård. Vi havde en båd, og når vi sejlede over åen, var der kun et lille stykke at gå langs med åen og igennem en plantage. I denne plantage boede en plantør Bahnsen, som havde tilsyn med beplantningerne langs med Statsbanerne i hele Jylland. Ham var vi på Østergård gode venner med og havde lov til at gå igennem plantagen. Vi kunne også gå langs åen på Østergårds grund til

jernbanebroen, gå over den, og så var vi i Langå, men det var ulovligt. Når vi altså sejlede over åen eller gik over jernbanebroen, var der kun en lille tur til Langå. Hertil må dog føjes, at det især var om sommeren, det gik så let. Forår, efterår og vinter var der vanskeligheder, dels var der stærk strøm i Gudenåen, så der skulle nogen øvelse til at få båden ud. Strømmen kunne undertiden tage magten fra os, så vi kom forbi landingsstedet på den modsatte side. Dels var engene af og til oversvømmet, så vi ikke kunne gå langs med åen og over jernbanebroen.

Disse vanskeligheder lærte vi dog at overvinde på forskellig vis, så vi som regel kunne komme over til Langå på 15-20 minutter. Langå var en ret stor station, og her kom tog fra nord, syd og vest flere gange om dagen og om aftenen. Her havde vi fornøjelse af at gå over om aftenen ved togtid og kunne ofte træffe bekendte, som på deres rejse skulle skifte ved Langå. Desuden var der lige ved stationen en hel lille by, hvor der boede en del familier, hvis ungdom om aftenen kom om på peronen for at se på de rejsende. Der var også på stationen nogle unge mennesker, assistenter, elever med mere, som vi efterhånden lærte at kende. Det var som en hel lille by. Da der jo ofte på og ved en herregård er ret stille og ikke andre mennesker¹ end dem, der hører til familien, var det for os unge et plus at have stationen så nær ved os. En stor del af de ved stationen boende var jo funktionærer ved jernbanen: lokomotivførere, konduktører og lignende. Der var selvfølgelig også restauranter både i 1. og 3. klasses ventesal, og her serveredes omtrent som på en almindelig restaurant i en by. Efterhånden lærte vi også en del familier at kende og blev af og til inviteret til en kop aftenkaffe eller eftermiddagskaffe om søndagen. Den familie, vi hurtigst lærte at ken-

de, var plantør Bahnsens, hvis planteskole vi ofte gik igennem. Bahnsens var meget gæstfri, og her var mange børn, blandt andet en voksen datter og to døtre, som var lige ved at blive voksne. Her hos Bahnsens samledes ofte ungdommen fra stationsbyen, så vi snart lærte en del af byens ungdom at kende. Det blev efterhånden en ret almindelig aftentur om sommeren at gå over til Langå, og gå frem og tilbage på perronerne ved togtid. Vor nærmeste by var Randers, hvortil vi hurtigt kunne komme med toget fra Langå station. I Randers besøgte jeg ofte kreaturhandler Moses Nathansen, som ofte kom til Østergård for at se til de stude, han havde købt til os, og hjælpe os med at tage de stude ud, som skulle sælges.

Der var stor forskel på opholdet på Østergård sommer og vinter. Foruden den lettere adgang til Langå kom nu arbejdet i markerne, som gav anledning til gode spadsereture. Modsat Langå – på den anden side af Østergårds marker – boede grevens skovfoged, Nissen, som jeg af og til aflagde et besøg, når jeg kom ud i den ende af gårdens jorder.

Iøvrigt gik den første sommer (1887) for en stor del med at sætte mig ind i gårdens drift og lære alle forhold at kende. Første år som forvalter er der selvfølgelig særlig meget at passe på. Iøvrigt var første sommer – såvidt jeg husker – ret normal. Da det første år var gået, var jeg kommet ret godt ind i alle forhold, både hvad gårdens drift og forholdene til omegnen angik. Hvad folkeholdene angik, var de ret rolige. Vi havde i hvert fald ingen vanskeligheder med malkningen, da vi jo så at sige ingen malkekøer havde. Af karle havde vi ikke særlig mange, og både karle og daglejere var ret flinke folk. Da vi ingen malkekøer havde, var der ingen fodermester, men der var dog en røgter, som havde været der længe og var en slags nr 1.

Han var en ret pålidelig mand og hed Stavns.

Det andet år på Østergård forløb en del anderledes end første. Jeg var blevet trukket en del ind i selskabelighederne i Langå og kom særlig meget hos plantør Bahnsen, hvor jeg ofte kom sammen med ungdommen fra Langå stationsby. Desforuden kom der hos Bahnsens ret ofte en frøken Camilla Lassen fra Århus. Hun var veninde med plantør Bahnsens ældste datter, og forældrene på begge sider var sønderjyder og gamle bekendte. Camilla Lassen og Hedvig Bahnsen var lige på alder med mig, og vi havde det ofte ret fornøjeligt. De kom også af og til i besøg hos Lindes på Østergård, og jeg har med Bahnsen været i besøg hos Lassens i Århus. Lassen var regnskabsfører ved Statsbanerne og havde været løjtnant i tjenesten. De to næstældste af Bahnsens døtre hed Kristine og Dagmar. De var, da jeg lærte dem at kende, ca 17 og 15 år og blev altså voksne i løbet af de 2 1/2 år, jeg var på Østergård. De øvrige af Bahnsens pigebørn var ukonfirmerede i min tid. Foruden de her nævnte var der i Langå stationsby adskillige unge piger, som jeg kom mere eller mindre sammen med, blandt andet to frøkener Rosenberg, som havde en broder Jes Rosenberg, som jeg lærte at kende, og i hvis hjem jeg af og til kom. Af unge mænd var der gerne et par jernbaneassistenter og et par elever, foruden enkelte sønner af familierne i Langå og de to landvæsenselever på Østergård. En stor del af de her nævnte unge mødte gerne op, når der var bal eller anden fest i gamle Langå by et stykke fra stationen. I gamle Langå by lå nemlig forsamlingshuset og en del bøndergårde, hvorfra der også kom ungdom til festerne. Der blev gerne hver vinter spillet diletantkomedie og afholdt en maskerade, foruden et almindeligt bal en gang imellem. Diletant-

Gudenåen ved Østergård kunne både være voldsom og smilende stille som på dette fotografi fra 1912.

komedien gav anledning til en del prøver, som blev afholdt i hjemmene og gerne sluttede med en kop aftenkaffe. I juletiden blev der i de private hjem holdt julegilder med pantelege og andre lege, som sedelskrivning med mere. Alt dette gjorde, at denne vinter forløb på en hel anden måde end den første. I Langå lærte jeg efterhånden en hel del af bønderne at kende, men jeg har aldrig været til noget rigtig bondegilde. Derimod har jeg en gang med plantør Bahnsen været til et eftermiddags-drikkegilde i anledning af, at manden havde solgt en ung hingst. Der var kun mænd til stede, og der blev drukket et utal af kaffe- eller thepunche. Jeg husker her en morsom scene: en gammel mand sad ganske alene og hyggede sig ved

en thepunch og sang uafbrudt: »Hjem, hjem, mit kære hjem, ja intet sted på jorden er skønt som du mit hjem«. Så kom hans svigersøn hen til ham og sagde: Nu skal vi hjem, svigerfader. Men den gamle sagde: Nej, jeg vil ikke hjem, og et øjeblik efter sad han igen og sang: »Hjem, hjem, mit kære hjem«.

Anden sommer var ret unormal. Det trak længe ud med vinteren, og vi fik et meget fugtigt forår, så såningen trak meget længe ud. Jeg kan huske, vi såede det sidste vårkorn den 25. maj. Det var 1888, det år vi havde den store verdensudstilling i København. Jeg fik nogle dages ferie og var til udstilling i København, hvor jeg traf sammen med min fader. Jeg så mig godt om på udstillingen, som var meget

imponerende, ikke mindst for mig som den gang ikke havde set ret meget. Om aftenen traf jeg nogle kammerater fra Herlufsholm. Vi så os om i byen og fik efter den tids skik temmelig meget at drikke. Selve rejsen var også en begivenhed for mig. Jeg sejlede med dampskibet Niels Brock fra Randers ud gennem Randers fjord ved dagens lys, det var meget interessant. Jeg glædede mig også til at se indsejlingen igennem Øresund til København, men her sov jeg over mig og vågnede ikke, før skibet stødte mod bolværket i København. Som følge af det fugtige og kolde forår fik vi også en meget sen høst. Vi blev først færdig med høsten den 17. oktober, skønt vi havde helt godt vejr, men kornet var vådt af dug til klokken 9-10 om formiddagen, og duggen faldt igen ret tidligt om eftermiddagen, og det blev tidligt mørkt, så der var kun en kort dag at arbejde i.

Tredie og sidste vinter gik omtrent som den anden med en del selskabelighed i Langå. Der var på Langå station en elev, som hed Storm. Han var broder til en af mine kammerater fra Lyngby Landbrugsskole. Vi kom noget sammen. Hans fader var doktor og boede lige ved Rosenholm pr Hornslet, og en gang hans broder var hjemme, blev jeg inviteret med til Rosenholm og være en søndag sammen med min gamle kammerat.

Den vinter gik jeg også på session og blev taget til garden, hvor jeg skulle møde den 5. maj. Deraf fulgte jo, at jeg måtte sige min plads op som forvalter. Da det blev bestemt, hvem der skulle være min eftermand, og han kunne komme noget før maj, bestemte jeg mig til at tage en ferie og se mig lidt om på egnen, som jeg ikke havde set ret meget til. Østergård var, som jeg vist har bemærket, en gård, der hørte under Frijsenborg. Jeg fik så den idé at gå rundt og se mig om på disse går-

de, og jeg blev meget vel modtaget alle vegne. Det var nogle ret gode spadsere-ture, idet der ikke var så korte afstande fra den ene gård til den anden. Jeg besøgte følgende gårde og beså bygninger og besætninger alle vegne: Haksholm: forvalter Hansen, Frijsendal: forpagter Krøger, Frijsenborg: forvalter Jørgensen, Jernit:

Frijsenborg var centrum i et grevskab, som omfattede adskillige gamle herregårde, hvoraf nogle blev drevet af en forpagter, medens andre blev dyrket for grevens regning af en bestyrer. Frijsenborg blev ombygget 1862 til 1882 efter tegninger af arkitekt Ferdinand Meldahl, således at ingen kunne være i tvivl om, at her var hovedsædet i et stort godskompleks, der 1865 til 1870 var baggrund for landets statsminister.

forvalter Schwartz, som var en broder til en af mine skolekammerater fra Herlufsholm, Fuglsang: forvalter Luja, Søbygård: forpagter Bache. Forvalterne på disse gårde, hvor der ingen forpagtere var, stod direkte under grev Frijs og havde gode, vellønnede stillinger.

Efter 2 1/2 års forvaltervirke på Østergård kan jeg slutte, som jeg begyndte, med at anerkende forpagter Linde som en ualmindelig flink og elskværdig principal, som jeg aldrig har haft et sammenstød med. Jeg lærte også at sætte stor pris på fru Linde, ikke mindst i de sidste måneder, hvor jeg under hendes vejledning satte mig lidt ind i mejerivæsenet. Mens jeg var hos Linde, fik de en søn, som jeg stod fadder til, men han var kun imellem 1 og 2 år, da jeg rejste. Som det fremgår af denne fremstilling, tilbragte jeg 2 1/2 behagelige år på Østergård og vandt mig venner for livet på begge sider af Gudenåen. En af disse venner var en landvæseneselev Gerstrøm. Han løste mig af som forvalter på Østergård og blev senere forpagter på Johannesbjerg ved Langå og en anden gård lige uden for Randers. (NEU 24117, skrevet 1967).

1. Bemærk ordvalget. Tjenestefolk og husmænd lades helt ude af betragtning.

Forvalter på en herregård med et ilde rygte og sultefodrede heste.

Otto Høyer blev 1914 forvalter på Korsebølle på Langeland. Åbenhjertigt fortæller han om de vanskeligheder, som han skulle lære at mestre. Endnu var der lidt mindreværdsfølelse at slås med. Den omtalte chef var forpagter af gården, der hørte under Tranekær gods. Der hørte 306 hektar til gården eller 46,5 tønder hartkorn:

Når min gamle chef på Fyn i sin tid sagde om overarbejde: At betale for det udførte arbejde er jeg nødt til, men tigge for at få det gjort vil jeg, som han kunne bande, ikke, så var arbejdet til gengæld i min nye plads lagt an på, at vi skulle være i selen søndag og hverdag. Iøvrigt var forholdene lagt an således for forvalteren, at man mærkede, at man regnede med ham. Jeg havde to stuer til min rådighed, egen spisestue, dog sammen med underforvalteren, og havde en underlig feminin ældre ungarl, som bar brænde ind og passede de par høns der var, han sørgede for kakkelovnen og pudsede mit fodtøj, børstede mit tøj og så videre. Det var unægtelig en forandring til det gode. Forøvrigt havde vi den aftale, at jeg spiste for mig selv, altså sammen med underforvalteren, og når jeg blev inviteret op til chefens ved selskabelige lejligheder, var det som gæst, og vi havde således ingen forpligtelser overfor hinanden, en god ordning som viste sig at være særdeles praktisk og nødvendig. Denne evindelige søndagsenergi var mig så inderligt imod, men ændring i dette ville jeg dog ikke starte med. Forøvrigt gennemførte jeg det i egen bedrift og har gennemført det i de ca 35 år, jeg selv har drevet gård på egen pung og tør hævde, at omend det undertiden kunne være svært,

så må jeg hævde, at jeg af den grund hverken har været bagefter eller ringere end i almindelighed. En ældre landmand, jeg traf i et selskab, lærte mig det. Jeg fortalte, at i søndags havde vi høstet så og så mange tønder land, hvortil denne tørt sagde: Jeg har nu i de snart 50 år, jeg har drevet landbrug, ikke set nødvendigheden i at misbruge eller tage folks fritid og mener, jeg er nået lige så godt igennem, som alle andre. Den sad, og jeg sagde da til mig selv, at kan en ældre mand præstere det, så må du som ung også kunne.

Der var her 17 spand arbejdsheste og altså ca 25 mand at sætte i arbejde i almindelighed. Dertil kom så jeg tror 30-35 polakker det første år i hvert fald. Chefen var forpagter. Han var landbrugskandidat og ellers en rask mand, som man som regel vidste, man havde rygdækning af. Folkeholdet var det dårligst mulige, en samling internationale tilfældigheder, hvad enten de så kom fra fængselshjælpen eller andre steder. En ting blev man hurtigt klar over, at karle fra samme amt kunne man ikke få. En ung mand med lidt respekt for sig selv kunne ikke sige, at han tjente der, i hvert fald det første år jeg var der. Gården var nybygget efter brand, og det man idag pludselig i det herrens år 1962 har fundet inden for rationalisering og mekanisering, havde vi i 1914, trods det at vi hverken havde biler eller traktorer til rådighed. Derimod havde vi en stor råoliemotor, som gav os kraft til såvel tærskning, kværn som elektricitet, hvorfor vi også havde såvel maskinpasser som smed og huggehusmand eller tømrer. Der var en stab af ældre husmænd, der havde været der i mange år. Fra »Kristine«¹ fik vi undertiden karle, men det var gerne nogle, der skulle prøve, hvor galt der var derovre på gården. Der var en del svenske karle ind imellem, men også nogle fra de københavnske fæstemænd. Det var næ-

sten således, at for at være regnet for herregårdsbisse eller -karl skulle man have været der. Som nævnt kan man vænne sig til meget, og hellere den slags folk end de drenge, jeg var rejst fra,² for det var dog begrænset, hvad man kunne forlange af dem. I den stilling jeg indtog, kommer man ikke uden om, at de specielle forhold, der var stillet mig til rådighed rent privat eller uden for arbejdstiden, også rent autoritetsmæssigt betød meget i den forsamling. Man blev behandlet som leder og blev også betragtet som sådanne, ligesom jeg i det daglige arbejde i reglen havde endog meget frie hænder. Man kan sige,

at det var et vanskeligt job at gå ind til, specielt da jeg kom som ny forvalter midt i en periode, idet jeg tiltrådte jeg tror 1. september. Min formand i embedet var en slægtning af chefen, og det havde åbenbart ikke været for godt. Han var bleven indkaldt. Midlertidig var den gifte forkarl bleven konstitueret. Det første der skete var, at han tog stokken i hånden og nød at vise den ved landevejen, så folk kunne se, hvor stor han var. Chefen var imidlertid bleven træt af at være så meget med, og da han tilmed var en sjælden dygtig og interesseret jæger, kom chancen så til mig, ikke netop til glæde for forkarlen,

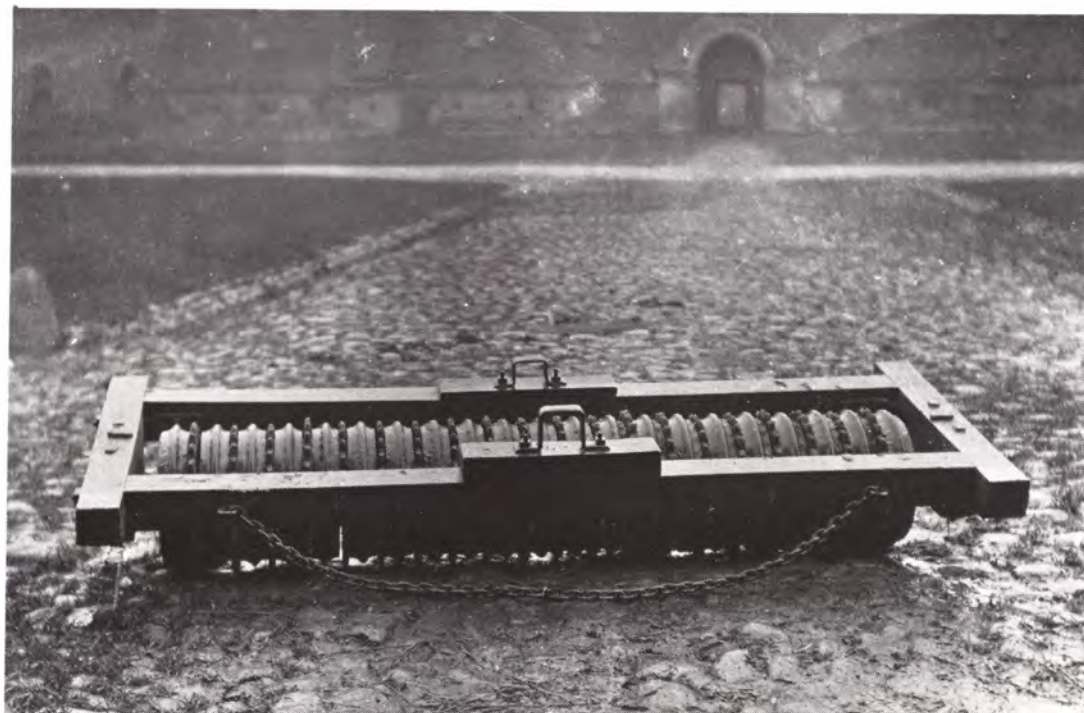
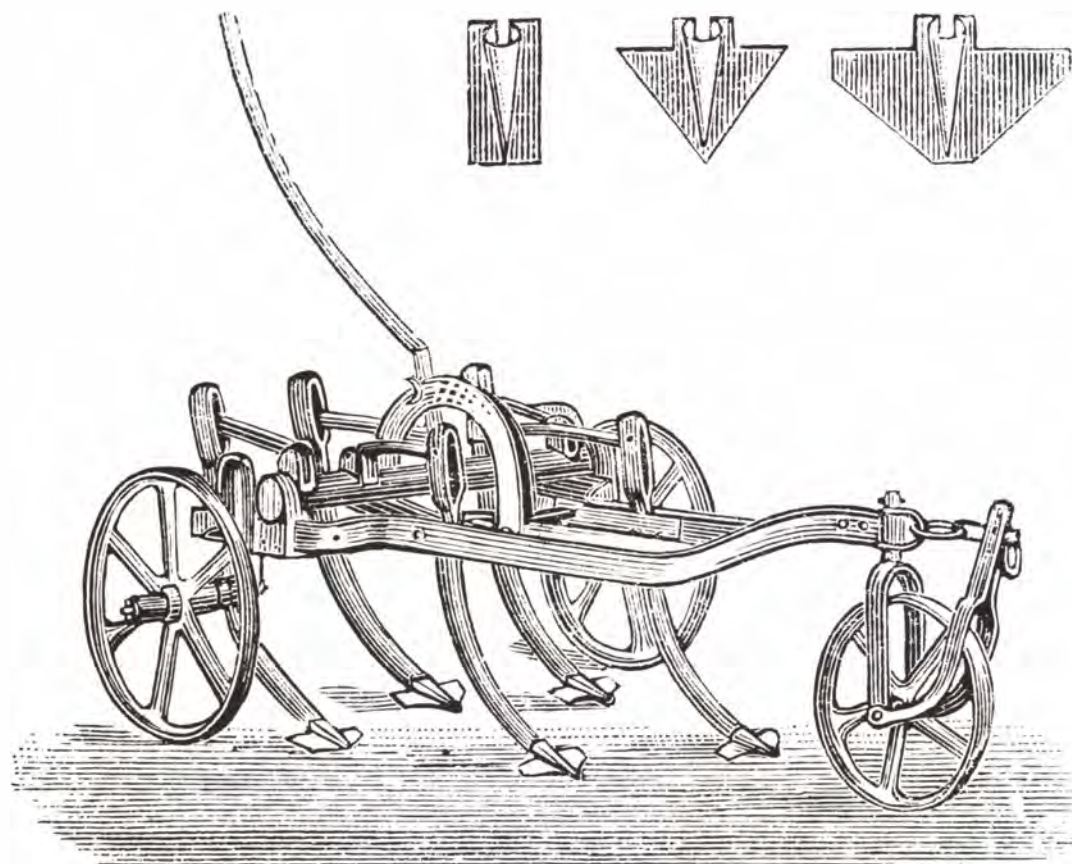
Forvalteren på en herregård havde ikke nogen uniform, men hans påklædning viste, hvem han var. Var han ude at gå, havde han en spadserestok med, og kravetøj var i reglen påbudt. Fotografiet fra Gammel Estrup viser forpagterens børn og ansatte sommeren 1919 med forvalteren yderst til højre. Ved hans side står husjomfruen, medens en landvæseneselev sidder længst til højre. Manden med slips og hund til venstre var gårdens skytte i følge Jens Gyldenløve, der har udlånt fotografiet.

som så måtte rykke ned til at køre med nr 1 hestene. Når chefen var til kløjagt på godset, havde han gerne kusken med samt to geværer, og kusken måtte så stå og lade hele tiden. Det vil altid være vanskeligt at rykke ind i en sådan situation, og det at skulle afvise alle de »gode råd« ikke mindst fra den konstituerede og nu igen tilbagevirkende forkarl, vil jo for en tid give et skævt forhold, ligesom man skal afprøves såvel af husmænd som kavalleriet. Undertiden måtte man afvise gode råd rent prestigemæssigt, hvor gode de end kunne være, og navnlig velmente.

Det svage punkt var egentlig hestene. En del af dem var måske meget gode, men de skulle helst leve af halm og roer alene, og det var dobbelt galt, når terrainet er kuperet, og jorden en stiv lerjord, der stillede store krav til hestene. Det var en stiltiende kamp mellem chefen og mig. På magasinet gik den ældste mand, som vist i sine yngre dage havde været kusk, og han havde vist aldrig været andre steder end hos samme familie. Han havde en daglig kamp med såvel fodermester som forvalter og chef, men jeg må sige, at selv om jeg gik ned og rettede på chefens indgriben overfor mine ordrer til magasinmanden,

Denne tunge harve, hvis dybdevirkning kan reguleres, stillede store krav til trækraften. Den kaldtes en grubber eller extirpator. Tegningen er fra Jørgensen og Larsens Redskabs- og maskinlære fra år 1900.

Et af tidens nye redskaber til knusning af jordknolde ved såningen var tromler sammensat af støbte jernringe. Denne udgave kaldtes en Cambridge-tromle. Den har været brugt på Rosenfeldt på Sydsjælland, og karlene har sikkert været glade, da det tunge bæst blev foræret til Landbrugsmuseet.

170 har jeg aldrig hørt bebrejdelse for det, trods det, at jeg altid sagde til den »gamle«, som vi kaldte magasinmanden, at hvis chefen kritiserer det, så sig bare, at det er mig, der har rettet det. Det var unægtelig også et meget ømt punkt. I stalden havde vi et slags hejseapparat, så vi kunne rejse de heste, der ikke selv magtede at rejse sig, og man måtte altid sætte hestene sammen således, at når vi nåede frokost, måtte vi lade den ene af trespandet lægge sig og puste ud til middag. Det var mere

end sørgeligt. Hvad gavn traktorerne har gjort, gør man sig ingen begreb om. Chefen kom ikke meget i marken. Derimod så han straks, hvis der stod en hest på stalden. Omgående fik jeg så at vide, at jeg måtte have for mange heste, når jeg havde råd til at have heste på stalden. Selvfølgelig måtte vi, når den ene hest blev taget fra, hæve de forbandede kultivatorer noget op. Ih, hvor kunne de ødelægge hestene, det tunge skidt. At det gik ud over markbehandlingen, måtte vi se stort på.

Den almindelige harve havde spidse jerntænder i en toleddet ramme. Da der begyndte at komme nye harvetyper fra udlandet i brug, kaldtes den gamle harve en danskharve. En sådan stod på Borreby på Vestsjælland. Huset bag harven er et kornmagasin kendeligt på de mange lemme.

En landbrugsuddannet godsejer havde ofte lyst og råd til at være med i afprøvningen af nye redskaber. Dette omtales ofte i landbrugslitteraturen, men de gamle fotografier viser, at langt de fleste redskaber var af den traditionelle form. På Kristian Hudes billede fra 1903 af synslinien fra avlsgården ud gennem porten i Visborggårds hovedbygning, står der en god gammeldags trætromle op ad muren.

Jorden var meget uensartet, så vi ikke kunne have ens dybdebearbejdning alle steder. Vi måtte således ikke alene skifte spandene om af hensyn til dybdebehandling, men også af hensyn til hestene, og da mandskabet ikke netop var det allerbedste, var det egentlig ret besværligt. Der måtte altid være en tilsynsførende i marken, når vi forberedte jorden til såning. Jeg hørte således engang, at chefen i et selskab havde sagt, at han aldrig havde haft en forvalter, der forstod at lede og

administrere med de forhåndenværende muligheder som mig. Når jeg skriver dette, er det ikke for at prale med det, men fordi det hører med til et senere forhold.

Som nyankommen skulle jeg afprøves. Jeg måtte selvfølgelig gribe ind overfor forskellige uhyrligheder, og det sker ikke ustraffet. Til stor hjælp var en lidt ældre, i hvert fald i forhold til mig, fodermester. Han var et solidt og dygtigt menneske. Besætningen bestod af ca 400 kreaturer, deraf vel halvdelen malkekøer. En meget

172

ustabil og dårlig medhjælp havde han, så tit og ofte måtte han selv sidde og malke op til 25-30 køer, når der manglede mal-kere eller røgttere, dette uden at kny. Den første dag satte chefen selv i arbejde om morgenen. Jeg tog rundt for at gøre mig bekendt med dels arbejdet, dels folkene. Det hele så forvirret ud. Kunne man end-da have holdt dem sammen om et enkelt stykke arbejde, så man kunne se dem sammen, men de blev spredt over hele arealet, ja, jeg var egentlig lige klog. Da jeg selv skulle igang, fulgte chefen med ned i stalden, sagde kort, det er den nye forvalter og stillede sig hen i stalddøren og

vendte ryggen til. Der stod jeg som Moses ved det Røde Hav, men jeg tog resolut fat ved blot at sige: »Vi fortsætter«, og så tog jeg forresten hesten og for rundt og rette-de, hvad der var galt, så det gik meget godt. Der stod trods alt 25-30 mand i stal-den, og jeg anede ikke, hvad de hed. Langskæggede eller ubarberede, som de var, så de farlige ud, og marken var omgi-ven og afdelt af skov. Der var på det tids-punkt ingen underforvalter, og den gamle forkarl stod sikkert og håbede på, at jeg ville dumme mig. Den enes død den an-dens brød. Chefen gik med det samme, jeg tog ordet, så der var ikke anledning til at

Af Otto Høyers enke har vi lånt et bleget billede af ham som forvalter stående i hestestalden omgivet af folkene på Korsebølle på Langeland. Det er taget af fotograf Hans Knudsen i Rudkøbing, således at vi kan prøve, om vi kan genkende de beskrevne personer. Manden til højre med slips er vel fodermesteren, der var Høyers gode støtte. Desværre har vi ikke hans egne kommentarer, men han har utvivlsomt siddet og set på billedet, da han skrev om sine vanskeligheder med folkene.

dumme mig ved at spørge ham tilråds. Undertiden er det klogt at handle intuitivt. Få dage efter kom fodermesteren og sagde til mig: Jeg mangler en mand i stalden, jeg plejer at få Josef som afløser. Det var i strigletiden. Jeg sagde så til karlen om at gå derover, men han fortsatte. Jeg gentog min opfordring, og da det ikke hjalp, gik jeg hurtigt op i båsen, tog ham i kraven og hev ham ned og ud af stalden. Det gik stærkt, og det skulle gå stærkt, inden nogen af de andre karle opdagede det, skubbede ham foran med lidt understøttelse, så han ikke fik samlet sig sammen til at gøre modstand, ind i kostalden og sagde til fodermesteren: Her er han, pas nu selv på ham. Vi rykkede så ud, men da vi nåede kostalden, holdt der 17 spand og nægtede at ride ud, før de fik Josef med. Forkarlen må have haft fri, for han var i hvert fald ikke med i optrinet. Et par stykker var sprunget af hestene og gik ind i kostalden for at få fat i karlen, men de havde ikke regnet med fodermesteren. Han for hen imod dem og skreg og bandede: Kan I komme ud, hvad og så videre skal I her ind efter, og de måtte ud af stalden og det i en fart. I mellemtiden havde jeg så talt de andre til fornuft. Jeg skulle helst ikke have chefen blandet ind i sagerne. Så gled det over. Risikoen ved at få Josef ud af stalden var ikke lille, idet hans heste stod et stykke inde i stalden, så vi skulle forbi adskillige, inden vi var udenfor. Jeg opdagede snart, at hovedmanden var en polakhusmand. De polakker, der blev her i landet, var som regel dygtige folk, men bunduærlige, og de lavede knuder, hvor de kunne. Vi skulle så køre roer sammen, og der havde karlene akkord, således at de skulle køre et vist antal læs for kost og løn og fik så et vist beløb for hvert læs derudover. Det var en gammel akkord, som jeg kørte videre på, men jeg opdagede så ret snart, at enten det

regnede eller sneede eller var fint vejr, havde de altid tjent en krone eller to mere end det faste, de skulle køre. Forkarlen var i reglen andet steds, og selv om han havde været med, kunne han såmænd ikke have holdt tal på læssene, så jeg tog helt ubemærket fat på at kontrollere ved at tælle rækkerne, og hvor mange læs der var i dem, så jeg havde mine ting i orden, da de skulle have afregning. En af svenskerne gjorde vrøvl og endte til sidst med at sige, at sådan havde de altid gjort i forrige forvalters tid. Enden blev selvfølgelig, at jeg gav ham valget mellem at modtage, hvad han havde tjent, eller intet få. Vi afregnede selvfølgelig kun een gang om ugen. Næste morgen satte jeg ham så ud at pløje, da han stod og skabte sig i stalden. Der var jeg selvfølgelig afskåret fra at drøfte videre på sagen. Han skulle tae mig Faen og så videre, men var meget forarget, da jeg lavede om på det og sendte ham alene ud i en af de bageste marker at pløje. Jeg svarede ham kun: De har jo forstået mig, der intet at drøfte³.

Da jeg så havde været rundt hos de forskellige, red jeg ud til ham, satte min stok i jorden og lagde tømme over. Når jeg gjorde det, blev hesten altid stående. Vi var altså alene, og jeg må have været ret ubevæbnet. I hvert fald gik jeg hen til fyren og sagde: De var en stor karl i morges, da De vidste, at jeg var afskåret fra overhovedet at svare Dem, men nu har jeg tid, og her er ingen, der forstyrrer os, så nu er der ta mig Faen frit slag, hvis det er sådan, at der er noget, der skal ændres eller ordnes; forøvrigt synes jeg, at en så gammel karl skulle være mere fornuftig end at optræde som en flabet knægt, eller hvad jeg nu sagde. Der var ikke noget, der skulle klinkes. Han var ellers en ret solid karl, og det var da ikke værre, end at jeg fæstede ham for vinteren igen. Der gik imidlertid ikke så lang tid, så holdt hele

rytteriet igen. Af hvad grund husker jeg ikke, men jeg syntes, at nu kunne det være nok, hvorfor jeg sagde til polakken: De kan vende om og ride ind i stalden igen, hvad han var meget utilbøjelig til, men måtte selvfølgelig parere ordre, og vi fik så sendt ham væk omgående. Om det var klogt eller ej, blev jo aldrig opklaret, men der måtte statueres et eksempel. De ældre husmænd havde kendt chefen som dreng, og han sagde du til dem, medens de sagde De til ham. Der fortælles, at han, når han selv fæstede folk, sagde til dem: Jeg plejer at sige du til mine folk, men forlanger De igen. Det var altså bleven udbredt, som den slags altid bliver. Så skete det, at der kom en karl, og denne vidste besked med det. Da chefen sagde: Jeg plejer at sige du til mine folk, svarede denne med det samme: Det skal fanneme ikke genere mig at være dus. Det siges at være sidste gang, chefen gjorde det. Forøvrigt var han en guttermand, når der var halløj i gaden. Man oplevede mange morsomme ting, når man bare kunne se komikken. Når folk har sagt, at de ikke vil skændes med mig, har jeg altid sagt: Her er overhovedet ikke noget, der har med skænderi at gøre. De får en ordre, og den skal effektueres og dermed basta. Engang senere da jeg selv havde gård, kom folkene hjem om aftenen. Det var mørkt. En syg ko skulle efter dyrlægens ordre rejses op, men min flinke forvalter kom ind og sagde, at det ville folkene ikke. Hvad sagde De så til dem, forvalter? Jeg sagde: Det skal I! Jamen, gjorde de det så? Nej! De må aldrig forlange mere, end De kan vente at få gennemført og i hvert fald aldrig ustraffet få et nej, men nu skal de komme til at sige ja! hvorefter vi gik der ned, og jeg beordrede folkene til at skifte tøj igen og at gå ned og rejse koen, og da de mente, det var fyraften, sagde jeg, at det er fyraften, når dagens gerning er

endt, og det er den ikke, før den ko er rejst op. At det er så mørkt, at I kommer hjem noget før aften, kommer ikke sagen ved, men se nu at få skiftet. Jeg går ikke, før I har pareret ordre. Vi fik så koen rejst, og jeg ringede omgående til dyrlægen om at få koen slået ned næste morgen.

Af en eller anden årsag skiftede vi staldkarl. Jeg sendte så forkarlen til stationen efter ham, og da det blev lidt sent, fik de begge serveret noget mad i folkestuen. Da de sad og spiste, syntes jeg, at jeg ville se »giraffen«, og noget betuttet blev såvel staldkarlen som jeg, da det viste sig, at det var den samme, som jeg havde kasseret på Fyn. Det var jo om at tage den i stiv arm, så jeg sagde blot: Nå vi kender nok hinanden, men ligemeget, kan De passe hestene godt, skal det være glemt. Forkarlen fortalte mig næste dag, at da jeg var gået, sagde han: Havde a vidst te det var ham, der var her, håd a aldrig sat mi bien her. Det var jo ikke netop nogen god start, og det varede ikke så lang tid, før forkarlen kom rendende og fortalte, at hestene ikke havde fået mere end et foder i middagsstunden. Jeg kendte krabaten, så jeg var ikke længe om at finde ham. Han havde lagt sig til at sove, og da han så opvågnede, blev han bange for, at der ikke blev noget mad til ham, hvorfor han i stedet for at fodre gik op i folkestuen og sad der med grønkål og flæsk over hele hovedet. Han blev omgående fyret. Chefen bebrejdede mig engang, at jeg skiftede så tit staldkarl. Det var også rigtigt, men det var så forfærdelig nødvendigt, at hestene blev ordentlig passet, så jeg var faktisk nødt til det. I dette tilfælde var jeg nødt til det. Chefen lagde mærke til det, da staldkarlen også skulle fodre rideheste og køreheste. Så siger en af husmændene til mig en dag: Forvalter, der er en morderlig stabil mand, der og der, han er staldkarl på en gård langt herfra, hans kone bor i nærhe-

den, men han kan ikke være i fred for en gal kone og datter, og alle pengene må han bringe hjem til dem. Nå, jeg forsøgte så at »stjæle«, eventuelt hjælpe manden, det har man jo pligt til, og omsider lykkedes det mig at fæste ham og få sat en kontrakt op. Det var vel ikke ligefrem loyalt over for den anden herregård, men dels var jeg ung, og dels var jeg i knibe. Imidlertid blev der vrøvl med den anden gård, og manden forsøgte at få annulleret kontrakten, men jeg holdt mig til aftalen og fik ham da også og fik alle tiders bedste staldkarl. Han var meget nervøs, så han skulle behandles med stor forsigtighed, og navnlig var det galt, når den »gamle« på magasinet ville skære ham ned i havren. Så blev han så ulykkelig, at jeg måtte agere stærk mand, og vi gik så ned på magasinet og fortalte den gamle, at han ikke måtte lave om på de tildelinger, jeg havde sat. Det var gerne, inden vi begyndte om foråret i marken, det mest trossede tidspunkt at knappe hestene af på. Det var fantastisk, som hestene kom til at se ud, når de kom på lucerne. Man skulle ikke tro, det var de samme heste. Manden her stjal ikke til hestene. Det var ganske simpelt umuligt, da der blev låst så fantastisk alle vegne hver aften. I det hele taget skal det siges, at der var en vis mening i hele foretagendet. Alle redskaber var noteret op på en tavle i det rum, hvor de var anbragt og blev såvel ved ud- som indlevering nøjagtigt krydset af eller kontrolleret. Det kunne ikke hjælpe at uddele det og det værktøj til hver mand, som han skulle være ansvarlig for, for dels havde de ikke noget at betale ansvaret med, og dels vidste man ikke, hvem man havde fra den ene dag til den anden.

Det første år fandt jeg flere steder, hvor det var galt med drænene, og da der ingen dræningskort var, tog jeg ret naturligt et par af de gamle husmænd med ud i mar-

ken, tilmed da disse mente at kende dem så nogenlunde, hvilket viste sig ikke at være tilfældet. Vi prøvede at grave der, hvor de nu troede, drænene lå, men vi måtte ty ned til udløbet og forsøge derfra at finde en retning, men da der var tale om stikdræn, var det ikke så ligetil. Omsider fandt vi da ned til, hvor det var galt, hvorpå den ene af husmændene nok så frækt sagde: Ja, det vidste jeg godt! hvad han selvfølgelig ikke gjorde, og var jeg bleven gal, blev jeg det ikke mindre, og hvor forkert det end kunne kaldes at være, udbrød jeg irriteret: Havde De ikke været så gammel, svarer jeg ikke for, hvad der kunne være faldet af! Husmanden Anton havde sikkert ikke gnist af begreb om drænene, men var nu altid »meget klog« og ville gerne imponere.

Da vi nåede jul, fik vi pludselig en familie til i et af de mange huse, der hørte til gården. Han hed Kristian med tilnavnet »Dødkød«. De fleste havde jo gerne et tilnavn, som man selvfølgelig ikke kaldte dem, mens de selv hørte på det. Kristians indtog på gården var såre simpel. Såvidt jeg erindrer, kom han fra en kommune, som var ked af at have familien som en byrde for økonomien. Trods vinteren kom han spadserende med rundpuldet stråhat på snur, endvidere en kone, et eller to børn ved siden og så et i en barnevogn, muligt det var lidt tøj eller andet. Det så ikke særlig spændende ud. Hvordan de klarede vinteren i huset, erindrer jeg ikke. Jeg antager, at chefen har købt et par bunker i skoven til ham. Chefen købte altid brændet i skoven på auktionerne til de fleste af folkene. Det var i reglen lange rafter. I hvert fald ved jeg, at enkelte i stedet for at skulle stå at save brænde om aftenen eller om søndagen ganske simpelt lukkede kakkellovnsdøren op og puttede enden af stangen ind i ilden. Den anden ende hvilede på en stol. Så skulle man blot

Folkene på Korsebølle fotograferet med staldkarlen med fodertruget under armen foran rækken af heste. Forvalter Otto Høyer ses yderst til venstre ridende på en islænder.

puffe stangen ind engang imellem. Hvorledes det stemte med brandpolitiloven, har jeg aldrig undersøgt, men jeg kan da udmærket sætte mig ind i, hvor trættende det kan være at skulle stå og ordne brænde, såsnart man ikke var på gården. Kristian var såmænd en meget flink arbejder, når han var ædru. Da han var ualmindelig kalveknæet, egnede han sig absolut ikke til at følge heste, men han var anvendelig på mange måder, specielt med skovl og spade. Når vi kørte roer, og der til fyraften holdt 8-10 vogne læssede, kunne man altid gøre akkord med ham om at læsse vognene af, så alle vogne kunne komme ud fra morgenstunden. Det var selvfølgelig galt den dag, han fik ugeløn, men der kom spiritusbegrænsningen os svært til

hjælp, og Kristian var egentlig lykkelig, da der blev lukket af for brændevinen. Jeg tror, vi havde en ordning med købmanden, således at familien ikke led nød. Inden restriktionerne mod spiritus kom, var vi nået til påske. Jeg sagde til såvel underforvalter som min »stuepige«, at jeg ville sove længe næste morgen, jeg tror det var skærtorsdag. Men da klokken var vel fire morgen, kom underforvalteren og kaldte. Jeg vrissede noget af mig, jeg anede ikke andet, end at det var tidligt, men han sagde da, at der var kommen bud oppe fra landsbyen, en samling huse; at Kristian var fuld og tosset, og at konen lå og skulle barsle, men jordemoderen blev jaget ud, og jeg måtte komme derop. Det blev nu ikke så drastisk, som det tegnede

176 til, for da Kristian så mig i anmarsch, kravlede han op på loftet. I hvert fald blev der ro i lejren, og jordemoderen kunne komme derind. Møblementet husker jeg ikke, men gulvet var som tit dengang af stampet ler, og der var intet at fyre med, så jeg tog hjem og forlangte at få brænde udleveret af herskabets beholdning, men dette nægtede bogholderen at udlevere. Det kom til en ret kraftig diskussion, hvor jeg lovede, at jeg nok kunne komme ind uden nøgle. Når vi havde samlet sådanne individer sammen, måtte vi have ansvar overfor dem, rent menneskeligt set. Nå, chefen vågnede ved den ballade og kom

derned, og da jeg foreholdt ham situationen, fik vi sendt nogle sække brænde derop.

En anden stakkel var ungkarl, en ualmindelig dygtig karl, solid, helt igennem første klasses mand. Han skulle synes for god i det sjak, men desværre der var et men. Han var vel nærmest kvartalsdranker. Der blev sagt af skuffet kærlighed. Han var fynbo, var aldrig med til utuskestreger af nogen art og alligevel afholdt af alle. Så en dag da jeg kom forbi hans ager, måtte jeg se mig om, det kunne da ikke være der, hvor han pløjede. Jeg gik hen og talte med ham, og jeg blev da straks klar

Godsejer L. P. Horn føler den 8.9.1916, om kornnegene er tilstrækkelig tørre til hjemkørsel på Tyrrestrup øst for Horsens. Før han 1914 købte gården, havde han været forvalter flere steder, blandt andet på Ørbækklunde på Fyn.

over, at der var noget galt. Det var mig en virkelig sorg. Hvor vi havde fået manden fra, erindrer jeg ikke, jeg må have vidst lidt om det, men troet, at det var forbi. I hvert fald måtte der handles. Jeg gik hjem til gården ind på værelset, gennemrodede hans private sager og fandt et lager af brændevin, hældte det ud af vinduet, tog en flaske øl og byttede den om med den flaske, der var i muleposen, hvoraf det meste var brændevin, og var så spændt på, hvad der skulle ske. Jeg hørte ikke et kvidder mere om det. Jeg tror, han var så fuld, at han ikke lagde mærke til forskellen. Juridisk var min handling jo ganske uholdbar, men moralsk tror jeg, det var rigtigt.

En søndag middag kom et par af karlene over til mig og sagde, at de fik rådden kød med orm i. Det var ikke så godt. Nu fik vi absolut upåklagelig kost. Jeg gik over i køkkenet. Jomfru, kokkepige, elever og så videre hylede. Jeg bad om at få en portion sat hen i min spisestue. Der var jo den forskel, at jeg fik kød for sig, kartofler for sig og sovs for sig. I folkestuen fik de det hele samlet på hver sin tallerken. Jeg kunne således se, at det var sovsen, der var noget galt med. Nu var det således, at de nyfødte kalve, som herskabet skulle have, blev hængt op på en væg i gården ligesom rådyr, til kødet var mørnet. Folkene fik derimod kalvene straks, noget ikke alle satte pris på, men som mere er et spørgsmål om tillavning end kvalitet. Folkene havde nu sat sig i hovedet, at det var kalvene, der hang på muren, som efter deres mening stank og var fordærvede, og så skulle de affodres med det. Jeg gik først i køkkenet og fik så opdaget, at ormene, hvad jo ikke er ualmindeligt, stammede fra, at det var det sidste i meltønden, som måske ikke havde været rensset ordentligt, inden der var kommen ny forsyning i. Selvfølgelig bebrejdede jeg dem det i køk-

kenet og gik derefter over i folkestuen og sagde fra den gemytlige side: I har åbenbart fået storhedsvanvid, når I tror, I må få de kalve, der hænger på væggen. Nej, det er helt anderledes. De tvivlede jo noget på det, men jeg sagde så, at hvis der var nogen, der ville have noget nyt kød med anden sovs, kunne de få det, og ville de have smørrebrød, kunne det også lade sig gøre. Men morsomt var det at se den flinke oven for beskrevne karl tage tallerknerne hen til sig og spise løs af dem. Herskabet var ikke hjemme, så der blev ikke mere ud af det, heldigvis. Det skete et par gange, at der var vrøvl over kosten. Heldigvis kunne man godt sige, at vi i almindelighed fik en god kost. Det er næsten den første betingelse for at kunne klare tingene.

Engang mellempigen havde gjort folkeværelserne i stand, svarede hun husjomfruen frækt på en irettesættelse, men der kom omgående et par lussinger, så det klaskede. Den slags forefaldt ikke så sjældent, men der blev ikke lavet så stort et nummer, som der gør i dag. Værre var det engang en aften. Pludselig kom et par af pigerne farende og sagde, at karlene sloges ude i gården, og at Aage havde en kniv i hånden. Da jeg kom ud, så det nok lidt drastisk ud, men da jeg så kniven, gik jeg roligt hen til Aage og sagde: Tak, må jeg få den kniv, det er fejt af Dem. Kampen stilnede øjeblikkelig af, og jeg fik kniven og sagde så: Værsgod, fortsæt så bare. Der blev ikke mere slagsmål den dag. Der gik forøvrigt ikke ret mange dage, så lå der en seddel på mit spisebord: Undgå at sætte Aage i arbejde i morgen. Det viste sig, at Aage havde prøvet på at komme ind af vinduet til en af pigerne, men han havde desværre talt et vindue galt, så han kom ind til husjomfruen i stedet for. Hun skreg selvfølgelig op, så chefen, som gik meget sent i seng, kom ned og snuppede

fyren lige i kraven, som han forsøgte at komme ud igen. Typisk for den slags var de hundeanst for at blive konfronteret med chefen. De prøvede i reglen at drikke sig mod til i brændevin, men når jeg kom og sagde til dem om at følge med ned til chefen, så trillede tårerne ned ad kinderne på dem af angst. Som den ene sagde, jeg tror, det var Aage: Jeg ved nok, jeg skal have klø! Der var imidlertid ikke en kat, der hverken rørte ved dem eller talte til dem. De fik deres afregning og dermed basta. At jeg så fulgte med, gjorde det ikke mindre urovækkende, uden at jeg skal forsøge at tage noget fra chefen. Han var en guttermand, om jeg kan bruge så respektløst et ord, og det var mig en god støtte på mange måder. Man kan næsten sige, at vi, ligesom man sagde om fordvognene, kørte på renommeet. Det var trods alt en meget selvstændig og lærerig plads. Såvel chefen som jeg kunne være et par hårde halse, og helt uden divergerende meninger gik det selvfølgelig ikke, men jeg var glad for mit arbejde, så jeg kunne med god grund svare chefen, som jeg gjorde, da han en dag sagde til mig: De ser så alvorlig ud, forvalter, man ser aldrig hverken et glad ansigt eller et smil. Arbejdet glæder mig, og jeg er glad for det, men der er jo ikke noget sådant at grine af, og det er rigtigt, selv om man nok altid står sig ved at vise velvilje og more sig, hvis ens chef siger en eller anden morsomhed. Jeg havde jo sat mig et mål, og det gik jeg op i at ville gennemføre, hvor umuligt det end kunne synes, ud fra min gamle mors udtalelser, at man skulle sætte sit mål så højt, at man aldrig når det, og mine egne udtalelser til de unge, at pladsen på toppen er altid ledig.

Nå, men så kom vi til høsten. Det var egentlig ikke noget lysteligt billede at gå ind til, ja, vi havde smeden og så en del sammenkøbte bindere fra auktioner, så vi

178 brugte de gamle til at lappe de andre med. Jeg tror, vi havde fire Jonstone foruden dem, vi brugte at pille reservedele af. At kornet var skidt bundet, så vi stort på. Vi havde polakkerne til at slæbe det sammen i bornholmerstakke. Frøet, hundegræs, blev dog stillet op i rækker. Det med at stille hele høsten i bornholmerstakke var forøvrigt en fortrinlig ting, som jeg i nogen måde selv har efterlevet. Jeg kunne således begynde at tærskte fra morgenstunden, selv med meget dug i eller efter noget regn ved blot at tage nogle få neg eller rivelse, som var lagt ovenpå, af og

lægge eller stille tilside. Ja, så sent som 1962 har vi brugt det. At måden ikke har været anvendt mere på grund af frygten for det større arbejde, er noget sludder rent ud sagt, dels står kornet bedre, og dels skal det ikke flyttes, men det skal selvfølgelig være meget modent og renstrået for at kunne sættes op straks, men til gengæld er spildet betydelig mindre. Hele høsten blev på den måde tærsket ind! En dag maskineriet slog knuder, tog jeg i min iver og kørte et par læs ind i laden, hvorpå chefen kom farende og spurgte, hvad vi dog lavede. Jeg sagde, at

Når den ansvarlige arbejdsleder havde forvissat sig om, at kornnegene var tilstrækkelig tørre, kunne indkøringen begynde, Tyrrestrup august 1917.

Der var tradition for, at indkøringen af kornet foregik i rask tempo både i store og små landbrug. Men herregårdskarle forstod at læsse store læs med et lille indhold. Det fremmede tempoet og skånede mænd og heste mod overordnede alt for store arbejdsiver. Dette blev dog ikke praktiseret på Tyrrestrup i 1917 efter billederne at dømme.

der var nogle få læs, jeg gerne ville have ind. Dertil svarede han: De har frie hænder, forvalter, det ved De, men der er altså forskellige ting, som jeg vil have overholdt. Det ene var, at han ville ikke se et utærsket neg på laden, det andet var, at han ikke ville se en hest på stalden, et tredje, at jeg ikke måtte så hvede før november, ligesom vi ikke måtte køre roer sammen i kule direkte fra marken før den 10. oktober. I modsat fald skulle de have ligget i bunker en uges tid først. Det blev en langtrukken høst. I reglen høstede og tærskede vi lige til november, og særlig

trættende var det at holde folkene i ånde uden en eneste hviledag, hvilket gav anledning til adskillige bryderier. Jeg må dog sige til forsvar for måden, at købmanden sagde, at det bedste korn fik han fra os. Vi kørte ind direkte fra marken. Ved tærskværket var der to polakpiger, der snittede bånd og lagde kornet i et ilæggerapparat. Fra tærskværket gik kornet i en automatvægt og ned i en snegl, som førte det helt op i toppen af magasinet. Derfra kunne man over forskellige render lægge det, hvor man ville have det på magasinet. Halmen gik ad skinner fra presseren ind i

ladegulvet, og ad en krumslidske kunne den sættes tilbage til siden af tærskværket, eller hvor man ville, og kun een mand, endda en af de gamle, kunne klare halmen fra et 60 tommers værk. Underforvalteren gik og så efter det hele i laden samt flyttede renderne på magasinet. Med andre ord var der egentlig kun to á tre mand om at tærske, hvad hele styrken kørte ind eller hele gårdens høst. Den eneste skavank var, at krumslidsken var meget vanskelig at få lagt rigtigt, samt at den ved bøjningen tog en uforholdsmæssig kraft fra råoliemotoren. Det mest trættende var det ustandselige søndagsarbejde. Polakkerne arbejdede rent principielt ikke om søndagen. Så det var vanskeligt at få samlet tilstrækkeligt mandskab om søndagen, idet vi dog skulle køre læssene til tærskværk samt stikke op i marken. Om lørdagen skulle man tigge folk til at komme om søndagen. Det var i sig selv uheldigt, og dels var folkene mere eller mindre forsvirede fra lørdag aften, dels kom de ikke, selv om de havde lovet det, og desuden var de altid selvforsynet med drikkevarer, så var de ikke dvaske, så blev de det ret hurtigt, hvad enten det var en opfrisket kæfert eller en ny. Om søndagen var det folkene, der havde kommandoen, om søgnedagene var det derimod mig. Man kunne næsten være ganske forvisset om, at der skete et eller andet, hvad enten det så var med vilje eller tilfældigt, at der gik et eller andet i stykker, en pind i presseren eller mange andre muligheder, så vi om mandagen kunne være sikre på ikke at kunne køre. Når man så vidste, at det skulle være således lige til november, kan det ikke undre, at vi alle blev mere eller mindre kørt trætte. Lørdag aften var det eneste, der interesserede chefen: Kan De skaffe mandskab til i morgen, forvalter? Nå, jeg mente, jeg kunne klare mig, og da jeg satte igang, var der

dem, jeg havde regnet med, men da jeg så skulle se tingene nærmere efter, var der forsvundet en karl, en ung fyr på vel 18 år. Folkene fortalte, at han sad oppe ved landevejen og åd kirsebær i træerne, der stod langs med vejen. Det var der jo ikke noget at gøre ved. Mandag morgen siger forkarlen til ham: Du kan tro, forvalteren er gal i hovedet, fordi du snød igår. Nå, jeg satte i arbejde og satte fyren ned i laden til hjælp for den gamle, når han skulle flytte skinner. Gutten gik også derned, men da han var bange for, at der skulle ligge andet bagved, stak han af igen. Næste morgen sagde jeg til ham, at han godt kunne pakke sammen og forsvinde. Desværre havde vi en tugthuskandidat, en stor og brutal karl, som havde sagt til gutten, at han skulle bare blive og forlange løn betalt, om det var til dato eller november, husker jeg ikke. Inden jeg red i marken, sagde jeg så til karlen om at forsvinde, og hvis ikke han var væk, inden jeg kom hjem igen, skulle jeg hjælpe ham afsted. Da jeg så kom hjem, gik han der stadigvæk. Jeg trak ham ind på værelset, tog hans tøj, smed vadsækken ud af vinduet, der var lige ved jorden, og skubbede ham ud af den lange gang, og idet han ryger ud af døren, kommer chefen gående. Karlen farer lige på chefen, som rask giver ham et par lussinger, og dermed var sagen ude af verden, troede jeg da, men henad eftermiddagen blev jeg ringet op af Socialdemokraten, der gerne ville have besked om den tort, der var sket karlen, jeg havde kløet ham og så videre. Jeg fortalte så, hvorledes det var gået til og bad redaktøren sende karlen til læge, så han kunne møde med lægeattest, og så syntes jeg, de skulle høre mig, inden de tog en så uanstændig tone på. Et par måneder efter, da jeg kom op i nærheden af vejen, kommer karlen cyklende og råber friskt goddag, forvalter. Jo, det var sjældent mere

end ude af øje ude af sind. Det var selvfølgelig i høstens tid, hvor alle muskler er anspændt og nerverne i højt gear. Om aftenen eller næste morgen afskedigede jeg så tugthuskandidaten. Det var en grimme karl.

En af karlene stak ild på gården. Det var ellers en flink karl, og jeg havde fæstet ham til november, men han kunne ikke rigtigt med de andre, og det, der fældede ham, var egentlig, at han havde givet brændevin til hele sjakket af de ugifte, og da han ellers plejede at være meget sparsommelig, forbavtede det jo folkene, at han var så flot. Jeg sad ved skrivebordet og førte regnskab, og underforvalteren sad og snorkede i min gyngestol. Pludselig råber han: Gården brænder, og han sad dog med ryggen til vinduet. Aah, De drømmer, siger jeg så, men så hørte jeg ballade, og laden og kostalden stod i flammer. Jeg gav mig dog tid til at tage mine træskostøvler på, da jeg var klar over, at det gjaldt om at stå fast, når køerne skulle slippes løse. Der var brandfrit tag og patientbindsler, men selvfølgelig var det bundet sammen med ståltråd, tiltrods for, at der hang kniv og sager i tilfælde af brand. Nå, køerne blev hurtigt samlet ind igen, da branden var under kontrol. Der kom jo mange folk, som skulle gøre sig nyttige, men karakteristisk var det ham, der viste sig at have sat ild på, som var den ivrigste efter at pumpe. Det var i det hele taget det værste skrabsammen, vi havde den høst. Det var vel tredje høst, det drejede sig om.

En anden, jeg ikke kunne bruge, og som sinkede arbejdet ved al sin underholdning og inderlige ulyst til arbejdet, måtte jeg også afskedige i høsten. Det gik nu ikke så let. Jeg havde advaret manden flere gange. Til sidst sendte jeg ham hjem til afregning, men der havde jeg regnet uden vært, for da han kom hjem, mødte han

På herregårdene produceredes store mængder korn, der skulle sælges. I en ældre tid modtoges tillige korn fra bønderne i afgifter. Nogle herregårde havde særlige kornmagasiner til lagring af det tærskede korn. Når de mange lemme åbnedes, blæste fugten fra kærnerne bort. Kornet blev både op og ned båret på menneskeryg. Billedet viser kornmagasinet på Højbygård på Lolland, fotograferet af Mogens Clemmensen 1915.

chefen, som sagde, at han godt kunne tage derud igen, og da jeg så kom igen og ønskede en forklaring, meddelte karlen mig, at chefen havde sagt, at han godt kunne tage fat igen. Det blev mig dog for meget, dumt eller ikke kan jeg ikke sige, men jeg tog hjem og bad om at tale med chefen. Han havde ikke tid, han skulle på jagt. Jeg tilbød da at komme op på sovekammeret. Omsider kom han da ned, og jeg forelagde

ham sagen og meddelte, at når vi havde den slags folk, måtte chefen have så meget tillid til mine dispositioner, at han ikke ødelagde min autoritet, for så måtte han hellere blive hjemme og selv tage styret. Jeg skal indrømme, at jeg var i krigs- eller høsthumør af den forkerte slags, og det endte da også med, at jeg fik det gennemført. Da jeg stod på kontoret og ventede på chefen, stod jeg således, at

jeg kunne stå foran døren, når han kom ned, så jeg spærrede for den, for han kunne undertiden give et raskt svar og så smutte hurtigt væk. Han havde en irsk hoppe, og det kunne ske, at han satte hesten i galop lige forbi mig og slyngede en eller anden skrap bemærkning ud, og væk var han, inden jeg fik vendt mig om.

Forøvrigt fik jeg en slem forskrækkelse. En dag da jeg kom ned til magasinet, så jeg, at bjælker og døre, vinduer med mere havde været ude for en medfart, så de var enten splintrede eller sprunget op, så de ikke kunne lukkes. Chefen havde ikke været hjemme, så jeg var absolut ikke glad ved situationen, idet det havde stormet om natten, og jeg havde fået særlig besked, om at alle luger, lemme og døre endelig skulle være forsvarligt lukket hver aften, da de var lavet af træ. Jeg havde, som man almindeligvis gør, ladet denne ordre gå videre til underforvalteren, men det fratog mig jo ikke ansvaret. Nå, chefen sendte bud efter arkitekten. Det viste sig så, at bunden ikke havde været tilstrækkelig fast, så fundamenterne var sunket, og da vi kom op på lofterne, udbød arkitekten: Jamen De har jo fyldt magasinet med korn. Vi kunne ikke bare os for at le, og chefen udbød: Hvad i alverden skulle jeg ellers bruge det til? Men at jeg var lettet, kan ikke nægtes. Det var altså ikke taget, der havde hævet sig på grund af stormen, men gulvet, der var sunket.

Noget værre driveri end det, der gennemførtes mellem gårdens tre håndværkere, skal man lede længe efter, men det kunne jeg ikke røre ved, for det var chefens eget domæne, og det kostede dyrt, da han var for lidt hjemme. Lige meget hvor tit og hvor meget vi end satte ned til værkstederne, så kunne man være sikker på, at det aldrig var i orden til den tid, det skulle bruges. Det farlige ved håndvær-

kerne var det, at maskinmanden skulle hjælpe dem, når han ikke var ved motoren eller elektriciteten. Når så chefen kom, kunne de hurtigt lave det således, at han skulle ind at hjælpe til. Jeg var fuldstændig klar over, at det var et område, der ikke skulle pilles ved. Hvis jeg ville have blandet mig i det, ville jeg bestemt have fået et af de meget afvisende svar, chefen kunne give, så jeg lod dem drive los. De skulle nok være i gang, når de så mig, mere stabile var de dog ikke. Ja, så var der også svinemanden og fodermesteren. Sidste var mig til umådelig støtte og gavn, og jeg tror aldrig, vi har haft nogen uoverensstemmelse. Ja, og så var der Petersen, som var noget for sig. Han var det man kaldte evighedslev. Derfor blev han kaldt ved efternavn. Jeg antager, at det er gået således til, at han, som man så smukt udtrykte sig, var bleven hængende på en af husmændenes døtre, har måttet gifte sig og er flyttet ind i et af husene. Egentlig var han en dygtig mand, ikke doven og alligevel for god til at gå at holde i »hesterumperne«, som man sagde, så han var næsten altid på gården, hvilket vil sige, at forpagteren havde ham at lege med. Der var nogle træbarakker omme ved værkstederne, hvor der blandt andet var et rum, hvor chefen kom ind. Der blev sagt, at han der var ved at forsøge sig med en evighedsmaskine, også kaldet perpetuum mobile. Om det passer, ved jeg ikke, men noget fordægtigt var der ved det.

Samme Petersen havde den skavank, at han altid kom for sent om morgenen, og det var ved at blive min ruin. Det gik således til, at chefen en dag sagde til mig: Vi skulle gerne have tjæret de tage, men Petersen ved godt, hvad han tjærede i fjor, og altså hvor der skal tjæres i år. Da Petersen ikke var mødt til tiden, og jeg skulle i marken straks, sagde jeg til håndværkerne den besked, som han også fik,

men ak og ve han begyndte på et forkert tag, og chefen, som i reglen sad helt hen på morgenstunden og lagde kabaler, var altså ikke oppe, da Petersen begyndte. Hvem der havde sovet dårligst, ved jeg ikke, men kun det, at jeg skulle være syndebuk. Chefen kom så ud og bebrejdede mig, jeg ved såmænd ikke hvad. Han hidsede sig imidlertid op og sluttede af med at sige, at jeg kunne godt rejse, han kunne ikke bruge mig mere. Jeg tog det roligt, så roligt, at jeg den dag i dag er ret imponeret over det. Jeg sagde ganske roligt, at det måtte vi nu være to om at bestemme. Jeg var foreløbig fæstet til november og agtede ikke at rejse før. Havde jeg været lidt yngre, var jeg nok rejst, men det var for alvorlig en sag. Det gjaldt min fremtid, og efter de udtalelser, som jeg ved, chefen har udtalt om mine evner som forvalter, så kunne det ikke blive et lønspørgsmål med løn til dato og kostpenge i 8 uger, nej det var et erstatningsspørgsmål, da det ville ødelægge hele min løbebane. Jeg er godt tilfreds og ønsker ikke at skifte, og da han gentog, at jeg ønsker ikke at samarbejde med Dem, svarede jeg kun, at det kunne ikke ændre min stillingtagen i den sag, jeg var godt tilfreds, og det måtte være det afgørende i forbindelse med den fremtid, jeg som ubemidlet skulle opbygge, så jeg måtte stå fast. Så forlod han mig, og den sag blev ikke berørt, før en skønne dag fru kom over og spurgte, om hun måtte få en samtale med mig. Hun begyndte således: Ja, De ved nok, hvorfor jeg kommer. Men da hun ellers altid for mig at se blev ignoreret, kunne jeg med god grund sige: Ærlig talt nej. Ja, det var så, om jeg skulle fortsætte efter november. Jeg svarede ganske klart uden nogen kommentarer, at det ville jeg da gerne, men De må ikke forlange, at jeg skal gå til chefen og bede om at blive taget til nåde. Det er hverken

Havde gården ikke noget kornmagasin, kunne man tage den gamle riddersal eller ledige beboelsesrum i brug som kornlager. På den måde er umoderne dekorationer undertiden bevaret, til de atter blev værdsat. Fotografiet er fra det nu nedrevne Rødslet ved Ålborg. Det er taget 1933 af Hugo Matthiessen.

han eller jeg tjent med, hvortil hun svarede, at både De og min mand er hidsige og stejle, men De er dog den unge. Ja, det er rigtigt, og forpagteren den ældre. Jeg kan kun gentage, at jeg vil gerne fortsætte, og der bliver intet nag, men opfordringen skal komme fra chefen og ikke fra mig. Så gik der en kort tid, så kom bogholderen eller regnskabsføreren. Det blev selvfølgelig det samme. Så en skønne dag kom

der så bud, om jeg ville komme op til chefen. Han skulle på jagt i Jylland i vel to til tre uger, men han regnede med, at det gik, som det plejede. Jeg fik ingen adresse, da der sikkert ikke var noget at skrive om, og så kom vi ind på det prekære punkt og fik det løst med et pålæg til lønnen. Endvidere foreslog jeg ham, at vi miniserede med det søndagsarbejde, da de arme krikker og folkene efter min mening havde

godt af et pusterum. Chefen holdt på, at syv gange ti var halvfjerds. Jeg mente, at hvis det var tilfældet, var de seks dage i hvert fald 80, hvortil han svarede, at på vore svære jorder kan det være farligt og meget skadeligt at lade jorden ligge bar søndag over. Dertil svarede jeg, så er det en skidt forvalter, så må han udskiftes, så er der ikke stort at forhandle om. Og så kørte vi videre. I høsten ville jeg dog ikke føre det frem. Lønningerne lå almindelig

på fra 6-800 kroner om året og fri station, men vel få havde så komfortable forhold, som jeg der. Det var noget i smag med de forhold, som jeg havde, første gang jeg kom til øerne, dog med den forskel, at dengang var jeg 17-18 år, og her var jeg 25, da jeg tiltrådte.

Der er jo, som man siger, sørget for, at træerne ikke vokser ind i himlen. Jeg fik sandelig også at vide, hvad jeg betød. Den aftale vi havde med, at vi stod frit rent

I ældre tid var herregårdenes landbrugsbygninger i reglen stråttækte. En overgang efter århundredskiftet blev tjærepaptage ret udbredte. Fotografiet fra Bavelse i 1928 giver en forestilling om, at tjæring af tagene ikke var noget lille arbejde.

privat, viste sig stadig at være såre praktisk, omend ikke altid lige tilfredsstillende, men det hørte jo med til faget. Men en dag, da jeg var inviteret op til selskab, mødte jeg selvfølgelig meget præcis, og da jeg kom ind i stuen, var der ikke andre end en ung dame, vel 17-18 år, som sad på en taburet med hænderne foldede foran knæene og vippede med det ene ben. Jeg gik selvfølgelig hen og præsenterede mig. Hun drejede frækt hovedet til den modsatte side. Det var mit første møde med husets ældste datter forøvrigt i overensstemmelse med, hvad man kunne vente efter det, der blev sagt om samme. Nå, jeg måtte selvfølgelig tage det, men at jeg herefter blev noget reserveret over for familien, kan man vel ikke fortænke mig i. Bevares, chefen og fruene og de lidt yngre var særdeles venlige; det kan altså ikke siges om de ældste børn, datter og søn. De to var ikke hjemme til stadighed, men var, jeg tror på forskellige kostskoler. Som før meldte jeg mig ind i nærmeste bys selskabelige forening, hvor der var sammenkomster med foredrag med bal efter. Der var postmester, skovrider og forskellige fra administrationen af godset, og alle steder var der ungdom, hvilket medførte, at jeg blev inviteret ud de steder og tog som dengang skik mit fine tøj og sivsko på, som man siger, og præsenterede mig for familien, når man var inviteret. Dengang som nu sluttede det i reglen af med dans, eventuelt selskabslege. For mit vedkommende havde jeg deltaget i danseundervisning på latinskolen. En aften vi var inviteret til bal, desværre i juleferien, så de store børn var hjemme, spurgte chefen mig, om jeg var ked af selv at sætte hestene ind, når vi kom hjem, hvad jeg selvfølgelig lovede at ordne. Da vi nærmede os gården, kom der et vindpust, og min hat fløj af, og jeg ventede så, at sønnen skulle stå af og hente den⁴, men

nej. Det måtte jeg have kunnet vide i forvejen, så det var dumt af mig, det er indrømmet. Jeg skulle selvfølgelig have befale ham at hente hatten i stedet for at blive indigneret. Det er gerne en privat fornøjelse. Da jeg så står af og henter hatten, kører de fra mig. Der var dog ikke længere, end at jeg ved at stikke ind over en græsfenne kunne nå at komme først ind i gården. Jeg smuttede ind på mit værelse, slukkede lyset og lod dem så selv spænde fra. De kom og kaldte og bankede på. De havde ikke trods landmandsbørn gnost af begreb om, hvorledes de skulle spænde fra. Da de så omsider havde fået spændt stropper og spænder op på de mest idiotiske steder og fået hestene ind i kørestalden, gik jeg selvfølgelig ned og undersøgte, hvordan landet lå, efter at de unge var gået op. Det var første gang, jeg mindede damen om, at man ikke ustraffet kan være uforskammet. Jeg indrømmer gerne, at jeg tog sagen forkert. Når chefen var bortrejst, bad han mig gerne om at røre hans ridehoppe, en skør kule, som gerne snuppede biddet og stak af. Det kom lidt overraskende, da man ikke havde fået det at vide, men jeg fik da taget hende op. Værre var det, at allerbedst som man red, smed hun sig pludselig ned og trimlede sig. Også det var jeg efterhånden kendt med, og hun med mig. Så hørte jeg, at chefen havde ringet hjem og spurgt datteren, om hun kunne se mig fra vinduet, hvortil hun svarede: Nej, når du er væk, farer han rundt på din hest. Trods opfordringen svier den slags alligevel til begge sider. En dag, da jeg kommer ned i stalden, hører jeg, at datteren beder kusken om at sadle ridehoppen og en anden hest op. Så farer der en djævel i mig. Jeg snupper min sadel, springer omkring kusken, som skulle til at tage faderens sadel, og lægger så min sadel på hoppen, hvorpå kusken siger: Frøkenen bad mig sadle

hoppen op til hende. Meget beklageligt, svarer jeg, men jeg skal desværre bruge den. Tableau, der stod de to damer, rasende og indædt arrige over min frækhed. Frækt og ikke klogt, men som man råber i skoven, får man svar. Jeg så aldrig damen mere, og livet gav hende også helt andre problemer at slås med. Datteren var absolut en dygtig rytter og havde gennemgået en god rideundervisning, ellers havde hun ikke kunnet klare hesten. Når jeg skriver disse ting, er det for at gøre hele beskrivelsen så sanddru som mulig og fremhæve mine dumheder.

En dag skulle der så være barnedåb eller konfirmation. Det gav desværre anledning til, at jeg dummede mig igen. Denne forfærdelige ærekærlighed har kostet mig meget, men på den anden side lært mig at bide tænderne sammen. Så kom chefen ned og bad mig deltage i middagen næste søndag, hvortil jeg sagde: Tak, det kan jeg skam ikke. Han blev noget forbavset og spurgte, om jeg var optaget. Nej, det er jeg ikke, men vi har en aftale om vort gensidige forhold, og efter den har jeg ingen forpligtelse, og da jeg ikke mener, at jeg føler mig som gæst, men som forvalter, så har chefen og jeg ingen forpligtelser i den sag! Så kan De og så videre lade være! Ja tak, den er i orden! Nå, vi nærmede os dagen, og før de kørte til kirke, smuttede chefen gennem køkkenet, og selv om jeg lige gik der igennem samtidig, sagde han til husjomfruene: Sig lige til forvalteren, at vi venter ham til familiefrokosten. Jeg strittede imod, men hun fik mig retvendt, så jeg mødte til frokost, hvor jeg blev behandlet som æresgæst, så jeg følte mig helt ilde berørt af det, og da vi havde spist, bad chefen mig om at vise den nye kusk, som også var tjener, til rette med, hvorledes det store bord skulle sættes sammen, og så venter vi Dem selvfølgelig til middag klokken seks.

Desværre var chefen kommen i lag med et frøfirma, som fik ham til at tegne kontrakt om spinat-, radise- og andet havefrø, og var der noget, den jord ikke egnede sig til, så var det havefrø, ligesom man også bliver lidt urolig, når herregårde begynder med den slags eksperimenter i stordrift. Det er i alle tilfælde hasard for ikke at sige knald eller fald, specielt da den fremmede arbejdskraft udeblev. Jeg var ærlig talt både bange for det og ked af det efter mit kendskab til frøavl.

Det var vel også ved den tid, at jeg havde været en tur i hovedstaden i nogle dage. En dag lige efter blev jeg kaldt ind til telefonen. Min ældste søster ringede og bad mig komme ind til byen straks. Grunden kunne hun ikke sige. Det var meget mærkværdigt, men hvad var ikke det. Nå, jeg spurgte, om jeg kunne få fri et par dage. Det passede nu ikke chefen, hvilket jeg egentlig var glad for, det er jo ikke netop gode tegn, når en chef nærmest er ligeglad. Jeg rejste så til København meget

Otto Høyer fotograferet som konsulent og lagerforvalter for et frøfirma i Struer. Men det var ikke noget for den rastløst energiske mand at sidde i en skrivebordsstol.

spændt på, hvad det kunne blive til. Det viste sig, at en finsk fætter, som var kaptajn i den kejserlige russiske marine, og som sådan var ansat i det russiske gesandtskab, ville have mig til at holde ud-kig med den tyske flåde, når den sejlede på Kielerkanalen. Han ville skaffe mig en mindre ejendom til formålet med den rette beliggenhed. Det kunne lyde ret besnærende, og i og for sig så jeg ikke noget galt i det, når det var til den side, men dels ville jeg ikke overtage en sådan ejendom, jeg havde jo helt andre tanker om min fremtid, og dels ville jeg ikke indvikles i »det store spil«.

Ved en af de selskabelige sammenkomster skulle chefen, som jo kunne sætte sig ind i alt, holde foredrag om himmellegemerne, tror jeg, og vi mødte op både familien, jomfruen og husholdningseleverne, regnskabsføreren, vi to forvaltere. Vi skulle jo vise vor interesse. Bagefter var der dans. Jeg dansede så ret naturligt også med de af damerne, som jeg havde løbet en del på skøjter sammen med, specielt en dygtig skøjtøløber frøken S. Det fik jeg sandelig også at høre, da vi kørte hjem, idet husjomfruen sagde til mig: Det var svært, så De var interesseret i denne dame. Jeg så ellers, da vi skiftede fodtøj, at hendes strømper var rimpet sammen i skoen, da hun skulle have danseskoene på! Det at være ugift forvalter, også uforlovet, kan være farligt som ene hane i kurven. Konkurrencen er ikke stor.

Fristelsen kom også til mig i form af at blive konsulent og lagerforvalter ved et nyt frøfirma, da jeg havde haft noget med frøavl at gøre, dog ikke mere end så mange andre forvaltere, men det var gennem bekendtskab. Jeg sagde så min plads op. Desværre gik det for min chef, som med den tidligere, at han måtte forlade sin virksomhed nogle år efter, men han tog konsekvent fat på et andet erhverv. Han

var ikke bundet af fordomme eller andre fornemmelser. Forøvrigt var der netop på den egen adskillige andre, som måtte slå følge med ham.
(NEU 18845, skrevet 1963).

Frøkonsulentvirksomheden kom ikke til at vare længe, og Otto Høyer vendte tilbage til det store landbrug. I mange år var han forpagter på en af avlsgårdene under Jægerspris. På egnen berømmes han endnu både som landmand og driftsleder. Til sidst købte han sig selv en gård, hvor han som gammel skrev erindringer til Nationalmuseet om sine mange læreår.

1. Fæstekontoret.
2. Otto Høyer havde en tid været forvalter på Knabstrup.
3. Tjenestekarles frygt for at blive gennempryget, når de blev sendt alene ud i en afsides mark, omtales i seriens andet bind om herregårdens tjenestekarle.
4. Ud fra reglen at kusken skal blive på sin plads og vedblive at holde tømmerne (jvf. side 110).

Hvad der kunne forekomme for en overforvalter

I 1965 havde NEU et stykke af P. Hauch Fengers beretning fra Dragsholm i en række aviser. Reaktion herpå kom blandt andre fra gårdejer Kristian Jørgensen, der havde været sognerådsformand, amtsrådsmedlem, sparekassedirektør og formand for konservativ vælgerforening. Som ung havde han været elev på Næsgård landbrugsskole 1888, og i 1890erne arbejdede han som forvalter på tre herregårde, sidst på Tårnborg ved Korsør:

Endelig fra min sidste treårige plads som overforvalter på en vestsjællandsk gård på 1000 tønder land kan anføres, at også her bestod arbejdskraften af elever, karle og husmænd og i sommerhalvåret tillige af polske piger og koner med deres mænd ligeledes under ledelse af en tysk Aufseher. Den første vi havde, var en gift mand, og da ægteparret i løbet af sommeren fik deres første barn og skulle have dette til dåben, bad manden godsejeren og mig om at stå faddere til barnet, hvad vi begge lovede. En dag noget senere sagde jeg til Aufseheren, at det var en stor ære, godsejeren havde vist ham og hans kone ved at stå fadder til deres barn. Dette kunne han dog ikke indrømme. Tværtimod mente han, at det måtte være en ære for godsejeren, at han og hans kone ville betro ham at stå fadder til barnet – det dyreste de ejede.

Forøvrigt har jeg fra denne gård en oplevelse med en senere sommers Aufseher af en helt anden karakter. Aufseheren havde af en eller anden grund følt sig tilsidesat af mig og kom en søndag eftermiddag op på mit værelse for at beklage sig, og da jeg viste mig uvillig til at indrømme nogen forkert optræden fra min side, blev han hidsig og trak kniven og foer løs på

mig. Heldigvis var jeg forberedt på, hvad dette kunne føre til og havde knojernet på næven, som jeg stod med i lommen, og angrebet blev afværget med et slag lige i synet. Aufseheren blev overgivet til politiet og fik samtidig sin afsked. Der var også på denne gård en tid, hvor jeg af hensyn til en enkelt mand fandt det nødvendigt at gå med revolver i lommen.

Bortset fra disse oplevelser var forholdene ellers absolut gode på denne store gård, og jeg mindes en høstmorgen, jeg skulle sætte 72 mennesker i arbejde. Man skulle have tænkt sig godt om, forinden man gik til en sådan opgave, hvor det ikke alene drejede sig om gårdens faste stab af arbejdere, men også for en del folk fra den

nærliggende købstad. Jeg mindes også en anden lejlighed, hvor der var lidt røre blandt gårdens husmænd. De havde i nogen tid været utilfredse med lønforholdene og ventede en forbedring, men da man på den tid ikke havde et fagforbund at henvende sig til, måtte de tage sagen i egen hånd og anmodede mig om forhandling. Selvfølgelig bragte jeg sagen videre til godsejeren, og en forhandling fandt sted med husmændene, hvis krav i det store og hele blev imødekommet, og vi mente, at alt var i orden, men så lyder en stemme: »og øllet«. Det var en gammel skik på de fleste herregårde, at husmændene om morgenen og middagen fik en $\frac{3}{4}$ literflaske øl udleveret af kokkepigen, og

Tårnborg ved Korsør er fotograferet 1915. Til venstre ses hovedbygningen, til højre forpagterboligen.

At beskæftige en flok fremmedarbejdere, hvis sprog var helt uforståeligt, og med en tysksproget mellemmand, var en ny opgave for herregårdens arbejdsledere. Det kunne give problemer, selv om de polske piger var af en moralsk standard, som var uventet på danske herregårde. Fotografiet er udlånt af Albert Wojciekowski, der som aufseher står foran rækken af polske roearbejdere på Bremersvold på Lolland omkring 1916. Der arbejdes på anden lugning af roerne med langskafte roehakker.

denne rettighed ville husmændene have bekræftet igen, hvad godsejeren også gik ind for. I denne forbindelse minder jeg om, at det sikkert var den et halvt år lange industri-strejke i sommeren 1899, der satte fart i fagforeningernes dannelse, der også kom til at omfatte herregårdsarbejderne.

I den her citerede artikels omtale af herregårdsfolkernes foragt for tjenesten hos bønderne, så er der noget i den, men jeg tror, at det hovedsagelig skyldtes dette, at hos bønderne overholdtes arbejdstiden ikke så strengt som på herregårdene, hvor man for eksempel meget ofte så, hvorledes karlene kunne afpasse arbejdets tempo, således at man var i nærheden af

agerens ende, når gårdens fløjte lød, således at fraspændingen straks kunne begynde. På bøndergårdene kunne der i høtiden og høsten godt blive tale om både en halv eller en times forlængelse, særlig hvis vejret truede med regn. At denne villighed så gerne blev tilgodeset på anden måde, tænkte der sjældent på. (NEU 20765, skrevet 1965).

Det er Kristian Jørgensens mening, at P. Hauch Fengers beskrivelse er »ensidig og kun medtagende det mest uheldige«. Her er citeret, hvad der kunne forekomme, uden at det var almindeligt.

Fra forvalterens dagbog

Marius Nielsen har fra forvaltertiden på Aggerup en lang række iagttagelser, der belyser beretterens interesser og synspunkter. Det er godt nok en mand med et langt bevæget levned bag sig, der skriver, men man fornemmer dog bag ordene den videbærelige unge forvalter:

Vi er nu nået frem til året 1910. Jeg begyndte herregårdslivet på Ålholm i 1903 og har rundt regnet været et år på hvert sted med små afvigelser på grund af militæret, rejsen til Kiel og et kort ophold hos min bror. Jeg var nu fyldt 24 år. Jeg søgte og fik tilbudt pladsen som forvalter på Aggerup. Gården ligger ca 2 km fra Sakskøbing. Den ejedes af en greve Rudolf Reventlow. Som driftsleder var der en ældre, gift inspektør Jansen, der havde folkene på kost. Jeg skulle sætte folkene i arbejde og lede dette i den praktiske daglige drift. Arealet var ca 350 tønder land foruden skov og park. Der var ti spand arbejdsheste foruden grevens fire køre- og rideheste. Desuden ca 100 malkekøer plus opdræt og svin. Endvidere 15-16 husmænd og karle og elever samt 25 polakker, heraf 5-6 karle, resten piger plus en tysk Aufseher. Der var 70 tønder land med sukkerroer.

Den første dag jeg kom til Aggerup, fik jeg følgende instruks: De skal gå med lange læderstøvler og kravetøj. De må ikke gå med træsko. Og så håber jeg, at De omgås folkene med sindsro. Men – føjede han til – et par lussinger skal der jo til engang imellem. At de to udtalelser kolliderede med hinanden, generede åbenbart ikke. Min erfaring var, at et godt ord finder et godt sted, men der gives naturligvis undtagelser. Tanken om at nå frem til en stilling, hvor jeg ikke skulle arbejde, forekom i min pure ungdom som noget utænkeligt

og lykkeligt. Nu, da jeg endelig var nået så vidt, følte jeg vel nok en vis tilfredsstillelse, men ikke nogen større glæde. Hele udviklingen var foregået langsomt og næsten umærkeligt. Det hele faldt naturligt.

Det, som altid havde forekommet mig som en tåbelighed, var den skik, at folkene – og forøvrigt også hestene – i vinterens korte dage skulle begynde arbejdet, længe før det blev lyst, ofte tilmed i dårligt vejr. Var folkene ude at pløje, så søgte man læ ved skov eller hegn, og der stod så både folk og fæ og frøs i en til to timer til ingen nytte, men stor gene for både mennesker og dyr. I den henseende var man langt fornuftigere ovre i Lithauen. Her begyndte ingen at arbejde, før det var fuldkommen lyst. Når det var mørkt om morgenen, og vejret var dårligt, så sendte jeg så vidt muligt alle folkene over i kostalden for at strigle køer, indtil det blev lyst! Det var en ordre, folkene efterkom med glæde. Derved befriedes både folk og fæ for unødige lidelser, samtidig med at de udførte et nyttigt arbejde. Det, der i særlig grad kunne gribe forstyrrende ind i tilrettelæggelsen af arbejdet, var vejret. Det kunne kuldkaste alle beregninger. Når man for eksempel stod op om morgenen, og det øsregnede, måtte der ofte i hast træffes ny dispositioner med hensyn til arbejdet. Det samme gjaldt i høstens tid, når arbejdet blev afbrudt på grund af regnvejre.

Gårdens ejer interesserede sig åbenbart ikke meget for landbrug, men derimod for racehunde og den ædle hesteavl. Han var således formand for Foreningen til køre- og rideavlens fremme i Maribo amt, ligesom han havde et større stutteri af racehunde, der blev passet af skytten og en elev. Der blev også udruget fasankyllinger, der senere blev sluppen løse i skoven og derefter skudt ved en klapjagt. Skytten

fortalte, at det kostede ca 10 kroner at udklække en fasankylling, og den kostede så vidt jeg husker dengang 75 øre. Greven var formentlig født i Tyskland. I hvert fald boede hans far der, hvor han ejede flere herregårde. Mens jeg var på Aggerup, besøgte han sønnen engang. Der var noget mærkeligt ved dette slægtskab. Jeg har aldrig set dem følges ad i marken eller parken. Faderen gik alene og trissede rundt. Legemligt set var de også kontraster. Greven var en præsentabel, aristokratisk herre. Faderen lignede nærmest en lille jysk hedebonde. Jeg havde også engang lejlighed til at tale med ham og fik indtryk af, at han var en beskeden, fordringsløs mand. Såvidt jeg husker, var greven på Hardenberg onkel til greven på Aggerup. Sikker er, at han stod fadder til ham, da han blev født. Det er jo skik og brug, at den, der står fadder, også giver en faddergave. Efter sigende kostede det greven mange sjælekvaler at finde frem til en standsmæssig gave. Efter moden overvejelse og i sin sjæls kvide forærede han – Aggerup. Gården havde indtil da været benyttet som enkesæde for de gamle grevinder på Hardenberg, hvis ben hviler trygt i et mausoleum ude i parken. Nåh, en herregård mer eller mindre spiller ingen rolle, når man har henvend en halv snes stykker. Jeg husker dem ikke alle, men her er navnene på enkelte: Nørregård, Nielstrup, Stenstrup, Rosenlund og Idalund.

Indtil drengen kom til skels år og alder, var Aggerup, såvidt jeg ved, bortforpagtet. Da han blev voksen, overtog han selv gården og antog en inspektør som driftsleder. Som adspredelse plejede han omgang med nogle af egnens grever og baroner, blandt andet baron Rosenørn-Lehn på Orebygård ved Saxkøbing. Denne havde en ældre gift avlsforvalter, der havde en tjenestepige, som var datter af en læge

Hardenberg kaldes fra 1938 igen med det gamle navn Krenkerup. Den store lollandske gård var centrum i et grevskab, der omfattede en række herregårde, blandt andet Aggerup. Da Kristian Hude fotograferede gården i 1901, var der indsat nygotiske vinduer i tårne og gavle. De vidnede om ejerens velstand og iver for gårdens udseende. Nu er de atter fjernede som et upassende indgreb i den gamle bygning.

i København. Denne var ligesom Batseba såre skøn at skue, hvilket ikke undgik grevens opmærksomhed, og derfor tog han hende til ægte, dog på en mindre lumpen måde end den David anvendte. Pludselig at avancere fra tjenestepige til grevinde var en kovending, man godt kunne blive lidt svimmel af. Det blev hun da også, selv om det gik nogenlunde i min tid. Men de fire piger såvel som den lidt ældre vel-tjente husjomfru måtte nu titulere den tidligere tjenestepige med udtryk som Deres Nåde eller Grevinden. Det var til at

få opkastfølelser af. Nej, som inspektør Andersen sagde: At blive stor for tidlig (pludselig), det går skam ikke an.

Når Inspektør Jansen ellers var i godt humør, kom han ofte om søndag formiddag over på mit værelse, hvor vi sad og sludrede. Han fortalte da ofte træk af sit livs historie. Hans far havde været mangeårig forvalter på Engestofte ved Maribo, så det var såre naturligt, at han selv gik forvaltervejen. Efter at have været elev forskellige steder fik han som 22-årig plads som forvalter hos forpagter Grønne-

192
 gård, Corselitze på Falster. Da han havde været der et par år, forsøgte han at få en bedre plads. Jeg skrev til en mængde forskellige pladser både gode og dårlige – fortæller han – men der var simpelthen ingen, der ville have mig. Det hele så håbløst ud. Så en dag siger Grønnegård: Stamhusbesidder Grandjean, Vennerslund, søger en forvalter, søg den plads! Det var en særdeles god og eftertragtet stilling, og jeg påstod derfor, at det ville være ganske nytteløst. Desuden var jeg

faktisk for ung til en så ansvarsfuld plads, kun 24 år. De tager en hest og rider ned og snakker med Grandjean, siger Grønnegård, jeg skal nok meddele Grandjean, at De kommer! Mørk i sindet og fyldt med triste tanker red jeg den godt 2 mil lange vej til Vennerslund. Dengang fandtes der jo hverken cykler eller biler. Da jeg red ind på gården, følte jeg mig til mode, som om jeg skulle stilles for den yderste dags domstol. Efter et krydsforhør blev jeg til min overraskelse tilbudt pladsen. Jeg red

Gårdspladsen på Aggerup på Lolland er fotograferet 1936, da den høje flagstang var kommet til at stå lidt skævt.

hjem i en lysere sindsstemning. Markerne forekom mig grønnere, og solen skinnede venligere. Det var trods alt værd at leve. Jeg tiltrådte pladsen en 1. maj. Der kom en del nye mennesker samtidig med mig, blandt andet en ny underforvalter. Han hed forøvrigt Nielsen. Han så så ungdommelig ud, og dertil var han lille af vækst. Tror De at kunne klare pladsen her, sagde jeg. Det mente han. Sig mig, hvor gammel er De ? 23 år! Ja, jeg er 24, så snakker vi ikke mere om det. Nu bag efter undres jeg over, at vi to knægte kunne ordne den historie. – Jeg var på Vennerslund to til tre år. Derefter kom jeg over hos greve Knuth på Lilliendal ved Mern. Der var jeg også to til tre år. Så købte Knuth Valnæs på Nordfalster, og så ville han have mig over at bestyre den gård. Derved blev forvalterpladsen på Lilliendal ledig. Kender De ikke en mand, som jeg kan bruge? siger Knuth. Jo, det gør jeg, men han har en fejl, som jeg ved, at Greven ikke så godt kan lide. – Hvori består den? Han er lille. (Greven så helst, at forvalteren havde garderhøjde). Er det den eneste fejl, han har? Det er meget sagt, men jeg tror bestemt, at det er en mand, som greven kan bruge! Så ser jeg bort fra størrelsen. Manden, jeg i den forbindelse tænkte på, var den lille Nielsen på Vennerslund. Han var i mellemtiden bleven forvalter hos forpagter Boss på Aggerup. Det hele blev ordnet således, at Knuth, der skulle til Berlin, skulle stå af toget i Nykøbing, hvor Nielsen så skulle træffe ham. Han fik pladsen. Senere forpagtede Boss Valnæs, og Jansen blev inspektør på Aggerup. Sådan spiller skæbnen bold med menneskene.

Medens jeg var på Aggerup, kom forpagter Grønnegård og aflagde inspektør Jansen et besøg. Jansen havde i forvejen skildret Grønnegård for mig som en mand med visse særheder. Han viste sig at være

en lille, gestikulerende, impulsiv mand. Når han blev ivrig, og det skete jævnlig, havde han den vane at sige katten rive og bide mig. Det lød jo lidt mærkelig i sådan mands mund. Jansen havde advaret mig for i påkommende tilfælde at kunne bevare alvoren. Ved aftenbordet manglede det ikke på stof til samtaleemner. Han udnævnte Jansen til den bedste forvalter, han nogensinde havde haft. Senere kom han ind på omtalen af en fodermester, han havde haft, og som han havde været svært godt tilfreds med. Da denne havde søgt en bedre lønnet plads, havde han da også anbefalet ham på det bedste. Men den nye principal var ingenlunde tilfreds med fodermesteren og havde i stærke ord bebrejdet Grønnegård, at han havde anbefalet sådan en mand. Efterhånden som beretningen skred frem, kunne jeg se, at Grønnegård blev mere og mere ophidset og skildrede i en heftig ordstrøm, hvorledes han havde læst vedkommende teksten. Og tilsidst sagde jeg til ham, at hvis han kunne få én, der var bedre, så skulle han katten rive og bide mig ta' ham, for jeg kunne ingen få bedre! På det tidspunkt bøjede Jansen sig dybt ned over sin tallerken, idet han samtidig tilkastede mig et stjålent sideblik.

Vi havde en ganske ung fodermester på Aggerup, der hed Sørensen. Han var kuns 19 år, da han tiltrådte pladsen. En usædvanlig ung alder i en ret ansvarsfuld stilling. Da hans levnedsløb formede sig ret interessant i de år, jeg havde fornøjelsen at kende ham, fristes jeg til at fortælle derom. På grund af sin unge alder kneb det lidt i begyndelsen med at opretholde respekten og værdigheden, men Sørensen forstod at skabe den på en håndfast måde, hvilket følgende viser. En af røgterne, der boede sammen med karlene, havde for vane ikke at ville op om morgenen. For at gøre en ende på denne ulempe hældte

Sørensen en morgen noget koldt vand ned over ansigtet på ham. Det bevirkede, at han udstødte nogle angsthyl, så karlene vågnede. Der var for nylig kommet et par nye karle, og en af de gamle, en københavner, der hed Poul, fandt, at her var en gunstig lejlighed til at imponere de nye kolleger og begyndte så småt at ville optræde i rollen som stærk mand. Desuden anvendte han flere sårende udtryk og spurgte endelig, hvad sådan en jyledreng bildte sig ind. Sørensen havde ikke megen tid, da malkekonerne var kommen. Desuden var det et uheldigt sted at fælde dom i sagen. Jeg var syg den dag, erklærede Sørensen senere overfor mig. Jeg rystede af harme og blev ikke normal, inden jeg havde fået hævn. Dagen efter var jeg så heldig at træffe Poul et sted, hvor vi var alene. Nå, lille Poul, sagde jeg, skal vi så lige se, hvilken forskel der er på en jyledreng og en københavnerdreng? Så tævede jeg ham sådan, at han måtte ligge til sengs i to dage. Det hjalp. Nu kunne jeg kalde om morgenen uden at blive forulempet. Røgteren havde også lettere ved at stå op. Men lad mig begynde med begyndelsen. Sørensen stammede oppe fra egnen omkring Havndal i Jylland. Hans far var fabriksarbejder. Som 16-årig fik Sørensen plads på Trudsholm ved Havndal som røgter. Han havde lyst til fodermestergerningen, men der var fremdrift og udsyn i knægten, og han ville ikke blive ved at fungere som almindelig røgter. Han ville hen et sted, hvor han kunne lære noget. Han fik øje på en annonce, hvor man søgte en foderelev på Nørregård ved Saxkøbing, en gård på ca 600 tønder land. Han søgte og blev tilbudt pladsen, men faderen forbød ham at rejse, da han kuns var ca 17 år og ikke myndig. Det pinte ham. Nørregård lå stadig i eventyrets glans og vinkede. Tilsidst blev udlængslen for stor. Han sprængte de snæ-

rende bånd og rømmede. En herregårdsbørste på Trudsholm, der tidligere havde opereret på Lolland, slog følge. Han hed Martin. Da de var nået til Nakskov, var pengene sluppet op – altså Sørensens. Martin havde aldrig haft nogen, hvorfor Sørensen måtte betale for dem begge. Der var endnu fire mil til Nørregård, der var Sørensens mål, som måtte tages til fods. Sulten nagede. Nu måtte Martin yde sit bidrag til rejsen. At tigge faldt ham naturligt og let. Han mente, at jeg også burde indøves i faget, fortæller Sørensen, og foreslog, at næste gang skulle jeg optræde i tiggerens rolle. Vi kom ind i køkkenet på en bondegård. Her stod to søde, unge piger. Da jeg så dem, blev jeg stum, ikke et

ord kom over mine læber. Så tog Martin affære. Selv flygtede jeg ud af gården. Endelig nåede de Nørregård. Sørensen opsøgte fodermesteren og spurgte, om de måtte se lidt på omgivelserne. Det måtte de. Og da Sørensen fandt dem tilfredsstillende, fortalte han fodermesteren, at han var den elev, han havde fæstet for et par måneder siden, han var bleven forhindret i at møde rettidigt, men hvis de kunne bruge ham nu, var han til tjeneste. Det kunne de. Sørensen fandt sig godt til rette i sin nye plads. Da han havde været der henved et par år, blev fodermesterpladsen ledig på Aggerup – nabogården. Så siger Sørensen til forpagter Jensen, at han gerne ville have den plads. Gå så over

Ørumgård nordøst for Vejle har siden middelalderen hørt til de små herregårde. Dens hovedbygning er fra 1851, men den står på middelalderlige kældre. Avlsbygningerne blev ombygget 1910–1917 af baron H. G. Wedell-Wedellsborg, der købte gården i 1908 og solgte den 1943.

Ved indsejlingen til Saksøbing fjord ligger på nordøstre bred Orebygård. Den er omtalt allerede i 1200'årene. Fra 1804 var den hovedsædet i baroniet Guldborgland. Salget af dens fæstegårde begyndte 1852 og gav penge i godsets kasse. Den gamle gård fra 1500'årene erstattedes 1872-74 af en ny stor renæssancegård, sådan som arkitekt Ove Petersen vidste, at den burde se ud. Den gamle gård havde slet ikke den rejsning, men de gamle mure står endnu bag de nye glatte sten. Avlsgården blev ombygget 1888.

og tal med inspektøren. Det gjorde han. Bagefter ringede inspektøren over til forpagter Jensen og spurgte, om han duede, hvortil forpagteren kort svarede: De kan simpelthen ingen få bedre. Så blev drengen, der stak af hjemmefra, i løbet af kort tid fodermester på en herregård endda med et udmærket resultat. Sørensen og jeg var sammen i to år på Aggerup, hvorfra jeg rejste til Rusland. Kort efter at jeg var rejst, forlod han også Aggerup for at aftjene sin værnepligt som trainkonstabel i København. Efter militærtjenesten fik han plads som fodermester på Krabbesholm ved Roskilde, der dengang var forpagtet af baron Wedell, Ørumgård ved Vejle. Et par år efter afstod baronen for-

pagtningen, og Sørensen kom derefter over og blev fodermester på Ørumgård. Efter min hjemkomst fra Rusland besøgte jeg ham der. Han var i mellemtiden blevet gift. Hans kone havde tidligere været lærerinde. Hun spillede orglet i Daugård kirke. Baron Wedell var gift med komtesse Danneskiold-Samsøe. Han var vistnok en noget brutal og robust natur. Han krævede noget af sine folk, men var til gengæld heller ikke bange for selv at tage fat. Nogle kaldte ham den »tossede« baron, men Sørensen sagde: Bare ingen var mere tossede end ham. Han kunne godt lide ham. Sørensen fortalte, at de kun havde to får på gården, men af en særpræget race. Klippes skulle de. Men folkene

undskyldte sig med, at det havde ingen forstand på. Min kundskab og færdighed til fåreklipping er såre begrænset, men to får kan du vel klippe, tænkte jeg, hvorefter jeg gik i gang med opgaven. Næppe havde jeg begyndt, før baronen kom gående. Han standsede op og stod et øjeblik og betragtede mig. Så sagde han: Skal jeg ikke prøve? Det havde jeg intet imod. Med en hurtighed og akkuratesse, der grænsede til det usandsynlige, klippede han det ene får. Da han var færdig, trak han hele uldpelsen af i et samlet hele. Klippingen skete ved hjælp af en gammeldags uldsaks, men var udført så jævnt og glat som med en maskine – ikke noget med takker og hakker. Da jeg ville i gang med det andet får, sagde han: Jeg kan lige så godt klippe det med det samme. Det spillede heller ingen rolle for ham, da det kun drejede sig om minutter – for mig om timer. Hvordan havde han erhvervet sig denne færdighed, for ingen bliver mester uden at have stået i lære? Ja, se det er en længere historie, men vi vil gøre den kort. – I sine unge dage havde baron Wedell været premierløjtnant ved garden. En af hans rekrutter var Prins Christian, den senere Kong Christian den Tiende. Som allerede nævnt var Wedell af naturen noget hidsig og brutal. Det fortælles, at han engang i hidsighed havde slået prinsen. Om det passer, kan jeg selvfølgelig ikke vide, men sikkert er, at han i høj grad havde forset sig imod ham. Det havde til følge, at han i nogle år blev landsforvist. Han rejste til Argentina og blev fårehyrde. Derfra stammede hans rutine i fåreklipping. – Wedell var en mand, der trods sine fejl var i besiddelse af mange gode egenskaber og i mange tilfælde et godt sindelag. Han var ikke bange for selv at tage del i arbejdet, og virkelige mandfolk, der duede noget, havde en god ven i Wedell. Under den første krig var det overor-

dentlig småt med foder til dyrene, svin var der næsten ingen af. På Ørumgård havde de kun tre store svin. Det ene forærede Wedell Sørensen til jul. Det var mange hundrede kroner værd, ja, det kunne slet ikke sammenlignes med penge på det tidspunkt, for et svin kunne praktisk talt ikke fåes til købs. Forinden min ankomst havde Sørensen fortalt Wedell, at han fik besøg af en mand, der lige var kommen hjem fra Rusland. Det var omtrent på det tidspunkt, at krigen var på sit højeste. En dag jeg traf ham, siger han: Nå, De har været i Rusland. Ja, jeg har været i Argentina. Jeg vil tro, at de to lande ligner hinanden deri, at folk har ingen barnepiger, enten skal man leve, eller også skal man dø! – Sørensen havde ofte ytret lyst til at blive politibetjent. Og da politimesteren i Roskilde averterede en stilling ledig, spurgte Sørensen Wedell, om han ville yde ham støtte. Det ville han. Han skrev et brev, som han overrakte Sørensen og sagde: Rejs over og vis politimesteren det. Da denne havde læst brevet, var han antaget. Jeg vil tro, at han har skrevet det samme som forpagteren sagde, da Sørensen søgte pladsen på Aggerup: De kan simpelthen ingen få bedre. Et års tid eller to efter at Sørensen var bleven politimand, trådte han en dag pludselig ind i min stue. Jeg var ovenud glad overrasket. Han havde været nede på Bråskovgård og aflevere en dreng, der var rømt. Vi tilbragte et par dejlige dage sammen, og det passede netop, at vi kunne komme til grundlovsfest i Skibelund. Jeg havde dengang en landejendom i nærheden af Vejen. Da han tog afsted, bad han mig indtrængende om at komme over at besøge ham. Det turde jeg ikke love med sikkerhed. Det er så vanskeligt at få tid, når man har sit eget at passe. Men en ting vil jeg love, jeg glemmer dig aldrig. Men hvis du trods alt skulle komme til

København, så må du ikke køre forbi Roskilde. Det lovede jeg. – Mange, mange år efter fik jeg alligevel et nødvendigt ærinde til København, og det var min agt på hjemvejen at stå af i Roskilde. Men så traf jeg tilfældig i København borgmester Willumsen i Roskilde. Jeg spurgte, om han kendte Sørensen. Det gjorde han. Men han er ikke mere i Roskilde. Han blev forfremmet til overbetjent og er flyttet til Helsingør. Alting får en ende. Nu er de borte alle de kære gamle ungdomskammerater. Kun minderne er uforgængelige. – Dette var et spring ud i fremtiden. Vi vender nu tilbage til fortiden – til Aggerup.

Der skulle afholdes stort væddeløb i Maribo. Greven, der som allerede nævnt var formand for Foreningen til køre- og rideavlens fremme, kom og forærede mig en billet til stævnet. Han udtrykte håb om, at et hestevæddeløb ville interessere mig mere end en flyveopvisning, som jeg kort forinden havde overværet i Nykøbing. Flyveren var en franskmand, der var gift med en dansk dame. Hans navn husker jeg ikke mere. Det var i 1911. Bedst

Mon godsejeren har drømt om et forår for storbesiddelsen, da han lod den store trefløjede hovedbygning på Orebygård opføre. Han viste i hvert fald, at der endnu var samlet stor økonomisk magt bag nogle af dem. Han støttede kunstnere og opbyggede en stor maleri- og bogsamling, blev direktør for den kgl. malerisamling og kobberstiksamling. Han var medlem af landstinget, og 1870 blev han nødet til at blive udenrigsminister. Man søgte en grundhæderlig mand med repræsentative evner, og hans nybyggede gård blev mødested for fremmede landes diplomater. Han fortsatte som udenrigsminister til sin død 1892. Jo vist, der stod anseelse om mange af de store gårde. Uden den forstår man ikke landvæsenes leverne helt.

198

som jeg kæmpede mig gennem menneskemylderet i Maribo, løb jeg lige i arme-
ne på en af mine gamle kammerater fra
Holckenhavn, der hed Larsen. Vi blev
begge glad overraskede. Larsen var for-
valter hos forpagter Boss på Valnæs. Vi
blev hurtigt enige om, at vi gensidigt ville
besøge hinanden. Larsen kom først over
hos mig. Der var nok at snakke om. Vi
havde begge oplevet adskilligt i de 5-6 år,
der var forløbet siden da. Larsen havde
blandt andet været på Åkær ved Horsens
og Brahesborg ved Assens. Talen faldt
naturligt nok også om vort ophold på
Holckenhavn. Vi havde ofte for skik at

udøve en vis kappestrid med hensyn til
øvelser eller kraftpræstationer. Larsen og
jeg var i reglen hinanden jævnbyrdige. Vi
kunne således stemme en vægt på 75 pund
op i én arm. Det var der ingen af de andre,
der kunne. En sommeraften var vi en hel
del unge, der gik en tur ud ad landevejen.
Pludselig var der nogen, der foreslog, at vi
skulle gå om kap. Vi startede. Jeg kom
hurtigt til at ligge lidt i spidsen. Da jeg
havde gået et stykke tid, syntes jeg, at der
var bleven så rolig bag mig. Jeg standsede
op og så mig tilbage. Jeg var gået fra hele
banden, der alle lå et kortere eller længere
stykke tilbage – undtagen Larsen, der var

*Skørringe på Falster havde ikke nogen gammel
hovedbygning. Kuplen på tårnet er tilføjet 1924.
Billedet er taget netop som nedrivningen af
hovedbygningen er begyndt. Det nåede Marius
Nielsen ikke at opleve.*

Den gamle herregård Valnæs ligger på Falsters nordvestlige hjørne. Den var 1903 til 1918 forpagtergård under Lilliendal på Sydsjælland. Stuehuset fra 1766 er fotograferet omkring år 1900. I 1910 blev gården ombygget. Inddæmningsarbejder havde føjet ny jord til dens tilliggender.

omtrent oppe på siden. Ingen blev vist mere overrasket end mig selv. Jeg anede ikke, at jeg var så godt gående. Da vi atter blev samlet, trådte Larsen hen ved siden af mig, slog med sin hånd ned på min skulder, idet han sagde: Du må Fanden tude me love for, at du har mig, din lille luderka'el, for ellers var der ingen, der kunne hamle op med dig! Denne lidt frimodige udtalelse var et udslag af gløser og udtryk, han havde tilegnet sig under sin soldatertid i Odense. Han kom direkte til Holckenhavn fra Odense, hvor han havde af-tjent sin værnepligt som dragon. Indtrykkene var således friske, og vi fik dem ser-

veret ganske ferske. Udtrykkene var som regel ikke hentet direkte ud fra evangeliet. Soldaterne havde en oversergent som gymnastiklærer. Hans yndlingsed var »Fanden tude me«. Han anvendte den så ofte, at han fik den påklistet som navn. Selv Larsen var bleven smittet. En dag blev de i gymnastiktimen enige om, at den gamle brumlebasse skulle drilles. Ingen kunne springe over træhesten. Tilsidst siger han: Hør drenge, hvis der lå en flaske brændevin og en gammel luder ovre på den anden side, så skulle I Fanden tude me nok komme over. Ja, sådan gik vi og opfriskede fortidens minder – talte om nuti-

den og drøftede fremtiden. Dagen, da jeg skulle besøge Larsen på Valnæs, blev fastsat. Sørensen bad så mindelig om at måtte komme med, og det måtte han gerne. Vi blev enige om at ofre en hel dag for at få så stort et udbytte af turen som muligt. Vi blev enige om at gøre vejen krogget, for at vi samtidig kunne få Ålholm og Skørringe at se, hvilket vi begge var stærkt interesserede i. Vejen blev ganske vist betydelig forlænget, men hvad gjorde det, når man på cykel kørte gennem et smukt landskab en herlig sommerdag. Vi startede om morgenen fra Saksøbing til Nysted – en strækning på ca to mil. Det var med vemod, at jeg genså de kære gammelkendte steder, og minderne fra fortiden myldrede frem. Herfra havde jeg som ungt uerfarent menneske startet min ungdoms livsbane. Vi tog ned til Rasmus Hansen på gæstgivergården »Stad Nysted«. Han eksisterede endnu. Her fik vi os et par solide engelske bøf, en bajer og et par snapse. Så var vi veloplagte til at starte videre. Vi gik ind og besøgte avlsgården. Her var ikke sket større ændringer bortset fra menneskene. Derefter gik turen til Nykøbing (ca to mil). Herfra efter Skørringe ligeledes et par mil. Lidt uden for Nykøbing ligger Lolland-Falsters største gård, Orupgård, der ejedes af hofjærgermester Tesdorpf. Vi kiggede ind på gården og så blandt andet den forholdsvis nye hestestald med plads til 80 arbejdsheste, fire rækker med 20 heste i hver. Her var tale om virkelig stordrift. Nu er næsten alle hestene forvandlet til traktorer. Da vi havde cyklet godt en halv times tid, råber Sørensen pludselig begejstret: Der ligger Skørringe! Og ganske rigtig, der lå Skørringe på en stor slette omgivet af skov fra flere sider. Jeg kunne straks se, at der var foretaget visse ændringer og rejst nybygninger. Det er forbavsende, som alting ændres hurtigt eller helt forsvinder.

Navnlig menneskene, der var måske ikke én tilbage af dem, jeg havde kendt. Hvormange glædelige begivenheder eller tragiske menneskeskæbner er der ikke i århundreders løb udspillet på sådan en gård? Aldrig vil det nogensinde kunne finde et fulgyldigt udtryk. – Vi traf forvalteren ude i gården. Jeg fortalte ham, hvem vi var, og at jeg tidligere havde opholdt mig på gården, og om vi måtte se lidt på omgivelserne og kigge ind i stalderne. Det måtte vi gerne. Men han gjorde opmærksom på, at hestene netop led under en smitsom sygdom, så det var ikke tilrådeligt at gå derind. Endelig gled vi videre. Der var nu godt et par miles vej til Valnæs. Da vi nåede Nørre-Alslev, kom dragonen os i møde i strakt galop. Han ville sikre sig, at vi ikke for vild og overtog hvervet som fremmedfører. Valnæs ligger på Falsters nordvestlige spids ud til vandet. Vi besøgte alle stedets herligheder og havde et interessant og hyggeligt samvær. Vi fik serveret stegte ål, øl og snaps i lange baner. Larsen fik et tilbagefald til sine gamle unoder og sagde: I skal Fanden tude me nok få alt det, I både kan spise og drikke. Helt ædru var vi ikke, da Larsen henimod aften kørte os ned til Guldborg, hvor vi tog med færgen over sundet. Derfra var der kuns en miles vej at cykle til Saksøbing. Da vi endelig nåede hjem, siger Sørensen med overbevisning: Det har været den skønneste dag i mit liv.

En søndag formiddag kom Günther, den tyske Aufseher, i ophidset sindsstemning stormende hen på gården og forlangte øjeblikkelig hjælp. Polakkerne ville overfalde ham. Han understregede situationens alvor ved at sige: Sie laufen mit scharfen Messer herum. Mere uhyggeligt kunne det snart ikke være. Sørensen og jeg fulgtes ad'hèn til den nærliggende polakkaserne for at få et overblik over situationen. Undervejs derhen siger han – der

var ung og aggressiv – bare de nu er rigtig tossede – jeg skal saft suse me nok slå nogen stykker! Lad os ikke tage standpunkt på forhånd, siger jeg. Min overbevisning er, at polakkerne aldrig ville gøre oprør, medmindre de føler sig forurettet og snydt. Vær sikker på det! Da vi kom derhen, var polakkerne over for os flinke og imødekommende. De forsøgte i et ubehjælpsomt sprog at retfærdiggøre deres handlinger. Så meget forstod jeg, at min formodning havde været rigtig. Det var faktisk i modstrid med mine følelser, når jeg måtte anmode polakkerne om at lade Günther i fred, hvilket de lovede. Da vi gik hjem, kunne jeg godt se, at Sørensen følte sig skuffet over, at det hele forløb så fredelig. Eftertænkksom siger han: Det kan godt være, at det var Günther, der skulle have haft et par på kassen. Jeg har forøvrigt aldrig kunnet lide den mand!

Værre var det, når man skulle jage krybskytter om natten. Det skete et par gange, at vi måtte op om natten og assistere skytten i hans kamp med krybskytterne. Det var ret uhyggeligt, for man følte sig forsvarsløs i den mørke skov. Man vidste aldrig, hvor fjenden stod skjult. Krybskytterne tog ethvert forsvarsmiddel i brug, når det kneb – også skydevåbnene. I 1916 blev skytte Hansen på Engestofte, der ofte besøgte skytte Kjær på Aggerup, skudt af krybskytter under et forsøg på at pågribe dem. Det er ikke altid rart at være skytte.

En dag i foråret, da jeg gik ude hos folkene i marken, hvor de var beskæftiget med at så, harve og tromle, kom postbuddet cyklende. Han sprang af cyklen og overrakte mig et brev, idet han sagde: Hvor har De det godt! Synes De? Ja, der er ingen mennesker, der har det så godt som Dem, – da inne her på jorden! Men i himlen da? Ja, der er forholdene idylske, forhåbentlig da! De læser ikke i bibelen?

Forvalteren var lige steget til hest i baggården på Gunderslevholm på det sydvestlige Sjælland en tidlig forårsdag engang før 1912, da husene blev ombygget. Ridehesten med den ranke holdning hører til drømmebilledet af forvalteren. Nogle holdt fast ved det også i praksis, medens andre syntes, at en cykel var mere anvendelig.

Nej! For så ville De have bemærket, hvor der står, at der opstod en strid i himlen, hvor adskillige væsener brutalt blev sat udenfor. Det er de samme kræfter, der er afgørende både i himlen og på jorden – nemlig magten! Det har jeg aldrig tænkt over. Men for at blive på jorden – jeg får kun 800 kroner i årlig løn, det skal både jeg, min kone og børn leve af! Så glæd Dem, jeg får kun 400 kroner! Ja, men De får gratis god kost og logi. Desuden har De det godt og en chance for at få det endnu bedre. For mig er der intet håb, jeg er og bliver aldrig andet end et postbud! Hvis han lever idag, får han vel ca 8000 kroner i pension. Forvalteren på den store Rudbjerggård fik kun 500 kroner i løn. Da han snart skulle rejse, kom en forvalter på en af omegnens gårde og søgte pladsen.

Men inspektøren sagde: Jeg kan skam ikke give Dem meget håb, for De er nummer 98. Da jeg rejste fra Aggerup, var der 54, der søgte pladsen. Inspektør Jansen og forpagter Jessen på Nielstrup var ungdomskammerater og besøgte hinanden. En dag han havde været på Nielstrup, kom han hjem og fortalte mig, at Jessens forvalter havde besøg af en broder, der var kontrolinspektør i Østersøstaterne i Rusland. Jeg tænkte ikke videre over sagen, men et halvt års tid efter traf vi mærkeligt nok hinanden derinde.

Interessant er det at følge udviklingen i skattemæssig henseende. Den første gang jeg personlig stod overfor problemet var i 1904 på Skørtinge. Det var en sommeraften, da vi stod nogle unge mennesker ude i gården, at en lidt ældre mand dukkede op

og fortalte, at han skulle have noget skat. Skat? Vel havde vi hørt ordet før, men ikke i den forbindelse, at almindelige mennesker – tjenestefolk og arbejdere – skulle betale skat. Det var et helt nyt og ukendt begreb. Vi anså manden for en gemen plattenslager og spurgte, hvad han egentlig bildte sig ind? Om han troede, at han stod over for en samling idioter? Vi begyndte at lave grin med manden, der tilsidst flygtede ud af gården, og vi så ham aldrig mere. Der var heller ingen andre, der senere forsøgte sig som pengeafpresere. Jeg henlevede nu i skattemæssig henseende en fredelig tilværelse i tre til fire år. Så dukkede problemet atter op. Denne gang i en skriftlig form. Man så gerne, at jeg ofrede nogle kroner i skat. Jeg betragtede det stadig som et bondefangertrick beregnet for naive sjæle. Jeg undlod at betale og havde ingen ubehageligheder af den grund. Jeg betalte overhovedet ingen skat indtil 1912, da jeg rejste ud af landet. Da jeg fire-fem år senere kom hjem, var der god gang i skattestøvlerne. Jeg mindes heller ikke, at mine medtjenere betalte skat i dette tidsrum, selv om jeg senere har truffet mennesker, der har betalt lidt. Min broder for eksempel, der i 1907-1908 blev ansat ved de københavnske sporveje, var der i to år, forinden han fik meddelelse om, at han skyldte fire kroner i skat, der kunne afdrages i små månedlige rater.

Vi havde en ubeskrivelig mængde rotter på Aggerup. Når Sørensen og jeg ved sengetid skulle ned at »lygte af«, det vil sige gå en runde gennem alle staldene for at se, om alt var i orden, foranstaltede vi udstyret med hver en stok og bistået af en lille foxterrier-hund, der lød navnet Snap, en ubarmhjertig jagt på rotterne. Hunden var et dirrende nervebundet, der rystede af sindsbevægelse og kampiver. Den nærrede et uforsonligt had til rotterne, men gav

aldrig op imod den talrigt overlegne fjende, selvom den ofte var blodig og ilde tilredt. Rotterne kunne sidde ovenpå køerne, når de lå og sov. Værst var det i svinstalden, der var en ældre bygning. Når vi kom ind om aftenen, sad rotterne i svinetrugene og åd af resterne, men så flygtede de i tætte skarer opad gangen og forsvandt i deres huller. En dag besluttede vi at ville anrette et større blodbad den følgende aften. Sørensen skulle tilstoppe de fleste af hullerne, så flugt hindredes eller vanskeliggjordes. Jeg skulle tage opstilling i den ene ende af gangen, medens Sørensen og hunden skulle jage rotterne op imod mig, hvorefter vi i forening ville holde død og dom over dem. Men det gik helt anderledes. Da rotterne opdagede, at flugt var umulig, gik de løs på mig, og på et øjeblik var jeg fuldstændig oversået af rotter. Hvis ikke Sørensen og hunden var ilet mig til hjælp, ved jeg ikke, hvad enden var blevet. Det var mit livs uhyggeligste øjeblik. Rotter flygter altid. Men når flugt er umulig, angriber de i dødsangst både mennesker og dyr.

En dag i 1911 blev der konstateret mund- og klovsyge i besætningen. Så vidt jeg husker, var der ikke forinden konstateret noget tilfælde hverken på Lolland eller Falster. Hvor kommer det fra? Ja, hvor kommer lopper, lus, fnat, skab og anden elendighed fra? Vi blev straks velsignet med en masse love, regler, forskrifter og afspærringer. Mælken skulle koges, inden den måtte leveres, og spandene desinficeres. Bagefter skulle staldene renses med klorkalk og lysol. Alle gårdens folk var i flere dage beskæftiget hermed. Luften stank af klorkalk og lysol, så det var næsten uudholdelig. Mange af svine- ne nøs, så de faldt omkuld. Kort sagt, det var en modbydelig omgang. Som en modsætning hertil kan nævnes, at vi i 1916 fik mund- og klovsyge på den gård,

hvor jeg opholdt mig i Letland. Men her blev ingen modforanstaltninger truffet for at moderere sygdommens virkninger, hverken før, under eller efter sygdommens ophør, og jeg kunne ingen påviselige forskelle konstatere i sygdommens forløb. Alle de mange foranstaltninger, der blev truffet på Aggerup, måtte – for at drage en sammenligning – nærmest betragtes som unyttige og virkningsløse. Når der af myndighederne intet blev foretaget, var årsagen vel nok den, at krigen rasede i vor umiddelbare nærhed og gjorde forholdene fuldkommen unormale. Under normale forhold betragtes sygdommen som en ulykke, en begivenhed, der afføder almindelig interesse. Men sat i forhold til større katastrofer reduceres sygdommen til en bagatel, ingen gider beskæftige sig med. I 1912 rejste jeg fra Aggerup til Litauen. (NEU 12676, skrevet 1956).

Marius Nielsen blev inspektør på russiske storgodser i Letland og Litauen. Her havde han en god stilling, indtil fronten under første verdenskrig nåede området. Marius Nielsen måtte flygte og kom tomhændet hjem. Da de gamle tider fra før krigen ikke vendte tilbage hverken i Rusland, Litauen eller Danmark, valgte Marius Nielsen at blive landmand som faderen ikke langt fra fødeegnen. Herregårdsvejen viste sig ikke at føre frem til det, som den unge mand følte grund til at håbe.

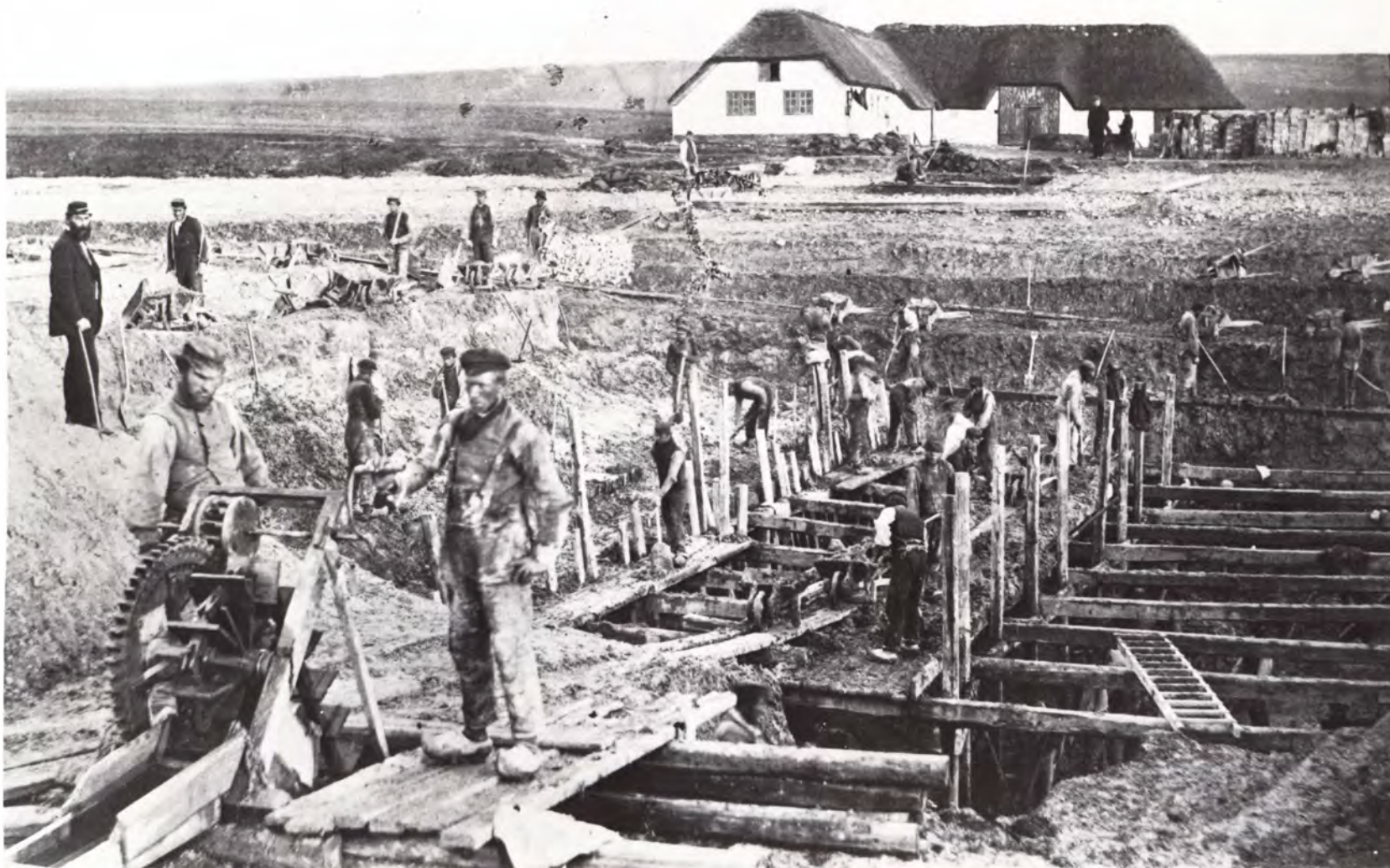
Sidste halvdel af 1800'erne var de store landvindingsarbejders periode. Udbudet af arbejdskraft var langt større end antallet af arbejdspladser. Udgiveren har ikke fundet billeder af Tastum sø. I stedet bringes tre billeder fra Flade og Ørum søer i Thy. De er fra begyndelsen af 1870'erne, da et engelsk selskab søgte at tørlægge søerne. De sjældne fotografier findes i det Kongelige Biblioteks billedsamling.

Forvalter over en udtørret sø

Anton Bruun fortæller her om forvalterens opgaver på Søvang sommeren 1898. På side 146 har Marius Nielsen omtalt underforvalterens stilling på den samme gård ni år senere.

Jeg rejste så hjem og opholdt mig i hjemmet om vinteren og søgte samtidig forvalterplads. Fra april fik jeg tilbud om plads som forvalter på »Søvang« ved Højslev station nær Skive, men da lønnen

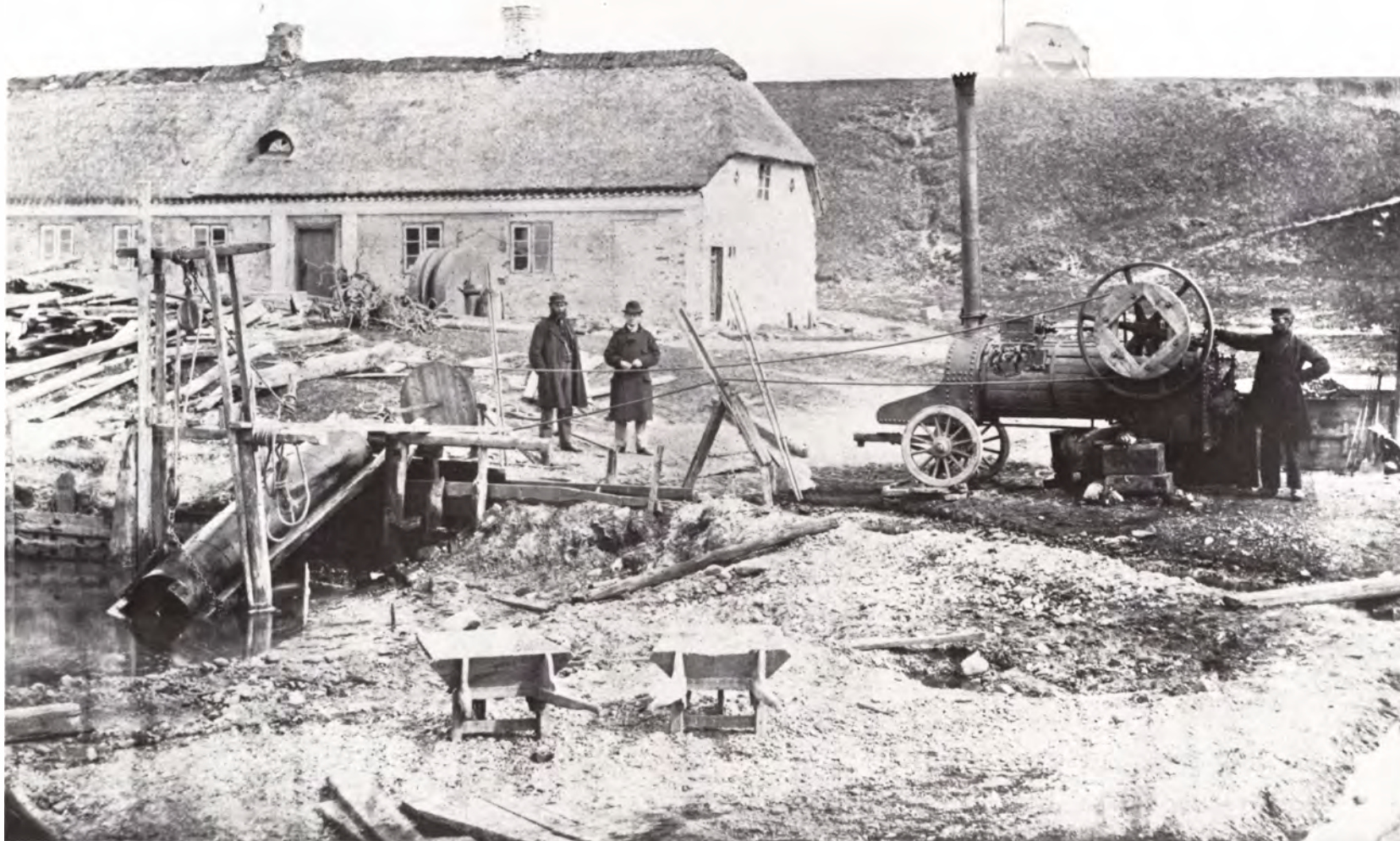
kun var 350 kroner for et år, tog jeg pladsen for sommeren til en løn af 200 kroner. Gården var en udpræget græsningsgård – den udtørrede Tastum Sø. Den ejedes af et konsortium eller aktieselskab med godsejer Jørgen Larsen, »Gårdbogård« ved Frederikshavn som formand, og den daglige ledelse varetoges af en gift inspektør, som så igen havde en forvalter til det daglige tilsyn. Arealet var ca 2000 tønder land, der hovedsagelig var udlagt med græs, som for størsteparten blev solgt til omegnens landmænd ved en auktion. Der var købere

204 langt inde fra hedeegnene i Fjends herred, som boede to til tre mil borte. Græsset blev udstykket i parceller og solgt, således at køberne havde ret til eftergrøden, som også skulle slås. Der måtte ikke afgræsses med kreaturer. Hele det lavtliggende areal var omgærdet af store afvandingskanaler og indgrøftet i lige store skifter. Til at holde vandet ude fra arealet var der to store pumpeanlæg, der blev drevne dels med dampkraft og dels med vindkraft, når der var luft nok, ellers sattes dampmaskinen i gang. Til at holde disse kanaler, der

igen var omgivet af høje jorddæmninger eller jordvolde, var ansat en arbejdsformand og syv til otte arbejdere, hvis væsentligste arbejde var oprensning af kanalerne og vedligeholdelse af jordvoldene, men i den travle høhøst og kornhøst skulle de deltage i arbejdet på gården, såvidt deres arbejde tillod det. Disse vedligeholdelser gik dog foran arbejdet på gården. På selv hovedgården var hestekraften, ialt 13 spand heste, opstaldet, medens kreaturbesætningen var anbragt i en avlsgård, der var opført på den yderste ende af

Kanaler gravedes rundt om Flade og Ørum søer. Jorden kastedes med skovl fra lad til lad, indtil den kunne køres ud til siden. Selv pumpen i forgrunden var til håndkraft. Billedet taler et tydeligt sprog om det rigelige udbud af arbejdskraft, der medførte lave lønninger for slidsomt arbejde.

Et vældigt dige beskyttede søen mod havet, og sidste nye teknik sattes ind for at få søen pumpet tør. Huset er fra den gamle vandmølle, der tidligere havde brugt søen som mølledam.

arealet og var forbundet med hovedgården gennem en anlagt vej, der gik i lige linie fra gård til gård. Vejen var grusbelagt og indgrøftet på begge sider. På avlsgården boede kun en gift fodermester med en medhjælper til pasning af kreaturerne, der alle var af jerseyracen, der var indsat på foranledning af formanden, godsejer Larsen, der var ekspert i jerseyavl og den første landmand i Danmark, der indførte denne race og opdrættede den i større stil. Malkningen blev udført af husmands- og arbejderkoner fra omegnen, og de fik 50

øre om dagen for to gange malkning. Til denne besætning blev der dyrket korn i en del af det yderste areal, ligesom der dyrkedes et passende areal med kålroer til kreaturerne, og disse kålroer lykkedes godt og gav ligefrem rekordafgrøder med rekordroer i størrelse. Bederoer dyrkedes ikke, da de ikke ville lykkes på denne jordbund. Der dyrkedes ligeledes en del foder-gulerødder til hestefoder. Den søde mælk blev leveret til mejeriet i Højslev, og der holdtes et par grisesøer og slagtesvin til at omsætte kornet og den skummetmælk,

der kom tilbage fra mejeriet. Både kreaturers og hestes hovedfoder var hø, som der var i overflod af. Dels blev en del parceller holdt tilbage til eget brug, og dels blev af forskellige årsager enkelte parceller ikke aftaget, og disse blev så udnyttet til gårdens brug.

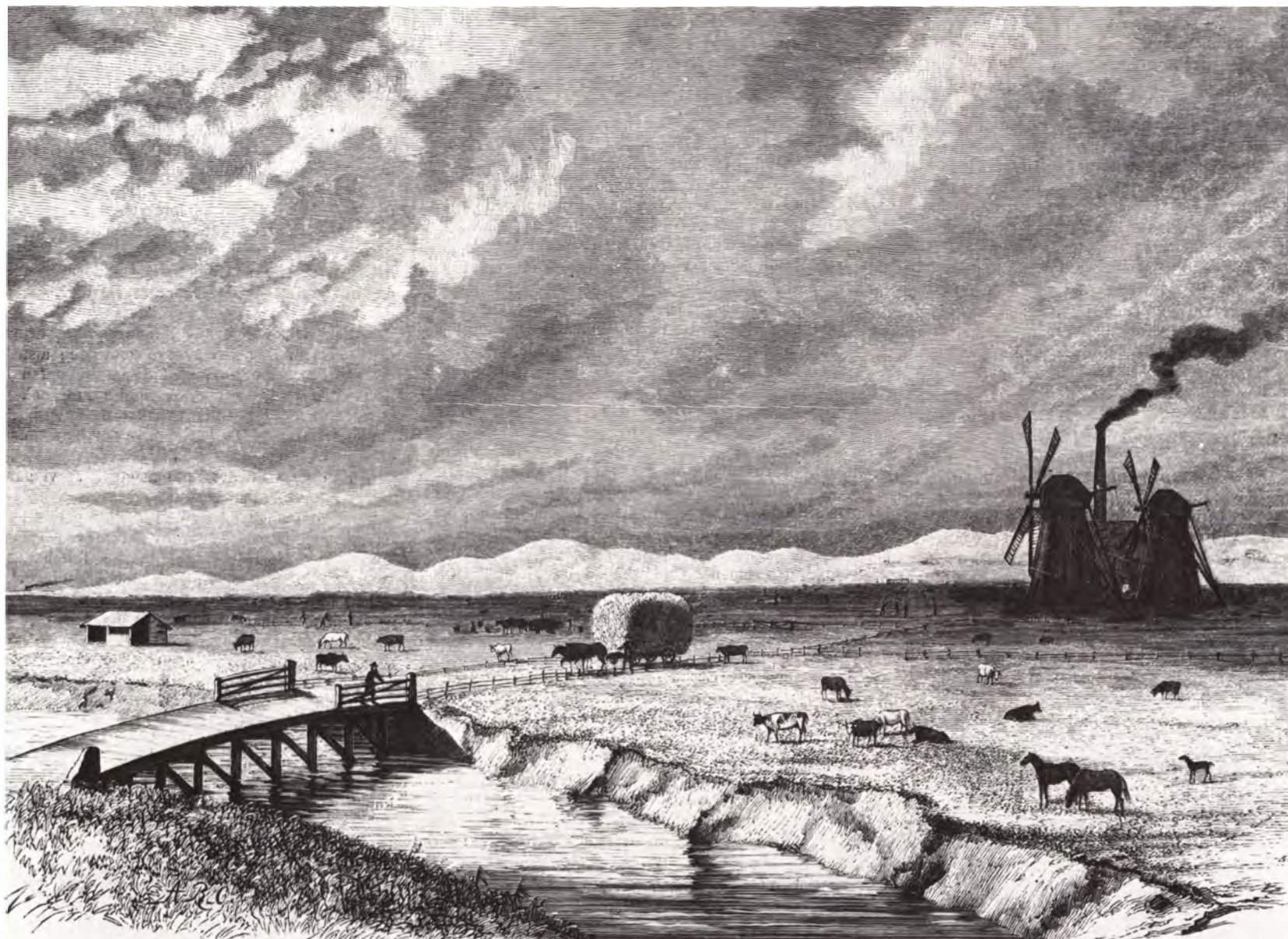
I høstens tid var der rigtig liv i de udstrakte græsmarker, da alle de indkøbte græsparceller blev slået med le og »holmet«¹ af piger eller koner. Mange af køberne overnattede i engene, idet de havde to til tre mil til deres bopæl. De kørte så med hestevogn forsynet med redskaber – deriblandt de vigtigste – en slibesten eller et »harretøj« til at skærpe leerne, dernæst fødevarer og ikke mindst drikkevarer, deriblandt et godt fyldt brændevinsanker og ølanker, som blev sat til afkøling i skelgrøfterne, der i reglen var fyldt med rindende vand. Da det ofte var ulideligt varmt i engene, begyndte slåkarlene at slå græs ved to til tre tiden om morgenen og fortsatte til ti tiden, hvor der spistes middagsmad, og så var der hvil til tre tiden om eftermiddagen, hvorefter der fortsattes til 11 tiden om aftenen – kun afbrudt af de fornødne måltider og ekstra »slå-dramme« og besøg hos øldunken. Det var et interessant, myldrende folkeliv, der udfoldede sig, hvor flere hundrede unge mennesker af begge køn var forsamlet, og arbejdet foregik med liv og lyst og under spøg og latter, og trods den knap tilmålte fritid blev de få timer udnyttet til sang og leg, og der blev ikke tænkt meget på søvn af de unge, medens de ældre søgte hvile og søvn omkring vognen i en blød græsdyng. Der er gennem årene ved disse slåsammenkomster stiftet mange bekendtskaber mellem ungdommen og stiftet utallige forbindelser for livet. Det samme liv gentog sig under høstakningen, og da dette arbejde var knap så anstrengende, blev det endnu mere festligt end

under græsslåningen. Når tiden kom, at høet skulle køres hjem, var der liv i engene næsten hele natten. De, der havde længst at køre, kørte gerne fra hjemmet om aftenen, så de kunne være i engen ved daggry, og efter et solidt foder toges fat på læsning af høet på vognene. Der var i reglen to høstvogne bag efter hinanden. Hestene levede også højt i disse hødage. Under slåningen blev de bundet til vognene og trakteret med en overflod af grønt græs, som de ikke var vant til at blive trakteret med på de magre hedejorder. Når der var gjort så stor plads med leen, at hestene kunne tøjres, blev de fri for at være bundne til vognen og fik lov til at tumle sig på den bløde engbund, hvad de i rigeligt mål benyttede sig af. Ved siden af det rigelige foder under stakning af høet og ved hjemkørselen var der i reglen groet så meget grønt eftergræs frem, at hestene kunne tøjres på dette, og det nød hestene i endnu højere grad med de friske saftige spirer end det lange slågræs. Der læssedes nogle mægtige læs, da vejen hjem var lang og trang ad de sandede hedeveje, og der kunne i mange tilfælde kun hentes læs een gang i døgnet.

På »Søvang« fandtes kun een slåmaskine, som kun kunne benyttes på de højere liggende arealer, medens resten på de bedste arealer blev slået med le, dels af gårdens faste karle og dels af husmænd og daglejere på akkord til to kroner pr tønde land. En del af de yderste »fenner« ved avlsgården var indhegnet til afgræsning, og her gik alle kreaturerne såvel malkekøer som ungkreaturer løse på græs, medens hestene om somren gik i løsgang i nærheden af hovedgården på de mest højtliggende arealer. Al korn og roer blev dyrket omkring avlsgården, som var højere i jordsmonnet. Alt det avlede korn blev kørt hjem til hovedgårdens lade for at blive tærsket. Der hørte en bondegård til

konsortiet, der var nabo til den udtørrede sø. Den var på ca 70 tønder land. Der var opstaldet en del ungkreaturer på denne gård, som blev passet af en daglejer, der boede på gården. Disse ungkreaturer gik i indhegning der om sommeren. Ellers blev det overskydende korn og foder kørt til hovedgården og fordelt derfra, medens roerne blev kørt til avlsgården. Roerne såvel på bondegården som hovedgården blev passet af gårdens faste folk plus nogle daglejerkoner. Stakning af gårdens egen høavl foregik under mit tilsyn med hele det disponible mandskab, 30 til 40 mænd og kvinder.

Jeg kunne straks mærke, at den nye forvalter skulle »prøves af« med hensyn til tålmodighed. Særlig på slutningen af dagen gik arbejdet noget trægt. Jeg fik så lov til af inspektøren at forsøge med lidt akkord. Han var lidt betænkelig, men gav tilladelse, uden at folkene fik det at vide. Da vi på andendagen kom hen på eftermiddagen, begyndte »trætheden« at indfinde sig, og der skulle udføres så mange »svinkeærinder«. Jeg var klar over, at det beregnede arbejde ikke ville blive udført inden fyraften. Jeg gav så det tilbud, at hvis de ville udføre arbejdet, måtte det være fyraften. De var ikke vant til den slags tilbud, men vant til at hænge i klokkestrengen. De tog imod tilbudet og tog fat med arbejdsmod, og resultatet var, at det omtalte arbejde blev udført korrekt en time før fyraften. En halv snes minutter før arbejdet var slut, kom inspektøren sammen med nogle gæster for at se på arbejdet. Nu er det slut med friheden, hørte jeg udtalt af folkene. Da arbejdet var færdigt, gav jeg dem fri. Akkorden er tjent, sagde jeg. Inspektøren sagde på skrømt: Ja, så fortsætter I vel på næste fenne? Nej, akkorden er tjent, og det er fyraften. Folkene forsvandt som dug for solen, men havde fået respekt for forval-

1875 var udtørringen af Flade og Ørum søer så vidt fremskreden, at der kunne sås græs, og i Illustreret Tidende stod der blomstrende artikler om det vellykkede arbejde, der bar så rig en frugt. Men damppumpen og de to møller kunne ikke holde vandet ude, og i 1882 opgav man tørlægningen. Søerne findes stadig. Uhyre sommer var tabt.

teren, der turde gå mod inspektøren. Dette var de ikke vant til, en lille ubetydelig hændelse, der gav prestige til forvalteren. En anden ubetydelig hændelse gav også respekt. Flere af daglejerne boede over en halv mil fra hovedgården og måtte tage denne tur til fods både morgen og aften. Når der kørtes korn i hus fra marken ved avlsgården, var det skik, at de arbejdere, der var beskæftiget i laden ved hovedgården, først måtte forlade arbejdet,

når klokken var syv (i høsten arbejdedes fra 6 morgen til 7 aften), medens de daglejere, der arbejdede i marken, var fri for den lange spadseretur. Ved almindeligt arbejde på gården var dette en selvfølge, men jeg syntes, det var meningsløst, at når den sidste vogn var tømt inden fyraften, kørte den ud og spændte fra på avlsgården for at være på pladsen til arbejdstid om morgenen (kusken fik i dette tilfælde aftensmad og morgenmad) på

avlsgården. I så tilfælde gav jeg daglejeren lov til at køre med vognen hjem i stedet for at traske den halve mil bagefter. Jeg udfyldte personlig hans plads i laden ved aflæsning af det sidste læs. Manden var helt betænkelig ved at tage imod tilbudet, hvad han aldrig før havde været ude for og var bange for, at inspektøren skulle jage ham på porten. Først da jeg lovede at tage ansvaret, tog han glædestrålende og med overstrømmende tak mod tilbudet, og dette gentog sig hele høsten igennem for de forskellige skiftende daglejere. Også dette gav prestige og ingen ubehagelige konsekvenser.

Et tredje tilfælde indtraf under udrykning fra stalden med hestene. Der var 13 faste karle og 13 spand heste, og jeg var vant til, at såsnart der var sat i arbejde og uddelt arbejdsordre, skulle udrykningen foregå rask og kvikt i hurtig orden. Det kneb det lidt med i begyndelsen, idet forkarlen var af godmodig natur og gerne ville vente, til alle karlene var til hest og klar til udrykning. Det gik upåklageligt for de tolv vedkommende, medens den trettende med nummer seks hestene var lidt for tung og trang i vendingen og skulle vise sig for kammeraterne. Han var en stor, sværlemmet fyr på en snes år. Han skulle derfor »afprøve« forvalteren. Jeg havde fået oplyst, at den forrige forvalter havde måttet give op for hans træghed. Der gik et par dage, og jeg lurede ham af. Han forestillede, at han ikke kunne springe op på førerhesten, men jeg havde lagt mærke til, at når det gjaldt om i marken ved fyraften at komme hjemad, var der intet i vejen, da var han en af de første til hest. Da eksperimentet vedblev at gentage sig, og han standsede de efterfølgende ryttere, idet han skulle hen til foderkassen for at komme til hest, tabte jeg endelig tålmodigheden og tilbød i al uskyldighed at hjælpe ham på hesten.

Han tog i sin naivitet mod tilbudet og stak venstre ben frem. Med et uventet energisk snuptag med alle kræfter lagt i røg han over hesten og landede mellem førerhesten og håndhesten. I et spring var jeg hos ham og beklagede uheldet og tilbød at hjælpe ham igen. Målløs og forstødt havde han rejst sig, men ville dog ikke have hjælp anden gang. Som en cirkusrytter var han i et nu på hesten under kammeraternes jubel og tilråb. Fra denne dag behøvede han ingen hjælp og var blandt de hurtigste til at komme til hest. Dette gav også prestige. Alt gik ellers sin jævne gang. Folkene var flinke at arbejde med, og jeg var godt tilfreds – kun ikke med lønnen. Inspektøren bad mig blive et helt år længere, men da han med beklagelse kun måtte lønne en forvalter med 350 kroner for et år afslog jeg tilbudet. Der blev så antaget en anden forvalter til november, som kun skulle lønnes med 300 kroner for året, men da han havde været der i to år, rejste den daværende inspektør, og denne forvalter fik stillingen som inspektør og er i besiddelse af denne stilling endnu.
(NEU 8993, skrevet 1951).

Anton Bruun fortsatte ikke i herregårdsmiljøet. Han blev bestyrer for enken på Henneberg ladegård ved Fredericia, der var et vidt bekendt sted for opdræt af korthornskvæg. Her blev han bekendt med en gårdmandsdatter fra egnen, og han lod sig overtale til at overtage hendes fødegård og give aftægt til svigerforældrene. Han blev selv en kendt landmand, og hans dygtighed blev også udnyttet i et væld af tillidshverv. Men som gammel mand fortrød han, at han brød af fra herregårdsvejen.

1. Rive græsset sammen.

At være forvalter og blive udnævnt til overforvalter

Harald Neergaard fortæller om toppen af sin karriere inden for herregårdsverdenen:

Den 1. november 1914 tiltrådte jeg pladsen som forvalter hos forpagter Boserup, Thurebyholm. Gården hørte under grevskabet Bregentved og var på 750 tønder land, deraf 100 tønder land eng. Jeg husker endnu den aften, jeg ankom, en dejlig varme på værelset. Jeg tog det som den venlighed, det var. Jeg »faldt til« med det samme, selv om det ikke er helt let at stille sig ind i bedriften af så stor en gård, og det skal helst ske så hurtigt som vel muligt. Bare dette med at kende de forskellige mennesker og vide, hvad hver enkelt eger sig bedst til, er et ret stort problem. Men jeg må straks bemærke, at den tid, jeg var på Thurebyholm, hører til min lykkeligste. Dels var forpagteren, når man kunne samarbejde, en aldeles ideel principal, og dels havde jeg en meget selvstændig stilling, noget der passede mig særdeles godt. Men jeg har aldrig hverken før eller siden kendt en familie, der som den i god forstand var et virkeligt herskab, og alligevel rettænkende og hensynsfuld over for mig. Forpagter Boserup var en mand, der, hvis han stolede på sin forvalter og mente, at han kunne sine ting, gav ham usædvanlig frie hænder i den daglige tilværelse. Han sagde engang til mig: Jeg giver Dem frie hænder, Neergaard, men selvfølgelig på eget ansvar. Og det passede mig! En dag sommeren 1915 kom han over hos mig og sagde: Fra idag er De overforvalter, så vidt jeg ved den eneste, der bar denne titel af den lange »kongerække« forvaltere, der har været på Thurebyholm i forpagter Boserups tid. Og jeg besøgte dog familien og fulgte bedriften til

Fra overforvalterens værelser på Turebyholm var der udsigt både til hovedbygningen og til avlsgården. Fotografiet er fra århundredskiftet.

inspektørens død i 1945. Noget andet er, at han godt samtidig med »udnævnelsen« kunne have forhøjet min løn. Men derom var der ingen tale. Jeg begyndte med den svimlende gage 600 kroner for et år, og selv om priserne og tiderne var anderledes dengang, så var det en »luset betaling« for en mand i overordnet stilling. Men det var lønnen dengang for en forvalter. Ja, jeg vil endda påstå topløn. 450-500 kroner var det almindelige. Dog var der enkelte steder, blandt andet på Juellinge, hvor for-

valteren fik 800 kroner. Vi andre dånede. Nå, men jeg havde ingen grund til klage. Første år gav forpagteren mig 100 kroner mere end aftalen og de følgende år lønforhøjelse igen. Selvfølgelig bad man ikke om lønforhøjelse. Det kunne man ikke, og det ville være anset for en griskhed uden lige, uhørt at en forvalter bad om højere løn. Sagen var blandt andet, at der dengang fandtes »et slæng« af forvaltere, rigeligt til at der kunne være fodret svin med dem et helt år og dog nok til de stil-

linger, der fandtes. I min ungdom var der på næsten alle herregårde op til tolv elever, og selv om der blandt disse selvsagt var en mængde »nitter«, er det lige så sikkert, at der også var mange endog meget dygtige mennesker, som i mange tilfælde aldrig rigtig kom på deres rette hylde på grund af overproduktion af unge forvaltere. Landvæsenselever var billig arbejdskraft: 180 kroner om året, og var de særlig flinke, det hed »ved tilfredshed«, da 20 kroner mere, altså 200 kroner. Af sådanne

unge mennesker kunne der rigtig forlanges arbejde, og ingen »vrøvl i geleddet«. Fandtes der en sådan »enlig svale«, da hurtigt ud til højre med sådan en herre.

Jeg spiste på mit værelse, ja, jeg havde to, soveværelse og opholdsstue. Underforvalteren spiste sammen med mig. Om søndagen inviteredes jeg til frokost og senere middag hos forpagteren. Det var med vin på bordet og så videre. Herefter sad forpagteren og jeg gerne på hans kontor og sludrede om løst og fast. Ofte kom han

om aftenen over til mig, og det første, der skete, var en cigar til mig. Jeg tænker, han gerne ville være fri for min sure tobakspiberøg, og jeg havde intet imod at skifte til cigar. Så sludrede vi om alt mellem himmel og jord, mindst om landbrug. Han fortalte ungdomsminder og så videre, og jeg tror, han befandt sig lige så godt som jeg. Det skete, at fru ringede over og spurgte, om han overnattede hos mig. Forpagteren kunne være frygtelig overlegen, næsten storsnudet, men ikke en

Avlsgården til herregården Bavelse på Sjælland er fotograferet omkring 1890 af C. A. Beck. Midt i billedet står en vogn beregnet til transport af store sten. Mindre sten er sat op i bunker. Bag stendyngerne står tre brændestakke.

C. A. Bechs billede af Turebyholm på Sjælland er fra omkring 1890, og da Harald Neergaard kom til gården 1914 var den lange stråttækte længe erstattet af en ny fløj, hvor underforvalteren og eleverne boede, og hvor husmændene havde spisestue. Bag forpagterboligen til højre var der en lang længe, hvor overforvalteren havde to værelser.

eneste gang over for mig. Han var ikke elsket af egnens folk, og jeg tør også sige, når han kom ridende i marken på sin sorte hest, var han ikke til at købe for en slik. Morgenmand var han ikke. Selv i årets travleste tider hørte jeg intet til ham, før han i min frokosttid 8 1/2-9 ringede over til mig og spurgte, hvordan sagerne stod til. Det passede mig godt, og meget tyder jo på, at han stolede på, at det gik, som det skulle. Red han ud eller gik, er det rigtigt, som smeden sagde: Så ser han mere i en time, end vi andre en hel dag. Måske overdrevent, men noget var der om snakken. Ikke noget dårligt omdømme af en mand. Dertil var han altid på mit parti over for folkene. Var der vrøvl, og det kunne ikke undgås ind imellem på så stor en gård, var det altid mig, der havde ret, rent officielt, selv om han bagefter kunne bebrejde mig, at jeg for eksempel engang havde bortvist en næsvis husmand. Han skyldte forpagteren for en ko, han havde købt, hvad jeg intet anede om, men min afgørelse stod ved magt. Engang måtte jeg

bøje mig, og jeg respekterer ham for det den dag i dag. Det var i høsten. Dårligt vejr havde det været længe, men endelig klarede vejret op, og kornet blev tørt til indkørsel. En søndag skulle vi køre korn ind, og alle skulle selvfølgelig møde. Imidlertid kom to-tre husmænd, som drev et par tønder land hver, og spurgte, om de ikke måtte køre deres eget korn ind, hvad jeg nægtede og fortalte forpagteren. Dertil svarede han: Husmændene skal have deres korn ind før os. Det spiller en større rolle for dem at få høstet godt end for os. Jeg har bedre råd til at miste end disse. Det er og var en nobel tankegang, som jeg ikke kunne andet end respektere, selv om det ærgrede mig noget at skulle lave om på min disposition. Men enhver vil forstå, at den tankegang i høj grad respekteredes af folkene, hvad der selvfølgelig i høj grad betød noget, også for mig i det daglige arbejde. Der var 15 spand arbejdsheste foruden fire køreheste og to rideheste, hvoraf den ene nogenlunde altid var reserveret mig. Dog, jeg brugte den ikke så

meget udover såtid og høst. En cykel kunne man smide, hvor man ville. Ofte skulle der indstilles på maskiner og redskaber, hvad der var betydelig lettere og bedre uden en hest ved siden af. I kostalden var der i min tid 210 malkekøer foruden ungvæg, ialt 350 stykker, men der regerede selvfølgelig fodermesteren, men jeg måtte selvfølgelig sørge for, at der altid var roer og halm i rigelig mængde til brug der.

212

Der førtes nogen selskabelighed, og til denne var jeg altid indbudt i kjole og

hvidt. Kun når lensgreverne fra Bregentved og Gisselfeld var til stede, blev jeg strøget af listen. Dog fik jeg så senere samme mad på værelset, og børnene blev sendt over med cigarer. Også det viser et hensyn og fin tankegang, som jeg i høj grad var glad for og skønnede på.

Af folk på gården var der som nævnt tidligere en underforvalter, en forkarl, fire til fem landvæsenselever, deraf en eller to, som var udsendt og ansat af »Det kongelige danske Landhusholdnings-

Ved den nordfynske Egebjerggårds smedje stod en arbejdsvojn, tre danskharver og en trillebør og ventede på reparation, opstillet i smuk orden engang omkring århundredskiftet. Det var vigtigt for driftslederen, at alle redskaber blev repareret i god tid.

En hjort løber over en mark tilhørende Giesegård på Sjælland. Det er et smukt syn, men et dyrs føde er ikke gratis, hvad enten den findes i skoven eller på marken. En forpagter ville betale mere for forpagtningen af en herregård uden vildtbestand. Fotografiet er taget af M. Schacke-Møller 1952.

skab«, iøvrigt på fuldstændig samme vilkår som de andre elever, dertil tre til fire karle og syv til otte husmænd. Nogle af de sidste havde to til tre tønder land, andre kun hus med en ret stor have. Om sommeren havde vi otte til ti polske piger, og i høsten otte til ti svenske karle ekstra. Det var den samme svensker, som hvert år kom med disse og opholdt sig så hos os i to måneder, ligesom nu høsten afvikledes hurtigt eller langsomt. Vi havde fem selvbindere og iøvrigt gode redskaber. Da jeg

kom der, brugtes »rigeligt« med dobbeltpløve, men efter aftale med forpagteren anskaffede vi svingpløve til alle 15 spand heste, og det glædede mig. Vi fik jorden meget renere og høstede større afgrøder, eftersom årene gik.

Selve bygningerne på Thurebyholm er ældre, men gode og var lige bleven moderniserede, da forpagteren kom dertil 1910. Således var der hejseværk i laden. Det vil sige, vi kunne tage et helt læs korn på een gang fra vognene og bringe det hen

i laden, hvis vi ville. Det tog ca tre minutter at aflæse en vogn i høsten, og vi kunne hjemkøre 150 læs om dagen fra de nærmeste marker og godt 100 læs fra de noget mere fjernt liggende. Ligeledes kunne vi med faststående tærskværk køre kornet fra ladegulvene til en platform

over maskinen. På et 60 tommers værk kunne vi tærsk ca 100 tønder byg og 200 tønder havre på en kort vinterdag. I hestestalden såvel som kostalden var der hængebaner, så for eksempel staldkarlen med et let skub kunne køre halm og hakelse op gennem hele hestestalden og dele

Det faste personale på Wedellsborg fotograferet 1919 uden for forvalterboligens dør. Her var forvalteren en gift mand. Han står sammen med sin kone. Underforvalteren Ejnar Wagner er kendelig på støvlerne. Man ser iøvrigt husjomfru og piger fra avlsgården, overfodermesteren og landvæsenselever, alle i pænt tøj.

ud med »rund hånd« til begge sider. Elektrisk lys og kraft var lige indlagt, da jeg kom, og det var første sted, hvor jeg stiftede bekendtskab med denne moderne lys- og kraftkilde. Det var en stor og meget behagelig forandring fra de gamle lygter og damp- eller motordrevne (petroleum) maskiner. Folkeværelser fandtes i en ny bygning med gode en- og tomands værelser foruden en stor stue, hvor husmændene spiste.

Sædskiftet var det almindelige på den tid: Brak, vintersæd, byg, roer, havre eller byg med udlæg og to gange græs. Dog havde vi noget frø ind imellem. En mark med hundegræs og en del kålroefrø. Det sidste var meget vanskelig, idet de mange fasaner, som fandtes i strenge vinterperioder, åd planterne. Det var faktisk kun hvert tredje til fjerde år, det lykkedes at få en nogenlunde del deraf. Som regel måtte vi pløje det op om foråret. Der var vildt-hegn om hele Thurebyholm og ridehus. Jeg har aldrig set så meget vildt som der. Under en klapjagt efteråret 1916 blev der fra klokken 9 til frokost 12-12½ skudt 225 harer, så man vil forstå, at der var nok at skyde efter. Når dertil kom, at der var et større fasaneri, hvor der opdrættedes i hundredevis af fasaner, vil man forstå, at vildt var ingen mangelvare. Jeg tror at vide, at forpagteren havde en ret billig forpagtning på grund af alle disse dyr, som jo skulle have mad hver dag. Det var så meget mere mærkeligt, at der blev gjort så meget for vildt, eftersom lensgreven aldrig selv løsnede et skud. Men så var der så meget mere til gæsterne. Der var selvfølgelig en overjæger, som sørgede for pleje og opsyn på hele det store gods, som dengang strakte sig helt ud på Stevns med fire herregårde der, en mægtig besiddelse, som siden er overgået til fri ejendom mod aflevering af blandt andet de stevnske gårde og meget bøndergoods.

Da jeg kom til Thurebyholm var seletøj og tømmer i en grusom uorden. Min for-gænger havde meget lidt sans for orden. Noget af det første, jeg gjorde, var at få sat nummer på alle seler og hovedstole såvel som bringekobler. Tømmerne eller linerne var i en rædsom forfatning. Den ene to meter den anden fire. For det første morede det mig at bringe det i orden, og for det andet sætter folkene pris på at have »sit eget«. Tidligere var det således, at var der gået noget af seletøjet itu, »stjal« folkene fra de andre. En stor forvirring. Nu var der dog en smule kontrol med det, og det, som var itu, bragtes til sadelmageren. Det var reminiscenser efter mit ophold på Orupgård. Alt på plads – en plads til alt! Jeg tror også, forpagteren satte pris derpå, ja, jeg ved det. Om sommeren fik vi vasket og tjæret alle arbejdsvogne. Samtidig med en sådan omgang viser adskillige svagheder sig, som så kan udbedres, enten hos smed eller hjulmand. Der fandtes heller ingen radsåmaskine, da jeg kom dertil, men en stor 16 fod bredsåmaskine, som i sig selv var god nok, men ikke særlig tidsvarende. I løbet af vinteren fik jeg snakket forpagteren til at købe en 12 fod maskine, og når dertil kom, at der fandtes en 6 fod maskine i forvejen, som kun havde været brugt til såning af roer, vil man forstå, at vi var »godt kørende« det første forår og ret hurtigt fik kornet i jorden. (NEU 21477, skrevet 1966).

Harald Neergaard havde gennem mange år oplært sig selv til at blive en god arbejdsleder. Da årene kom, hvor han ønskede at stifte familie, var tiderne usikre. Han turde ikke købe gård uden egen startkapital, og han fandt sig i stedet en levevej som sælger i et importfirma. Det er udgiverens indtryk, at det var med megen glæde, at han skrev om sin ungdoms år på herregårde – selv om han godt vid-

ste, at denne brugstype på det groveste havde udnyttet forhåbningsfulde unge mænds bedste år som billig arbejdskraft, uden at lederne gav de unge mennesker synderligt igen i form af undervisning. Man udnyttede til fulde brugstypens renommé.

Mange gik fra forvalterstillinger ind i andre ansættelser som arbejdsledere. Her kunne de undertiden medbringe en tone, som følte naturlig på herregårde, men ikke altid passede i andre miljøer. Herom ved vi dog langt fra tilstrækkeligt, og NEU vil meget gerne have flere beretninger om forvalteruddannelsen og dens anvendelighed i andre beskæftigelser, ligesom vi håber, at folk, der har lært at være arbejdsledere i andre erhverv, vil blive inspireret til at berette om deres oplevelser og iagttagelser, hvad enten disse er fra et teglværk, fra et skib, en forretning eller et teater.

Den snævre gangdør i porten til laden på Sandagergård på Fyn kan stå som symbol på, hvor vanskeligt det var at komme rigtigt ind i herregårdens verden. For de fleste blev det et kortvarigt besøg, hvor de fik en oplæring, der fortrinsvis betaltes med hårdt arbejde, selv om der kunne løbe andre poster på regningen. Herom fortælles der mere i de følgende bind. Christen Aksel Jensen fotograferede porten i 1911. (ill. side 216).

